aleksandr solzenitsin

İLK ÇEMBER

ROMAN

ALEKSANDR SOLZENİTSİN

İLK ÇEMBER

e yayınları
ankara cad.
13/2
istanbul

ALEKSANDR SOLZENİTSİN

İLK ÇEMBER

ROMAN

İLK ÇEMBER

ikinci baskı

aleksandr solzenitsin'den çeviren hasan aslan ● e yayınları: 6, çağımızın romanları 4 ● kapak: s. çapan ● dizgi: gül matbaası, baskı kardeş matbaası, cilt alibaba ciltevi ● e yayınları ankara caddesi 13/2 tel: 26 81 42 p.k. 12 - ist.

aleksandr
solzenitsin

İLK ÇEMBER

roman

türkçesi
hasan aslan

e yayınları
ankara caddesi 132/2
ıstanbul

1970
NOBEL
EDEBİYAT
ARMAĞANI
●
ALEKSANDR
SOLZENİTSİN
●
İLK ÇEMBER
●
ROMAN

1. AMA SİZ KİMSİNİZ?

Oymalı, madenî akreple yelkovan beşe beş kaldığını gösteriyordu.

Aralık güneşinin zayıflayan ışığında, raftaki saatin tunç kadranı kararmış gibiydi.

Yerden tavana yükselen pencerelerden sokağın canlılığı yeni yağan ama hemen çamura dönüşen kirli karları yayaların ayakları altından küreyen kapıcılar görülüyordu.

Cama dayanmış, hafif hafif ıslık çalan ikinci sınıf müşavir İnnokenti Volodin, bütün bunlara bakıyor ama bir şey görmüyordu. Parmaklarının ucuyla bir yabancı derginin parlak, resimli yapraklarını karıştırmaktaydı. Derginin içindekileri de gördüğü yoktu.

Dışişlerindeki yeri, orduda yarbaylığa eşit olan ikinci sınıf müşavir İnnokenti Volodin uzun boylu, zayıf biriydi. O gün üniforma giymemişti, bir Skoç elbise vardı sırtında. Dışişleri bakanlığında görevli bir bölüm şefinden çok, işsiz güçsüz birine benziyordu.

Çalışma odasının ışıklarını yakmanın ya da eve gitmenin zamanı gelmişti. İlkini yapmadı. İkincisini yapmaya da niyetli görünmüyordu.

Saatin beşe gelmesi iş gününün sonunu değil, ancak en önemli bölümü olan gündüzün bittiğini gösteriyordu. Herkes, yemek yemek, biraz uyumak için evine dönecek, saat ondan sonra Moskova'daki altmış beş bakanlık binasının binlerce penceresinde ışıklar yeniden yanacaktı. Bir düzüne kadar kale duvarının koruduğu tek bir adam geceleri uyuyamıyordu. Moskova'nın bütün memurlarını da kendisi gibi sabahın üçüne, dördüne kadar bekletiyordu. Hükümdarın geceleme alışkanlığını bilen otuz kadar bakan, her an lise öğrencileri gibi çağrılmayı bekliyorlardı. Uyumak için yardımcılarını getiriyor, yardımcılar da bölüm şeflerine yükleniyorlardı. Tahta merdivenlere tüneyen araştırmacılar fiş kutularına eğiliyor, koridorlarda hademeler koşuşuyor, kâtibeler kalemlerini kırıyorlardı.

İki gündür bütün batılı elçiliklerin sustuğu, hareketsiz kaldığı, telefonlarının cevap vermediği, bir takım ki-

şilerin de çam ağaçları önünde toplaştığı Noel'den önceki bu gece bile çalışılacaktı Bakanlıkta. Kimi satranç oynayacak, kimi hikâyeler anlatacak, kimi sedirlerde uyuklayacak, yine de çalışılacaktı işte.

Volodin'in sinirli parmakları, dergiyi çabuk çabuk karıştırdı. İçinde korkunun alevi bir parlıyor, harlanıyor; bir durulup soğuyordu. Çocukluğundan beri Doktor Dobroumof'un anısı capcanlıydı İnnokenti'de! Doktor Dobroumof o çağlarda gözde biri değildi. Heyetlerle yabancı ülkelere gönderilmiyordu. Bilgin değil, basit bir doktor sayılıyor, sakin sakin hastalarını yokluyordu. İnnokenti'nin annesi sık sık hastalanır, Doktor Dobroumof'u isterdi. Başka bir doktoru değil. Güvenirdi ona. İçeri girip, kapının önünde fok derisi kasketini çıkarır çıkarmaz her yer büyük bir sükûnet ve güven duygusuyla dolardı. Hastasının başucunda yarım saatten az kaldığı görülmemişti. Düzenli şekilde, hastalığı konusunda sorguya çeker; sonra hastasını muayene eder, reçete yazardı. Çocuğa da soru sormadan geçip gittiği yoktu. Durur, ciddi, akıllıca bir şey duyacakmış gibi karşılık beklerdi. Daha o sıralar kırlaşıyordu saçları. Şimdi nasıldı acaba? İnnokenti dergiyi yere attı; dalgın ve sinirleri gergin, odayı arşınlamaya koyuldu.

Telefon etmeli mi, yoksa etmemeli miydi?

Şahsen tanımadığı bir başka tıp profesörü sözkonusu olsa, İnnokenti onu uyarmaya çalışmazdı bile. Ama Dobroumof başkaydı.

Genel telefonu kullanan birinin kimliğini tesbit edebilecek yol var mıydı acaba? İnsan sallanmazsa,, telefonu hemen kapayıp yoluna giderse sesini telefonda tanıyabilirler miydi? Bunu sağlayan bir yol yoktu herhalde.

Masasına yaklaştı. Alacakaranlıkta, okumadan, yeni göreviyle ilgili bilgiler veren ilk yaprağı görüyordu. Çarşamba ya da perşembe günü, yeni yıla girmeden yola çıkması gerekliydi.

Beklemek daha akla yakın, daha mantıklıydı.

Ulu Tanrım! Yük taşımaya hiç alışkın olmayan omuzları ürpertiyle sarsıldı. Hiç bir şey duymamış olması daha iyiydi.

Ne olurdu hiçbir şey duymamış olsaydı.

Yeni göreviyle ilgili bütün kâğıtları masanın üstünden toplayıp kasaya kapattı.

Dobroumof'un bir şeye sözvermesinin neden karşısı-

na çıkmalı? Yetenekli adamın cömertliğiydi bu. Yetenek zengin olduğunu bilir her zaman, paylaşmayı önemsemez bile.

İnnokenti, kendini gittikçe daha rahatsız hisssediyordu. Kasaya yaslandı başı; önüne eğik, gözleri kapalı durdu.

Sanki son fırsatı da kaçırmış gibi, birden, garajdan otomobili getirmeleri için telefon etmeden, hokkayı kapamadan odasından çıkıp, kapıyı kapadı. Koşar adım, binanın üniformalı devamlı sakinlerinin yanından geçerek merdivene yöneldi. Aynı hızla alacakaranlığa çıktı.

Acele etmek İnnokenti'ye iyi geliyordu.

Fransız biçimi pabuçları, erimekte olan pis kara gömüldü.

Kapısı yarı aralık Bakanlık avlusundaki Vorovski anıtının önünden geçerken başını kaldırdı ve titredi. Furkasovki bulvarının karşı tarafındaki yepyeni Bolşaya Lubianka binasında yeni bir anlam buluyordu, ürperdi. Karaya çalan gri renkteki dokuz kat bir zırhlının gövdesiydi sanki, sancak tarafında yükselen on sekiz sütunda on sekiz kule. Narin ve yalnız. İnnokenti, bu yığının kendisini çektiğini hissediyordu. Dev geminin pruvasının altından küçük alanı geçti.

Kaçarcasına sağa döndü, Kuznetski Most'a doğru. Kaldırımın kenarına park eden bir taksi nerdeyse kalkıyordu. İnnokenti arabaya bindi, şoföre Kuznetski Most boyunca ilerlemesini, Petrovka üzerine cılız ışıklarını saçan fenerlerin altından sola dönmesini söyledi.

Telefon kulübesinin önünde elindeki parayla cama vuran birinin başına belâ olup olmayacağını düşünerek dışardan telefon etmeye bir türlü karar veremiyordu. Kıyıda köşede kalmış bir telefon kulübesi aramak, büsbütün dikkat çekici bir şeydi. En iyisi, kalabalığın göbeğinde bir kulübe bulmak, yalnız duvarın içine oyulmuş olmasına dikkat etmekti. Tanıklık edebilecek taksi şoförüyle birlikte gezmenin aptallık olduğunu düşündü. Cebinde on beş kopek aradı.

Ama, asıl önemlisi bütün bunlar değildi. İnnokenti zamanla büyük bir sükûnetin her yanını kapladığını hissetmişti: Büyük bir açıklıkla çaresizliğini anlıyordu. Yapacağı belki tehlikeliydi ama yapmazsa... Boyuna tetikte bekleyen birinin insanlığı kalır mıydı?

Okhotni Riyad'da, kırmızı ışığın yanında, parmakları

on beşlik iki kopek yakaladı. Uğurlu bir belirtiydi bu! Üniversitenin önünden geçtiler, İnnokenti şoföre sağa dönmesini işaret etti. Arbat'a kadar hızlandılar, orada İnnokenti iki kâğıt para uzattı, üstünü istemedi. Ağır ve ölçülü adımlarla yürümeye bakarak alanı geçti.

Arbat aydınlanmıştı bile. Sinemanın önünde uzun bir kuyruk, «Bir Balerinin Aşkı» nı görmek için bekleşiyordu. Metro istasyonunun kırmızı «M» si, mavi bir sise gömülmek üzereydi. Çingene kılıklı bir kadın demet demet mimoza satıyordu.

Mümkün olduğu kadar çabuk bitirmeliydi işini. Mümkün olduğu kadar kısa konuşmalıydı... Ve kapamalıydı telefonu. Tehlike asgariye inmiş olurdu. İnnokenti yürümeye devam ediyordu. Bir kız, yanından geçerken dönüp baktı. Ardından bir başkası. Metro'nun dışındaki tahta telefon kulübelerinden biri boştu. İnnokenti hiç durmadan önünden geçti, sonra dönüp içeri girdi.

İçerde duvara oyulmuş dört kulübe daha vardı, dördü de meşguldü. Solda, çakırkeyif biri telefonu kapamaktaydı. İnnokenti, adam çıkar çıkmaz kulübeye daldı, kalın camlı kapıyı dikkatle çekti, bir eliyle kapalı tutarak titreyen öbür eliyle, eldivenini çıkarmadan parayı deliğe soktu; numarayı çevirdi.

Telefon uzun uzun çaldıktan sonra açıldı. İşinden alıkonmuş bir kadının öfkeli sesi:

— Evet? dedi.

İnnokenti, sesini değiştirmeye çalışarak:

— Profesör Dobroumof'un evi mi? diye sordu.

— Evet.

— Lütfen, telefona kadar gelmesini rica eder misiniz?

— Kim arıyor?

Kadının ağır, tembel bir sesi vardı. Sedire uzanmış olmalı, acelesi de yok üstelik.

— Şey... Beni tanımazsınız... Hem bunun hiç önemi yok. Ama benim acelem var. Profesöre, lütfen telefona kadar gelmesini söyleyiverin.

Aptalca bir saygı uğruna ne çok gereksiz söz söylemişti.

Kadın, sıkıntılı bir sesle:

— Telefon eden bütün yabancılarla konuşmak için profesör rahatsız edilmez, dedi.

Telefonu yüzüne kapayacak gibiydi.

Kalın camın ötesinde, telefon kulübeleri dizisinin önünden insanlar aceleci dalgalar halinde geçiyorlardı. İnnokenti'nin kulübesinin önünde biri beklemeye başlamıştı bile.

— Kimsiniz? Neden bana adınızı vermiyorsunuz?

— İyiliğinizi istiyorum, Profesöre çok önemli bir haber vereceğim.

— İyi ya! Neden bana adınızı vermekten çekiniyorsunuz?

Telefonu kapamanın sırasıydı. Erkekler aptal karılarla evlenmeseler ne iyi olurdu...

— Siz kimsiniz? Karısı mı?

Kadın sinirlendi.

— Neden önce benim cevap vermemi istiyorsunuz? Hele siz kim olduğunuzu söyleyin bakalım.

Konuşmayı kesmek gerekliydi. Artık, yalnız profesör sözkonusu değildi.

Kızgın, sesini değiştirmekten vazgeçen, sakin konuşmayı bırakan İnnokenti yalvardı:

— Beni dinleyin! Bir tehlikeyi bildirmem gerek!

— Tehlike mi?

Kadının sesi yumuşamıştı. Gevşiyordu. Yine de kocasını çağırmaya yanaşmadı; ona haber vermek sözkonusu değildi.

— Onu çağırmamam için bir neden daha. Belki bütün bu söyledikleriniz yalandır. Gerçeği söylediğinizi nasıl ispatlarsınız?

İnnokenti'nin ayakları altında yer yanıyor, ağır çelik zinciriyle kara ahize elinde titriyordu.

Umutsuz bir atılımla:

— Dinleyin beni! Dinleyin! diye bağırdı. Profesör görevle Paris'e gittiğinde Fransız meslekdaşlarına bir şey vereceğini söylemiş! Bir ilâç. Bu ilâcı birkaç gün sonra yollayacakmış. Yabancılara. Anlıyor musunuz? Yapmaması gerek. Yabancılara hiçbir şey vermemeli. Bir tuzak ola...

Bir çıtırtı oldu ahizede, sonra aşılılmış homurtu da duyulmadı, büyük bir sessizlik çöktü.

Biri konuşmayı yarıda kesmişti.

2. DANTE'NİN FİKRİ

— Yeniler!

— Yeni tutukluları getirdiler!

— Nerden böyle arkadaşlar?

— Dostlar, neredensiniz?

— Göğsünüzde kasketlerinizde ne var... Leke mi?

Yeni gelenlerden biri:

— Numaralarımız vardı, dedi. Sırtımızda da dizlerimizde de vardı bunlardan. Kamptan ayrıldığımızda hepsini söktüler.

— Ne numarası?

Valentin Priyançikof:

— Baylar, dedi, hangi çağda yaşadığımızı sormama izin verir misiniz?

Dostu Lev Rubin'e döndü:

— İnsanların üzerinde numara? Lev Grigoriç, bir soru sormama izin verin: İlericilik denen bu mu?

— Söylev yok Valentulya, dedi Rubin. Hadi yemeğe.

— İnsanoğulları kasketlerinde numaralarla dolaşırken nasıl yemek yerim? Kıyamet günü geldi çattı demektir!

Mavrino'lu zek (*) lerden biri:

— Dostlar, dedi. Aralığın ikinci yarısı için herkese dokuz paket Belomor dağıtıyorlar. Piyango derler buna?

— Belemor Yava mı, yoksa Belemor Dukat mı demek istiyorsunuz?

— Yarısı ondan, yarısı öbüründen.

— Alçaklar, Dukat'larla bizi boğacaklar! Bakana şikâyet edeceğim. Yemin ederim şikâyet edeceğim bakana.

Yeni gelenlerden ilk konuşan:

— Sırtınızdakiler ne böyle? diye sordu. Neden hepiniz paraşütçü kılığına büründünüz?

— Şı sıra giydirdikleri üniforma bu. Hergeleler bizi biraz zora koşuyorlar. Eskiden hepimize yünlü giysiler, paltolar verilirdi.

Mavrino'dan iki kişi yemekhaneden döndü.

(*) Zakliuşenii (tutuklu) sözcüğünün kısası.

— Bakın, yeni gelenler!

— Yenileri getirmişler!

— Cinlik edeceğinize yürüyün! Canlı tutuklu görmemiş gibisiniz. Koridoru tıkıyorsunuz.

— Şuna bak! Kimi görüyorum? Dof Drieprovski! Yıllardır neredeydiniz? 45 te bütün Viyana'da sizi aradım. Her yanda!

— Hepsi paçavra içinde, sakalları bir karış! Hangi kamptan geliyorsunuz dostlar?

— Çeşitli kamplardan, Retşlag'dan...

— ... Dubroviag'dan...

— Sekiz yıldan fazla oluyor içeri tıkılalı, bu kampların adını hiç duymadım.

— Yeni, Özel Kamplar. 48 de kuruldu. Geçen yıl geri hatların takviyesi için Stalin direktif vermiş...

— Ne gerisi?

— Beni Viyana'da, Prater'in girişinde enselediler, hop arabaya alıp götürdüler.

— Bir saniye Mitenka, yenileri dinliyelim.

— Hayır, yürüyüşe çıkalım biz! Temiz hava alırız. Program bu, kıyamet kopsa uygulanacak yine de. Merak etme, yeni gelenleri Lev sorguya çeker.

— İkinci takım! Yemekaneye!

— Auzerlang, Luglag, Steplag, Pestşanlag...

— M. V. D. de değeri bilinmeyen bir büyük Puşkin olmalı. (*). Şiirler ve mısralarla uğraşmasa da toplama kamplarına kafiyeli adlar veriyor.

— Hah hah ha! Çok eğlenceli baylar, çok eğlenceli! dedi Priyançikof. Hangi çağda yaşıyoruz?

— Sus Valentulya!

Yeni gelenlerden biri Rubin'e:

— Özür dilerim, dedi. Adınız ne?

— Lev Grigoriç.

— Mühendis misiniz, siz de?

— Filologum. (**)

— Filolog mu? Burada filolog bile var demek?

(*) Önce Çeka, sonra GPU, ardından N.K.V.D. gelir, 1946 da N.K.V.D. iki bakanlığa ayrılmıştır. Bunlardan biri M.V.D. dir.

(**) Dil bilgini

— Şaraşka (*) da kim yok diye sorarsanız daha iyi edersiniz, dedi Rubin. Matematikçiler, fizikçiler, kimyagerler, radyo teknisyenleri, telefon mühendisleri, ressamlar, çevirmenler, ciltçiler, mimarlar, inşaatçılar. Yanlışlıkla getirilen bir jeoloğumuz bile var.

— Jeolog burada ne yapıyor?

— Durumu fena değil, fotoğrafhanede kendine iş buldu.

— Lev! Hem maddeci olduğunu söylersin, hem de insanları madde dışı gıdalarla beslersin, dedi Priyançikof. Dinleyin dostlar; pencerenin yanındaki sonuncu masaya otuz tabak yerleştirdik, sizi götürdüklerinde oraya oturursunuz. İstediğiniz kadar doldurun işkembelerinizi. Yalnız çatlamamaya bakın!

— Sağolun ama bizim için neden yiyeceğinizden olasınız?

— Önemi yok. Günümüzde Mezen uskumrusuyla darı püresi yiyen kaldı mı? Çok aşağılık, bayağı yemekler bunlar.

— Ne? Aşağılık mı? Darı püresine aşağılık mı diyorsun? Ben beş yıldır darı püresinin yüzünü bile görmedim.

— Darı püresi değil de magaradır belki!

— Deli misin! Magara ha! Sıkıysa magara vermeye kalksınlar bakalım! Suratlarına fırlatırız be!

— Geçici kamplardakileri neyle besliyorlar şu sıra?

— Çeliyabinsk geçici kampında...

— Yenisinde mi, eskisinde mi?

— Bu soru, oraları bildiğini gösteriyor. Yenisinde.

— Şimdi nasıl orası? Yine kenefleri kapalı tutup, tutukluları kova kullanmaya, sonra da kovaları üçüncü kattan indirmeye mi zorluyorlar?

— Evet.

— Şaraşka dediniz, Şaraşka ne demek?

— Burada size ne kadar ekmek veriyorlar?

— Kim yemeğini yemedi daha? İkinci takım!

— 400 gram beyaz ekmek, kara ekmek masanın üstünde duruyor.

— Anlamadım, masanın üstünde duruyor ne demek?

(*) Bilgin ve teknisyenlerin toplandığı özel kamp.

— Masanın üstünde duruyor demek. Dilim dilim kesilmiş olarak; istersen alırsın, istemezsen almazsın.

— Evet ama bu tereyağı ve şu Belomor paketi için adamın günde on iki ya da on dört saat imanı gevriyor herhalde.

— Buna imanı gevremek demezler. Masa başında oturanın imanı gevremez. İmanı gevreyen adam kazma sallayandır.

— Şaraşka'da oturmaya oturuyor insan; ama tıpkı bir bataklığın ortasındaymışın gibi... Dış dünyadan kopmuşsun. Duyuyor musunuz beyler? Bütün hırsızları, bütün cepçileri toplamışlar. Öyle ki Krasnaya Presnya'da bir tekini bile volta atarken göremiyormuşsunuz!

— Profesörlerin tereyağ hakkı günde 40 gram, mühendislerin 20. Herkese yetenekleri, herkese olanakları ölçüsünde.

— Dnieprostroy'da çalıştınız demek?

— Öyle, Winter'le çalıştım. Dnieprogess yüzünden de içerdeyim.

— Anlamadım?

— İşte... Almanlara sattım onu.

— Dnieprogess'i mi? Uçurdular!

— Ne olacak? Uçurulmuşunu sattım?

— Valla, gerçek bir temiz hava dalgası bu! Geçici kamplar! Stolypine arabalar! Kamplar! Çalışma! Sovyetskaya Gavan'a kadar gitseniz yeter!

— Dönüşü de var Valentulya! Dönüşü!

— Haklısın! Dönüş daha çabuk olmalı tabiî!

Yeni gelenlerden biri Rubin'e:

— Biliyor musunuz Lev Grigoriç, diyordu. Bu ani değişiklik başımı döndürdü. Elli iki yıl yaşadım, en tehlikeli hastalıklardan kurtuldum, güzel kadınlarla evlendim, çocuklarım oldu, akademilerden nişanlar aldım... Bugünkü gibi huzur içinde ve mutlu olmadım! Geldiğim yer neresi? Yarın buz gibi suyun içine itmezler ya! 40 gram tereyağ! Kara ekmek... Masanın üstünde! Kitaplar yasak değil! Kendi kendine traş olabilirsin! Gardiyanlar zek'leri dövmüyor. Ne büyük bir gün! Ne şanlı bir doruk! Belki ben ölüyüm? Belki bütün bunlar düşten ibaret? Kendimi cennette sanıyorum.

— Hayır sayın bayım, dedi Rubin, cehennemdesiniz. Eskiden olduğu gibi, cehennemin imtiyazlı, en üst katına eriştiniz: İlk çember. Şaraşka'nın ne olduğunu soruyor-

dunuz? Şaraşka kavramını ilk yaratan Dante'dir denebilir. Dante'nin kadim çağların bilge kişilerini nereye yerleştirdiğini düşünüp saçını başını yolduğunu hatırlıyor musunuz? Bir hristiyanın görevi bu kâfirleri cehenneme göndermekti. Ama Rönesans bilinci, aydın kişilerin her türlü günahkârla, işkence cezasına çarptırılmış adamla üst üste yığılmasına dayanamazdı. O zaman Dante, onlar için cehennemde özel bir yer düşündü. Hatırlıyor musunuz, IV. Canto'da aşağı yukarı şöyle der:

Soylu bir hıristiyanın yanına vardık sonunda

Şu eski kubbelere bir göz atın!

... **Yedi kat yüksek duvarla çevrili**...

... buraya cezaevi arabasıyla geldiniz, kapıları görememişsinizdir...

Orada adamlar gördüm, bakışları ağır ve ciddî
Sözüm ona astığı astık, kestiği kestik.
Alçak sesle tatlı tatlı konuşan. (*)

— Ah Lev Grigoriç, siz biraz fazla şairsiniz, dedi Valentin Priyançikof. Arkadaşlara Şaraşka'nın ne olduğunu çok daha açık şekilde anlatacağım. İçinde şu sözler bulunan yazıyı bir kere daha okuyun: «Koyunların bolca yün vermesinin yiyecek ve bakımla yakından ilgili olduğu ispatlanmıştır.»

(*) **Dante: / İLÂHİ KOMEDYA...**

3. BİR PROTESTAN NOEL'İ

Noel ağacı arkalıksız sandalyenin ortasındaki deliğe sokulan bir çam dalından ibaretti. Yerdeki pile bağlı, beyaz plâstik kaplı tellere raptedilmiş ölgün ışıklı renkli ampullerden bir çelenk ağacın çevresini iki kere dolanıyordu.

Sandalye odanın köşesinde, altlı üstlü ranzaların arasındaydı. Üst ranzalardan birinin şiltesi bu köşeyi de, Noel ağacını da tavandaki ampullerin ışığından koruyordu.

Deniz mavisi paraşütçü giysilerini kuşanmış altı adam Noel ağacının çevresine toplanmış, aralarından birinin, ince yüzlü, koyu esmer Max Richtmann'ın okuduğu protestanların Noel duasını dinliyorlardı. Altlı üstlü, dizi dizi ranzaların sıralandığı koca koğuşta başka kimse yoktu. Akşam yemeğinden sonra herkes bir saat gezinmiş, sonra gece işine gitmişti.

Max'ın duası bitti, altı adam yerlerine oturdular. Beşi anayurtlarının, arduaz damların altında yılın en önemli bayramı olan Noel'in sıcak bir neşeyle kutlandığı sevgili ve düzenli Almanyalarının acı - tatlı anılarına kapılıp gitmişlerdi. İncildeki peygamberleri andıran altıncı, dev yapılı ve gür kara sakallı adam yahudi ve komünistti.

Lev Rubin'in kaderi, savaşta da barışta da Almanya'ya bağlanmıştı. Barışta, cermen dillerinde uzmanlaşmış bir filologdu; katıksız yüksek Almanca konuşur, sırasında orta Almanya ağızlarını kullanır, eski Almancayla devam eder, sonra yine yükseğine dönerdi. Eserleri pek yayınlanmamış bütün Alman yazarlarını kırk yıllık dostu gibi tanırdı. Ren yöresindeki küçücük şehirlerden temiz, gölgeli yollarını arşınlamışcasına söz edebilirdi.

Oysa yalnız Prusya'yı, hem de Prusya cephesini görmüştü. «Düşman Silâhlı Kuvvetlerini Yok Etme Birliği» nde Sovyet binbaşısıydı. Esir kamplarından kendisine yardıma hazır Almanları seçerdi. Onları kamptan çıkarır, rahatlarının sağlandığı özel okullara yerleştirirdi. Bazılarına dinamit, sahte marklar, sahte terhis kâğıdı ve sahte asker hüviyeti sağlayıp, onları sınırın ötesine geçirirdi. Görevleri köprüleri uçurup sakin sakin evlerine dönmek, yakalanacakları güne kadar hayatın nimetlerinden faydalanacakları güne kadar hayatın nimetlerinden faydalan-

maktı. Başkalarıyla Schiller'i Goethe'yi, bu arada propaganda amacıyla dağıtılan kitapları da tartışırdı. Oparlörlü kamyonlarla düşmanı, silâhlarını Hitler'e çevirmek gerektiğine inandırırdı. Birkaç kişiyle düşman gerilerine sızıp tahkim edilmiş yerleri ikna kabiliyetiyle ele geçirir, koca koca Rus taburlarını kurtarırdı.

Ama Almanlarla birlik olmadan, onları sevmeden ve yenilgiye uğradıkları gün onlara acımadan tekini bile ikna edemezdi. Rubin bu yüzden tutuklanmıştı. Birlikte çalıştığı düşmanları Rubin'i, 1945 Ocağındaki saldırıdan sonra, «Kana kan, ölüme ölüm» sloganına karşı çıkıp ortalığı karıştırmakla suçlamışlardı.

Kendisine yöneltilen suç gerçekti, Rubin yalanlamadı. Ama her şey, gazetelerde ve mahkeme kararında açıklandığından o kadar başka, o kadar karışıktı ki.

Üzerinde Noel ağacının durduğu arkalıksız sandalyeyle birleştirilen iki başucu masası genişçe bir masa halini almıştı. Önce GASTRONOM'dan alınan konserve kutularıyla kendilerine bir ziyafet çektiler. (Şaraşka'daki zek'ler, banka hesaplarındaki parayla Moskova'nın lüks yiyecek satan mağazalarına sipariş verip, oradan yiyecek getirtebiliyorlardı.) Üstüne soğuk kahve içip kendi yaptıkları pastayı yediler. Ardından uzun bir tartışma başladı. Max tartışmayı ustalıkla barışçı konulara, eski halk geleneklerine, duygulu Noel gecesi hikâyelerine yöneltti. Viyana'da öğrenimini tamamlıyan gözlüklü fizik öğrencisi Alfred, komik bir Avusturya ağzıyla konuşuyordu. Savaştan bir hafta sonra tutsak edilen, Hitler'in gençlik birliklerinden (Hitlerjugend) kırmızı yanaklı, saydam ve sedef kulaklı Gustav iri gözleriyle Noel ağacının ışıklarına bakıyor, büyüklerinin konuşmalarına pek katılma cesareti gösteremiyordu.

Lâf, döndü dolandı savaşa geldi.

Bütün Almanların Ardenler saldırısıyle öğündüğü, tıpkı eski çağlardaki gibi mağlûpların galipleri kovaladığı beş yıl öncesini, 1944 Noel'ini hatırlattı biri. Bu Noel arifesinde Almanların Goebbels'i nasıl dinlediklerini hepsi hatırlıyordu.

Kara ve gür sakalını çekiştiren Rubin, bu sözleri doğruladı. Söylevi hatırlıyordu: Epey etki yapmıştı. Goebbels, Almanya'nın sırtına binen ağırlığı tek başına yüklenir gibi, derin bir keder içinde konuşmuştu. Sanki, kendi sonunu önceden seziyordu.

Uzun gövdesi başucu masasıyla ranza arasına zor sığan S.S. subayı Reinhold Zimmel, Rubin'in kibarlığını çekemiyordu. Yahudinin, Goebbels üzerinde yargıya varabileceği düşüncesine dayanamazdı. Noel gecesini yurttaşlarıyla geçirmeyi gözden çıkarabilse, onunla aynı masaya oturmaya tenezzül etmezdi. Almanların hepsi Rubin'in gelmesinde diretmişlerdi. Bu vahşi ve buzlu bölgenin göbeğindeki şaraşka'da, altın kafeste yaşamaya mahkûm Alman kolonisinin kampta anlaşabildiği kişi, savaşı, kendi saflarına yıkıcı nifak tohumları saçmakla geçiren bu düşman binbaşısıydı. Çevre halkının gelenek ve görneklerini yorumlayabilecek, nasıl davranmaları gerektiğini gösterecek, uluslararası en son olayları Rusçadan Almancaya çevirecek tek insandı Rubin. Onu çok kızdıracak bir şey söylemek isteğiyle yanıp tutuşan Zimmel, geçmişte, bütün Hitler Almanyasında yüzlerce ateşli hatip bulunduğunu söyledi. Bolşeviklerin, önceden hazırlanmış söylevleri okumayı neden tercih ettiklerini öğrenmenin ilginç olacağını ekledi sözlerine.

Suçlama, doğruydu. Doğru ve kırıcı. Bu duruma tarihî koşulların yol açtığı, bu düşmana, bu kaatile anlatılamazdı. Rubin, Zimmel'e karşı sarsılmaz bir tiksinti duyuyordu. Yıllarca Bostirka cezaevinde yattıktan sonra, üzerinde sivil SS işaretlerinin izi duran, her yanı çatlamış deri ceketiyle şaraşka'ya gelişini hatırlıyordu. SS lerin sivil bölümü, kötünün kötüsüydü. Zimmel'in yüzündeki acımasız, canavarca anlamı cezaevi bile yumuşatamamıştı. Bu, bir cellâtın yüzüydü. Rubin Zimmel'in geleceğini bildiğinden yemekte bulunmak istememişti ama diğerleri diretmişlerdi. Yapayalnız ve yitik insanlardı hepsi, Rubin onlara acıyordu; çağrılarını geri çevirmeye, eğlentilerine gölge düşürmeye hakkı yoktu.

Hırsını yenip Puşkin'in, bazı kişilerin çizmeden yukarı çıkmamaları gerektiği konusundaki sözlerini Almanca tekrarladı.

Max işkillendi, hemen örtbas etti anlaşmazlığı. Lev'in yardımıyla, Puşkin'i Rusçadan heceleyebiliyordu. Reinhold'un neden pastasının yanına krema almadığını sordu. Hem 1944 yılı Noelinde Lev neredeydi? Reinhold tabağına krema aldı. Lev, o Noel gecesi Rojan yakınında, Narev ırmağının iki yakasını birleştiren köprünün başındaki tabyasında olduğunu hatırladı.

Parçalanıp çiğnenen ülkesini en çarpıcı renklerle

süsleyip hatırlayan beş Alman gibi, Rubin de Narev köprüsünün başını ve İlmen gölü çevresindeki nemli ormanları düşündü.

Renkli, küçük ışıklar altı adamın gözlerinde yansıyordu.

O gece de Rubin'e, son haberlerle ilgili sorular sordular. Rubin aralık ayında olup bitenleri onlarla konuşmaktan utanıyordu. Komünist olmaktan vazgeçemez, bu adamları dâvaya kazanmaktan umudu kesemezdi. Öte yandan, sosyalizmin bu karışık çağında gerçeğin dolambaçlı ve çok kötü yollara saparak ilerlediğini de söyleyemezdi. Hem tarih için hem de bilinçsiz olarak kendisi için yaptığı gibi, onlara anayolu gölgeleyen olayları bir yana bırakıp ancak o yolu aydınlatanları seçerek anlatmak zorundaydı. Oysa, özelikle bu aralık ayında uzayıp giden Çin - Sovyet görüşmeleri ve Ulusun Babasının yetmişinci doğum yıldönümü dışında hiçbir olumlu şey olmamıştı. Almanlara, Trayko Kostof'un uydurma duruşmasından, uzun süre sonra gazete muhabirlerine verilen, Kostof'un sözde ölüm hücresinde yazdığı itiraflardan söz etmek utanç vericiydi, onların kazanılmasını güçleştirmekten başka işe yaramazdı.

Bu yüzden Rubin, o gün, özellikle Çin komünistlerinin tarihî zaferi üzerinde durdu.

Max, Rubin'i dinliyor, başını sallayıp onaylıyordu sözlerini. Badem gibi çekik kahverengi gözlerinin masum bir bakışı vardı. Rubin'i seviyor, ama Berlin'in dört yandan kuşatılmasından bu yana anlattıklarına inanmıyordu. Max'ın, çalıştığı mikro-dalga laboratuvarında radyoya hiç benzemeyen bir radyoyu hayatını tehlikeye atarak kurduğunu, dinledikten sonra tekrar söktüğünü bilemezdi Rubin. Bu radyo sayesinde Köln'le B.B.C. nin Almanca yayınından Trayko Kostof duruşmasını dinlemiş —hazırlık sırasında ağzından alınan itarafları mahkeme karşısında nasıl yalanladığını da, bu arada, duymuştu— üstelik Kuzey Atlantik antlaşması hazırlıklarını, Batı Almanya'nın iktisadî durumunu öğrenmişti. Tabiî bütün dinlediklerini diğer Almanlara ulaştırıyordu. Şimdi hepsi, onaylarcasına baş sallıyarak Rubin'i dinliyorlardı.

Rubin'in gitme zamanı geleli çok olmuştu. O gün kendisine gece izni vermemişlerdi. Rubin pastayı övdü, bu sözlerden hoşlanan Viyanalı öğrenci hafifçe eğildi.

Almanlar, kalması için görgü kurallarının gerektirdiği kadar direttikten sonra gitmesine razı oldular. Ardından kendi aralarında, alçak sesle Noel şarkıları söylemeye hazırlandılar.

Rubin koltuğunun altında Moğolca - Fince bir sözlük ve Hemingway'in İngilizce bir kitabı, koridora çıktı. Koridorun geniş zeminine geçici olarak tahta döşenmişti. Penceresi yoktu, gece gündüz ışık yanardı. Bir saat önce Rubin ve diğer meraklı tutuklular, akşam yemeği sıralarını beklemekten yararlanıp burada yeni gelen zek'leri sorguya çekmişlerdi. Cezaevinin iç merdiveninin kapılarından biri ve hücre - odalardan çoğunun kapısı bir koridora bakıyordu. Kilitsiz olduklarından ötürü oda; kapılarında gözetleme deliği bulunduğundan ötürü de hücreydi bunlar. Gözetleme deliği de küçücük camlı bir pencereydi. Gardiyanlar gözetleme penceresinden hiç bakmazlardı ama, resmî evrakta şaraşka'lar için «özel cezaevi» dendiğinden kitabına uygun, tıpkı resmî cezaevlerindeki gibi kapılara birer delik açılmıştı işte.

Deliklerin birinden Noel'i kutlayan başkalarını, yine Noel gecesini kutlamak için izin alan Lettonyalıları izlemek mümkündü.

Geri kalan zek'lerin hepsi işbaşı yapmıştı. Rubin, gecikme nedenlerini yazılı olarak bildirmesi için komutan Şişkin'e götürülmekten korkuyordu.

Koridor iki ucunda iki kocaman, çift kanatlı kapıyla sona eriyordu. Kapılardan biri tahtadandı, kemerli bir geçitten eskiden malikâne kilisesinin mihrabı üzerindeki oda olan, şimdi ise hücre olarak kullanılan yere gidiyordu. Koridorun öbür ucundaki kapı kilitli ve baştan aşağı demir kaplıydı. Tutuklular bu kapıya «kutsal kapı» adını takmışlardı.

Rubin, demir kapıya yaklaştı; ortasındaki ufak deliğe vurdu.

Gardiyan'ın hareketsiz ve dikkatli yüzü cama yapıştı.

Anahtar sessizce kilitte döndü. Gardiyan çok iyi bir adamdı.

Rubin, eski yapının at nalı biçimindeki büyük, çift merdiveninin tepesinde göründü, artık hiç yakılmıyan iki eski madenî fenerden birinin önünden geçerek mermer döşeli sahanlığı aştı. Sonra lâborutuvara giden koridora daldı, üzerinde «AKUSTİK» yazısı bulunan kapıyı itti.

4. BUGİ - VUGİ

Akustik laboratuvarı geniş, yüksek tavanlı, sürüyle penceresi olan bir yerdi. Rafları dolduran elektronik araçlar, pırıl pırıl alüminyum tezgâhlar, montaj sıraları ,Moskova'dan gelen yepyeni kontrplâk dolaplar, savaş ganimeti olan gösterişli çalışma masalarıyla dolu ve karmakarışıktı.

Tavandaki mat kürelerin içine yerleştirilen koca koca ampuler beyaz, tatlı ve dağınık bir ışık yayıyordu.

Salonun köşesindeki ses geçirmez akustik kulübesinin boyu tavana ulaşmıyordu. Tamamlanmamış gibiydi. Dışını hasır üstüne çuvalla kaplamışlardı. Sirk cambazlarının içi boş halterleri gibi oyuk, bir metre enindeki kapı açıktı. Kulübenin içini havalandırmak için yün perdeyi çekmişlerdi. Hemen yanında, telefon santralının bakalit yüzeyinde bakır tepsiler parıldıyordu. Kulübenin yanındaki masada, sırtı dönük, daracık omuzları bir şalla örtülü zayıf ,narin, sert yüzlü bir genç kız oturuyordu.

Geri kalanların hepsi erkekti. On kişiydiler. Hepsi de aynı koyu mavi tulumu giyiyordu. Tavandaki küreler ve esnek boyunlu masa lâmbalarının ışığıyla aydınlanan adamlar çalışıyor, gidip geliyor, çekiçle vuruyor, lehimliyor, tezgâhların başında, çalışma masalarının ardında iş görüyorlardı.

Odanın çeşitli köşelerinden, açık, alüminyum şasiler üstüne yerleştirilmiş üç radyodan bir caz orkestrasının, bir piyano resitalinin ve Doğu folklor müziğinin çelişen ezgileri yayılmaktaydı.

Koltuğunda Moğolca - Fince sözlük ve Hemingway'ın kitabıyla Rubin, ağır ağır laboratuvarı geçip çalışma masasına yürüdü. Siyah ve kıvır kıvır sakalına beyaz pasta parçacıkları yapışmıştı.

Tutuklulara dağıtılan tulumlar tıpatıp aynıydı ama, herkes başka türlü giyiyordu bunları. Rubin'in bir düğmesi eksik, kemeri gevşek, karnının üstünde kumaş buruş buruştu. Tersine bol kestane rengi saçlı, tam o sıra Rubin'in yolunu kesen genç aynı tulumu züppece giy-

mişti: Kumaş kemer ince belini iyice sıkıyor, defalarca yıkandığı için eskimiş olmasına rağmen tulumun içine giydiği mavi ipekli gömleğinin boynuna bir de rengârenk kravat takıyordu. Rubin'in geçmeye çalıştığı yolu tıkamıştı. Sağ elinde tuttuğu lehimci lâmbası yanmaktaydı. Sol ayağı iskemleye dayalı duruyordu. Dizine dayanmış, WİRELESS ENGİNEER dergisindeki radyo şemasını dikkatle incelerken şarkı da söylüyordu:

BUGİ-VUGİ, BUGİ-VUGİ
SAMBA! SAMBA!
BUGİ-VUGİ, BUGİ-VUGİ
SAMBA! SAMBA!

Rubin geçemedi; yüzünde yapmacık bir yakarı, durup bekledi. Genç adam varlığının farkına varmamıştı sanki.

— Valentulya, dedi Rubin. Arka ayağınızı biraz çekemez misiniz?

Valentulya başını önündeki şemadan kaldırmadan, sertçe cevap verdi:

— Lev Grigoriç! Hazırol! Neden gece buraya geliyorsunuz? İşiniz yok.

Şaşkın bakışlarını Rubin'e yöneltti.

— Bir filologla işimiz ne? Hah hah hah ha! dedi alaycı bir sesle. Üstelik mühendis de değilsiniz. Ne ayıp, ne ayıp!

Rubin etli dudaklarında çocuksu bir büzülmeyle, gözlerini iyice açtı:

— Yavrum, dedi. Çeşit çeşit mühendis var. Kimi gazoz satarak başarı kazandı.

Lehimci lâmbasını madenî desteğine bırakan Valentulya:

— Ben öyle şey yapmadım! Birinci sınıf mühendisim ben! Lütfen bunu aklınızdan çıkarmayın! dedi. Gençliğin pırıl pırıl görünüşü vardı Valentulya'da. Hayat henüz yüzünde iz bırakmamıştı. Hareketleri bir çocuğunkini andırıyordu. Ünlü bir okulu savaştan önce bitirdiğine, Alman toplama kamplarından birinde yaşadığına, Avrupa'ya gittiğine ve kendi ülkesinde tutukluluğunun beşinci yılını doldurduğuna insanın inanası gelmezdi.

Rubin içini çekti.

— Belçika'dan mühürlü imzalı tasdikname gelmedikçe yönetim kurulu...

Kaşlarını çatan Valentulya:

— Ne tasdiknamesi? diye sordu. Hah hah ha! Olmadı, olmadı! Şunu kafanıza iyi koyun... Kadınları deli gibi severim!

Az ötedeki ciddi yüzlü genç kız gülmekten kendini alamıyordu.

Rubin'in geçmeye çalıştığı yere çok yakın olan başka bir tutuklu işini bıraktı. Başını sallıyarak Valentulya'yı dinledi.

— Seversiniz, seversiniz ama yalnız teoride kalır gibime geliyor, dedi. Rubin düşünceli ve canı sıkkın.

— Para harcamaya da bayılırım!

— Ama paranız yok.

— İyi ya, nasıl kötü bir mühendis olabilirim? Düşünsenize: Kadınları, durmadan değişen kadınları sevebilmek için çok paraya ihtiyacım var! Çok param olması için de kazanmam gerek! Mühendis olarak çok para yapmak için kendi dalımda büyük başarı kazanmak zorundayım. Gerçekten sevmesem bütün bu işleri nasıl başarabilirim! Hah ha, sarardınız!

Rubin'e meydan okurcasına bakan yüzünde sarsılmaz bir inanç okunuyordu.

Genç kızın tam karşısında, pencere yanındaki masada oturan zek:

— Hah ha! diye bağırdı. Levka, dinle bak nasıl yakaladım Valentulya'nın sesini. Bir kampana tınlamasında! Hemen raporuma kaydedeceğim. Kampana gibi. Böyle bir ses hangi telefonda olursa olsun, tanınır. Ses dalgaları istediği kadar kırılsın!

Üzerine dizi dizi adların ve ardından şecere ağacını andıran bir ses sıralamasının kaydedildiği büyük bir kareli kâğıdı açtı.

— Bu aptallık da nereden çıktı? dedi Valentulya.

Lehim lâmbasını eline aldı, selofan tütmeye koyuldu. Yol açıldığından Rubin yerine geçti; seslerin sıralandığı kâğıda eğildi. Rubin ve dostu Gleb Nerjin sessizce kâğıdı incelediler.

— Gerçekten önemli bir gelişme gösterdik Gleb, dedi Rubin. Spektografla birlikte kullanacağımız iyi bir araç var elimizde. Kısa süre sonra telefondaki sesin neyle ilgili olduğunu anlıyabileceğiz.

İrkildi:

— Nedir bu radyodaki?

Caz müziğinin odaya yayılan sesi çok güçlüydü ama,

pencerenin pervazında duran kendi yaptığı küçük radyodan yükselen ezgi bir duyuluyor, bir kayboluyor, yeniden yükselip yeniden duyulmaz oluyordu. Nerjin cevap verdi:

— Bir mucize! Beethoven'in re minör XVII. sonatı. Nedendir bilinmez, ama... Dinle, dinle.

İkisi de iyice yaklaştılar, caz müziği bütün seslerin üstüne çıkmıştı.

— Valentin, dedi Gleb. Bırak da dinliyelim! Ne olur bir iyilik yapsan!

— Daha ne iyiliği yapacağız? dedi Valentin. Radyonuzu onardık. Bobininizi koparayım da bir daha ses çıkmasın...

Ufak tefek genç kız, çatık kaşlarını kaldırdı:

— Valentin Martiniç, dedi. Aynı anda üç radyoyu birden dinlemek imkânsız. Size söylediklerini yapın da radyonuzu kapayın.

Oysa Valentin'in radyosunda bir slov çalıyordu ve genç kız için için bayılmaktaydı bu müziğe.

— Serafima Vitaliyevna, çılgınlık bu!

Bir iskemlenin arkalığına yapışıp kürsüden konuşurcasına elini, kolunu sallamaya koyuldu:

— Sağlıklı ve normal biri bu güçlü ve insanı canlandıran caz müziğini nasıl sevmez? Hepiniz, bu eski ve en adi parçalara saplanarak kokuşmuşsunuz! BLUE TANGO ile hiç dansetmemiş olabilir misiniz? Arkadi Raykin'in parodilerini nasıl olur da görmezsiniz? İnsanın yarattığı en iyi şeyleri bilmiyorsunuz demektir! Daha da beteri var! Avrupa'ya hiç gitmediniz. Yaşamayı başka nerede öğrenebilirdiniz? Çok, çok ciddi bir öğüt benden size: Birine âşık olmalısınız. Bu söylevi iskemlenin ardından, genç kadının dudaklarındaki acılı büzülmeyi farketmeden verdi.

— Kime olursa olsun... ÇA DEPEND DE VOUS! (*) Gecenin karanlığında göz kırpan ışıklar. Ünlü terzilerin elinden çıkma tuvaletlerin hışırtısı.

Rubin tasalandı:

— Bizimki yine kaçırdı! dedi. Galiba zora başvurmamız gerekecek.

Valentulya'nın arkasından geçerken caz müziğini kesti.

(*) Size bağlı. (metinde Fransızca).

Sinirlenen Valentulya topukları üzerinde döndü.

— Lev Grigoriç, bunu yapma hakkını size kim verdi?

Ürkütücü bir havaya bürünmeye çalışarak kaşlarını çattı. Laboratuvarın köşesindeki üçüncü radyodan gelen köylü şarkısından başka rakibi kalmayan XVII. Sonatın akıcı notaları rahat rahat, pürüzsüz yükseliyordu.

Rubin'in yüzü gevşedi. Barışçı kara gözleri ve pasta kırıntılarıyla dolu sakalı ortaya çıktı.

— Mühendis Priyançikof! Hâlâ Atlantik Paktından kuşkulanıyor musunuz? Vasiyetnamenizi hazırladınız mı? Kimi mirasınızdan yoksun bıraktınız, terliklerinizi kime vasiyet ettiniz?

Priyançikof'un yüzü birden ciddileşti. Gözlerini Rubin'e doğru kaldırdı ve sakin sakin sordu:

— Bu kadarı da artık fazla. Delireceğim. İnsan hiç olmazsa cezaevinde biraz özgür olabilmeli.

Montajda çalışan teknisyenlerden biri bu olay üzerine onu çağırdı. Valentin, epey canı sıkkın, uzaklaştı. Rubin gürültü etmeden koltuğuna yerleşti, sırtı Gleb'e dönük radyoyu dinlemeye hazırlandı. Ama dinlendirici ezgi birden yarıda kesilen bir söylev gibi, susuverdi. XVII. Sonatın pek uygunsuz sonu da geldi böylece.

Rubin ana avrat sövdü, küfürlerini tek anlayan Gleb'di.

Sırtı hep arkadaşına dönük olan Gleb:

— Hecele, dedi. İyi duymuyorum.

Rubin, başını çevirmeden boğuk bir sesle:

— Gerçekten hiç kısmetim yok, dedi. Sonatı şimdiye kadar dinlememiştim, şimdi de kaçırdım.

— Kaç kere tekrarlamalı, hiç düzenli değilsin de ondan, dedi dostu.

Kısa süre önce, Priyançikof'un sesini kaydederken capcanlıydı; şimdi yine her zamanki gevşekliğine, kederli görünüşüne bürünmüştü.

— Sonatın çok güzel. Neden diğerleri gibi onun da bir adı yok PARLAK SONAT adı fena mı olurdu? Bu parçada her şey ışıl ışıl, parlıyor: İyi de var kötü de, şen ve kederli yanları da eksik değil. Hayatın kendisi gibi. Tıpkı hayat gibi, sonu yok. Ona CANLI SONAT demek gerekir. Baksana, neredeydin şimdiye kadar?

Rubin alaylı bir gülümsemeyle.

— Almanlarla Noel'i kutluyorduk, dedi.

Sırt sırta konuşuyorlardı, enseleri neredeyse birbirine değecekti.

«Ne iyi insan!» diye düşündü Gleb. Sonra yüksek sesle ekledi :

— Onlara karşı tutumun hoşuma gidiyor. Max'a Rusça öğretmek için saatlerce uğraşıyorsun. Oysa onlardan nefret etmen için pek çok neden var.

— Nefret etmek mi? Yok canım. Her ne kadar eski sevgim gölgelendiyse de... Max gibi siyasetle ilgilenmeyen biri bile... cellâdın sorumluluklarından bir parçasını paylaşmıyor mu? Onları durdurmak için hiç bir şey yapmadı.

— Tıpkı bizim şimdi Abakumof ya da Şişkin-Mişkin'i durdurmak için bir şey yapmayışımız gibi.

— Dinle Gleb: Şunu iyi bil ki yahudi olduğum kadar, Rus, Rus olduğum kadar da dünya vatandaşıyım.

— Çok güzel! Dünya vatandaşı! Daha akılcı ve temiz oluyor böylesi.

— Bir başka deyimle kozmopolit. Bizi içeri atmakla iyi ettiler.

— Tabiî iyi ettiler. Ama sen yine de Sovyet Yüksek Şurasına tersini anlatmaya çalışıyorsun.

Pencere pervazındaki radyo, otuz saniye sonra «Günlük Üretim Yarışması Listesi» nin okunacağını bildirdi.

Bu otuz saniyeden yararlanan Geleb Nerjin, ağır ağır elini uzattı, takdimciye böğürme fırsatı bırakmadan radyoyu kapadı. Yorgun yüzü kül rengiydi. Aynı anda, Valentin Priyançikof yeni bir probleme dalıp gitmişti. Hangi amplifikasyon dizisini kullanacağını düşünürken, kayıtsızca mırıldanıyordu:

BUGİ-VUGİ, BUGİ-VUGİ
SAMBA! SAMBA!

5. SAKİN BİR YAŞANTI

Nerjin, Valentin Priyançikof'la yaşıttı. Oysa ondan yaşlı görünüyordu. Ne kızıl saçları seyrelmiş, ne de ak düşmüştü bu saçlara ama hatları iyice gerilen yüzünde şimdiden derin çizgiler belirmişti: Gözlerinin çevrelerinde, dudak kenarlarında yuvarlak kırışıklar, alnında uzun izler. Temiz hava görmediğinden yüzünün derisi solgundu. Onu, özellikle yaşlı gösteren ise hareketlerindeki ölçülülüktü. Toplama kampının yaşama koşullarında tükenmeye başlayan bir tutuklunun gücünü doğa, ancak bilgece bir tutumluluk sayesinde koruyabiliyordu. Şaraşka'da hüküm süren nisbî özgürlük havasında, et yemeğinin bulunduğu ve yorucu çalışma gerektirmeyen bir rejimde hareketlerin ölçülülüğü gereksiz gibi geliyordu. Ama Nerjin, çekmekte olduğu hapis cezasının içyüzünü bildiğinden bu hesaplı hareketlere devamlılık sağlamaya ve alışkanlık haline getirmeye çalışmaktaydı.

Nerjin'in koca çalışma masasında kitap ve dosyadan barikatlar kurulmuştu sanki. Ortadaki boşluğu bile yine dosyalar, daktiloyla yazılmış yapraklar, kitaplar, Rusça ve yabancı dilde dergiler kaplamıştı; bunların hepsi de açıktı. Kuşkulu olmayan bir göz, masanın üstünde bilimsel düşünce fırtınasının kalıntılarından başka şey görmezdi.

Her şey dış görünüşten ibaretti. Şeflerin içeri girebileceğini düşünen Nerjin, her akşam masasını böyle donatıyordu.

Aslında önündekileri gördüğü yoktu. Açık renk ipekli perdeyi araladı ve pencereden karanlığa baktı. Gecenin derinliklerinde Moskova'nın rengârenk ışıkları yanıyor, bir tepenin ardında gizlenen şehir, kara gökyüzünü kahverengine bulayan solgun ve dağınık bir ışıkla dev bir sütun gibi parlıyordu.

En ufak harekette rahatça geriye yatan yaylı arkalığıyla özel koltuğu, Sovyetler Birliğinde yapılmayan biçimdeki yuvarlak masası ve güneye bakan pencerenin yanındaki rahat yeri Mavrino şaraşkasının hikâyesini bi-

raz bilen birine Nerjin'in, buranın kurucularından biri olduğunu açıklardı.

Şaraşka, Mavrino adını komşu köyden almıştı. Burası uzun süredir Moskova sınırları içinde sayılıyordu. Üç yıl kadar önce, bir temmuz akşamı kurulmuştu. Toplama kamplarından getirilen on beş kadar zek, Moskova yakınlarındaki bir eski şatoya yerleştirilmiş, onların gelişi şerefine de şatonun çevresi dikenli tellerle çevrilmişti. Şaraşka'da o çağların adı «Krilof dönemi» ydi, bir pastoral çağ gibi hatırlanırdı hep.

İnsan o zamanlar, geceleri, dikenli tellerle sınırlanan yerde, elini kolunu sallıyarak dolaşabilir, cezaevi yönetmelikleri çiğnenerek kesilmemiş, çiyden ıslanan otların arasına uzanabilir, (zek'lerin gürültüsüzce dikenli tellere kadar sürünmelerini engellemek için otların dibinden kesilmesi gerekiyordu) ya sonsuz yıldızları seyreder, ya da gece nöbeti sırasında şantiyeden odun çalıp evine götürmek üzere tellerin altından yuvarlayan M. V. D. başçavuşu İbakuneff'in solumalarını dinlerdi.

O zamanlar şaraşka'nın hangi bilimsel alanda iş göreceği bilinmiyor, iki yük treniyle gelen bir sürü sandığın açılmasıyla uğraşılıyordu. Rahat koltuklar, çalışma masaları yerleştiriliyor, kırık ve işe yaramaz araç-gereçler, telefon malzemesi, yüksek devirli radyolar, akustik araçları ayıklanıyordu. Şaraşkadakiler, en yeni araçlarla bilimsel verilerin Almanlar tarafından çalındığını ya da yok edildiğini görmüşlerdi. Almanya'daki fabrikayı söküp Rusya'ya ulaştırmakla görevlendirilerek Berlin'e gönderilen yüzbaşı, mobilyadan anlıyor; ama Almancayı ve radyoculuğu hiç bilmiyordu. Kendi eviyle üstlerinin Moskova'daki evlerini döşemek için Berlin çevresini tarayıp eşya ararken yokluğundan faydalanan Almanlar her şeyin canına okumuşlardı.

O günden bu yana otlar kesilmişti. Zek'lerin yürüyüş yapıp temiz hava aldıkları yere giden kapılar kampana sesiyle açılıyordu. Şaraşka, Beria'nın yönetiminden Abakumof'a geçmiş, telefon görüşmelerinin sırrını çözmek için yapılacak çalışmalara ayrılmıştı. Bu işin ancak bir yıl sürmesi gerekiyordu. Oysa çalışmaya başlıyalı iki yıl olmuş, iş iyice gelişmiş, gitgide karışık ve yan sorunlarla güçleşen bir hal almıştı. Rubin ile Nerjin'in masasında, telefondaki bir ses neredeyse tanınacak duruma getirilmiş, sese tek özelliğini veren şeyin bulun-

masına az kalmıştı. Söylendiğine göre kimse onlardan önce böyle bir incelemeye girişmemişti. Girişilip girişilmediği kesin değildi ama, bu konuda hiç bir bilgiye raslanmıyordu. Önce işi bitirmeleri için altı aylık bir süre tanınmış, ardından ikinci bir altı aylık süre verilmişti. Ama yine de ilerliyememişlerdi, ellerini çabuk tutmak zorundaydılar.

Acele etmek gerektiğinin bilincindeki Rubin, omuzunun üstünden acılı ve tiz bir sesle:

— Neden bilmem ama bugün canım çalışmak istemiyor, diye bağırdı.

— Şaşılacak şey, diye söylendi Nerjin. Yanılmıyorsam topu topu dört yıl savaştın, beş yılını da cezaevinde geçirdin ve yoruldun. Ücretli izin alıp Kırım'a gitsene.

Sustular.

— Kişisel araştırmalar mı yapıyorsun? diye alçak sesle sordu Rubin.

— Hını.

— Sesler üzerinde kim çalışacak?

— Doğrusu sana güveniyordum.

— Şaşılacak şey! Ben de sana güvenmiştim.

— Sende hiç vicdan denen şey kalmamış. Bu işleri bahane edip Lenin kitaplığından çıkardıklarının haddi hesabı yok: Ünlü avukatların nutukları, Koni'nin «Anılar» ı, Stanislavski'nin «Bir Aktörün Kendi Üzerinde Çalışması». Sonunda «Prenses Turandot» üzerinde araştırma yapacak kadar utanmayı sıkılmayı bir yana bıraktın. Buradaki zek'lerden hangisi, böyle bir seçme kitaplığa sahip?

Rubin, yüzüne her zaman gülünç bir anlam veren hareketi yaptı, kalın dudaklarını büzüp ileri uzattı.

— İşin garibi bütün bu kitapları, «Prenses Turandat» u bile başka biriyle, hem de çalışma saatleri içinde okuduk. Sakın sen olmayasın?

— Evet, birlikte okuduk. Ve o sıra benim çalışmam gerekiyordu. Bugün de ara vermeden çalışmam gerekliydi. Ama hevesimi kıran iki şey oldu. Bir kere parkeleri düşündükçe bir şey yapamaz oluyorum.

— Ne parkesi?

— Kalagu kapısındaki M.V.D. binası var ya. Yuvarlak, kuleli bina canım. 1945 de kampımızdaki tutuklular yaptı o binayı. Ben de parkeci çırağı olarak çalıştım. Şimdi Roitman'ın orada oturduğunu duydum. Duydu-

ğum andan beri de işimin iyiliğinden, daha doğrusu ünüme halel gelmesinden korkmaya başladım. Oradaki parkeler gıcırdıyor mu acaba? Gıcırdıyorsa iş kötü yapılmış demektir. Tabiî buradan aksaklığı gidermenin de imkânı yok.

— Öyle, işin sonu kötüye de varabilir.

— Evet. Kafamı kurcalayan ikinci şey de şu: Pazarın ancak özgür memurlar için tatil günü olduğunu düşünüp cumartesi gecesi çalışmak kötü değil mi?

Nerjin içini çekti.

— Üstelik, özgür memurlar tatillerini geçirecekleri yerlere çoktan varmışlardır. Kötü bir oyun bu bize oynanan.

— Gerçekten eğlenebilecekleri yerleri seçiyorlar mı dersin? Hayatları bizimkinden zevkli mi? İşte asıl sorun.

Şimdi odanın geri kalan bölümüne yan dönmüşlerdi. Pencereden dışarısını, daha ötede yasak bölgenin lâmbalarını, karanlıkta bile varlığı sezilen gözlem kulesini, uzaktaki limonlukların belirgin ışıklarını ve Moskova'nın belli belirsiz beyazımsı ışık sütunlarını görüyorlardı.

Nerjin matematikçiydi ama az buçuk dilbilgisi konusunda da çalışmıştı Mavrino Bilimsel Araştırmalar Enstitüsünün çalışmaları içine, konuşulan Rusça'nın sesbilgisi girdiğinde, oradaki tek filolog Rubin'le işbirliği yapmıştı. İki yıldan beri, günde on iki saat sırt sırta oturuyorlardı. Karşılaşır karşılaşmaz ön saflarda savaştıklarını, aynı zamanda kubey-batı ve Beyaz Rusya cephesinde bulunduklarını, yararlık gösterip bol nişan biriktirdiklerini, cephede aynı ay SMERESH (*) in aynı birliği tarafından tutuklandıklarını düşünürlerdi. HERKESE UYGULANAN onuncu fıkra gereğince (yaş, öğrenim, seçmenlik yeteneği ve maddî duruma bakılmaksızın) on yıla hüküm giymişlerdi. (Geri kalanlar da aynı cezayı yemişlerdi ya). Aralarında altı yaş ve bir rütbe fark vardı. Nerijn yüzbaşıydı. Üstelik, savaştan önce Nerjin, asistan Rubin'in derslerine pekalâ katılabilirdi.

Hep dışardaki karanlığı gözlüyorlardı.

Rubin, üzgün üzgün:

— Her şey bir yana, fikir yönünden çok şeyden yoksunuz, dedi. Beni üzen de bu.

(*) Karşı - casusluk teşkilâtı.

— Beni pek üzmüyor. Yeryüzünde pek çok kafa ürünü var, ama işe yarıyanı o kadar az ki.

— Okuyacak iyi bir kitap buldum sana, al.

— Hemingway mi? Yine aldatılan zavallı boğalar üstüne olmasın?

— Hayır.

— Ya da işkence gören aslanlarla ilgili?

— Hiç bile değil.

— Bana bak, insanlara akıl erdiremez oldum. Neden ille de boğalarla ilgilenmemi istiyorsun?

— Mutlaka okumalısın.

— Kimse için bir şey yapmaya mecbur değilim anladın mı?

— Adamı bezdirisin. Yirminci yüzyılın en iyi kitaplarından biri bu elimdeki.

— Herkesin anlaması gereken şeyi bana kim açıklayacak? Bu adam gerçekten, herkesin yolunu nerede şaşırdığını anlatıyor mu?

— Akıllı, dürüst, sapına kadar namuslu bir adam. Asker, avcı, balıkçı, içkici, kadınları seven, bütün yalanlardan içtenlikle ve rahatça nefret eden, basit, insan sevgisiyle, basit insan sevgisi ve dehanın saflığıyla dolu...

— Tamam, tamam! dedi Nerjin gülerek. Otuz yıl Hemingway'siz yaşadım, bir o kadar daha yaşayabilirim. İlkin Çapek'i sevdirmeye çalıştın bana, ardından Fallada'yı. Aslında hayatım alt üst oldu. Bırak beni de sağa sola çekiştirilmekten kurtulayım. Bırak da hiç olmazsa hayatıma bir anlam bulayım...

Nerjin, çalışma masasının başına döndü.

Rubin içini çekti. Canı çalışmak istemiyordu bir türlü.

Önünde, masada duran Çin haritasına bakmaya koyuldu. Bu haritayı bir gazeteden kesip kartona yapıştırmıştı. Geçen yıl boyunca Rubin, komünist kuvvetlerin ilerleyişini kırmızı kalemle işaretlemiş, kesin zaferden sonra da haritayı kaldırmamıştı. Yorgun ve bezgin anlarında bu haritaya bakıp güçleniyordu.

Ama işte tasa Rubin'i için için kemirmekteydi, zafer kazanan Kızıl Çin bile üzüntüsünü gidermeye yetmiyordu.

Ara sıra, plâstik bir dolmakalemin sapını dalgın dalgın emen Nerjin, kitap ve dosya barikatının ardında giz-

lediği ufacık kâğıt parçasını sivri yazısıyla doldurmak taydı:

«Marks'ın eserlerinden bir bölümü hatırlıyorum (bir bulabilsem o bölümü). Bu bölümde Marks, zafere erişen proletaryanın, refah içindeki köylülerin elniden topraklarını almadan da sorunları çözümleyebileceğini söylüyordu. BÜTÜN köylüleri yeni toplumsal düzenin içine alabilecek bir ekonomik yöntem düşündüğü belliydi. Büyük Çiftçi 1929 da böyle yollar aramıyordu tabiî. Akıllıca, ince şeyleri ne zaman aradı ki? Kasap ne yapsın hekimliği?»

Koca akustik laboratuvarı, gündelik sakin yaşantısında uğulduyordu.

Elektrik donatımında kulanılan torna tezgâhının motörü homurdanmaktaydı.

Emirler duyuluyordu: «Şunu aç!» «Bunu kapa!»

Radyodan iç gıcıklayıcı şarkılar geliyordu. Biri de yüksek sesle, bir 6K7 ampul istiyordu.

Kimsenin kendisine bakmadığı bir an, Serafima Vitaliyevna, minicik yazısıyla durmadan kâğıt parçasını dolduran Nerjin'e göz attı.

Güvenlik subayı binbaşı Şişkin bu tutukluyu gözlemesini söylemişti.

6. BİR KADININ YÜREĞİ

Serafima Vitaliyevna o kadar ufak tefekti ki, ona «Simoşka» dememek elde değildi. Patiska bir blûz giymiş, boynuna yumuşacık bir şal sarmıştı. M.G.B. de teğmendi.(*)

Binada tutuklu olmayan memurların hepsi M.G.B. subayıydı. Stalin'in Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Anayasası gereğince memurların pek çok hakları vardı. Bunlardan biri de çalışma hakkıydı. Ancak bu hak günde sekiz saat olarak sınırlandırılmıştı. Çünkü yaptıkları yaratıcı bir iş değil, zek'leri gözlemekti. Zek'lere gelince, başka hiç bir hakları yoktu ama, buna karşılık çalışma hakları daha uzun süreliydi. Şu sıralar günde on iki saat. Memurlar bütün lâboratuvarlarda nöbetleşe çalışıyor, böylece akşamın altısı ile onbiri arasındaki yemek paydosu da dahil, zek'ler devamlı göz altında tutuluyorlardı. Simoşka gece nöbeti tutuyordu. Bu kuş gibi narin genç kız, akustik lâboratuvarında otoritenin tek temsilcisi, hazır bulunan tek yöneticiydi.

Yönetmelik gereğince zek'lerin çalışıp dalga geçmemelerine, lâboratuvarı silâh yapımında kullanmamalarına, bulundukları yeri kazmamalarına ya da kaçmak için yeraltında tünel açmamalarına, ellerinin altındaki yığınla radyo parçasından faydalanıp bir alıcı - verici yaparak Beyaz Saray'la bağlantı kurmamalarına göz kulak olacaktı. On bire on kala da çok gizli evrakı toplayıp büyük kasaya koyacak, sonra lâboratuvar kapısını mühürliyecekti.

Simoşka, Ulaştırma Mühendisliği Enstitüsü'nü bitireli altı ay oluyordu. Güvenliği her yönden sağlama alındığı için bu Bilimsel Araştırmalar Enstitüsüne atanmıştı. Çok gizli bir yerdi burası ,adının yerine bir numara kullanılıyor, tutukluların argosunda şaraşka yani tımarhane diye anılıyordu. Burada görev alan memurlar hemen subaylığa yükseliyor, kendilerine sıradan bir mühendislik görevinin üstünde ücret veriliyordu. Yerlerine ve üniformalarına ödeniyordu bu para. Kendilerinden beklenen şey de rejime bağlılık ve gayretti.

(*) N.K.V.D. den çıkan ikinci bakanlığın baş harfleri.

Kendi dalında bir görev almamış olması Simoşka için büyük kısmetti: Arkadaşlarının pek çoğu gibi enstitüden hiç bir şey öğrenemeden çıkmıştı. Liselerden gelen genç kızların matematik ve fizik bilgileri zayıftı. Üst sınıflardayken, fakülte yönetim kurulu toplantılarında okul müdürünün, kırık not verdikleri için profesörlere çattığını, bir öğrencinin hiç çalışmasa bile diploma alması gerektiğini öğrenmişlerdi. Enstitüde çalışacak zaman bulsalar bile, matematik ve radyoculuk tekniği alanında genç kızların yol alması, balta girmemiş bir ormanda ilerlemeyi andırıyordu. Üstelik, çalışacak zamanları da yoktu. Her sonbahar, bir ay ya da daha uzun süreyle öğrencileri kollektif çiftliklere, patates toplamaya götürüyorlardı. Yılın diğer aylarında günde on saat ders görmeleri gerekiyor, bu da özel çalışmaları için onlara vakit bırakmıyordu. Pazartesi akşamı siyaset dersleri vardı. Haftada bir toplantılara katılmak zorunluydu. Sonra toplumsal yönden yararlı çalışmalar yapmak gerekiyordu: Bülten yayınlamak, konser düzenlemek gibi. Ev işlerine yardım etmek, alış - veriş yapmak, giyinmek, süslenmek vardı. Ya sinema? Ya tiyatro? Ya gece Kulübü? İnsan öğrenciyken eğlenmez, dansetmezse ne zaman eğlenebilirdi? Sınavlar gelip çattığında Simoşka ile arkadaşları bir sürü minik kâğıt parçası hazırlayıp giysilerinin, erkeklerin erişemiyeceği köşelerine yerleştirdiler. Sınavda gerekeni çıkarıp açtılar, müsvette kâğıdı niyetine kulandılar. Hocalar, kız öğrencilerinin bir şey bilmediğini kolayca farkedebilirlerdi. Ama onlar da yönetim kurulu toplantıları, genel kurul toplantıları, rektörle dekanın çalışma odasıyla ilgili türlü türlü taslak ve hazırlık çalışması yüzünden bezmişlerdi. İkinci bir sınav yapmak onlar için o kadar güç bir işti ki. Çok iyi bilinen kurama göre, kötü öğrenci değil kötü hoca vardı. Bu nedenle öğrenciler başarı gösteremeyince, seri üretimden bozuk mal çıkmış gibi, azarı hocalar işitiyordu. Hocalar da öğrencileri tökezletmek değil, tersine sınavı en kısa sürede ve en iyi sonuçlarla bitirmelerini sağlamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Öğrenim yılları sırasında, Simoşka ile arkadaşları, garip bir bezginlikle seçtikleri mesleği sevmediklerini anladılar. Üstelik bu onlara yük gibi geliyordu. Çok geç olmuştu artık. Simoşka meslek bilgisini ispatlamak zorunda kalacağını düşündükçe korkudan titrerdi.

Bütün bunların üzerine Mavrino'ya gelmiş, kendisi-

ne hiç bir bağımsız araştırma görevi vermediklerini de büyük bir sevinçle görmüştü. Ama ondan daha zayıf, daha ufak tefek biri bile, özel muhafızlar ve sürüyle gardiyanın gözden ayırmadığı birtakım siyasî suçluların yaşadığı Moskova yöresindeki bu tecrit edilmiş şatonun bulunduğu yasak bölgeye girmeyi etikleyici bulurdu.

Ulaştırma Enstitüsünü bitiren on kişiyi toplamış, onlara bilgi vermişlerdi. Söylenenlere göre buraya atanmak savaşa katılmaktan beterdi, yılan dolu bir çukura giriyorlardı, en ufak bir dikkatsizlik yok olmalarına yol açardı. Burada insan türünün posasıyla ilişki kuracakları, bu insanların Rusça konuşmaya bile hakları olmadığı anlatılmıştı. Bu kurtlar dişlerini göstermeyip bir kibarlık ve görgü maskesi ardına gizlediklerinden özellikle tehlikeli oldukları belirtilmiş, tekrar tekrar uyarılmışlardı. İşledikleri suçlar konusunda sorguya çekildiklerinde —kesinlikle yasaktı bu— ustaca hazırlanmış bir yalanla suçsuz kurbanlar olduklarını söyleyeceklerdi. Komsomol üyesi olarak bu zehirli yılanlara nefretlerini yöneltmiyecek, ama onlarla, görevleriyle ilgili hiç bir tartışmaya girmeden, dışarda onlara hiç bir şey öğretmeye kalkmadan, terbiye sınırları içinde ilişkilerini sürdüreceklerdi. Bu yasakları ilk çiğnediklerinde, çiğnediklerini sandıklarında, çiğneyebilmelerinin mümkün olacağını düşündüklerinde koşup her şeyi güvenlik subayı binbaşı Şişkin'e itiraf etmeliydiler, Binbaşı Şişkin, yanık yüzlü, önemli kişiliğinin bilincinde, koca kafalı, alâbros kesilmiş kır saçlı, ayakları çocuk pabuçlarında bile kaybolacak kadar küçük, ufak tefek bir adamdı. O gün aklına gelen her şeyi şöyle anlattı: Kendisi ya da kendisi gibi görmüş geçirmiş kişilerin gözünde bu haydutların sürüngen yaradılışı çok açıktı. Ama yeni gelenler gibi tecrübesiz genç kızların içinde insan sevgisiyle dolu yüreği sarsılan, örneğin memurların kütüphanesinden aldığı kitabı bir tutukluya vermek gibi yasaklardan birini çiğneyen çıkabilirdi. Dışarıya mektup çıkarmanın sözünü bile etmedi. (Marie ya da Tania gibi önemsiz kişilere bile gönderilse, her mektup, hiç kuşkusuz bir yabancı casus şebekesinin eline varırdı). Binbaşı Şişkin, arkadaşlarından birinin yanlış adım attığını gördüklerinde, genç kızların ona ellerinden gelen yardımı yapmalarını, yani olup bitenleri kendisine anlatmalarını öğütledi.

Binbaşı sonunda tutuklularla kurulacak her türlü

ilişkinin ceza kanunu gereğince cezalandırılacağını, bilindiği gibi çok esnek olan sözkonusu kanunun yirmi beş yıla kadar kürek cezası verdiğini açıkladı.

Kendilerini bekleyen karanlık geleceği düşünüp sarsılmamaları imkânsızdı. Genç kızlardan bazılarının gözleri yaşla dolmaya başlamıştı bile. Ama aralarına bir kere nifak tohumu saçılmıştı Eğitimden çıktıklarında hiç konuşmadılar.

Simoşka, mühendis - binbaşı Roitman'ın peşinden akustik lâboratuvarına giderken ölü gibiydi. İlk anlarda neredeyse bayılacağını sandı.

O günden bu yana tam altı ay geçmişti ve Simoşka'nın başına müthiş bir iş gelmişti. Emperyalizmin karanlık tertipler hazırladığı konusunda inancının sarsıldığı yoktu. Diğer lâboratuvarlarda çalışan tutukluların, elleri kanlı birer cani olduklarına inanmakta da güçlük çekmiyordu. Ama her gün, akustik lâboratuvarında düzüneyle zek'e rastlıyordu. Somurtuk ,özgürlüğe, kaderlerine, çektikleri on yıllık, yirmi beş yıllık cezalara kayıtsız, kimi başlıca üniversitelerden iyi derecelerle diplomalı mühendisler, teknisyenler, kendilerini ilgindirmese, gözlerinde hiç bir anlam taşımasa, ne şöhret ne de tek kuruş kazandırmasa bile işlerinden başka şey yapmıyorlardı. Filmlerde görülen, karşı - casusluk kuruluşlarının kolayca tuzağa düşürdüğü o amansız uluslararası haydutların görünüşünü bu tutukluların arasında boş yere arayıp duruyordu.

Simoşka'da en ufak bir kuşku uyandırdıkları yoktu. Onlara karşı en ufak bir nefret duyamıyordu. Bu insanlar Simoşka'da kayıtsız şartsız saygı uyandırıyorlardı: Onların kuramcı ve uygulayıcı bilgilerine, felâkete karşı dayanıklıklarına duyuyordu bu saygıyı. Ve görevini yapması gerektiğini haykıran her şeye, bilerek ya da bilmeden işlenen bütün suçları güvenlik subayına bildirmek zorunda olduğunu hatırlatan vatan sevgisine karşın anlıyamadığı nedenlerle bu pis ve yapılması imkânsız işi sevmeye başladı.

Özellikle, genç kızın tam karşısındaki masada oturan komşusu ve en yakın iş arkadaşı Gleb Nerjin'e böyle bir şey yapması imkânsızdı.

Simoşka, onunla bir süredir yakın işbirliği kurmuştu: Onun denetimi altında kelimelerin hecelenmesi üzerine deneyler yapıyordu. Mavrino kampında çeşitli tele-

fon şebekelerinin hassasiyet derecesini sık sık ölçmek gerekirdi. Eldeki yığınla aracın içinde bile, nakledilen sözlerin niteliğini kadran üzerinde göstereni yoktu. Bir uçta kelimeleri ve cümleleri hecelere ayırarak okuyan, deneyi yapılan şebekenin öbür ucunda da metni yakalamaya çalışanların kulakları, yanlış yüzdesini de dikkate alarak bir değerlendirme yapılmasını sağlıyordu. Bu tür araştırmalara heceleme deneyleri deniyordu.

Nerjin, deneylerin matematik sıralanması, tesbitiyle uğraşıyordu. Deneyler başarılı geçiyordu. Nerjin, izlenmesi gereken yöntemler konusunda üç ciltlik bir inceleme bile hazırlamıştı. Aynı zamanda yapılması gereken işlerin çokluğu Simoşka'yla kendisini iyice yorduğunda, Nerjin, geri bırakılabilecek işlerle hemen başlanması gerekenleri buluyor, bütün bunları büyük bir güvenle belirtiyordu. Böyle anlarda yüzü çok genç bir anlama bürünürdü. Simoşka da savaşı, tıpkı sinemalarda gösterildiği gibi gözünün önüne getirir, kızıl saçları patlayan bombaların dumanları arasında uçuşurken bataryasına ateş komutu veren Nerjin'i yüzbaşı üniformasıyla düşlerdi.

Kendisine verilen görevi bitirip bir an önce işten kurtulmak için Nerjin'in elini çabuk tutmaya ihtiyacı vardı. Günün birinde Simoşka'ya: «Çalışkanım, çünkü çalışmaktan nefret ediyorum», demişti. Simoşka çekinerek: «Neyi seversiniz?» diye sorduğunda da, «Gözlemciliği!» karşılığını vermişti. Gerçekten de iş fırtınası dindiğinde, aşağı yukarı hiç yerinden kıpırdamadan saatlerce oturduğu olurdu. Yüzünün derisi kül rengine dönüşür, yaşlanır, çizgiler yeniden ortaya çıkardı. Nereye gidiyordu o büyük güven? Nerjin, işini bitirince ağır, kararsız biri oluveriyordu. Bilimsel kitaplar, yardımcı eserler ve monografiler arasında Simoşka'nın bugün de gördüğü kâğıt parçasına, uzun uzun düşündükten sonra, minicik ince yazısıyla bir şeyler yazar dururdu. Bu kâğıt parçalarını çekmeceye değil çalışma masasının solunda bir yere gizlediğini bile farketmişti. Ne yazdığını, kime yazdığını öğrenmek ateşiyle yanıp tutuşuyordu.

Nerjin, hiç istemeden onun gözünde hem sevgi, hem hayranlık konusu olmuştu. Kadın olarak Simoşka'nın hayatı o güne kadar hiç de mutlu geçmemişti. Güzel değildi. Gaga burnu yüzünün canına okumuştu. Cılız saçları çok zor uzuyor ve minicik bir topuzla ensesinde toplanıyordu. Ufak tefek olsa neyse - böylesi kadını daha çe-

kici yapar - minnacıktı; gelişmesini tamamlamış bir kadından çok bir okullu kızı hatırlatıyordu. Üstelik ciddiydi, şakalaşıp eğlenmeye eğilimi yoktu. Bu yüzden de gençlerin gözünde çekici olmaktan uzaktı. Yirmi beş yaşındaydı, kimse ona yaklaşmamış, kimse onu kollarına almamış, kimse onu öpmemişti.

Ama, bir ay kadar önce kulübenin mikrofonu bozulmuş, Nerjin onarmak üzere Simoşka'yı çağırmıştı. Elinde bir tornavidayla ses geçirmeyen, iki kişinin güç sığdığı boğucu kulübeye girmiş, Nerjin'in incelediği mikrofona eğilmiş, farkına varmadan yanağı iş arkadaşının yanağına dokunmuştu. Nerjin'e sürtünüyor, ölecek gibi oluyordu. Şimdi ne yapacaktı? Geri çekilmesi gerekliydi, oysa durup aptal aptal mikrofona baktı. Hayatının en uzun, en müthiş dakikası geçti: Birbirine yapışan yanakları alev alev yanıyor, Nerjin kımıldamıyordu. Birden başını elleri arasına alıp Simoşka'yı dudaklarından öptü. Simoşka, neşeli bir kendini bırakışta bütün varlığının eridiğini hissetti. Ne Komsomollardan, ne ülkeden söz etti o an. Yalnızca:

— Kapı kapalı değil! dedi.

Rayında sallanan deniz mavisi ince bir perde onları, gidip gelen, konuşan ve her an perdeyi açabilecek olan dışardakilerden ayırıyordu. Tutuklu Nerjin için on günlük hücre cezasından başka tehlike yoktu. Genç kız şüpheliler listesine girebilir, meslek hayatından, özgürlüğünden olabilirdi. Ama başını tutan ellerden kurtulacak gücü yoktu.

Hayatında ilk kez bir adam onu öpmüştü.

Ustaca döğülen çelik zincir, böylece, kadın yüreğinden yapılma halkasından kopuvermişti.

7. «EY ZAMAN, DUR!»

— Arkamdaki bu çıplak kelle de ne?

— Oğlum, bugün şairliğim üstümde. Biraz gevezelik edelim.

— İşim var benim.

— İşin mi var... Hadi canım sende! Öyle kötü durumdayım ki Gleb! Almanların uyduruk noel ağacının yanına oturmuş Pultusk köprüsü başındaki barınağımdan söz ediyordum. Birden kendimi cephede buldum! Öyle canlı, öyle tatlı bir anıydı ki! Biliyor musun... savaş bile tatlı bir anı olabilir, ne dersin?

— Sakın ha! Taocu ahlâk der ki: «Silâhlar felâketin aracıdır, soyluların değil. Bilge kişi, kendine rağmen zapteder.»

— Bu da nesi? Kötümserlikten Taoculuğa mı geçtin?

— Kesin bir şey yok henüz.

— Almanların en iyi yanını hatırlamakla başladım: Beyannamelerdeki sözleri birlikte nasıl hazırladığımızı: Çocuklarını kucaklayan anne, gözyaşları içindeki sarışın genç kız. Bu bizim şaheserimizdi: Bir de şiir vardı altında.

— Biliyorum. Benim elime de geçmişti biri.

— Sakin gecelerde oparlörlü kamyonlarla, cephe boyunca onlarla dolaştığımızı hatırladım.

— ... tangonun dokunaklı sözleri arasında asker kardeşlerini ,tüfeklerini Hitler'e çevirmeleri için kandırmaya çalışıyorlardı. Biz de, dinlemek için siperlerden çıkardık. Ama çağrılarınız pek safçaydı.

— Nasıl? Her şey bir yana, tek kurşun atmadan Graudenz ile Elbing'i pekalâ aldık ya.

— Ama bu dediğin 1945 deydi.

— Minicik su damlaları sonunda koca kayaları aşındırır! Milka'dan hiç söz etmiş miydim sana? 1941 de yabancı diller okulunu bitirmiş, diploma almıştı. Hemen, tercüman olarak bizim birliğe yolladılar. Canlı, kalkık burunlu ufacık bir kız.

— Dur bir dakika, seninle bir tabyayı teslim almaya giden kız mı yoksa?

— Tamam. Çok pozcu kızdı, yaptığı işten ötürü tebrik edilmeye, nişan alacaklar arasında adının geçmesine

bayılırdı. Azarlamaya kalkarsan Tanrı yardımcın olsun! Hatırlar mısın, kuzey-batı cephesinde Lopat'tan hemen sonra, Rakhlitz ile Novo-Svinukhovo arasında, Podtsepoçya'nın güneyinde bir orman vardır?

— Bir değil birkaç orman. Redya'nın öte yanında mı, yoksa bu yanında mı?

— Bu yanında.

— Bildim.

— Kızla birlikte ormanı bir günde geçebildik. İlkbahardı. Dur bakayım, ilkbahar bile değil, marttı. Kürklü başlıklarımız ter içinde, keçe çizmelerimizle su birikintilerine dalıp çıkıyorduk... uyanan ilkbaharın o ezelî kokusu ortalıktaydı. İlk kez aşıklar, yeni evliler gibi geziyorduk. Neden insan tanımadığı bir kadınla, çocuk gibi, bu tür şeyleri baştan sona yaşar? Bitmek bilmiyen o orman! Yetmiş üçlük bir bataryanın mevzilendiği açıklıkta dağınık siperlerden yükselen dumanlar! Hepsinin uzağından geçtik. İliklerimize kadar ıslanmış, yanaklarımız al al, hava kararana dek dolaştık. Bütün gün beni deliye çevirdi, hava karardığında boş bir top yuvası bulduk.

— Toprağın üstünde mi?

— Hatırladın değil mi? Tabiî. O yıl bunlardan pek çok yapmışlardı, yabanî hayvanların inine benzerdi.

— Oralarda toprak nemliydi. Kazamazlardı.

— Evet. Top yuvasının içi çam pürçekleriyle kaplanmıştı, yanan odunlardan çıkan reçine kokusu, ateşten yükselen duman... Soba yoktu. Ateş yakmak gerekti. Tepede bir delik. Işık mışık hak getire. Bir de kirişlerde oynaşan alevlerin gölgeleri. Ne dersin Gleb, ha! Hayat be hayat!

— Cezaevinde anlatılan bir hikâyede masum kız varsa, ben dahil herkesin, kızın masumiyetinden eser kalmıyacağı anı merakla beklediği dikkatimi çekti. Zek'ler için, anlatılanın en önemli noktasıdır bu. Hakkın yerini bulması gibi bir şey, ne dersin? Gözleri görmeyen biri, görenlerin dibinden gökyüzünün mavi, otların yeşil olduğunu duymak ister. Bir zek, yeryüzünde gerçek, canlı, sevilmeye değer kadınların hep varolduğuna, kendilerini birtakım mutlu çapkınlara verdiklerine inanmak zorundadır. İşte unutamadığın, sevdiğinle dumanlı bir barınakta geçirdiğin, kimsenin üzerinize ateş etmediği gece. Sonra da savaş cehenneminden söz ederler! Aynı akşam karın şeker makbuzlarını, birbirine yapışmış, ezilmiş, kâğıda karışmış şekerlemelerle değiştirir, otuz gün sürdürebilmek

için kızların arasında nasıl paylaştıracağını düşünür durur. Butirka cezaevinde, 73 numaralı hücrede de...

— ...birinci katta, dar koridorun üzerinde...

— ...tam üstüne bastın. Yeni tutuklanan ve tabiî cepheye adımını bile atmamış Moskovalı genç tarih profesörü Razvodovski, toplumsal, tarihî ve ahlâkî görüşlere de dayanarak büyük bir heyecan, inandırıcılık ve zekâ ile savaşın daha iyi yanları olduğunu ispatlamakla meşguldü. Aynı hücrede, bütün ordularda savaşmış umutsuz genç adamlar vardı. Profesörü çiğ çiğ yiyeceklerdi neredeyse. Deliye dönmüşlerdi, hayır diyorlardı. Hayır, savaşın bir zere iyi yanı yoktur. Ben konuşmayı dinliyor, susuyordum. Razvodovski'nin sağlam verileri vardı. Ara sıra onu haklı da buluyordum. Benim de birkaç tatlı savaş anım yok değildi. Ama askerlerle tartışmaktan çekiniyordum. Profesörle aynı düşüncede olup belirtmek istediğim nokta, aşağı yukarı bir yedek topçu subayı olan beni piyadeden ayıran noktaydı. Lev, cephede, birtakım müstahkem mevkilerin alınması dışında vaktinin çoğunu dalgayla geçirmiyor muydun? Bırakıp gidersen kellene mal olacak bir savaş düzeninde yerin yoktu. Ben de biraz boştaydım, saldırılara katılmıyor, birtakım askerlerin başına geçip ileri atılmıyordum. Üstelik belleğimiz bize bir sürü oyun oynar, en korkunç şeyleri gizler...

— Sana haksızsın demiyorum...

— Tersine, ne kadar hoş şey varsa üste çıkar. Ama pike yapan junker bombardıman uçaklarının Orel yakınında beni parçalamalarına ramak kaldığı günü hatırladığımda, bu anıda, hiç bir tatmin edici yan bulamıyorum. Hayır Lev, tek iyi savaş sona eren savaştır.

— Canım ben, savaş iyidir demiyorum. Anılarım tatlı.

— Öyle, günün birinde kampın da tatlı yanlarını hatırlayacağız. Geçici kampların bile.

— Geçici kampların mı? Gorki'deki Krof'dakilerin mi? O kadar da değil!

— O kamp yöneticileri neyin var, neyin yoksa aldılar, onun için tarafsız gözle anlatmak istemiyorsun değil mi? Oralarda bile durumu kötü olmayan çok kişi vardı: Yiyecek paketlerini denetleyenler, duşları denetleyenler.

Kadın tutuklularla yatmayı başaranlar bile vardı içlerinde ;bütün bu adamlar önlerine çıkana, yeryüzünde geçici kamplardan iyi yer bulunmadığını bağıra bağıra

anlatacaklar. Sonra hem, mutluluk kavramı da şartlandırılmış, uydurm bir şey.

— Kavramın uydurma yanı, gerçek dışı yanı kelimenin kendisinde hissediliyor. MUTLULUK kelimesi «şu sıra, şu an (*)» anlamına gelen bir başkasına bağlanıyor.

— Hayır, sevgili profesör, özür dilerim. Vladmir Dahl'i okursan görüsün. «Mutluluk» kaderi, insanın durumunu ,hayattan edinileni tanımlar. Kelime köklerindeki bilgelik bize mutluluğun çok hasis bir yanını veriyor.

— Bir dakika! Benim görüşüm de Dahl'dan alınma!

— Çok garip, beniınki de öyle.

— Bütün dillerde, bu kelime üzerine araştırma yapmalı. Bir kenara yazayım bunu.

— Manyak!

— Ne önemi var! Bırak da karşılaştırmalı dilbilgisiyle ilgilenenler çalışsın.

— Her şeyin EL kelimesinden geldiğini söylemek istiyorsun galiba, tıpkı Mar'ın dediği gibi ha?

— S......r git! FAUST'un ikinci bölümünü okudun mu sen?

— Birinci bölümü okuyup okumadığımı sorsan daha iyi edersin. Herkes bir deha eseri olduğunu söyler; ama kimse okumamıştır. Ya da Gounod'nun operasından bilirler Faust'u.

Güneşe ve dünyalara diyeceğim yok
İnsanların dertlerini görüyorum yalnız!...

— Yok canım, birinci bölüm hiç de güç değildir.

— Bunu sevdim işte!

— Ya da şu:

Neye ihtiyacımız olduğunu hiç bilmiyoruz
Bildiğimize de ihtiyacımız yok oysa.

— Müthiş!

— İkinci bölümün hazmı güçtür doğrusu. Yine de ne güzel bir düşünce var. Faust'la Mefistofeles'in anlaşmasını biliyor musun? Ancak Faust: «Ey zaman! Dur artık!» diye bağırdığında Mefistofeles Faust'un ruhuna sahip olacak: Gençliğinin geri gelişi, Margarita'nın aşkı, rakibini kolayca yenişi, sınırsız bir servet, varlığın sırlarını bilmesi, hiç biri o sözü Faust'un dudaklarından koparıp atamıyacak. Yıllar geçmiş, bu doymak bilmez yaratığı izle-

---

(*) Rusça'da bu saat, şimdi anlamında.

mek Mefistofeles'i yormuştur. İnsanoğlunu mutlu kılmanın imkânsızlığını anlar, bu boş uğraştan vazgeçmek ister. İkinci kez ihtiyarlayan ve kör olan Faust, binlerce işçi toplayıp bataklıkları kurutmak için kanallar kazdırmasını emreder. Mefistofeles'e herkesi küçük gören Mefestofeles'in gözünde iki kere yaşlanan, çılgın ve dumanlı beyninde büyük bir düşünce belirmiştir: İnsanlığı mutlu kılmak. Mefistofeles'in işaretiyle cehennemin hizmetkârları Lemures'ler gelir ve Faust'un mezarını kazmaya koyulurlar. Mefistofeles'in onu gömmekten, ondan kurtulmaktan başka isteği yoktur, ruhundan umudu kesmiştir. Faust yeri kazan sayısız küreğin sesini duyar. Ne oluyor? diye sorar. Mefistofeles alaycı düşüncesine sadık kalır. Faust'a, kurutulan bataklıkların hayalî bir görüntüsünü çizer. Eleştirmenlerimiz bu anı, toplumsal yönden iyimser olarak yorumlamaktan hoşlanırlar. İnsanlığa iyilik yaptığını sanan, en büyük mutluluğu bunda bulan Faust'un:

Ey zaman, dur artık! Çok güzelsin.

dediğini söylerler.

Dikkatle incelendiğinde, Goethe'nin insan mutluluğunu alaya aldığı görülmez mi? Aslında, insanlık için en ufak bir iyilik sözkonusu değildir. Uzun süredir beklenen anlaşmadaki sözü Faust, bir ayağı çukurda, aldatılmış ve belki gerçekten delirmiş olduğu sıra söyler. Lemures'ler de onu çukura itiveriler.

Ne oldu: Mutluluğa övgü mü, yoksa mutlulukla alay mı?

— Ah Lev, dostum, seni yalnız şimdi olduğun gibi, yürekten tartıştığın, akılıca konuştuğun ,her şeyin üstüne yanlış etiket yapıştırmaya kalkmadığın zamanlar seviyorum.

— Pirrhüs'ün aşağılık torunu! Hoşuna girecek bir şey yapacağımdan haberim yoktu. Ama dinle: Faust'un bu sözüne dayanarak, savaş öncesi derslerimden birinde —çağına göre, eni konu gözüpekti bu dersler— mutluluğun bulunamıyan, ya erişilmez, ya da uydurma bir şey olduğu kavramını geliştirdim. Bunun üzerine, küçük bir defterden koparılmış kareli kâğıt parçası üzerine yazılı bir not verdiler elime:

«İyi ama seviyorum... ve mutluyum! Buna ne cevap verirsiniz?»

— Sen ne karşılık verdin?

— Ne karşılık verilebilir ki?

8. KOŞUMLAR ALTINDA BEŞİNCİ YIL

Konuşmaya öylesine dalmışlardı ki, lâboratuvarın gürültüsünü de, karşı köşede çalan ve sesi dünyayı tutan radyoyu da duymuyorlardı. Nerjin, sırtını bütün lâboratuvara dönecek şekilde çevirmişti koltuğunu yine. Rubin sakalını, iskemlenin arkalığında kavuşturduğu kollarına dayıyordu.

Uzun sürede olgunlaşan düşüncelerini bir başkasına açan insanlar gibi, hararetle konuşuyordu.

— Özgür olduğum çağlar bunlardan bir şey anlamazdım. Kendi kendime: Bu bilge kişiler sözde düşünüyorlar, derdim. İyi ama hayatın anlamı nedir? Yaşıyoruz, işte sana anlamı olan bir şey. İşler iyi gittiğinde al sana mutluluk. Bunu herkes bilir. Tanrıya şükür başımıza hapislik çıktı da düşünme fırsatı bulduk. Mutluluğun özünü anlamak için önce tokluğun ne olduğunu bilmek gerek. Lubyanka'yı, ya da karşı-casusluğu hatırlıyor musun? İçinde yağın zeresi bulunmayan sade suya arpa çorbasını, yulaf irmiğinden bulamacı düşün. Böyle bir şey YEDİM diyebilir misin? Hayır, düşüncelerinle yemek birbirine karışıyor. Kutsal bir iş yapıyorsun sanki. Tıpkı Yogilerin «prana» sı gibi. Tahta kaşığının ucuyla ağır ağır atıştırıyor, kendini bütünlük yemek yeme eylemine veriyor, o eylemi düşünerek yiyorsun önündekini... Ve bu bütün vücuduna yayılıyor. Fazlaca pişmiş taneler ve içinde yüzdükleri bulanık sıvıdan taşan tatlılığı hissederek ürperiyor, titriyorsun. Sonra da —aşağı yukarı hiç bir şey yemeden— altı ay, on iki ay yaşamaya devam ediyorsun. Bunu, kabaca, biftek üstüne biftek tıkınmaya benzetebilir misin?

Rubin, uzun süre başkalarını dinlemeye dayanamazdı. Bütün konuşmaları aynı gözle görüyor, yani algı gücünün hazinelerinden arkadaşlarını yaralandıran kendisi oluyordu. Bu yüzden Nerjin'in sözünü kesmeye çalıştı ama beriki tulumuna yapışıp çekerek konuşmasına engel oldu.

— Böylece çilekeş gövdelerimiz ve mutsuz dostlarımıza göre tokluğun özüne varıyoruz. Tokluk, doygunluk, yediğimiz yemeğin çokluğuyla ilgili değil. Önemli olan nasıl yediğimiz. Mutluluk da böyle, tıpatıp böyle. Lev, dostum, mutluluk hayattan koparabildiğimiz şeylerden çok

ayrı. Kopardıklarımıza karşı olan tutumumuza bağlı. Taocu ahlâkta, bununla ilgili bir özdeyiş var:

«Hoşnut olabilen kişi her zaman halinden memnun kalacaktır.»

Rubin'in yüzünde alaycı bir gülümseme belirdi.

— İşine geleni benimsiyorsun. Dört yandan rengârenk tüy koparıp kuyruğuna takıyorsun boyuna.

Nerjin, başını salladı .Saçları alnına düşmüştü. Tartışmayı ilginç buluyor, on sekiz yaşında bir çocuğu andırıyordu.

— Her şeyi birbirine karıştırmaya kalkma Lev. İşin aslı hiç de böyle değil. Vardığım sonuçları okuduğum felsefe kitaplarından değil, cezaevinde raslanan gerçek kişilerle ilgili hikâyelerden çıkarıyorum. Bu sonuçları açıklamam gerektiği an, neden Amerika'yı yeniden keşfetmemi istiyorsun? Felsefe gezegeninde bütün topraklar çok önceden keşfedilmiştir. İlk çağ filozoflarının eserlerini karıştırıyor, onlarda en yeni düşüneclerimi bile buluyorum. Sözümü kesme, sana bir örnek vereceğim. Eğer kampta —daha da öte burada, şaraşkada— özgür ve eğlentiyle geçecek bir pazar mucizesi olursa, ogün ruhumun buzları eriyecek, dış görünüşümde bir şey değişmese bile cezaevinin boyunduruğu daha hafif gelecek. Gerçek bir konuşmaya girebileceğim, ya da içtenlikle yazılmış bir sayfa okuyup dalganın doruğuna çıkacağım. Yıllardır gerçek bir hayatım yok, ama her şeyi unuttum. Ağırlığım yok, gövdesiz, havada asılıyım. Ranzama uzanmış tavana bakıyorum. Çok yakınımda çırılçıplak kireç parça parça dökülüyor ve varoluşun saf sevinci beni titretiyor! Büyük bir mutluluk içinde uykuya dalıyorum. Hiç bir cumhurbaşkanı, hiçbir başbakan pazar'dan böylesine memnun uyuyamaz.

Rubin hoşgörüyle gülümsedi. Gülümsemesinde onaylama ile genç dostunun hayallerine göz yumma iç içeydi. Dudaklarını alaycı alaycı büzüp:

— Bu konuda Veda kitapları ne diyor? diye sordu.

Nerjin kesinlikle:

— Veda (*) kitaplarını bilmem, dedi. Ama Sankhya kitapları der ki: «Anlıyanlar için insanoğlunun mutluluğu eziyettir.»

(*) Brahma'ya malûm olan, sanskritçe yazılmış Hintlilerin kutsal kitapları. Sayıları dörttür.

Rubin, sakalları arasından:

— Konu üzerinde epey çalışmışsın, dedi. Bunları sana Sologdin mi anlattı?

— Belki. İdealizm mi? Metafizik mi? Evet. Git, hepsinin üzerine etiketlerini yapıştır sakallı. Dinle! Bitmek bilmez zaferin, gerçekleşen isteklerin, başarının ve mutlak doygunluğun mutluluğu eziyettir. Bu bir ölüm, bir çeşit sonu gelmez manevî acıdır. Ne Veda filozoflarından, ne de Sankhya'dan öğrendim bunu. Ben, Gleb Nerjin, beş yıldır koşum altındaki tutuklu, ben, kendi adıma kötünün iyi gelmeye başladığı bu gelişim dönemine ulaştım. Bana kalırsa insanlar niçin uğraştıklarını, niçin savaştıklarını bilmiyorlar. Bir avuç maddî değer uğruna saçma sapan debelenmelerle vakit kaybediyor, manevî zenginliklerinin farkına varmadan ölüyorlar. Leo Tolstoy cezaevine girmeyi düşlerken, gerçekten duygulu bir yaratık, sağlıklı bir manevî hayatı olan kişi gibi düşünüyordu.

Rubin bir kahkaha attı. Karşısındakinin görüşlerine kesinlikle karşı çıktığı tartışmalarda sık sık gülerdi.

— Dikkat et oğlum! Senin ağzından çıkan, olgunlaşmamış, genç bir düşünce. Kendi kişisel deneyini insanlığın ortak deneyinden üstün tutuyorsun. Cezaevi dumanlarının kokusuyla zehirlenmişsin... dünyayı da bu dumanın ardından görmek istiyorsun. Hayatımız temelinden yıkıldığı, kaderimiz gerçekleşmediği için neden insanların inanç değiştirmesini istiyorsun?

— Ya sen, inandıklarınla öğünebiliyor musun?

— Tabiî! HİER STEHE İCH UND KAN NİCHT ANDERS.

— Kalın kafalı! İşte metafizik diye buna derler! Burada, cezaevinde eğitim göreceğine, hayatımızdan bir sonuç çıkaracağına...

— Hangi hayattan? Başarısızlıkların acı zehirinden mi?

— ... Sen istiyerek gözlerini bağladın, kulaklarını tıkadın, bir tavır takındın, bunun da adına akıllılık diyorsun. Sence gelişimin inkârı mı?

— Akıllılık tarafsız olabilmektir.

— Sen tarafsız mısın?

— Tabiî, dedi Rubin kasılarak.

— Senin kadar tarafsızlıktan yoksun birini görmedim.

— Kafanı kumdan çıkar. Her şeye tarihsel açıdan bak. Söylememem gerekiyordu ama neyse:

Kelebeğin hayatı bir an sürer

Meşe ağacınınki ulaşır yüzyıla.

— Doğa kanunu... Ne demek olduğunu anlıyor musun? Doğanın kaçınılmaz, şartlanmış kanunu. Her şey kaçınılmaz yolunu izler. Kokuşmuş bir kötümserlik bulup çıkarmak için insanın çevresini karıştırıp durması boşunadır.

— Kötümserliğin de kolay iş olduğunu sanma Lev. Belki benim için, yağmurda sığınabileceğim yol kenarında bir barınaktır. Ama kötümserlik dogmatik düşünceyi kurtarmanın bir yoludur, değeri de buradadır.

— Dogmatik mi? Aptalsın sen! Dogmatik biri mi sayıyorsun beni?

Rubin'in sıcak, iri gözleri dostuna serzenişle bakıyordu.

— Ben de senin türünden bir tutukluyum, 1945 lilerden. Ardımda cephede geçmiş dört yılım, bir yanımda mermi yarası, beş yıl da hapis. Demek her şeyi senin gibi görebiliyorum? Ne olacaksa olur. İyi düzenlenmiş bir cezaevi yöntemi getirmeden devlet varolmaz.

— Böyle bir şeye aklım ermiyor! Kabul etmiyorum!

— Tabii! Kötümserlik budur işte. Davullar, borular, çalın! Ne biçim bir Sextus Empiricus karşımızdaki? Neden kendini bu hallere sokuyorsun? Gerçek bir kötümser olabilmek için böyle mi davranmak gerekli? Kötümser kişinin ,sözde yargıya varmaktan kaçınması mı gerek? Sözde, kötümser kişi şaşmaz mı?

— Haklısın, dedi Gleb umutsuzlukla. Kendimi tutmaya çalışıyorum. En yüce şeyleri düşünmeyi deniyorum. Ama koşullar beni eziyor, başım dönüyor, kızgınlıkla karşılık veriyorum.

— Yüce düşünceler! Sonra da Cekazgan'da yeterince içme suyu yok diye gırtlağıma sarılıyorsun.

— Asıl seni oraya göndermeliler alçak! İçimizde, Büyük Çiftçi'nin haklılığına, tuttuğu yolun doğru ve gerekli olduğuna tek inanan sensin. Seni Cekazgan'a göndermeliler... Kısa süre sonra başka türlü konuşmaya başlardın.

— Hele, dinlesene!

Bu kez Rubin, Nerijn'in tulumuna yapışmıştı.

— Ondan büyüğü yok! Bir gün gelecek anlıyacaksın. İhtilâlimizin hem Robespiere'i hem Napolyon'u. Akıllı. Gerçekten akıllı. Uzağı hepiınizinden iyi görebiliyor!

Nerjin sözünü kesti:

— Kendi gözlerine inansan iyi edersin, dedi. Dinle, gepgenç bir çocukken, Lenin'in kitaplarından sonra onunkileri okumaya başladım... bitiremedim. Doğrudan, ateşli, belirgin bir anlatımın ardından birden karşıma bir çeşit bulamaç çıkıvermişti. Düşüncelerinin hepsi de kaba ve salakçaydı... En önemli noktayı boyuna gözden kaçırdığının farkında bile değildi.

— Bütün bunları gepgenç bir çocukken mi buldun?

— Lisenin son sınıfındayken. İnanmıyor musun? Benimle ilgili iddianamesini hazırlayan savcı da inanmamıştı... Bu kendini beğenmişlik, açıklamalarında görülen öğretici lûtufkârlık beni deli ediyor. Rusların hepsinden daha akıllı olduğuna ciddi ciddi inanıyor.

— Ama gerçekten öyle.

— ... Ve kendisini hayran hayran seyretmemize izin vermekle hepimizi mutlu kıldığını sanıyor.

Tartışmaya dalan iki dost bir şeye aldırmaz olmuşlardı. Konuşmaları bir süredir Nerjin'e kınayarak bakan Simoşka'nın kulağına kadar gidiyordu. Nöbetçi olduğuna aldırmaması bir tarafa, Nerjin'in bir kerecik olsun kendisinden yana bakmayışı canını sıkmıştı.

— Hiç bilmediğin konulara burnunu soktuğun için yanılıyorsun. Sen matematikçisin, sağlam tarih ve felsefe bilgin yok... Nasıl oluyor da böyle bir yargıya varabiliyorsun?

— Bana bak, sadece görmeden nötronu bulan ya da Siriüs-Alfa'yı tartan kişilerin akıllı olduklarını duymaktan bıktım; aslında hepsi öylesine çocuksu kişiler ki insan yaradılışının en basit sorunları arasında yollarını bulmaktan aciz kalıyorlar. Başka çaremiz yok. Siz tarihçiler tarihle ilgilenmezseniz biz matematikçilere, teknisyenlere ne kalır? Fazladan ödenekleri kimin aldığını, kimlerin akademi üyesi maaşına konduğunu görüyorum. Tarih yazdıkları yok, çok iyi bildiğimiz bir yeri yalamakla yetiniyorlar. O zaman, bilimle uğraşan aydın sınıfı meydana

getiren bizler, kendi kendimize tarih öğrenmek zorunda kalıyoruz.

— Hadi canım! Bu söylediklerin korkunç şeyler!

— Üstelik teknik adam olarak yetiştik, matematiğin yöntemleri kötü değildir. Biraz da onlardan yararlanmak fena olmaz.

Akustik lâboratuvarı şefi, kurmay binbaşı Roitman'ın boş masasındaki Enstitünün dahilî telefonu çalmaya başladı. Açmak için Simoşka yerinden kalktı.

— Evet! Böylece beni yargılayan hakim, 58. maddenin onuncu fıkrası gereğince mahkûmiyetime diyalektik materyalizm öğrenimimin yol açtığı gerçeğine inanmadı. Durmadan kitap okuyordum ama, gerçek hayatı bir türlü anlayamamıştım. Kimbilir kaç kere, bu iki üslûbu, iki tartışma yöntemini karşılaştırdım ve metinlerde...

— Gleb Vikontiç!

— ... metinlerde yanlışlar, değişiklikler, kabaca basite indirgemeler gördüm... O yüzden buradayım.

— Gleb Vikontiç!

Çağrıldığının farkına varan Nerjin.

— Evet, dedi. Döndü.

Simoşka, sert bir sesle:

— Duymadınız mı? Telefon çaldı

Masasının ardında kollarını kavuşturmuş, kaşlarını çatmış, kahverengi şalı omuzlarına sarılı, dikiliyordu.

— Anton Nikolayeviç sizi odasına çağırıyor.

— Ha, öyle mi?

Tartışmanın heyecanı Nerjin'in yüzünden siliniyor, yerini kırışıklara bırakıyordu.

— Pekalâ, sağolun Serafima Vitaliyevna. Duydun mu Lev? Anton çağırıyor. Ne olabilir?

Cumartesi gecesi saat onda Enstitü müdürünün odasına çağrılmak olağanüstü bir olaydı. Simoşka, resmî bir kayıtsızlık içinde görünmeye çalışıyordu. Ama Anton gözlerinde beliren kuşkuyu farketmişti.

Sanki ortalıkta bir öfke belirtisi görülmemişti. Rubin dostuna kuşkuyla bakıyordu. Bakışı, tartışmanın ateşiyle değişmediği sürece kadınsı bir tatlılıktaydı.

— Üst kademedekilerin bizimle ilgilenmesinden hoşlanmıyorum, dedi. Hükümdar sarayının yanına yapma evini.

— Bir şey yaptığımız yok yahu. Sesler üzerinde önemsiz bir iş görüyoruz.

— Ama birden Anton tepemize biniveriyor. Stanislavski'nin anıları, ya da avukatın savunmalarını bir araya getiren kitap yüzünden başımız belâya girecek, dedi Rubin gülerek. Belki de Yedi Numaradaki çalışmayla ilgilidir?

— Her neyse, çalışmalarımızın sonuçlarını onlara verdik, geri dönmek imkânsız. Hoşça kal, eğer gelmezsem...

— Saçmalama.

— Ne saçmalaması? Hayat bu. Hepsini yak, neleri yakman gerektiğini biliyorsun.

Masasını kapadı, anahtarı Rubin'e verdi, beş yıldır arabaya koşulan ve her zaman en kötü şeyleri beklediğinden hiç acele etmeyen bir tutuklunun kayıtsızlığı içinde, uzaklaştı.

9. MASONLAR

Bakır süslerden bir kemerin ve kabartma tavanların altından geçen Nerjin, gecenin bu saatinde kırmızı bir halıyla kaplı geniş ve bomboş merdiveni tırmandı. Telefonun başındaki nöbetçi subayın önünden kayıtsızca geçmeye çalıştı. Devlet Güvenlik Kuruluşundan, Enstitü Müdürü Kurmay Yarbay Anton Nikolayeviç Yakonof'un kapısını vurdu. Çalışma odası geniş, halılar, koltuklar, divanlarla kaplı bir yerdi. Tam ortasında mavi renkte, parlak bir kumaşla kaplı uzun bir toplantı masası vardı. Çalışma odasının dibinde Yakonof'un masasıyla koltuğunun yuvarlak şekilleri seçiliyordu. Nerjin toplantılar dolayısıyla, birkaç kere bütün bu yüceliğin içine girmişti.

Kurmay yarbay Yakonof elli yaşın üstündeydi ama dinçti. İri yarıydı, sinekkaydı traşlı yüzünde hafif pudra izleri duruyordu. Altın çerçeveli iğreti bir gözlük takıyordu. Yakonof'ta prens Obolenski ya da Dolgorukof'un heybetli sevimliliği vardı. Haşmetli bir güvenin izlerini taşıyan hareketleri onu, Bakanlığın öteki yüksek memurlarından ayırmaktaydı.

Çalışma masasının kahverengi yüzeyinde renkli kalın kalemle oynayarak koltuğuna iyice yerleşti, geniş bir hareketle:

— Oturun Gleb Vikentiç, dedi.

İlk iki adın kullanılışı bir kibarlık ve bir iyi niyet belirtisi gibiydi ama yarbayı zahmete sokmuyordu. Çünkü, çalışma masasını kaplayan camın altında bütün tutukluların adlarının yazılı olduğu bir liste vardı. Listenin varlığından haberi olmayan Yakonof'un belleğine şaşar kalırdı. Nerjin onu saygıyla, ama esas duruşa geçmeden, başıyla selâmladı. Cilâlı küçük bir masanın yanına çöktü.

Yakonof'un sesi bir aktörün sesi gibi çınlıyordu. Bu aristokratın, neden geçmişin soylu kişileri gibi R leri yuvarlayarak konuşmadığını merak ediyordu insan.

— Biliyor musunuz Gleb Vikentiç, yarım saat kadar

önce sizi hatırladım ve hangi rüzgârın sizi Roitman'ın oraya, Akustik lâboratuvarına attığını merak ettim.

Yakonof, bir ast'ının karşısında bile Roitman adını, yüzbaşı demek zahmetine katlanmadan söylemişti.

Enstitü müdürüyle yardımcısı arasındaki geçimsizlik öyle bir yere varmıştı ki, gizlemek gereği duyulmuyordu.

Nerjin kaskatı oldu. Konuşmanın baştan kötü havaya girdiğini seziyordu. Birkaç gün önce Yakonof Nerjin'e, heceleme üzerine yaptığı araştırmaların sonucu konusunda tarafsız olabileceğini, ama Yedi Numaraya karşı, çok sevilen birini yitirmişçesine değil de, Mavrino'nun çiti önünde bulunan bir sarhoş ölüsüne davranılacağı gibi kayıtsız kaldığını söylediğinde alay edercesine gülmüştü. Yine aynı gülüş dudaklarındaydı. Yedi Numara adını verdiği ise Yakonof'un üzerine oynadığı attı. Ama orada da çalışmalar pek ilerlemiyordu.

— ... Tabii, heceleme tekniğindeki kişisel başarınıza büyük değer veriyorum...

(Alay ediyordu kendisiyle!)

— ... Değişik incelemenizin yayınlanıp piyasaya çıkarılmaması,, bir rus George Fletcher'i olarak şöhrete ulaşmanıza engel oldu. Çok üzüldüm.

(Hiç sıkılmadan alaya devam ediyordu) .

— ... yine de, Anglo - Saksonların dediği gibi, çalışmanızın daha verimli olmasını isterim. Soyut bilime duyduğum büyük saygıya karşın, pratik bir insan olduğumun unutulmasından hoşlanmam.

Yarbay Yakonof'un yeri çok önemliydi ama, zekâsını gizleyeeck ya da kişisel görüşlerden uzak duracak kadar Devlet Reisine yaklaşmamıştı.

— Açıkça sormamı bağışlayın, şu sıra Akustik lâboratuvarında ne yapıyorsunuz?

Bundan amansız bir soru bulamazdı. Yakonof'un her şeyi denetliyecek vakti kalmıyordu; yoksa cevabı önceden kestirebilirdi.

— Neden bu papağan hikâyeleriyle canınızı sıkıyorsunuz. anlamıyorum. Yok «Sevimlilik», yok «Seçim» Sizin gibi bir matematikçi, bir üniversite hocası bu işlerle meşgul olsun ha? Arkanıza bakın!

Nerjin döndü, sonra ayağa kalktı. İçerde bir üçüncü kişi vardı. Sivil giyinmiş, silik görünüşlü bir adam sedirden kalktı, Nerjin'e yaklaştı. Yuvarlak gözlüklerinin camları parıldıyordu. Tavandaki avizeden cömertçe dökülen

ışıkta Nerjin, savaş öncesi okuduğu üniversitede asistanlık yapan Piyotr Trofinoviç Vereniyef'i tanıdı. Yine de cezaevinde edinilen alışkanlıkla, karşısındakinin tutuklu olabileceğini, hemen onu tanıdığını göstermekle başını belâya sokabileceğini düşündü... Sustu, kıpırdamadı. Vereniyef de gülümsedi ama o da çekingendi. Yakonof ortalığı çınlatan, rahatlatıcı bir sesle:

— Sizin gibi matematikçiler arasında, gıpta edilecek bir çekingenlik var, dedi. Hayatım boyunca matematikçileri bir çeşit mason saydım ve sırlarını hiç öğrenemediğimden pişmanlık duydum. Rica ederim rahatınıza bakın. El sıkışıp evinizdeymişcesine davranın. Sizleri yarım saat yalnız bırakacağım... geçmiş günleri anmanız, profesör Vereniyef'in üzerinize alacağınız görevlerin neler olduğunu anlatması için...

Altın sarısı ve mavi apoletlerinin iyice belirlediği heybetli gövdesiyle, Yakonof, koltuğunun derinliklerinden sıyrıldı. Hızlı adımlarla kapıya yöneldi. Vereniyef'le Nerjin el sıkıştıklarında yalnızdılar.

Işığın camlarında parıldadığı gözlüğüyle bu soluk benizli adam, tutuklu Nerjin'e, unutulmuş bir dünyadan gizlice gelen bir hayaleti hatırlatıyordu. O dünya ile bugününün arasına İlmen gölünün yakın ormanları, Orel'in tepeleri, uçurumları, Beyaz Rusya'nın kumları, bataklıkları, yemyeşil Polonya çiftlikleri, Alman şehirlerinin kiremit damları girmişti. Dokuz yıl süren ayrılıkları boyunca, Bolşaya Lubyanka'nın göz kamaştırıcı ışıklı çıplak hücrelerini, kasvetli ve leş kokulu geçici kampları, yük vagonlarına iğreti oturtulan boğucu kompartımanları, stepin yakıcı rüzgârını görmüştü. Bütün bunlar, kara tahtanın yumuşak arduvazında bir bağımsız değişkenin fonksiyonlarını yazdığı sıra duyduklarını geri getirmiyordu.

Neden rahatsızdı Nerjin?

İki adam birer sigara yakıp cilâlı masanın başına, karşılıklı oturdular.

Moskova Üniversitesi ya da savaş öncesi, kuramcı okullar arası mücadelede katı resmî görüşü uygulamak üzere gönderildiği R...deki eski öğrencilerinden birine ilk kez raslamıyordu Vereniyef. Ama, onun için de bugünkü karşılaşmanın hiç beklenmedik yönleri vardı: Moskova dışında tecrit edilmiş bu binanın bir gizlilik havasıyla dikenli tellerle çevrilişi, sonra bir de giysilerin yerine o garip tulumlar.

İşin garibi, iki adamdan genci, hiçbir öğretim üyesi sıfatı bulunmayan, hayatını boşa harcamış Nerjin sordu sorularını, daha yaşlı olanı, bilginlik taslamadan, biraz da utanarak karşılık verdi: Savaş sırasında oradan oraya taşınmıştı. K... ile üç yıl çalışmış, matematik topolojisi üzerine doktora tezi hazırlamıştı. Nerjin yıllar önce kendisinin de araştırma yaptığı bu zor dalda hazırlanan tezin hangi konuyla ilgili olduğunu sormayacak kadar dikkat ve saygıdan uzaklaşmıştı. Birden Vereniyef'e acıdı. Çözümlenen nicelikler, çözümlenemiyen nicelikler, bilinmeyen nicelikler: İşte topografi buydu! İnsan düşüncesinin stratosferi Belki yirmi dördüncü yüzyılda birinin işine yarardı ama şimdi...

Güneşe ve dünyalara diyeceğim yok
İnsanların dertlerini görüyorum yalnız!...

Bu kuruluşa nasıl girmişti? Üniversiteden neden ayrılmıştı? Belki atanmıştı. Zamanla kendini kurtaramaz mıydı? Teklifi geri de çevirebilirdi, ama... Burada çift maaş veriyorlardı. Çocukları? Öyle ya, dört tane. Bilinmeyen bir nedenle Nerjin'in sınıfındaki öğrenciler, tıpkı onun gibi savaşın patladığı gün son sınavı verenleri konuştular teker teker. En parlak olanları bombardımanlarda beyin sarsıntısına uğramış ya da ölmüşlerdi. Kendilerine hiç dikkat etmeyen, ileri atılan kişilerdendi hepsi. Hiç bir işe yaramıyanlarsa, ya şu sıralar öğrenimlerini tamamlıyor, ya da bir takım yüksek okullarda yardımcı hocalık yapıyorlardı. Ya hepimizin öğündüğü, göklere çıkardığı... Dimitri Dimitriç Goriyanof-Şakhovski ne oldu?

— Goriyanof-Şakhovski mi? Hani şu üstüne başına aldırmayan, siyah kadife ceketini hep tebeşir tozu içinde bırakan, mendil yerine cebine sık sık kara tahtanın silgisini atan ihtiyar mı? Dalgın profesörlerle ilgili sayısız hikâyeler üzerine kişiliği kurulmuş bir destan kahramanıydı Şakhovski. Varşova Kraliyet Üniversitesinin ruhuyken 1915 de gelmiş, bir ticaret şehri olan R... ye, mezara gömülür gibi yerleşmişti. Yarım yüzyıllık bilimsel araştırmaları, Milwaukee, Capetown ve Yokohama'dan gelen tebrik telgraflarıyla kutlanırdı. Sonra üniversite kadrosunu gençleştirmek amacıyla yapılan bir temizlik hareketinin kurbanı oldu. O zaman, yanında Kalinin'in mektubu, Moskova'nın yolunu tutmuştu. Mektupta şöyle deniyordu: «Bu ihtiyara dokunmayın!» Kalinin'in babasının, profesörün babasının kölesi olduğu söylenirdi.

Kalinin'in dediğine uyulup ihtiyara dokunulmadı. Hem önemli bir noktada dokunulmadı. Tanrı'nın varlığını matematik yoluyla ispatlayan delilller getiren bir bilimsel bildiri bile yayınlayabilirdi. Ya da, sevgili Newton'u konusunda verdiği bir ders sırasında, sararmış bıyıklarının ardından:

— Biri bana pusula yollamış! diye bağırırdı. Pusulada şöyle yazılı: «Marks Newton'un maddeci olduğunu yazmıştı, siz onun idealist olduğunu söylüyorsunuz. Nasıl olur?» Marks yanılıyordu beyler. Bütün diğer büyük bilginler gibi, Newton da Tanrıya inanırdı!

Dersleri sırasında not tutmak insanı çıldırtırdı. Steno bilenler saçlarını başlarını yolarlardı. Dizlerinde derman kalmadığından kara tahtanın yanına çöküp sırtını dinleyicilere verir, bir yandan sağ eliyle yazdığını öte yandan soluyla silerdi. Bu süre içinde de ,durmadan bir şeyler mırıldanır dururdu. Ders sırasında düşüncelerini izlemek imkânsızdı. Ama Nerjin'le bir arkadaşı güç birliği yapıp söylediklerini not etmeyi başardıkları günün akşamı aldıkları notlar üzerinde çalışırken yıldız dolu bir gökyüzünün parıltılarıyla karşılaşmışcasına şaşırmışlardı.

Ne olmuştu ihtiyar— R... bombardıman edildiğinde yaşlı adam beyin sarsıntısı geçirmiş ve yarı ölü halde Kırgızistan'a götürülmüştü. Sonra iyileşip geri dönmüştü ama söylendiğine göre artık üniversitede değil pedagoji enstitüsünde görevliydi. Demek yaşıyordu? Öyle ya. Çok şaşırtıcı bir olaydı bu. Zaman bir yandan geçiyor, öte yandan yerinde sayıyordu... Peki ama Nerjin neden tutuklanmıştı?

Nerjin bir kahkaha attı.

— Neden mi? Dik kafalılığımdan Piyotr Trofimoviç. Japonya'da bir kanun maddesi, insanın belirtmediği düşüncelerinden ötürü yargılanabileceğini söylüyor.

— Orası Japonya! Bizde böyle bir kanun maddesi yok.

— Kim demiş? Adı da 53. maddenin 10. fıkrası.

Yakonof'un onunla kendisini neden bir araya getirdiğini doğru dürüst anlayamadı. Vereniyef, şifre çalışmalarını arttırmak ve düzene koymak için buraya yollanmıştı. Matematikçiye, çok sayıda matematikçiye ihtiyaçları vardı. Vereniyef, tutuklular arasında, yıllar önce geleceği parlak görünen eski öğrencisini bulduğuna pek sevinmişti.

Nerjin, dalgın dalgın, birkaç soru sordu. Matematik-

ten söz ettikçe heyecanlanmaya başlayan Piyotr Trofimoviç meseleyi açıkladı, hangi deneylerin yapılması gerektiğini, hangi formüllerin inceleneceğini söyledi. Oysa Nerjin, minicik yazısıyla doldurduğu küçücük kâğıt parçalarını düşünüyordu. Kitaplardan kurulu barikatın ardında, Simoşka'nın dikkati ve sevgi dolu bakışlarıyla Rubin'in kulağı dibindeki dostça mırıltıları arasında rahatça yazabildiği notları.

Bu küçük kâğıt parçaları, otuz yaşındaki insan olgunluğunun ilk belirtileriydi. Tabii asıl işinde olgunluğa varması daha iyi olurdu. Uzak geçmişin en güven veren günlerinde bile tarihçilerin sakındığı bu canavarın ağzına kafasını neden soktuğu kendisine sorulabilirdi. Kendi kendisiyle dolu, bu uğursuz devin esrarını çözmeye onu iten neydi Bu devin göz kırpması Nerjin'in kellesini devirmeye yeterdi. Neden bu işe karışıyordu Neyin peşindeydi?

Şifre çalışmalarının uzun kollarına mı bırakmalıydı kendini? Tatilsiz, dinlenmesiz günde ondört saat kafasını ihtimal hesabı, sayı kuramı ve yanlış hesabıyla dolduracaktı. Ölü bir beyin. Kupkuru bir ruh. Düşünceye, hayatı anlamak için yapılacak araştırmaiara ne kalacaktı?

Tabii bir de şaraşka vardı. Kamp değildi şaraşka. Yemekte et. Sabahları tereyağ. Eller işte parçalanmaz, parmaklar donmazdı. Yorgunluktan bitmiş, ayakta çamura bulanmış çuvaldan sandallarla tahta üstünde yatılmazdı. Şaraşka'da insan, beyaz çarşaflı yatakta hoşnutluk duygusuyla uyurdu.

Öyleyse neden bütün bir hayat boyu yaşamalı? Sırf yaşamak için? Sırf organizmayı çalıştırmak için? Hoş bir avuntu! Senden başkası yoksa, neden yalnız sen?

Sağduyu şöyle diyordu: «Evet şef yoldaş!» Ama yürek? Yüreğin sesi başkaydı: «Geri çekil Şeytan!» diye bağırıyordu yürek.

— Piyotr Trofimoviç, ayakkabı yapmayı bilir misiniz?

— Ne dediniz?

— Hiç: Bana ayakkabı yapmayı öğretir misiniz diye sordum, dedi.

— Özür dilerim, ne demek istediğinizi anlıyamadım.

— Piyotr Trofimoviç, bir kabuğun içine çekilmiş, orada yaşıyorsunuz.

Nasıl olsa cezamı çekmek üzere, kuzeyin uçsuz bucaksız ormanlarına sürüleceğim. Ellerimle ağır iş görmeyi bilmem, nasıl yaşarım orda? Oraları ayı doluymuş. En az

üç jeolojik zaman geçmeden Ailer'in fonksiyonlarına kimsenin ihtiyacı olmaz.

— Ne diyorsunuz Nerjin? Şifre çalışmaları iyi giderse cezanız bitmeden bırakılır, mahkûmiyetiniz sabıka kaydından çıkarılır. Size de Moskova'da bir apartman dairesi verirler.

Nerjin, gözlerini kıstı, kızgınlıkla bağırdı:

— Sabıka kaydından mahkûmiyetimi mi silerler? Bu küçük armağanı istediğimi nereden çıkardınız? İyi çalıştın, biz de seni salıveriyoruz, ha? Seni bağışlıyoruz, ha? Hayır Piyotr Trofimoviç!

İşaret parmağıyla küçük masanın cilâlı yüzüne durmadan vuruyordu.

— Kötü yerden başladınız. Önce, düşüncelerinden ötürü insanları içeri tıkmanın haksızlık olduğunu kabul etsinler, sonra biz onları bağışlayıp bağışlamıyacağımızı düşünürüz.

Kapı açıldı. İri gövdeli, altın çerçeveli iğreti gözlüklü yüksek memur girdi.

— Benim masonlarım, anlaştınız mı?

Nerjin yerinden kalkmadan, Yekonof'un gözlerinin içine bakarak cevap verdi:

— Size bağlı Anton Nikolayeviç. Ama ben, akustik laboratuvarındaki işimi bitmemiş sayıyorum.

Yakonof, çalışma masasının ardına geçmişti.

— Matematiğe karşı heceleme çalışmaları! Mercimek çorbasını abıhayatla değiştirdiniz. Gidebilirsiniz!

Bu sözleri söylerken, kızgın olduğunu, ancak Yakonof'u tanıyanlar bilirdi. Masasının üstündeki not defterine, kalın renkli kalemle şunları yazdı:

«Nerjin sürülecek.»

10. SİHİRLİ ŞATO

Yıllardır savaşta da, savaştan sonra da Yakonof «Özel Teknik Bölüm Başmühendisliği» gibi sağlam bir görevdeydi. Mavi işlemeli gümüş sırmalı apoletleriyle bilgisinin kendisine kazandırdığı kurmay albaylığın büyük yıldızını vakarla taşıyordu. Bulunduğu yerden, bir takım genel deyimlerle her şeyi yönetebilir, yüksek memurlardan kurulu bir dinleyici kalabalığına uzman raporları okur ya da yaptığı maketi yeni bitiren bir mühendisle akıllıca ve hareketli bir konuşma yapardı. Kısacası, hiç bir şeyden sorumlu olmaksızın uzman geçiniyor ve her ay, binlik rubleler destesine konuyordu. Yakonof, Bölümün bütün teknik kuruluşlarının doğuşunu denetler, doğum sancılarıyla geçen güç zamanları ve olgunlaşmasıyla hiç ilgilenmez, işin sonunda ya içi oyuk kara tabutlarını, ya da kahramanlara altın taç giydirilişini varlığıyla şereflendirirdi. Anton Nikolayeviç, Altın Yıldız ya da Stalin Armağanının peşinde koşacak, Bakanlık ya da Patron'un şahsen verdiklerine el koyacak kadar genç değildi, kendisine de güvenemiyordu. Bütün heyecanlardan, atılımlardan ya da tepetaklak düşmelerden kaçınacak kadar tecrübeli ve yaşlıydı.

Bu tutumu sürdürerek 1948 Ocağına kadar oldukça rahat bir hayat sürmüştü. 1948 Ocağında biri, Doğu ve Batı Uluslarının Babasına, özellikle kendisi için yapılmış, dinlense bile telefon konuşmalarını anlaşılmaz hale koyan özel bir telefon yaptırmasını hatırlattı. Nikotinden sararmış tırnaklı yüce parmağıyla Ulusların Babası, harita üzerinde, o güne kadar milis için taşınabilir vericiler yapan Mavrino tesislerini gösterdi. Dolayısıyla da şu tarihî sözleri söyledi:

— Bu vericilere ne ihtiyacım var? Hırsızları yakalamak için mi? Ne önemi var?

1 Ocak 1948 tarihini işaret etti. Bir süre düşündükten sonra buyurdu:

— Peki, 1 Mayısa kadar vaktiniz var!

Büyük önem verilen bu işe öncelik tanındı ve en kısa sürede yapılması gerektiği kararlaştı. Sorun, Bakanlıkta

incelendi ve Yakonof, Mavrino'dan şahsen sorumlu seçildi. İşinin başından aşkın olduğunu, aynı anda iki şeyi birden başarmasının imkânsızlığını anlatmak için Yakonof'un harcadığı bütün çabalar boşa gitti. Bölüm şefi Foma Guryanoviç Oskolupof, yeşil ve hain gözleriyle uzun uzun bakınca Yakonof sicilini gölgeleyen lekeyi hatırladı: Altı ay hapis yatmıştı. Dolayısıyla da sustu.

O günden beri, aşağı yukarı iki yıldır Bölüm şefi olan Baş Mühendisin Bakanlıktaki çalışma odası boş duruyordu. Baş mühendis, artık günleriyle gecelerini, Moskova dışındaki, bomboş mihrap kubbesinin tepesinde yükselen altı köşe kuleli binada geçiriyordu.

Her şeyi yönetmek başlangıçta hoşuna gitmişti; emrine verilen Pobieda arabanın kapısını çarpmak, son hızla Mavrino'ya giderken arabanın içinde sarsılıp durmak, dikenli tellerle çevrili kapıdan girerken kendisini selâmlıyan nöbetçinin önünden geçmek güzeldi. Her şeyin gepgenç ve tertemiz olduğu ilkbaharda, arkasında sürüyle yüzbaşı ve binbaşı, Mavrino'nun asırlık ıhlamur ağaçları altında gezinmek de hoştu. Üstleri henüz Yakonof'un gırtlağına basmamışlardı. Yalnız başarıya ulaşması gerekli tasarılar ve sosyalizm açısından sorumlulukları konusunda bilgi veren sonu gelmez muhtıralar alıyordu. Bereket boynuzu, hazinelerini Mavrino Enstitüsünün üstüne boşaltmıştı: Rus ya da yabancı yapısı radyo parçaları, teçhizat, mobilya, otuz bin ciltlik teknik kitaplık, kamplardan çıkarılan uzman tutuklular, güvenlik subaylarıyla gözcülerin kaymağı (bunlar her gizli tasarının koruyucusu oluverirlerdi), bir bölük de amansız gardiyan. Eski yapıyı onarmak, özel cezaevindekiler ve deneyler için ek binalar yapmak gerekmişti. Ihlamurlar tatlı kokular saçan sarı çiçeklerle dolduğunda, timsah yakalı uzun ceketleri içinde, insanlıktan çıkmış Alman savaş esirleri dev ağaçların gölgesinde acı acı konuşurlardı. Savaş sonrası dördüncü tutsaklık yılını dolduran bu tembel faşistlerin çalışmaya hiç niyetleri yoktu. Bir Rus için, kamyondan tuğla indirişlerini görmek dayanılmaz bir manzaraydı; Ağır ağır, özenle, tuğlalar camdan yapılmışcasına elden ele geçirilir ve yığının üstüne yerleştirilirdi. Pencere kenarlarına radyatör yerleştirirken, çürümüş tahtaları değiştirirken Almanlar hep gizli odalara girer çıkar, araçların ve gereçlerin üzerindeki İngilizce ve Almanca yazılara ölü gözlerle bakarlardı. Herhangi bir Alman lise öğrencisi, sözkonusu

lâboratuvarın ne işe yaradığını kestirebilirdi. Rubin, bütün bunları kurmay albaya verdiği bir yazıda belirtti, yazdıkları çok doğru şeylerdi. Ama güvenlik subaylarının komutanları Şişkin ve Mişkin için (tutuklular ikisini Şişkin-Mişkin ortak adıyla anıyorlardı) bu yazı çok tedirgin ediciydi. Kendi savsaklamalarının delilini üstlerine kendi elleriyle mi vereceklerdi? Ne yapabilirdi şimdi? Üstelik geç kalınmıştı. Çünkü savaş esirleri ülkelerine gönderilmişti. Batı Almanya'ya gidenler, önemli görürlerse, isteyene Enstitünün yeri ve lâboratuvarların kuruluşuyla ilgili bilgi verebilirlerdi .Sonunda komutan Şişkin, Rubin'in raporunu yollamadan, bir odada çalışanların öbür odalarda olup bitenleri öğrenmemesine karar verdi. Aynı Bakanlığın başka bölümlerinden memurlar, Bakanlıkta ilgili sorunlar hakkında kurmay albayı görmek isteseler Enstitünün adresini vermiyor ve kimsenin bilmediği bu sırrı korumak için onlarla konuşmak üzere Lubyanka'ya gidiyordu.

Almanlar yuvalarına gönderildi, yerlerine şaraşkadaki diğerleri gibi yeni zek'ler getirildi. Ama üniformları pis ve yırtıktı, beyaz ekmek hakları yoktu. Ihlamurlar altında, haklı ya da haksız, o kırk yıllık asker küfürleri çınlıyor, küfürler şaraşkadaki zek'lerle konuşnaların nereli olduklarını, bu adamları bekleyen amansız sonu hatırlatıyordu. Tuğlalar kamyonlardan sanki uçuyor, öyle ki yere bir teki sağlam inmiyordu. «Bir, iki, üç... Kaldırın!» komutuyla zek'ler, kamyonun kasası üstüne kontrplâktan bir dam yerleştiriyor, kendileri de bu damın üstüne tırmanıyorlardı. Kamyon kapağı kapatılıyor, Moskova sokaklarından geçerken aralarına karışan kızları neşeyle elliyor, kızlardan küfür işitiyor... geceyi geçirmek üzere kampın yolunu tutuyorlardı.

Böylece bu sihirli, başkent ve cahil halkından tılsımlı bir «insandan arınmış bölgeyle» ayrılmış şatoda, içi yünlü kara ceketli bu lemures'ler harikalar yarattılar: Akarsu getirildi, kanalizasyon, kalorifer ve çiçek dolu göbekler yapıldı.

Bir yandan bu imtiyazlı kuruluş gelişip yayılıyordu. Mavrino Enstitüsü, kendisininkine benzer çalışmalar yapan başka bir araştırma enstitüsünü, kadrosuyla birlikte, kanadı altına aldı. Bu enstitü bütün malı mülkü, masası, iskemlesi, klâsörü, dosyası, kâğıt tomarı ve birkaç yılda değil birkaç ayda modası geçen araç-gereçleri ve müdürü kurmay binbaşı Roitman'la geldi. Roitman, Yakonof'un

yardımcısı oldu. Ne yazık ki bu ikinci enstitünün yaratıcısı, fikir babası olan albay Mamurin, kısa süre önce acıklı koşullar sonucu ortadan kaybolmuştu.

Olan biten de şuydu: Bütün İlerici İnsanların Babası bir gün Yunnan eyaletiyle uzun bir telefon görüşmesi yapmış, hatlardaki cızırtı canını sıkmıştı. Beria'yı çağırdı ve gürcü dilinde:

— Lavrenti! dedi. Ulaştırmanın başına hangi ahmağı koydun? Yok et herifi!

Böylece Mamurin ortadan kalktı, yani Lubyanka'ya atıldı. Alışılmış emirlerden hiç biri yoktu ortada: Adamın mahkûm edilmesiyle ilgili kesin bir şey söylenmemiş, söylense bile kaç yıl hapsedilmesi gerektiği belirtilmemişti. Yakınlarından biri olmasa, «yirmi beş artı beş» yani yirmibeş yıl hapis, beş yıl da yurttaşlık haklarından yoksun bırakıp Norilsk'e uçururlardı. Ama «Parayla değil sırayla» özdeyişini hatırlayan eski meslekdaşları Mamurin'i desteklediler. Stalin'in onu unuttuğuna emin olunca da, sorgusuz cezasız Moskova dışındaki Mavrino'da bu binaya gönderdiler.

Böylece 1948 yılının bir yaz akşamı şaraşkaya yeni bir zek getirildi. Gelişi çok garipti. Bir kere cezaevi arabasında değil de özel bir otomobilden inmişti. Yanında Cezaevleri Bölümü Şefi vardı. Sonra üstü peçeteyle örtülü yemeğini özel cezaevinin müdür odasında yedi.

Yeni tutuklunun, «sosis sevmem» dediği, cezaevi müdürünün de terbiyelice yemesi için ısrar ettiği duyuldu. (Sözde zek'ler bir şey duymayacaktı ama her şeyi öğreniyorlardı) ilâç almak için doktora giden zek'lerden biri bölmenin ardından konuşmayı işitmişti. Böylesine heyecanlı haberleri tartışan şaraşkanın yerlileri, ne olursa olsun yeni gelenin de bir zek olduğu sonucuna vardılar. Herkes rahatlıyarak yattı uyudu.

Şaraşka tarihçileri, yeni gelenin ilk geceyi nerede geçirdiğini öğrenemediler. Sabahın erken saatinden, artık tutukluların alınmadığı geniş mermer sahanlıkta kaba saba zek'lerden bir çilingir onunla burun buruna geldi.

Göğsünü dirsekleyip:

— Kardeş, dedi. Nereden geliyorsun? Nasıl enselendin? Otur da bir pipo tüttürelim bakalım.

Yeni gelen dehşet dolu bir küçümsemeyle geriledi. Çilingir, herifin soluk gözlerine, seyrek ve açık renk saçlarına kötü kötü bakıp kızgın bir sesle:

— İyi ya itoğlu it! dedi. Gece bizimle aynı deliğe tıkıldığında seninle görüşürüz.

Ama «itoğlu it» özel cezaevine kapatılmadı. İkinci katta, lâboratuvarın koridoruna bakan ve o güne kadar karanlık oda olarak kullanılmış bir yer buldular. İçine bir somya, bir masa, bir dolap, saksı içinde bir bitki koyup bir de elektrikli ocak taktılar. Ulu Tanrının güneşine değil de, arka merdivenlerden birinin sahanlığına bakan camını kaplayan kartonu söktüler. Merdiven kuzeye bakıyor, imtiyazlı tutuklunun odasına ışık, gündüz bile güç ulaşıyordu. Tabii penceredeki parmaklıkları sökebilirlerdi. Ama cezaevi yönetmeliği parmaklıkları yerinde bırakmaya karar verdi. Önemli yerlerdekiler bile bu şaşırtıcı işe akıl erdiremiyor, uygun bir hareket çizgisi bulamıyorlardı. Yeni gelene «Demir Maske» adı verildi. Uzun süre kimse adını öğrenemedi. Kendisiyle kimse konuşmuyordu. Zek'ler onu pencereden, başı önüne eğik hücresinde oturur, çıkmalarına izin verilmeyen saatlerde soluk bir gölge gibi ıhlamurlar altında gezerken görürlerdi. Demir Maske, iki yılını sorguya çekilmekle geçirmiş bir zek gibi cılız ve soluk benizliydi. Ama sosis yemek istemeyişi iki yıl sorguya çekildiğine kimseyi inandıramıyordu.

Çok sonraları, Demir Maske Yedi Numarada çalışmaya başladığı sıra, zek'ler resmî memurlardan onun, çalışma odasının önünden geçenleri parmaklarının ucunda yürümeye zorlayan Özel Ulaştırma Bölümü Şefi Albay Mamurin'in ta kendisi olduğunu öğrendiler. Parmak ucuna basmayıp gürültüyle geçen olursa sekreterinin odasına koşar ve haykırırdı:

— Kimin odasının önünden geçtiğini sanıyorsun ayıoğlu ayı? Adın ne?

Çok sonraları, Mamurin'in şaraşkada çektiği sıkıntıların iç sıkıntılar olduğu açıkça anlaşıldı. Resmî memurlar dünyası onu içine almıyor, o da zek'lerin dünyasına karışmayı istemiyordu. Önce yalnızlığını ölümsüz eserler okumakla geçirdi. Panferof'un «Barış için Savaş» ı, Babayevski'nin «Altın Yıldız Şövalyesi» bunlar arasındaydı. Soboleyski Nikulin'i, sonra Prokofiyef ve Garibaçef'in şiirlerini okudu. Dereken Memurin'de akıl almaz bir değişim oldu: Şiir yazmaya başladı. Felâket ve ruh sıkıntılarının ozan yarattığı yetkililerce bilinir. Mamurin'in acıları ise, herhangi bir tutuklununkilerden büyüktü. Ne soruşturma, ne yargılama ;iki yıldır cezaevindeydi ve eskisi gibi yaşı-

yor, yalnız Parti'nin son emirlerine uyuyor, yine eskisi gibi Büyük Usta'dan çok çekiniyordu. Mamurin, cezaevi yemeğinden şikâyeti olmadığını söylemişti Rubin'e (Yemekleri özel olarak hazırlanıyordu). Ailesinden ayrıldığına da üzülmüyordu. (Ayda bir kere gizlice apartmanına götürülüyor, geceyi orada geçiriyordu); kısacası kafasını kurcalayan ilkel hayvan ihtiyaçları değildi. Yossif Vissariyonoviç'in güvenini kaybetmek ona güç geliyordu. Artık albay olmamak, terhis edilmek ve gözden düşmek güç geliyordu. Bu nedenle kendisi ve Rubin gibiler için tutukluluk hayatına dayanmak, çevrelerindeki hiçbir ilkeye inanmayan köpeklerden daha zordu.

Rubin komünistti. Ama, sözde tutucu düşünceli meslekdaşının fikirlerini öğrenince, şiirlerini okuyunca Mamurin'den kaçmaya, saklanmaya başladı. Kendisine haksızca saldıran, ama hiç olmazsa kaderini paylaşan insanlarla vaktini geçirmeye koyuldu.

Mamurin'e gelince, diş ağrısı gibi inatçı bir istek, çalışıp kendini gösterme isteğiyle doluydu. Ne yazık ki, bu alanda yüksek memurluk da yapmış olsa, ulaştırma bilgileri telefonla konuşmaktan öteye gitmiyordu. Dolayısıyla işe yaraması imkânsızdı; ancak yönetebilirdi. Ama yönetmenlik, yapılan araştırmalar büyük başarısızlığa uğrarsa Ulaştırma İşçilerinin En İyi Dostunun gözüne girmesine engel olurdu. Başarı ihtimali olan bir tasarı üzerinde çalışmalıydı.

O çağda, Mavrino Enstitüsünde iki görüş belirmişti: Vokodör ve Yedi Numara.

Mantıkla hiç ilgisi bulunmayan çok derin nedenlerle insanlar ya ilk bakışta anlaşır, ya da hiç anlaşmazlar. Yakonof'la Roitman anlaşamıyorlardı. Aydan aya birbirlerini daha çekilmez bulmaktaydılar. Ama kendilerininkinden daha ağır bir el ikisini de aynı arabaya koştuğundan birbirlerinden ayrılmıyor, arabayı da iki ayrı yöne çekiştirip duruyorlardı. Telefon görüşmelerinin gizliliği sorununun, iki ayrı deneysel yöntemle, çözülmesine kalkışılınca Roitman, ele geçirdiklerini, rusçada «sun'î konuşma aracı» anlamına gelen Vokodör'ün yapımı için Akustik Lâboratuvarına topladı. Karşılığında Yakonof diğer gruplarda bir seçme yaptı ve Yedi numarayı, yani Lâboratuvar Yedi'yi kurdu. En seçme mühendisleri, en son ithal malı araç ve gereçleri buraya topladı. Soruna

çözüm yolları bulunması konusundaki diğer mırıltılar bu eşitsiz savaşta söndü gitti.

Mamurin Yedi Numarayı seçti. Bir kere eski ast'ı Roitman'ın ast'ı olmak istemiyordu. Sonra da Bakanlık, Parti üyesi olmayan geçmişi lekeli Yakonof'un peşine amansız ve dikkatli bir göz koymayı uygun bulmuştu.

O günden sonra Mamurin, istediği gibi Enstitüye gider oldu. Soluk ve ateşli gözlü, yanakları iyice çökük, yemek ve uykudan vazgeçen, Homeros'la Gribaçef okumayı bir yana bırakan eski M.V.D. albayı, yalnız tutuklu, sabahın ikisine kadar didiniyor ve on beş saatini Yedi Numarada geçiriyordu. Böylesine uygun çalışma saatleri ancak Yedi Numarada görülebilirdi. Çünkü Mamurin'i gözlemek gerektiğinden, resmî memurlar gece nöbeti tutmaktan kurtuluyorlardı.

Yakonof, Vereniyef'le Nerjin'i odasında bıraktığında doğru Yedi Numaraya gitmişti.

11. YEDİ NUMARA

Generallerin savaş plânlarını erlere kimse söylemez ama onlar cephede ya da kanatlardan birinde olup olmadıklarını çok iyi bilirler: Mavrino şaraşkasının üç yüz zek'i de Yedi Numaranın hayatî bölüm olduğunu doğru olarak kestirmişlerdi.

Enstitüde Yedi Numaranın adını sözde kimse bilmiyordu, oysa durumdan herkesin haberi vardı. Burası «Söz Tahlil Laboratuvarı» ydı. «Söz tahlili» deyimi İngilizceden aktarılmıştı. Yalnız enstitünün mühendisleriyle tercümanları değil, tesisatçılar, montajcılar, tornacılar, belki kulağı sağır doğramacı bile bütün bu araç ve gereçlerin, Amerikan örneklerine uygun yapıldığını biliyordu. Yine de ellerinin altındaki her şey Sovyet kaynaklıymış gibi davranıyorlardı. Bu nedenle New York'ta ucuz kitap satan kitabevlerinin sergilediği «bölünme» kuramıyla ilgili yazı ve grafiklerle dolu Amerikan radyo dergileri enstitüde numaralanıyor, ciltleniyor, sıraya konuyor; yangından, Amerikalı casuslardan korunmak üzere çelik kasalara kilitleniyordu.

Bölünme, azalma, ses dağılmasını önleme, elektronik ayırım ve insan sesinin kaynağını bulup tamamlama, bir çeşit teknik yozlaştırmaydı: Novi Arfon gibi, Gurzuf gibi güneyin turistik kasabalarını binlerce maddesel parçaya ayırıp milyarlarca kibrit kutusuna doldurmak, hepsini birbirine karıştırdıktan sonra uçakla Nerçinsk'e göndermek, sonra bu yeni şehirde hepsini elden geçirip ayıklamak, eskisinden ayrılmıyacak biçimde birleştirmek; bu yeni yerde Sübtropikal iklimi, kıyıya vuran dalgaların mırıltısını, güneyin havasıyla mehtabı yaratmak gibi bir şeydi.

Aynı şeyi konuşmaya uygulayıp küçük dozlarda elektrik titreşimleriyle yalnız her şeyin anlaşılması değil, Patron'un sesten kimin konuştuğunu anlaması sağlanmaya çalışılıyordu.

Kamplarda sürüp giden hayat mücadelesinin uğultularının duyulmaması için, ses geçirmez hale getirilen şaraşkadaki bu kuruluşlarda, yönetmelik, araştırmaların ba-

şarıya ulaşması halinde, bu başarıya yakından katkıda bulunanların her şeye konacaklarını açıklamıştı. Özgürlüğe kavuşacak, yeni bir pasaport edinecek ve Moskova'da bir apartmanları olacaktı. Hiç bir şey yapmıyan ötekilerin cezalarından bir gün indirilmeyecek, galiplerin şerefine votka bile verilmiyecekti onlara.

Ya hep ya hiç!

Bir zek'e, duvara asılı aynaya tırnaklarıyla yapışma yeteneğini veren inatçılığı en iyi edinmiş tutuklular, özgürlüğe doğru sıçramayı sağlayacak bir atlama tahtası sayılan Yedi Numaraya yazılmak için çalışıyorlardı.

Böylece orada, yüzü sivilceli, Albay Yakonof'un fikirleri uğruna ölecek kadar ateşli çalışıp soluk soluğa kalan Markuçef adlı bir mühendis ayısı belirdi. Ona benzeyen başakları da hep aynı yere toplandılar.

Ferasetli Yakonof, Yedi Numara için işe yarar adamlar da buldu. Bunlardan biri Kazanlı tatar mühendis Amantay Bulatof'tu. Kalın camlı bağa gözlüklü, kulakları sağır eden gülüşlü bu mert adam yakalandığında halk düşmanı Musa Celil ile tanışıp konuştuğu için on yıl hapis cezasına çarptırılmıştı. Yüksek gerilimli akım ve elektrik santrallarının kurulmasında uzman Andrey Andreyeviç Potapof'un durumu da aynıydı. Gulag (*) arşivinde fişleri sıralayan cahil bir memurun yaptığı yanlış sonunda Mavrino'ya gelmişti. Gerçek bir mühendis ve iyi niyetli bir işçi olduğundan kısa süre içinde Mavrino'da yerini buldu. Radyo frekanslarının ölçülmesinde kullanılacak karışık ve hassas araçların yapımında vazgeçilmez biri oluverdi.

Büyük radyo uzmanı Khorobrof da oradaydı. Yedi Numara basit bir kuruluşken, başlangıçta oraya atanmış, bir süredir de Yedi Numaradan ve çılgın çalışma temposundan bıkmıştı. Mamurin'e gelince, o da Khorobof'tan bezmişti.

Sonunda, sağı solu araştırıp Salekhard yakınında ünlü 501 numaralı yapı tasarısında çalışan, bir çalışma kampının disiplin takımından somurtuk ama dahî mühendis Bobinin'i de bulup çıkardılar. Bobinin, çalışanların başına geçirildi. Ölümün kapısından çevrilmişti, başarı sağlanırsa ilk özgürlük adayıydı. Gece yarısından sonra da ça-

---

(*) **Gulag: Kamplar Genel Müdürlüğü.**

lışıyor, ama öyle bir vakarla çalışıyordu ki, Mamurin'in azarlamaktan çekindiği tek kişiydi.

Yedi Numara, Akustik Lâboratuvarının benzeri bir yerdi. Araç ve gereçleriyle mobilyası aynıydı, burada yalnız akustik kulübesi yoktu.

Yakonof Yedi Numaraya günde birkaç kere uğradığından, gelişleri, büyük bir patron ziyaretinin özelliklerini yitiriyordu. Yalnız Markuçef ve öteki yağcılar öne çıkıp kendilerini göstermek için daha büyük bir gayretle çalışmaya koyuldular. Potapof'a gelince, kıvır zıvırla doldurulmamış tek boş yer olan üst rafa frekans ölçen aracını yerleştirmişti. Kendini hırpalamıyor, işini zamanında görüyordu. Tam o sırada, ertesi gün armağan etmek amacıyla kırmızı saydam plâstikten bir sigaralık yapıyordu.

Mamurin, Yakonof'u eşiti gibi karşılamak üzere ayağa kalktı. Zek'lerin giydiği mavi tulum yoktu sırtında. İyi yünlüden elbisesi, kuru kafayı andıran yüzüyle iskelete dönmüş kemikli gövdesini unutturamıyordu.

— Onaltılık bir itişe göre yeniden ayarladık... çok daha iyi. Bakın, dinleyin size okuyacağım.

«Okumak» ve «dinlemek» bir telefon şebekesinin alışılmış denemesiydi. Bir unsurun eklenmesi, çıkarılması, yerine başka birinin konmasıyla şebeke günde birkaç kere bozulup yapılıyordu. Her keresinde, belirli bir heceleme düzeninin sağlanması ağır ve mühendislerin montaj anlayışlarına göre yavaştı. Üstelik, eskiden objektif olan, ama şimdi Roitman'ın gözdesi Nerjin'in elinde bulunan bir sistemle umut kırıcı sonuçlar almak bir işe yaramıyordu.

Tek bir şey düşünen, ağzını açıp konuşmayan Mamurin salonun uzak bir köşesine gitti. Sırtını çevirip aracı kulağına kıstırarak gazete okumaya koyuldu. Yakonof şebekenin öbür ucunda bir çift kulaklığı başına geçirdi ve seslere kulak verdi. Kulaklıklarda korkunç bir şey oluyordu: Mamurin'in sesi durmadan araya giren çatırtılar, homurtular ve ıslıklarla kesiliyordu hep. Bir ananın çirkin çocuğunu sevgiyle izleyişi gibi, Yakonof, kulak zarını patlatan kulaklıkları başından söküp atmadı. Tersine, daha büyük bir dikkatle dinledi. Bu korkunç gürültünün yemekten önce dinlediği eski gürültülerden çok daha iyi olduğu sonucuna vardı. Mamurin, normal bir konuşma hızında değil de, ağır ağır, kelimelerin üstüne basarak okuyordu. Okuduğu da, Yugoslav sınır muhafızlarının terbi-

yesizliği ve barışsever bir ülkeyi koca bir işkence odasına çeviren Yugoslavya'nın kanlı cellâdı Rankoviç'in olanlara gözyummasıyla ilgili bir makaleydi. Dolayısıyla Yakonof, iyice duymadığını kolaylıkla çıkarıyor, el yordamıyla bulduğunu anlıyor, sonra bunu unutup telefondaki sesin eskisinden çok daha iyi geldiği sonucuna varıyordu. Rubin'le de tartışmak niyetindeydi. İri yarı, geniş omuzlu, saçları kürek mahkûmlarınınki gibi kesilmiş Bobinin önünde oturuyordu. Yakonof lâboratuvara girdiğinde başını çevirmemişti. Titreşim ölçen aracın uzun film şeritine eğilmiş, pergelle bir şey ölçüyordu.

Bu Bobinin evrenin sineklerinden biri, önemsiz bir zek, en aşağılık sınıfın bir üyesiydi. Yakonof ise üstün kişiydi. Yine de Yakonof, Bobinin'i rahatsız etme kararını veremiyor, içi içine yese de bunu yapamıyordu.

Empire State Building yapılabilir, Prusya ordusu düzene sokulur, Devlet üstünlüğü Yüce-Hakim'in tahtının üstüne çıkarılabilir ama bazı yaratıkların anlaşılmaz, manevi üstünlüklerinin üstesinden gelinemez.

Er vardır, tabur komutanları bile korkar ondan. Ustabaşıları ürküten işçiler vardır. Bir de, kendilerini suçlayanları titreten tutuklular. Bobinin bunu çok iyi biliyor, yöneticilerle ilişkilerinde bu gücünü kullanıyordu.

Yakonof kendisiyle her konuşuşunda, içinde bu zek'i pohpohlamak, onu kızdırmaktan kaçınmak için dayanılmaz bir istek duyuyordu.

Bu tutumundan ötürü de kendi kendine kızıyor, sonra bütün herkesin Bobinin'e kendisi gibi davrandığını görüyordu.

Kulaklıkları çıkaran Yakonof, Mamurin'in sözünü kesti:

— Daha iyi, Yakof İvaniç, eskisinden iyi, çok daha iyi! Rubin'e de dinletmek isterdim. «Çok iyi» bir kulağı var.

Görüşlerinden hoşlanan biri Rubin'in «iyi kulağı» olduğunu söylemişti. Bilinçsiz olarak söylenen bu söz gerçek sayılmış, Rubin'in gerçekten iyi kulağı olduğuna herkes inanmıştı. Şaraşka'ya yanlışlıkla gelen Rubin, çeviriler yaparak tutunmuştu. Sol kulağı herkesinki kadar iyidi. Ama sağı, kuzey-batı cephesinde geçirdiği bir beyin sarsıntısı sonucu sağır olmuştu. «İyi kulağından ötürü tebrik edilmeye başlandıktan sonra bu sakatlığını gizler olmuştu. İyi bir kulağının olması ününü yaygınlaştırıp durumu-

nu sağlamlaştırmış, hele üç ciltlik büyük eseri, «Rus Dili-nin odio-sentetik ve elektro-akustik görünümü» yayınlanınca durumu daha da güçlenmişti.

Yakonof'un isteği üzerine Akustik Lâboratuvarına telefon edildi, Rubin istendi. Bu arada kendileri, belki onuncu kere dinlediler ve bütün dikkatini araca verip kaşlarını çatan Markuşef, telefonu bir süre kulağında tuttuktan sonra inanmış bir sesle iyi, hem çok daha iyi olduğunu söyledi. (Yapılan değişiklik onun fikriydi; aracın üzerinde çalışma bitirilmeden daha iyi olacağını önceden biliyordu). Dirzin istemiyerek, özür dilercesine gülüp başını salladı. Bütün lâboratuvarı çınlatan sesiyle Bulatof, bütün uzmanları toplamak ve otuz ikilik bir titreşim üzerinden yeni bir deney yapmak gerektiğini söyledi. Her kalıba uyan ve aynı dinleyicinin birer kulaklığıyla konuşmaları dinleyen iki elektrikçi, dışa vurdukları bir sevinçle çok daha rahat anlaşıldığını söylediler.

İlya Terenteviç Khorobrof lâboratuvarın dibinde, üstlerinin görüş alanından uzakta, rafları ayıran bölmenin arkasında Potapof'a doğru ağır ağır yürüyordu. Khorobrof, Viatkalıydı, Kay yakınından, yörenin en ücra köşelerinden birinden, uzaktan, orman ve bataklıklar arasında Fransa'dan büyük bir ülke olan Gulag ülkesinin uzandığı yerden geliyordu. Herkesten çok görüyor, herkesten çok anlıyordu ama düşüncelerini gizleme gerekliliği yüzünden hep kendini tutmak zorunda kalışı gövdesini eğip bükmüş, ona tatsız, dudak kenarları kırışık içinde garip bir hava vermişti. Sonunda, savaşın ardından yapılan seçimlerde daha fazla dayanamamış, oy pusulasına, Dehaların en büyük Dehası ile ilgili en ağır köylü küfürlerini sıralamıştı.

Çalışacak adamların yetersizliğinden yıkılanların yapılamadığı, tarlaların ekilemediği bir çağdı. Ama bir ay boyunca bir sürü genç polis müfettişi o bölge seçmenlerinin hepsinin yazısını inceledi. Sonunda Khorobrof tutuklandı. Kampa giderken içi sevinç doluydu: Hiç olmazsa orada dilediği gibi konuşabilecekti. Oysa bilinen kamplar hiç de sandığı gibi değildi. Muhbirler Khorobrof'u kaç kere ihbar ettiler, sonunda susması gerekti.

Sağduyu şaraşkada, Yedi Numaranın hummalı faaliyetinde kaybolup, özgürlüğünü değilse bile rahat bir yaşayışı sağlama alması gerektiğini hatırlatıyordu. Ama

kendine dokunmasa bile, bunca haksızlık yaşama isteğini öldürecek kadar midesini bulandırıyordu.

Potapof'un bölmesi ardına geçip masanın üstüne eğildi, alçak sesle konuştu:

— Andreyiç. Tüymenin sırasıdır. Bugün cumartesi.

Kırmızı saydam plâstikten sigaralığına pembe bir fermuar takan Potapof eserini incelemek için başını yana eğerek sordu:

— Ne düşünüyorsun Terentiç, renk uyuyor mu uymuyor mu?

Bir karşılık alamayınca, gözlüğünün madeni çerçeveleri üstünden nineler gibi Khorobrof'a baktı:

— Başımıza neden boşuna belâ açalım? dedi. Zaman bize çalışıyor. Anton gidecek, o zaman toz oluruz.

Bazı kelimeleri hecelere bölmesi, bunlardan birinin üstünde yüzünü buruşturup durması, garip özelliklerindendi.

Rubin, bu ara lâboratuvara girdi. Saat on bir olmuş, iş bitmiş, bütün geceyi neşe içinde geçiren Rubin'in, Hemingway okumaya devam etmek için yatağa girmekten başka isteği kalmamıştı. Yine de, Yedi numaranın yeni şebekesiyle çok ilgilenir görünüp Markuşef'ten okumasını istedi. Markuşef'in tiz, saniyede ortalama yüzaltmış devrelik sesi telefonda en güç geçen sesti. (Bu tür yollarda kendini uzman olarak da satıyordu.) Rubin, kulaklıkları başına geçirip dinledi, birkaç kere Markuşef'e sesini yükseltip alçaltması için emir verdi. Şaraşkada herkesin ezberlediği Rubin icadı bazı cümleler vardı, bazı sesli deneylerin denetimine yarıyordu. «Köylüler çamurda bocalayıp duruyorlardı», ya da «Baktı, fırladı, zaptetti», gibi. Sonunda kararını söyledi. Belirli bir düzelmeye gidiş vardı; sesli harfler gerçekten iyi geçiyordu, dişlerin birleşmesiyle okunan d ya da t gibi harfler için durum henüz kötüydü. «J» harfinin durumu düşündürücü; slav dillerinde çok raslanan «vsp» sesi ise telefonda hiç duyulmuyordu, bunun üzerinde çalışmak gerekliydi.

Şebekenin düzeldiği haberi üzerine pek çok neşeli ses yükseldi. Bobinin, başını kaldırıp alaycı bir sesle:

— Ne aptallık! diye homurdandı. Bir adım sağa, bir adım sola. El yordamıyla bulmak işe yaramaz. Yöntem gerekli, yöntem.

Ciddi ve sert bakışları önünde rahatsız olan herkes sustu.

Potapof, rafların ardından sigaralığın, pembe fermuarını yapıştırmaktaydı. Alman kamplarında üç yıl geçiren Potapof, kalıntılardan yararlanıp hiçbir araç kullanmadan nefis çakmaklar, sigara tabakları, ağızlıklar yapmaktaki ustalığıyla paçasını kurtarmıştı.

«Hırsızlama» bir pazarın öncesindeydiler; ama kimse işten ayrılmak için acele etmiyordu.

Khorobrof doğruldu ,gizli evrakı kasaya kapatılmak üzere Potapof'un masasına bırakıp rafların ardından sert adımlarla çıktı ve kelime sırrı çözen aracın çevresinde toplananlar arasından kendine yol açıp çıkışa yöneldi.

Rengi sararan Mamurin ona kızgın kızgın baktı. Potapof bu bakışın farkına bile varmadı. Arkası dönüktü. Bu kez Mamurin bağırdı:

— İlya Terentiç, neden dinlenmiyorsunuz? Nereye gidiyorsunuz hem?

Khorobrof acele etmeden topukları üstünde döndü. Alaycı bir gülümseme ve herkesin duyabileceği bir sesle:

— Yüksek sesle belirtmek istemezdim ama siz zorladınız; şu sıra tuvalete, ya da isterseniz kenefe, gidiyorum, dedi. Orada işler yolunda giderse ceza evine kadar yoluma devam edecek ve uyumak niyetiyle yatacağım.

Ortalığa çöken büyük sessizlikte, gülümsediği hiç görülmeyen Bobinin'in katıla katıla güldüğü duyuldu.

Bu bir başkaldırmaydı. Mamurin, ona doğru bir adım attı, vurmaya hazırlanırken tiz bir sesle sordu:

— Uyumak ne demek? Herkes çalışıyor ve siz, uyumaya gidiyorsunuz!

Eli kapının tokmağında olan Khorobrof kendini tutmaya bile pek çalışmadan cevap verdi:

— Uyumak, uyumak demek! Yalnızca uyumak! Anayasanın gerektirdiği on iki saat çalışmayı tamamladım... bu kadarı adam olana çok bile.

Ağzından, düzeltemiyeceği bir lâf kaçırıyordu ki nöbetçi subay kapıyı açıp seslendi:

— Anton Nikolayiç, sizi acele telefondan istiyorlar. Dışardan:

Yakonof, aceleyle doğruldu, Khorobrof'un önünden geçip dışarı çıktı.

Az sonra Potapof da masa lâmbasını döndürdü, Khorobrof'unkilerle birlikte kendi gizli evrakını da Bulatof'un masasına bıraktı. Zararsız bir havayla, topallayarak çıkı-

şa doğru ilerledi. Savaştan önce geçirdiği bir motosiklet kazası yüzünden sağ ayağını biraz sürüyordu.

Yakonof, Bakan Yardımcısı Sebastiyanof tarafından aranmıştı. Gece yarısı Bakanlıkta olması isteniyordu.

Buna da hayat mı denirdi!

Vereniyef'le Nerjin'in beklemekte olduğu odasına dönen Yakonof, Nerjin'i yolladı.

Vereniyef arabasıyla şehre döneceğini, kendisini de götürebileceğini söyledi. Sonra paltosunu giydi, eldivenlerini de geçirip tekrar çalışma masasının başına döndü. «Nerjin sürülmeli» notunun altına ekledi:

«Khorobrof da sürülmeli!»

12. YALAN SÖYLEMESİ GEREKİYORDU

Yaptığı şeyin onarılmaz olduğunu sezen, ama bunun iyice farkına varamıyan Nerjin, Akustik Lâboratuvarına döndüğünde Rubin ortalıkta yoktu. Geri kalan herkes oradaydı. Geçitte, düzünelerle radyo lâmbasının monte edildiği bir tahta üzerinde Valentulya yine bir şeyler yapıyordu. Canlılık dolu bakışlarını ona çevirip geçen arabayı durduran trafik polisi gibi, avucuyla Nerjin'in yolunu kesti:

— Ağır ol delikanlı! Üç numarada neden akım yok, biliyor musun?

Birden hatırlamış gibi:

— Ha! Neden çağırdılar seni? diye sordu. Ne oluyor?

Somurtuk bir yüzle soruyu savuşturan Nerjin:

— Boş ver Valentin, dedi.

Kendisiyle aynı bilim dalında çalışan arkadaşına matematikle ilgili görevi geri çevirdiğini söyliyemezdi.

— Başın dertteyse sana başka bir şey salık vereyim. Dans müziği çal. Şeyin şiirlerini okudun mu... adı neydi yahu? Şu ağzında sigarayla gezen şair. Eline kürek almayıp hep başkalarını çalışmaya iten. Hatırladın mı:

Milisim
Beni korur!
Yasak bölge
Ne iyidir!

— Hem ne istiyebiliriz dans müziğinden başka?

Birden kafasını başka şeye takan Priyançikof:

— Vadka! diye bağırdı. Akım ölçeri bağlasana!

Nerjin, Simoşka'nın kuşkulandığını farketti. Genç kadın gözlerinin içine bakarak cılız kirpikleri hafifçe titriyordu.

— Sakallı nerede Serafima Vitaliyevna?

Simoşka yüksek sesle:

— Anton Nikolayeviç onu da Yedi Numaraya çağırdı, dedi.

Herkesin duyması için, daha da yüksek sesle ekledi:

— Gleb Viknençiç, yeni kelimelerin listesini inceliyelim. Yarım saatimiz daha var.

Heceleme çalışmalarında Simoşka'da görevliydi. Bir metin okurken, kelimelerin ağızdan son derece düzgün ve anlaşılır çıkması gerekliydi.

— Bu gürültüde nasıl inceliyebiliriz?

— Şey... Kulübeye girelim.

Nerjin'e bir işaret yapıp resim kâğıdı üzerine çini mürekkebiyle yazılmış listeyi aldı; kulübeye girdi. Nerjin ardından yürüdü. Altmış santim kalınlığındaki kapıyı kapayıp sürgüledi. İkinci kapıdan geçip onu da kapadı, perdeyi çekti. Parmaklarının ucunda yükselen Simoşka boynuna asıldı, dudaklarından öptü.

Kulübenin daracık bölmesinde genç kızı kollarıyla kaldırıp konser mikrofonu önündeki tek sandalyeye çöktü, Simoşka'yı da dizlerine oturttu.

— Anton neden sizi çağırdı? Ne oldu?

— Mikrofon dışarı bağlı değil ya? Konuşmalarımız oparlörden duyulmasın?

— Ne oldu?

— Bir şey olduğunu nereden çıkarıyorsun?

— Sizi çağırdıklarında hemen anladım. Yüzünüzden de belli zaten.

— Sen diyeceksin bana, kaç kere söyledim!

— Çok güç geliyor ama. Ne yapayım?

— Ya ben istiyorsam?

— Ne oldu?

Genç kızın minik gövdesinin sıcaklığını bütün benliğinde duydu. Bir tutuklu için pek az duyulan şeydi. Kaç yıldan beri bir kadının yanına yaklaşmamıştı.

Simoşka çok hafifti; sanki kemikleri hava dolu, gövdesi balmumundandı. Küçük bir kuş gibi, ağırlıksızdı neredeyse.

— Evet küçük bıldırcınım... Kısa süre sonra gidiyorum, başka yere sürülmem uzun sürmez.

Simoşka kollarının arasında döndü, şalını yere düşürüp küçük elini Nerijn'in şakağına bastırdı.

— Nereye?

— Nasıl... nereye? Sonsuz derinliklerden çıkıp geldik, geldiğimiz yere dönüyoruz... Kampa.

— Sevgilim, neden?

Nerjin, hiç beklenmedik şekilde kendisine aşık olan bu çirkin kızın gözlerinin içine, anlıyamadan baktı. Başına gelecekler kendinden çok onu üzüyor gibiydi.

— Burada kalabilirdik, dedi üzüntüyle. Ama başka

bir lâboratuvara geçecektim. Yine beraber olamıyacaktık nasılsa.

Simoşka, küçük gövdesinin bütün gücüyle ona sarıldı, öptü, kendisini sevip sevmediğini sordu.

İlk öpüşmelerinden bu yana, son haftalarda, neden Simoşka'yı üzmekten kaçınmış, neden mutlu gelecek düşlerine acıyıp bir şey dememişti? Kendisiyle evlenecek birini bulma şansı yoktu; rasgele birinin eline düşecekti. Bu küçük kız tek başına kollarına atıldı, ürkünç bir iyi niyetle sana sarıldı. Mutluluğu neden ondan ve kendinden esirgeyesin? Hem böyle bir fırsatı yıllar boyu elde edemiyeceğin başka bir kampa gitmeden önce... Gleb, biraz da heyecanlıydı:

— Alelacele gideceğimden ötürü üzgünüm, dedi. Birlikte senden bir şey götürmek isterdim... senin... yani sana bir çocuk bırakmayı arzulardım.

Simoşka, utançtan kıpkırmızı kesilen yüzünü yere eğdi, başını kaldırmak isteyen parmaklara karşı direndi.

— Küçük bıldırcınım, yalvarırım benden saklanma... Başını kaldır. Neden bir şey söylemiyorsun? İstemiyor musun?

Simoşka başını kaldırdı, bütün varlığıyla:

— Sizi bekliyeceğim! dedi. Beş yılınız var, değil mi? Sizi beş yıl bekliyeceğim. Kurtulduğunuzda... Bana dönecek misiniz?

Nerjin ona böyle bir şey söylememişti. Sanki karısı yokmuş gibi, her şeyi değiştirmişti Simoşka. Uzun burunlu bu küçücük kadın kendisiyle evlenmeye kararlıydı.

Gleb'in karısı dışarılarda bir yerde, Moskova'nın bir köşesinde yaşıyordu. Moskova'da; Merih gezegeninde de olabilirdi...

Dizlerindeki Simoşka ve Merih'teki karısından başka, çalışma masasının derinliklerinde, kendisine onca çalışmaya mal olan özetleri, Stalin sonrası döneminin ilk notları, en iyi düşüncelerin ilk kalem denemeleri vardı. Bir tutuklu kafilesiyle giderse bütün bu notlar ateşe atılacaktı.

Yalan söyleyip, kurtulduğunda geri döneceğine söz verse daha iyi ederdi. Her zaman söylenen bir yalan, verilen bir söz gibi. Böylece, yola çıktığında yazılarını emin ellere, Simoşka'ya bırakabilirdi. Ama kendisine umutla bakan gözlere bu amaçla yalan söyleme gücünü kendinde

bulamadı. Gözlerini kaçırıp elleriyle blûzunun altından hissettiği kemikli omuzlarını öpmeye koyuldu.

Bir an sonra da, konuşmakla konuşmamak arasında:

— Bir gün bana... boyuna neler yazdığımı sormuştun, dedi.

Simoşka, büyük bir merak içinde, Nerjin'e ilk defa sen diyordu:

— Evet, ne yazıyordun? diye sordu.

Birden sözünü kesmese, büyük bir merakla sormasa, hemen anlatırdı belki. Ama büyük bir merakla soruşu Nerjin'in dikkatini çekmiş, tetikte durmasını sağlamıştı. Mayınları patlatan, tuzaklara düşüren görünmez iplerin her yanına gerildiği bir dünyada o kadar uzun süre yaşamıştı ki...

Bu güvenli, aşk dolu gözler... güvenlik subayının emrinde de çalışabilirlerdi rahatça. Hem sonra aralarındaki ilişki nasıl başlamıştı? İlk kez yanağını kendisininkine dayıyan Simoşka'ydı. Tuzak da olabilirdi bu.

— Tarihî bir inceleme. Büyük Petro çağıyla ilgili bir genel tarih incelemesi. Ama benim gözümde büyük önemi var. Evet, Anton kapı dışarı edene kadar yazacağım. Ama gideceğim zaman bütün yazılarımı nerede bırakabilirim?

Gözleri kuşkuyla genç kadının gözlerinin derinliklerini inceliyordu. Simoşka gülümsedi. Rahatça:

— Bu soruyu neden sordun? dedi. Kâğıtlarını bana ver, saklarım. Sen yazmaya devam et sevgilim.

Sonra öğrenmek istediği şeyi bir süre düşünüp sordu:

— Söylesene, karın güzel mi?

Kulübeyi lâboratuvara bağlayan telefonun sesi duyuldu. Simoşka açtı, «konuşma» yazılı düğmeye basıp sesinin karşı tarafa gitmesini sağladı.

Üstü başı darmadağınık, kıpkırmızı, boğuk ve ölçülü bir sesle heceleme listesini okumaya koyuldu:

— Dop, fskop, ştap. Evet? Ne dediniz Valentin Martiniç, çift diyod - triyod mu? GG7 miz yok, ama bir 6 G2 miz olduğunu sanıyorum. Listeyi bitirip çıkıyorum. Drutt, Mutt, Şutt.

Düğmeden parmağını çekti, başını hafifçe Gleb'inkine sürtüp:

— Gitmem gerekiyor, dedi. Dikkati çekebilir. Hadi... bırakın beni... Rica ederim bırakın beni...

Sesi kararlılıktan yoksundu.

Nerjin onu kucakladı, göğsünde sıktı.

— Hiç bir yere gidemezsin. Seni istiyorum... Seni...

— Hayır! Bekliyorlar! Lâboratuvarı kapamak zorundayım.

— Hemen, şuracıkta, diye diretti Nerjin.

Dudaklarından öptü Simoşka'yı.

— Bugün olmaz.

— Ne zaman?

Uysal uysal baktı yüzüne:

— Pazartesi. O gün nöbetçiyim. Lira'nın yerine. Öğle paydosunda buraya gelin. Bir saat yalnız oluruz. Tabiî o Valentulya delisinin gelip çalışmaması şartıyla.

Gleb sürgüyü çekip kapıları açarken Simoşka düğmelerini ilikleyip saçını düzeltmeyi becerdi. Onun önünde, başı yukarda yürüdü ;soğukça, çıktı dışarı.

13. MAVİ IŞIK

— Günün birinde şu mavi ampulü pabucumu atıp kıracağım. Sinirime dokunuyor.

— Iska geçersin.

— Beş metreden mi? Iska geçer miyim hiç? Bahse girerim, hem yarınki meyva kompostosuna.

— Alt ranzada pabuçlarını çıkaracaksın, bir metre daha artar yükseklik.

— Peki, atışı altı metreden yaparız. Alçak herifler... Sırf bir zek'in hayatını zehir etmek için daha kimbilir neler bulacaklar. Bütün gece gözlerimin üstüne basınç yapıyor.

— Mavi ışık mı?

— Evet, mavi ışık. Işık basınç yapıyor. Lebedef'in buluşu. Aristid İvaniç, uyuyor musun? Pabuçlarımdan birini verir misin?

— Veririm Viyaçeslav Petroviç, veririm ama önce bir soru sormak istiyorum: Bu mavi ışığın sana ne zararı var?

— Bir kere bu, diğerlerine oranla daha kısa dalgalı bir ışık, dolayısıyla daha çok «quanta» sı var. «Quanta» lar da benim gözümü rahatsız ediyor.

— Tatlı bir ışık, küçüklüğümde anamın akşamları yaktığı mavi ikonayı hatırlatıyor .

— Mavi apoletli bir ana! Gerçekten merak ediyorum, söylesene: Halka gerçek bir demokrasi verilebilir mi? Hangi hücrede olursa olsun, en önemsiz sorunların bile —ister tabak yıkamak, ister yerleri süpürmek olsun— karşıt düşüncelerin kapışmasına yol açtığını görüyorum. Özgürlük ,insanlığın sonu olmalı. Ne yazık! İnsanlığa gerçeği gösterebilecek olan sopadır!

— Evet buraya ikona koymak fena fikir sayılmaz. Eski bir kilise mihrabı burası.

— Hayır, mihrabın üstündeki kubbe. Araya bir kat eklemişler.

— Ne yapıyorsun Dimitri Aleksandroviç! Hiç aralık ayında pencere açılır mı? Bu kadarı yeter ama!

— Baylar, oksijen zek'leri ölümsüz kılar! Buradaki-

lerin sayısı yirmi dört, dışarıda ne rüzgâr esiyor, ne de don var. Ehrenburg'dan bir sayfa açıyorum.

— Daha, daha! Boğuluyoruz!

— Ehrenburg'u enine mi okuyorsun, boyuna mı?

— Boyuna tabiî, yapısına da uyar.

— İnsan burada çıldırır. Kürklü ceketim nerede?

— Ben bu oksijen meraklılarını Dimiakon'a gönderirdim. Acemi işçilerin gördükleri işi gördürürdüm onlara. Sıfırın altında altmış derecede on iki saat çalışınca soğuktan kurtulmak için çoban kulübesine sığınırlardı.

— Temelde, oksijene karşı değilim. Ama neden hep soğuk oksijen oluyor? Isıtılmış oksijene taraftarım.

— Hay Allah, burada ne oluyor? Neden ortalık kapkaranlık? Beyaz lâmbayı neden bu kadar erken söndürmüşler?

— Valentulya, kendini dışarda sanıyorsun galiba? Bıraksalar sabaha kadar dolaşacaksın neredeyse. Gece yarısı ışıktan sana ne?

— Yine duman içinde bırakacaksınız odayı! Neden hepiniz birden içiyorsunuz? Pööh, amma da pis kokuyor! Çaydanlık da buz gibi olmuş.

— Lev nerede?

— Ne oldu? Yatağında yok mu?

— Yirmiye yakın kitap var yatağın üstünde, ama Lev yok.

— Öyleyse keneflerin oradadır.

— Niye, ne yapıyor orada?

— Çünkü lâmba yanıyor, mutfağın sıcaklığı da duvarı ısıtıyor. Herhalde kitap okumaya dalmıştır. Gidip yıkanacağım. Ne diyeyim ona?

— ... 'benim için yere yatak yaptı, kendi de yatağına girdi. Ne parçaydı, görseniz, ne parçaydı dostlar.

— Arkadaşlar, neden konuşursanız konuşun ama kadınları rahat bırakın. Yediğimiz bunca etin üstüne, toplumsal yönden tehlikeli bir konuşma. Özellikle şaraşkada:

— Susalım! Işıklar söneli çok oluyor ama!

— Evet ama, burada da eni konu gürültü var?

— O kadar uyumak istiyorsan uyursun be!

— ... Afrika'da bulundum, Rommel'le. İşin kötüsü orada hava hem çok sıcaktı, hem de hiç su bulunmuyordu.

— ... Kuzey Buz Denizinde Makhotkin adlı bir ada vardır. Kuzey Buz Denizi yöresinde pilotluk yapan Mak-

hotkin ise, Sovyetler Birliğine karşı propaganda yapmaktan içerde yatıyor.

— Mihail Kuzmiç, neden dönüp duruyorsun böyle?

— Dönmek hakkım değil mi yahu?

— Tabiî ama en ufak hareketinin aşağıdan yukarı iyice artarak yansıdığını unutma.

— İvan İvanoviç, sen kamplarda hiç bulunmadın mı? Oradaki dört katlı ranzalarda biri dönerse üç ranza sarsılır. Hele biri altındaki yatağa karı atıp perdeyle kaparsa zelzele oluyor sanırsın. Ama yine de uyurlar oradakiler.

— Grigori Borissoviç, şaraşkaya ilk ne zaman geldin?

— Beş elektrotlu bir tüple küçük bir reosta koymayı düşünüyorum...

— ... Başına buyruk, üstüne başına iyi bakan bir adamdı. Pabuçlarını çıkarıp yatacağı zaman yerde bırakmaz, başının altına koyardı.

— O sıralar yerde bir şey bırakılmazdı.

— ... Auschwitz'de bulundum. İşin kötü yanı, orada trenden iner inmez adamı, önde bandoyla doğru fırınlara götürürlerdi.

— ... Bol balık vardır orada, istediğin kadar avla. Av hayvanı da boldu ha! Sonbaharda bir saat dolaş yeter, sülünler kafana düşerdi be! Sazlar arasında yaban domuzu, tarlalarda tavşan kaynardı.

— Bütün bu şaraşkalar, 1930 larda «Promparti» (*)yi kapadıkları sıra ortaya çıktı. Tutuklu mühendislerin kodeste nasıl çalışacakları merak ediliyordu. İlk şaraşkanın baş mühendisi Leonid Konstantinoviç Ranzin'di. Deney başarılı oldu. Dışarda olsa, insan aynı araştırma bölümünde iki büyük mühendis ya da iki ünlü bilgini çalıştıramazdı. Kimin ün yapıp Stalin ödülünü alacağı devamlı çekişme konusu olur, sonunda biri öbürünün başını yerdi. Bu nedenle dışarda, araştırma bürolarında bir parlak kafa ve çevresine toplamış bir çalışanlar takımı vardır, renksiz bir takım. Ama şaraşkada öyle mi ya? Bir kere ne ün sözkonusu, ne de para. Bu yüzden de birinin işinde kimsenin gözü kalmıyor. Nikolai Nikolayiç de yarım bardak ekşi kremaya konuyor, Pyotr Petroviç de. Gidecek

---

(*) Promparti :1920 lerde kurulup 1930 yılına kadar devam eden gerici Üretim Partisi.

başka hiç bir yerleri olmadığı için, bir düzüne kadar bilim aslanı aynı inde hırsız gürsüz geçinip gidiyorlar. Satranç oynayıp sigara içmekten bıkar insan. Bir şey bulsam, bir şey icat etsem, der. Hadi bakalım, hoop. Pek çok şey böyle yaratılmıştır. Bu, Şaraşkanın temel düşüncesidir.

— Dostlar, yeni bir haber var! Bobinin götürülmüş.

— Valentulya, inlemekten vazgeç. Yoksa yastığımla boğarım ha!

— Nereye götürdüler Valentulya?

— Nasıl götürüldü?

— Çavuş geldi, paltosuyla kasketini giymesini söyledi.

— Nesi var nesi yok, götürdü mü?

— Hayır, yanına bir şey almadı.

— Her halde kodamanlardan biri çağırmıştır.

— Foma tarafından çağırılmasın sakın?

— Foma'nın kendisi buraya gelirdi, çağıranı daha yükseklerde ara.

— Çay soğumuş be, amma da rezillik ha!

— Valentulya ,ışıklar söndükten sonra kaşığını boyuna çay bardağına vurup duruyorsun. Bıktım be!

— Şekeri nasıl eriteyim peki!

— Ses çıkarmadan.

— Ancak gökyüzündeki dev çatışmalar gürültüsüz olur, çünkü boşlukta ses geçmez. İki metre arkamızda koca bir yıldız patlasa bir şey duymayız. Russka, yorganın neredeyse yere düşecek. Niye sarkıyorsun aşağı? Uyumuyor musun? Bana bak, güneş çok daha yeni bir yıldız. Dünyamız yakın bir gelecekte batmaya mahkûm.

— İnanmıyorum söylediğine. Gencim, yaşamak istiyorum ben.

— Hah hah hay! Amma da ilkel şey! Tam da yeri! Yaşamak istiyormuş! Bu çay da buz gibi be!

— Valentulya, Bobinin'i nereye götürdüler?

— Nereden bileyim? Belki Stalin'e çıkarmışlardır.

— Seni Stalin'in karşısına çıkarsalar ne yapardın Valentulya?

— Nerede o günler, içimdekileri olduğu gibi dökerdim.

— Meselâ?

— Herşeyi canım, herşeyi .Başta neden kadınsız yaşamak zorunda bırakıldığımızı sorardım. Yaratıcı gücümüzü azalttığını söylerdim.

— Priyançik, kes artık! Herkes uyudu! Ne bağırıp duruyorsun!

— Ya canım uyumak istemiyorsa?

— Arkadaşlar, kim sigara içiyorsa saklasın. Çavuş geliyor.

— O pis herifin burada işi ne? Dikkat et çavuş yoldaş, bir yere takılıp düşme sakın? Koca burnunu kırabilirsin.

— Priyançikof!

— Ne var?

— Neredesiniz? Daha uyumadınız mı?

— Ne münasebet, çoktan uyudum!

— Hadi, hadi, giyinin. Paltonuzla kasketinizi alın.

— Başka şey de alayım mı?

— Hayır. Araba bekliyor. Çabuk olun.

— Bobinin'le mi gidiyorum?

— O önden gitti. Sizi götürecek araba başka.

— Nasıl araba çavuş, serseri doldurdukları cinsten bir kamyonet mi?

— Çabuk, çabuk. Hayır, bir Pobieda.

— Kim çağırıyor beni?

— Priyançikof, neden herşeyi bana sorup duruyorsunuz? Benim bir şey bildiğim yok. Çabuk, daha çabuk.

— Valentulya, söyliyeceksin değil mi?

— Ziyaretçilerin gelmesi gerektiğini söyle. 58. maddeye göre mahkûm edilenlerin neden yılda bir kere ziyaretçi kabul edebildiklerini sor ?

— Sık sık yürüyüş yapmamız gerektiğini anlat.

— Mektuplardan bahset.

— Elbise dağıtımından da.

— Cepheye gider gibiyim dostlar. Hoşça kalın!

— Çavuş yoldaş! Priyançikof nerede?

— Geliyor binbaşı yoldaş! İşte!

— İçini iyice dök Valentulya, sakın korkma.

— Bu gece amma hareket var.

— Ne oluyor?

— Hiç böylesini görmemiştik.

— Belki savaş patladı? Kurşuna dizmeye götürüyorlar belki de!

— Aptal aptal konuşma! Bizleri teker teker kurşuna dizme zahmetine katlanacaklarını mı sanıyorsun? Savaş çıksa hepimizi tararlar, ya da veba mikrobu atarlardı üstümüze.

— Hadi bakalım çocuklar, uyumanın sırasıdır. Ne olup bittiğini yarın anlarız.

— ... 1939 da oluyordu bu. 1940 da da Beria, Boris Petroviç Stetçkin'i çağırttı. Eli boş dönenlerden değildi Stetçkin. Ya cezaevi müdürü değişirdi, ya da gezintilere daha fazla zaman ayırırlardı. Stetçkin bu rüşvet düzenine göz yumacaklardan değildi. Tutukluları birkaç sınıfa ayırıp bir akademi üyesine yumurta ve ekşimik, profesörlere kırk gram yağ, kol işçilerine ise bunun yarısının verilmesine her zaman karşı çıktı. Mert adamdı Boris Petroviç... Mekânı cennet olsun...

— Öldü mü?

— Yok canım, kurtuldu. Stalin Ödülü verdiler adama.

14. BÜTÜN ERKEKLERİN KADINA İHTİYACI VARDIR

Yediği ikinci cezayı çeken Adamson'un bezgin ve ölçülü sesi kesildi. İlk cezasını da şaraşkada geçirmişti. Sağda solda, birtakım hikâyelerin sonu geliyordu. Gürültülü, zaman zaman patlamayı andıran horultular duyulmaktaydı. Çift kanatlı kapının örttüğü üstü kemerli geçitte yanan ampul ölgün ışığını, yarım daire şeklindeki büyük odada iki katlı on, on iki ranza üzerine yayıyordu. Moskova'da herhalde eşine raslanmıyan bu oda, en azından on iki metre çapındaydı. Altı köşeli kulenin tam altında kalan geniş kubbe tepelerindeydi. Zarif yuvarlaklarıyla bu kubbeyi beş pencere deliyordu. Pencereler parmaklıklıydı, ama kepenkli değildi. Gündüzleri, yolun öbür kıyısında, ormana benzeyen kendi haline bırakılmış park görülebiliyordu. Oradan, yaz akşamları, Moskova dışında yaşıyan kızların tatlı, iç bayıltıcı şarkıları yankılanırdı. Orta pencerenin hemen yakınında, üst ranzadaki Nerjin uyumuyor, uykuyu aramıyordu bile. Altında, zorlu çalışan bir adamın deliksiz, ağır uykusuna dalmıştı mühendis Potapof; solunda, geçidin öbür yanında boşluk uzmanı, yuvarlak yüzlü Zamelya, güvenle büzülmüş, gürültüyle soluk alıyordu; sağında, hemen kendi yatağından sonra, şaraşkanın en genç zek'lerinden Russka Doronin bir sağa, bir sola dönüyor, bir türlü uyuyamıyordu, Zamelya'nın altında, Priyançikof'un boş yatağı vardı...

Yakonof'un odasındaki konuşma üzerinde düşünebilen Nerjin, herşeyi daha iyi anlıyabiliyordu. Şifre araştırmaları yapacaklarla çalışma teklifini geri çevirmesi basit bir olay değil, hayatının dönüm noktalarından biriydi. Bunun sonucunda uzun ve zorlu bir Sibirya ya da kutup yolculuğu görünüyordu. Belki hemen başlayacak bu yolculuk onu ölüme, ya da ölüme karşı kazanılmış zorlu bir zafere götürecekti.

Yaşant'sının bu ani dönemeci üzerinde düşünmek istiyordu. Şaraşkada geçen üç yıllık süre içinde ne başarmıştı? Kamu hayatının derinliklerine gömülmeden önce kendini yeterince katılaştırabilmiş miydi? Ertesi gün otuz bir yaşına basacaktı. (Tabiî bu olayı arkadaşlarına bildirecek gücü kendinde bulamıyordu.) Hayatının ortasında, neredeyse sonunda mıydı, yoksa başlangıcında mı?

Düşünceleri karmakarışıktı. Asıl önemli olana bir türlü kendini veremiyordu. Bir de bezginlik hissi üstüne çökmekteydi: Hem, kendini toplayıp şifre işini kabul etmekte geç kalmış sayılmazdı. Ama karısının yapacağı ziyareti durmadan erteledikleri bu on bir aylık sürenin acılarını bir kez daha duyuyordu. O canlı, aceleci, pek de tekin sayılmayan, ilk beş yıllık plân sırasında ekmek kuyruğuna girdiği günler doğan çocuğun yine içinde canlandığını hissediyordu. Kişiliğinin bu inatçı yanı, şimdiden, kendisini bekleyen aranmaları düşünmekteydi: Bir kere Mavrino'dan ayrılırken bakacaklardı, sonra Butirka toplama merkezinde, ardından da Krasnaya Presniya'da.... Kırık kalem parçalarını ceketinin astarı içine gizleme yollarını, eski işçi tulumunu şaraşkadan çıkarmayı —çalışan bir zek için fazladan her kat giysi değer taşıyordu— tutukluluğunun başından beri yanında taşıdığı, şaraşkadan çalmadığı ama oradakilere çok benzeyen alüminyum kaşığının kendisine ait olduğunu ispatlama çarelerini araştırıyordu.

Yerinden kalkmak, gece lâmbasının mavi ışığında hazırlığa başlamak, şimdiden paket yapmak ve götürmek istediklerini gizlemek geliyordu içinden.

Bu arada Russka Doronin durmadan dönüyordu yatağının içinde. Önce başı yastığın altında, yorganı çekip ayakları dışarda yüzükoyun uyumuştu. Sonra sırtüstü dönmüş ve yorganı üzerinden atmıştı. Öyle ki, üste çekilen beyaz çarşafla altta kalan daha koyu renk çarşaf görülebiliyordu. (Her duştan sonra çarşaflardan biri değiştirilirdi ama şaraşkanın sabun istihkakı bittiği için aralık ayında duşlar kesilmişti). Birden Doronin yatağının içinde doğruldu, geriye kaykılıp yastığını sırtına destek yaparak oturdu. Şiltesinin köşesinden Mommsen'in «Eski Roma Tarihi» ni çıkardı. Nerjin'in uyumayıp gözlerini lâmbaya diktiğini görünce de boğuk boğuk fısıldadı:

— Gleb, sigaran varsa bir tane versene.

Russka sigara içmezdi. Nerjin, ranzanın köşesine asılı tulumunun ceplerini karıştırarak iki sigara çıkardı, yaktılar.

Russka, dalgın dalgın, Nerjin'e dönmeden içiyordu sigarasını Mavi ampulun ölgün ışığında, karmakarışık sarı saç yığını altında Russka'nın yüzü çekiciliğinden bir şey kaybetmiyordu; değişken, kimi zaman basit ve

gepgenç, kimi zaman da kurnaz bir bezirgânın havasına bürünüyordu.

Nerjin, küllük yerine kullanması için bir boş Belomor paketi uzatıp:

— Al, dedi.

Sigaralarının külünü boş paketin içine silkmeye koyuldular.

Russka, yazdan beri şaraşkadaydı, Nerjin, görür görmez onu sevimli bulmuştu. Koruyucu içgüdüsünü uyandırıyordu.

Ama Nerjin, yirmiüç yaşında olmasına karşın (yirmibeş yıl hapis cezasına çarptırılmıştı) Russka'nın hiç te korunmaya muhtaç olmadığını kısa sürede anladı. Kısa fakat hareketli hayatı süresince kişiliği gibi dünya görüşü de oluşmuştu. Moskova ve Leningrad üniversitelerinde geçirdiği ikişer haftalık öğrencilik kadar, Sovyet Rusya topraklarında aranan suçlular listesinde adı bulunurken iki yıl sahte kimlik kâğıtlarıyla yaşaması (bunu Gleb'e gizlice söylemişti) ve şimdi hapiste geçirdiği iki yıl, bu kişiliğin oluşmasında etkiliydi. Olağanüstü bir çabuklukla Gulag'ın orman yasalarına ayak uydurmuştu. Her zaman tetikteydi, arkadaşlarından pek azıyla açık konuşuyordu, diğerlerine ise çocuksu bir saflıkla konuşuyor gibi davranıyordu. Üstelik çok canlıydı, kısa süre içinde çok iş yapmaya çalışıyordu. Başlıca meraklarından biri okumaktı.

Kafasına üşüşen tatsız düşüncelerden rahatsız olan, bir türlü de uykusu gelmeyen Gleb odanın sessizliğinde fısıldadı:

— Devir değişikliği kuramıyla aran nasıl?

Bu kuram üzerinde kısa süre önce tartışmışlar, Mommsen'de kendisini doğrulayacak görüşler aramıştı Russka.

Russka yanındakinin mırıldandığını duyunca döndü, sorunun anlamını kavrıyamamışçasına, alnı kuşkulu bir çizgiyle kırışmış, yüzüne baktı.

— Devir değişiklikleri kuramıyla aran nasıl diyordum.

Ruska derinden iç çekti, kafasında beliren kuşkulu düşünceleri atarken yüzü rahatladı. Tek dirseği üzerinde kayıp sigarasının izmaritini Nerjin'in uzattığı boş paketi attı, isteksiz isteksiz:

— Her şey canımı sıkıyor. Kitaplar kadar kuramlar da.

Bir sessizlik oldu. Nerjin öbür yana dönecekti, Russka bir kahkaha koyverdi ve yavaş yavaş kendinden geçip gitgide hızlanarak mırıldanmaya koyuldu:

— Tarih öylesine yeknesak ki, insanı bezdiriyor. Bir adam ne denli soylu ve namusluysa yurttaşları ona o ölçüde kötü davranıyorlar. Romalı konsül Spuriüs Cassiüs Viscellinüs halka toprak dağıtmak istedi ve halk onu ölüm cezasına çarptırdı. Spurius Melius aç yığınlara ekmek dağıtmaya yeltendi, tahta geçme art niyetiyle hareket ettiği gerekçesiyle idam edildi. Efsanevî kazların sesini duyup uyanarak Cepitol'ü kurtaran konsül Marcus Manlius, vatan haini diye öldürüldü. Sonra?

Russka gülmeye başladı ve devam etti:

— Yaşamasa Kartaca'nın adını duyamıyacağımız Büyük Anibal'in hayatına Kartaca son verdi. Mallarına el koydu, evini yakıp yıktı, yok etti. Olmayan kalmış mı o çağda? Özgür ve yürekli oyunlar yazmasını engellemek için Gneus Nevius'u kuyuya attılar. Geri dönecek mültecileri kılıçtan geçirmek için Etolyalılar sahte bir af ilân ettiler. Daha Roma çağında bir köleyi aç bırakmanın iktisat kurallarına aykırı olduğu, onu doyurmak gerektiği gerçeği bulunmuş, sonra unutulmuştu. Tarih baştan başa rezalet dolu. Gerçek yok, hayale yer yok. Hiç bir şeye başvurulamaz, hiç bir yere gidilemez.

Mavi lâmbanın kasvetli ışığında, gepgenç dudaklarını titreten kötümserlik, özellikle etkiliyordu karşısındakini.

Bu düşünceleri Russka'nın kafasına eken Nerjin'di. İşte şimdi, Russka aynı şeyleri tekrarlarken karşı çıkma gereğini duyuyordu. Yaşlı arkadaşları arasında bile Gleb, genellikle putları kıran biri olarak tanınıyordu ama genç tutuklu karşısında kendisini sorumlu tutuyordu.

Komşusunun kulağına iyice eğilip duyulur duyulmaz bir sesle:

— Şüphecilik, tanrı tanımazlık ve kötümserlik kuramlarının ulaştığı gerçeğin ve katılığın önemi yok, bu yönde seni uyarmalıyım Russka, dedi. Ama yaradılışları gereği bizi, iradeden vazgeçmeye mahkûm ettiklerini bilmelisin. İnsanoğlunun eylemini yönetemezler, çünkü insan hareketsiz kalamaz. Bu da belirli bir şeyi doğrulayan, onları belirli bir yere götüren kuramlardan vazgeçemedikleri anlamına gelir.

— İçinde debelenmek üzere bir bataklığa götürseler de aynı şey mi? diye kızgın kızgın sordu Russka.

— Öyle ya. Kimbilir?

Gleb düşünüyordu.

— Dinle, ben halkın şüpheciliğine, yerden göğe kadar hak veriyorum. Odundan kafaları yarmak için şüphecilik gerekli. Bağnaz kişilerin sesini kesmek için de. Ama şüphecilik, asla sağlam bir zemin olamaz. Sanırım bizler için gerekli olan sağlam bir zemindir.

— Bir sigara daha versene, dedi Russka.

Sinirli sinirli sigarasını tüttürmeye koyuldu. Boğuk ama rahatça duyulan bir sesle konuştu ardından.

— Dinle, dedi. M.G.B. nin bana okuma fırsatı vermeyişi aslında büyük talih. Üniversitede yıllar boyu okur, belki bütün o aptalca dönemleri aşıp diploma da alırdım. Belki bilgin bile olur, kalın ciltler doldurur, Novgorod'un ilk yönetici kesimlerini seksen üçüncü bir görüş açısından inceler, ya da Sezar'la Helvet'lerin savaşları üzerine çalışırdım. Yeryüzünde kaç uygarlık var, kaç dil var, kaç ülke var? Her ülkede kaç akıllı kişi, bundan öte kaç akıllı kitap var?. Bütün bunları hangi aptal okuyacak? Bana söylediğin cümleyi hatırlıyor musun? «Büyük zekâların olağanüstü çaba harcıyarak buldukları, daha da büyük zekâlara, sonunda hayal gelebilir». Öyle mi?

Suçlayan bir havada:

— Öyle, dedi Nerjin. Sağlam olan, amaç sayılabilecek her şeyi yok ediyorsun. Şüphecilik iyidir, gereklidir. Ama insan hiç bir şeyi de sevmemeli mi?

Boğuk, sevinçli bir mırıltıyla:

— Tabii, tabii sevmeli! dedi Russka. Sevmek .. Ama tarihi, kuramı değil, bir kadını.

Nerjin'in yatağına doğru eğilip arkadaşını dirseğinden yakaladı:

— Bizi neden yoksun bıraktıklarını söyler misin? Toplantılara gitmek, ya da devlet borçlarına kefil olmak haklarından mı? Büyük Çiftçi, bizi ancak kadınlardan yoksun bırakarak güç duruma sokabilirdi. Bunu yaptı. Hem de yirmi beş yıllığına. Alçak!

Göğsünü yumruklayarak devam etti:

— Bir tutuklu için kadının ne demek olduğunu kim düşünebilir?

Simoşka'yı ve pazartesi akşamı için verdiği sözü ha-

tırlayan ve içini büyük bir sıcaklık kaplayan Nerjin, korunmaya çalıştı:

— Dikkat et ,bu işin sonunda çıldırmak da var, dedi. Kafandan at bu düşünceyi. Beynini bulandıracak. Freud'ün deyimiyle, kompleks mi sempleks mi ne? Nasıl deniyordu acaba? Çözüm yolu yücelmeden başka şey değil. Gücünü başka alanlara dağıt. Felsefeyle ilgilen... Bu iş için ne ekmeğe, ne suya. ne de kadın okşamalarına ihtiyaç var.

(Ama pazartesi günü! Mutlu yaşıyan evli çiftlerin gerçek değerini hiç veremedikleri şey tutukluda hayvanî bir istek doğurur?)

— Şimdiden beynim bulanmış benim. Sabah olmadan uyuyamam. Bir kadın! Herkesin bir kadına ihtiyacı var! Kolları arasında titremesi için ihtiyacı var! Şey için... Hey Tanrım!

Dikkat etmeden, yanan sigarasını yatağa atan Russka birden yorganını başına çekip yüzükoyun döndü. Alttaki Potapof'un yatağına düşmek üzere olan sigarayı yakalayan Nerjin söndürdü. Evet, iki gün daha bekledikten sonra Simoşka'yla sevişecekti. Öbür gün her şeyin nasıl olup biteceğini kurup ürpererek, kafasını bulandıran bu tatlı ağrıları atmaya çalıştı. Russka'nın kulağına eğilip:

— Bana bak Russka, dedi. Sevgilin var mı?

— Evet, diye fısıldadı Russka. Var.

Sırtüstü yatmış yastağına sarılıyordu. Üstüne üflüyordu; yastığın sıcaklığıyla gençliğinin ateşi iktidarsızlıktan başka bir şey miydi? Cezaevinde her şey kuruyordu. Her şey ateşini söndürmekten başka şey düşünmeyen genç gövdesini ayaklandırıyordu ama bir şey bulduğu yoktu. «Biri var», demişti, gerçekten hayatında bir kız olduğuna inanmak istiyordu ama olup biten öylesine kaçamaktı ki: Ne bir öpüşme, ne de bir sözleşme. Yalnız o akşam bir kız, kendinden söz ederken Russka'yı acımayla karışık bir hayranlıkla dinlemişti. Russka kızın gözlerinde ilk kez, olağanüstü hikâyesi olan bir yiğit gibi görmüştü kendini. Aralarında hem bir şey geçmemiş, hem de «biri var» demesine hak kazandıran bir şey geçmişti.

— Kim? diye sordu Gleb.

Yorganını belli belirsiz kaldıran Russka, karanlıkta cevap verdi:

— Şşşşt... Clara...

— Clara mı? Savcının kızı mı?

15. YALANCILAR ÜÇLÜSÜ

01 bölümü şefi, Bakan Abakumof'a okuduğu raporu bitirmek üzereydi.

Uzun boylu, kapkara saçlarını yandan ayırmış, ikinci sınıf genel komiser apoletleriyle Abakumof, dirsekleri koca masasının üstünde, otoriter bir havayla koltuğuna kurulmuştu. İri yarıydı ama gövdesi yağlanmamıştı: Güzel bir vücudun değerini biliyor, tenis bile oynuyordu. Gözleri zeki berinin gözleriydi; çevik, kuşkulu, canlı bir zekâyı ortaya koyuyordu bu gözler. Gereken yerlerde ast'ının sözünü kesiyor, o da bakanın sözlerini not ediyordu.

Abakumof'un çalışma odası bir salon değildi ama alışılmış odalardan da değişikti. Geçmiş bir çağın kalıntısı işe yaramıyan bir mermer şömine, duvarda da kocaman bir ayna. Yüksek tavan, birbirini kovalayan alçıdan oyulmuş aşk ve su perileriyle süslüydü (bakan bunları olduğu gibi bırakmış, ama hiç sevmediği yeşil rengi değiştirmişti). Aralarından bir avize sallanıyordu. Yaz kış kapalı duran balkon kapısıyla hiç açılmayan pencereler alana bakıyordu. Odada nefis muhafazası içinde bir duvar sati, saat başı çalan minik heykelciğiyle bir şömine üstü saati, bir de yine duvarda elektrikli tren saati vardı. Birinin öbürünü tuttuğu yoktu; ama kıllı bileğini sıkan altın bir kol saatiyle bir de altın cep saatini üzerine taşıyan Abakumof yanılmazdı.

İçindekilerin görevi büyüdükçe binadaki odalar da genişliyordu. Çalışma odalarının hepsi birbirinden büyüktü. Kadife kaplı toplantı masaları uzundu. Ama asıl büyüyen özelikle BÜYÜK REİS'İN resimleriydi. Basit memurların odalarındakiler bile aslından uzun boyluydu. Abakumof'un çalışma odasında ise BÜTÜN ÇAĞLARIN VE BÜTÜN HALKLARIN EN BÜYÜK KOMUTANI beş metre yüksekliğinde bir yağlıboyaya resimle temsil ediliyordu. Bu boy resminde Büyük Reis, çizmelerinden siperliğindeki mareşal işaretli kasketine varıncaya dek, bütün nişan ve madalyalarının parıltısı içinde görülüyordu

(aslında bir çoğunu kendi kendine verdiği, geri kalanını da yabancı devlet reisleriyle kodamanlarından aldığı nişanlarla madalyaları pek takmazdı). Yalnız Yugoslavların verdikleri nişan dikkatle resimden silinip çıkarılmıştı..

Yine de, bu beş metre yüksekliğindeki resmin yetersizliğini kabullenmek ve Karşı - Casusluk Ajanlarının En İyi Dostu'nun görünüşünden esinlenmek amacıyla olacak, Abakumof, Stalin'in bir portresini de masasının üstüne koymuştu. Bir başka duvara ise, soluk benizli, iğreti gözlüklü, Abakumof'un doğrudan doğruya bağlı bulunduğu âmiri Beria'nın resmi asılıydı.

01 bölümü şefi gider gitmez, eşikte Bakan yardımcısı Sebastianof, Özel Teknik Bölüm Şefi Tuğgeneral Oskolupof ve bu bölümün başmühendisi Albay Yakonof göründü. Görevlerinin büyüklüğüne uygun sırayı bozmadan, odadakine de özel bir saygı göstererek, tek sıra halinde halının süsleri üzerinde yürüdüler. Her biri, neredeyse önündekinin sırtına çıkıyor, yalnız Sebastianof'un ayak sesleri duyuluyordu.

Kupkuru, alâbros kesilmiş kır saçlı, kül rengi elbiseli Sebastianof Bakanın on yardımcısı içinde tek sivildi. İşleri ya da soruşturmaları yönetmiyor ,yalnız ulaştırma ve ulaştırma alanındaki teknik sorunlarla ilgileniyordu. Bu nedenle Bakan toplantılarda, ona diğerlerinden daha az saldırır, Sebastianof da çalışma odasında diğerlerinden sakin dururdu. Çalışma masasının tam karşısına gelen kalın deriyle kaplı bir koltuğa oturdu.

Oskolupof, dizinin başında kalmıştı. Yakonof, iri gövdesini, onun arkasına sokularak gizlemişti. Abakumof, hayatında belki üç kere gördüğü Oskolupof'a baktı, onda sevimli bir yan buldu. Oskolupof göbeklenme eğilimindeydi. Boynu ceketinin içinde patlamak üzereydi. Yanık tenli yüzü ,içine kapanık, kendinden emin bir entellektüelin değil, bir eylem adamının basit ve namuslu yüzüydü.

Oskolupof'un omuzu üstünden Yakonof'a bakan Abakumof, sordu:

— Kimsin?

Öne doğru eğilen, tanınmadığına üzgün Oskolupof:

— Ben mi? dedi.

Bir adım öne çıkan Yakonof:

— Ben mi? diye ona katıldı.

Elinden geldiğince karnını içeri çekmeye çalışıyor;

bütün çabaları karnını daha beter öne çıkarmaktan başka işe yaramıyordu. Kendini tanıttığında, mavi gözlerinde tek düşünce okunamazdı.

— Sen, sen! diye bağırdı Bakan kesinlikle. Sen Mavrino projesiyle ilgilisin değil mi? Pekalâ, oturun bakalım.

Oturdular.

Yakut rengi, plâstik saplı bir kitap açacağı alan Bakan, bununla kulağının arkasını kaşıdı:

— Söyleyin bakalım, dedi. Ne kadar zamandır benimle dalga geçiyorsunuz? Tasarıya göre on beş aylık bir süre verilmişti sizlere. İki araç ne zaman hazır?

Gözdağı verircesine ekledi:

— Yalan söylemeyin. Yalanı sevmem. Hiç sevmem!. Birlikte çağrıldıklarında, yüksek rütbeli üç aktörün üçü de bu soruyu düşünüp ona göre hazırlanmıştı. Aralarında anlaştıklarından söze başlayan Oskolupof oldu. Sözlerini havaya fırlatırcasına, zafer dolu bakışını güçlü bakanınkilere dikip açıkları:

— Bakan yoldaş! General yoldaş! İzin verirseniz Özel Bölümde çalışanların hepsinin bütün gayretlerini bu işte harcamaya hazır bulunduklarını söylemek, bundan emin olmanızı...

Abakumof'un yüzünde bir şaşkınlık belirdi:

— Kendinizi nerede sanıyorsunuz? Açıkhava toplantısında mı? Sizin gayretlerinizden bana ne yani? Ne işime yarıyacaklar, kıçımı mı örtecekler? Soruyorum size: Hangi tarihte hazır olacaksınız?

Altın uçlu kalemini alıp takvimi gösterdi.

— Bakan yoldaş, verici doğrultusu ortalama 0,9, ikibindörtyüz devirlik frekans bölgesinde...

— Devir, devir! Sıfır virgül sıfır devir!... İşte sizin yapmakta olduğunuz şey! Sıfır virgül götümün kenarı! Bu telefonu istiyorum... iki tamamlanmış araç. Ne zaman elime geçecek bunlar, söyler misiniz?

Şimdi konuşma sırası Sebastianof'a gelmişti. Ağarmış, kısa kesilmiş saçlarında elini gezdirip ağır ağır :

— Kafanızdakini bize açıklar mısınız Victor Semyenoviç, dedi. Kesin bir şifre kuramı sağlanmadıkça telefon konuşmalarından söz edilemez...

— Neden beni aptal yerine koymaya çalışıyorsun? Söylemek istediğin nedir? diye sordu Bakan tatlılıktan yoksun bir bakışla.

Ne Abakumof, ne de başkasının bakan olabileceğini düşünemediği onbeş yıl önce — genç ve iri yarı bir N.K. V.D. habercisiyken — dört yıllık ilkokul öğrenimi ona yetmişti. Yalnız jiu-jitsu alanında ilerlemiş, tek eğitimi de «Dinamo» kulübünün cimnastik salonlarında görmüştü.

Sonra, sorguyla görevli kişilerin yer değiştirip yenilendiği sıralar Abakumof'un soruşturmaları iyi yürüttüğü, uzun kolarıyla sorguya çektiklerine yaman vurduğu anlaşılmış ve parlak iş hayatı başlamıştı. Yedi yıl içinde, karşı - casusluk kuruluşu SMERSH'in başına geçmişti, şimdi de bakandı. Bu uzun yükseliş yılları boyunca bir kerecik olsun, öğrenimindeki boşluğu hissetmemişti. Bulunduğu çok yüksek yerde bile durumu öylesine idare ediyordu ki, astları onu hiç alaya alamıyorlardı.

Abakumof kızgındı, iyice sıktığı yumruklarını kaldırım taşı gibi çalışma masasının üstünde kaldırdı. Aynı anda büyük kapılar açıldı, çocuk görünüşlü, kıpkırmızı yanaklı ufak tefek bir adam içeri girdi. Mikhail Dimitriyeviç Riyumin. Bütün bakanlık ona «Minka» derdi ama çoğunluk bu takma ad yokluğunda kullanılırdı.

Kedi gibi sessizce ilerledi. Yaklaştı, içerdekilere baktı. Ayağa kalkan Sebastianof'un elini sıktı ;Abakumof'un masasının ucuna yürüyüp bakana doğru eğilerek, yumuk yumuk elleriyle masanın kenarını okşayıp düşünceli sesiyle mırıldandı:

— Dinle Victor Semyenoviç. Bu tür sorunlarla uğraşacaksan Sebastianof'a bırakmalıyız. Neden bu herifleri boşuna doyuralım? Banda aldıkları bir sesi tanıyamıyorlar mı? Tanıyamıyorlarsa hepsini dışarı at!

Yüzü tatlı bir gülüşle aydınlandı, gören küçük bir kıza çikolata veriyor sanırdı. Özel Bölümün üç temsilcisini okşayan bakışlarla süzdü.

Riyumin, uzun yıllar kıyıda köşede yaşamıştı: Arhangelsk bölgesi Tüketim Kooperatifleri Birliği muhasebe şefiydi. Şişkin ve kırmızı yanakları, ama incecik öfkeli dudaklarıyla muhasebeciler üzerine tatsız uyarılar yağdırır, sevk memuruna da ikram ettiği akide şekerlerini emer durur, şoförlerle diplomatça konuşur, kamyonculara küstah davranır, başkanın masasına tam zamanında açık seçik birtakım kâğıtlar bırakırdı.

Savaş sırasında deniz kuvvetlerinde ve Özel Bölümde görev aldı. Gelenleri sorguya çekiyordu. İşini sevdi,

kısa süre sonra da hiç bir suçu olmayan, Kuzey filosunda görevli bir gazete muhabiriyle ilgili, baştan aşağı iftira dolu bir suçlama hazırladı. Suçlaması ilkel ve iğrençti, genellikle güvenlik kuruluşlarının işlerine karışmayan savcılık, olayı Abakumof'a bildirdi. Kuzey Filosunun bu önemsiz SMERSH memuru azarlanmak üzere Abakumof'un yanına çağrıldı. Beterin beterini bekliyerek, çekingen adımlarla içeri girdi. Kapı kapandı. Bir saat sonra Riyumin kasılarak çıktı: Smersh'in merkez bölümüne özel durumlar için sorgu şefi olarak atanmıştı. O günden sonra da yıldızı parladıkça parladı.

— Onlarla uğraşırım ben Mihail Dmitriyeviç, sen merak etme, dedi Abakumof. Onlarla uğraşınca da kemiklerinin süpürülmesini seyretmekten başka işleri kalmaz.

Bir yandan da üçüne, gözdağı verircesine tepeden bakıyordu. Üçü de ,suçlu suçlu başlarını önlerine eğdiler.

— Banda alınan telefon konuşmasını onlara vereceğim. Dinlesinler, karşılaştırıp bulsunlar.

— Hayrola... Birini yakaladın mı?

Tatlı bir gülüşle:

— Yakalamaz mıyım? dedi Riyumin. Arbat metro istasyonu yakınında dört herif enselendi.

Yüzü gölgelendi. Geç kalındığını, yakalananlar arasında asıl suçlunun bulunmadığını biliyordu. Ama yakalandıklarına göre bırakılmıyacaklardı. Belki suçu içlerinden birinin sırtına yüklemek gerekirdi...

— Başka çözüm yolu bulunamazsa tabiî... Riyumin'in sesinde can sıkıntısı seziliyordu:

— İstersen, Dışişlerindeki memurların yarısının banda alınmış sesini bulabilirim sana. Ama gerekli değil. Yakından incelenmesi gereken altı, yedi kişi var. Bakanlıkta bu işten haberi olabilecek kişiler.

— Öyleyse bu köpeklerin hepsini tutukla. Beklemenin sebebi ne? diye sordu Abakumof kızgınlıkla... Topu topu yedi kişi. Burası koca bir ülke... Nasıl olsa eksiklerini duymayız!

— Bunu yapmak istemiyorum Victor Semyenoviç, diye karşılık verdi Riyumin. Sözkonusu yer Bakanlık, konserve fabrikası değil. Böyle davranırsak izi kaybederiz. Gerekli olan, gerçek suçluyu bulabilmektir. Hem de en kısa sürede.

Düşüncesini yüksek sesle açıklayan Abakumof:

— Hımmm! dedi. Banda alınmış iki konuşmayı kar-

şılaştırarak. Evet, günün birinde bu işin de üstesinden gelmek, çözüm yolunu bulmak zorundayız. Sebastianof, bu işle siz meşgul olur musunuz?

— İşin ne olduğunu hâlâ anlıyamadım Victor Semyenoviç.

— Anlamıyacak ne var? Önemli bir şey değil. Aşağılık bir herif, bir domuz — herhalde bir diplomat, başkasının haberi olamazdı — bugün profesörün birine telefon etti. Profesörün adını hatırlamıyorum...

— Dobroumof, diye fısıldarı Riyumin.

— ... Evet, Dobroumof. Bir doktor. Herif Fransa yolculuğundan döndü, orada bulunduğu sırada Fransızlara yeni ilâçlarından birini göndermeye söz vermiş itoğlu it! Bir armağan, bir çeşit deney değiş - tokuşu. Rusya'daki buluşların önceliğini düşünmüyor! Biz ilâcı eliyle vermesini bekliyorduk... suçüstü yakalayıp büyük bir siyasî mahkeme kuracaktık. Yabancı güçlerin müdahalesiyle ilgili bir mahkeme. Bunun üzerine, aşağılık domuzun biri profesöre telefon edip ilâcı vermemesini bildirdi. Ne olursa olsun, profesörü yakalayıp yargılayacağız ama, işin değeri kalmadı. Yapacak ne var? Telefon edeni bulmak. Sen bul, herkes seni kutlasın!

Sebastianof Oskolupof'un üstünden Yakonof'a baktı. Yakonof bakışlarını kaçırmadı, kaşlarını hafifçe kaldırdı. Bu hareketiyle yeni bir tekniğin sözkonusu edildiğini, bu alanda bir çalışma plânı yapılmadığını, bu iş çıkmadan zaten başlarının iyice dertte olduğunu anlatmak ister gibiydi. Hepsini bir anda anlayacak kadar zekiydi Sebastianof. Hem Yakonof'un kaş kaldırmasını, hem de durumu kavramıştı. İşi uyutmaya hazırdı.

Ama Foma Guriyanoviç Oskolupof'un çok değişik bir görev anlayışı vardı. Çalıştığı yerde süs olmak istemezdi hiç. Bu göreve getirildiğinden beri değerinden emindi. Bütün sorunlara hâkim olduğuna, bunları herkesten iyi çözebileceğine inanıyordu. Yapamasa onu bu yere getirmezlerdi. Zamanında yedi yıl okumamıştı; ama şimdi, astlarından bazılarının işi kendisinden iyi anlıyabileceklerini kabul etmiyordu. Ancak ayrıntılarda, özellikle el tutan işlerin sözkonusu olduğu grafiklerin çizilmesinde bir şeye karışmıyordu. Kısa süre önce, herkesin koştuğu bir turizm merkezinde kalmış ve kendini elektronik profesörü diye tanıtmıştı. Orada çok ünlü bir yazarla tanışmıştı. Yazar gözlerini Foma Guriyanoviç'ten ayıramıyor,

defterine durmadan notlar karalıyor, çağdaş bir bilginin portresini çizmekte bu notların kendisine yararlı olacağını söylüyordu. Bu olayın üstüne Foma, gerçek bir bilgin olduğuna inandı. Sorunu hemen anlamıştı. İleri atıldı.

— Bakan yoldaş! Bu işi yapabiliriz!

Sebastianof ona şaşkınlıkla baktı.

— Nerede? Hangi lâboratuvarda?

—Tabiî ki Mavrino telefon lâboratuvarında. Telefonda konuşmadılar mı?

—Ama Mavrino, çok daha önemli bir başka sorunla uğraşıyor.

— Önemi yok. Çalışacak adam buluruz. Üç yüz kişi yok mu, herhalde birkaçını bu işe ayırmak imkânsız değildir?

Ateşli yüzünü Bakana çevirdi.

Abakumof gülmedi ama yüzü, bir kez daha, generali sevimli bulduğunu ortaya koyuyordu. Abakumof harekete geçtiğinde böyleydi: Kendisine gösterilecek olanları parça parça etmeye hazırdı. Ama kendisine benzeyen daha genç biri gözüne sevimli gelirdi.

— Mükemmel! dedi. Konuşma diye buna derim: Ülkemizin çıkarları önce, gerisi sonra. Anlaştık mı?

— Anlaştık Bakan Yoldaş! Anlaştık General Yoldaş!

Görünürde, Riyumin hiç de şaşkın değildi. Oskolupof'un bağlılığı konusunda bir yargıya varıp varmadığını da ortaya koymadı. Sebastianof'a dalgın dalgın bakıp:

— Yarın çağrılacaksınız, dedi.

Abakumof'la bakıştı, gürültü çıkarmadan çıktı gitti. Bakan parmaklarıyle dişlerini temizledi. Akşam yemeğinden beri dişine girip bir türlü çıkmak bilmeyen et kırıntısından kurtulmak istiyordu.

— Peki ama... Ne zaman? Beni uyutmaktan bir türlü vazgeçmediniz: önce ağustosun biriydi, sonra kasım şenlikleri dendi, ardından yeni yıl. Ne zaman? Cevap vermeye zorlarcasına Yakonof'a baktı.

Yakonof, boynunun durumundan rahatsız gibiydi. Biraz sağa doğru çevirdi, sonra sola, gözlerini Bakanın mavi ve soğuk bakışlarına doğru kaldırdı, sonra yeniden başını önüne eğdi.

Yakonof bir çok yetenekleri olduğunu biliyordu. Yakonof bütün yıl boyunca izin yapmadan, günde on dört saat çalışan, kendisinden daha değerli, yetenekleri olan

ve kafalarını işlerinden başka yere çalıştırmayan kişilerin bu uğursuz aracı yapmaktan başka şeyle ilgilenmediklerini de biliyordu. Kolayca bulunan haftalık ve aylık dergilerde buluşlarını ayrıntılarıyla açıklayan yabancı bilginler de yeni şebekenin yaratılmasında görev alıyorlardı. Bir başlangıç olan, ama üstesinden gelinen binlerce güçlüğü de biliyordu. Bu güçlükler arasında kendi mühendisleri okyanusta ilerleyen yüzücüler gibi yol alıyorlardı. Altı gün sonra, bu üniformalı et yığınından koparabildiği vadelerin en sonuncusunun günü de gelecekti. Aslında akıl almaz süreler istemeliydi. Çünkü Bilimler Padişahı daha ilk günden, yapılması on yıl gerektiren iş için bir yıllık bir süre vermişti.

Sebastianof'un çalışma odasında, on gün daha istemeyi kararlaştırmışlardı. On ocak günü iki aracın da hazır olacağını söyliyeceklerdi. Bakan yardımcısı bu noktada diretiyordu. Oskolupof'un istediği de buydu. Eksik de olsa, tellenip pullanıp göz boyayacak yeni bir şey sunacaklarını sanıyorlardı. Bütün şebeke denemeden geçirilip işin beklenen sonucu vermediği anlaşılana kadar vakit geçecek, o zaman da yeni bir süre isteyerek işin bitirilip son eksiklerin tamamlanması sağlanacaktı .

Yakonof, cansız şeylerin insanlar tarafından konan birtakım sürelere başeğmediklerini, on ocak günü bile yapılacak aracın insan sesi değil, korkunç bir gürültü çıkaracağını biliyordu. O zaman da, kaçınılmaz şekilde, Yakonof'un sonu Mamurin'inkine benziyecekti. Patron Beria'yı çağıracak, ona «Bu aracı yapan salak kim? Yok et herifi!» diyecekti. Yakonof da en iyi şartlarla bir Demir Maske, aksi halde basit bir zek olup çıkacaktı.

Bakanın bakışları karşısında ipi boynunda hisseden Yakonof her yanını kaplayan aşağılık korkuyu yendi, ciğerlerinde biriken soluğu verircesine, makineleşmiş bir şekilde boğuk sesiyle:

— Bize bir ay daha tanıyın, dedi. Bir ay daha 1 Şubata kadar!

Yalvaran bir köpeğin bakışlarıyla Abakumof'u süzdü.

Üstün yetenekleri olan kişiler, bazan benzerlerine haksızlık ederler .Abakumof Yakonof'un düşündüğünden daha kurnazdı, ama uzun süredir kulanılmadığından bakanın beyni işe yaramaz hale gelmişti. Hayatı boyunca, düşündüğü zaman başarısızlığa uğramış, işgüzarlık gös-

terip gayrete geldiğinde ilerlemişti. Bu yüzden Abakumof, aklını mümkün olduğu kadar az kullanırdı.

İki yıl geçtiğine göre, ne on gün, ne de bir ayın işe yaramıyacağını biliyordu. Onun gözünde bu yalancı üçlü sorumluydu: Sebastianof, Oskolupof ve Yakonof. İş çok zorsa, neden yirmi üç ay önce kabul ettiklerinde bir yıllık süreye fit olmuşlardı? Neden üç yıl istememişlerdi? (O sıra onları, amansız şekilde sıkıştırdığını unutuyordu.) Başta Abakumof'a diretseler o da Stalin'e diretir, sonradan üç yıla uzatmak üzere iki yıllık bir süre isterdi. Ama uzun yıllar başeğmenin yüreklerine yerleştirdiği korku büyüktü; ne o zaman, ne de şimdi üstlerine direnecek gücü kendilerinde bulabilmişlerdi.

Abakumof'a gelince, Stalin'le konuşmalarında zaman payını biraz geniş tutmak gibi eski bir politikayı izliyordu. Yedek olarak fazladan iki ay ekliyordu hep. Şimdi de yedek sürenin başına varılmıştı. 1 mart günü Stalin'e yeni telefonun getirileceğine söz verilmişti. En kötü halde, onlara bir ay daha tanıyabilirdi. Şimdi isterikleri süreyle elinde zaten bir ay kalıyordu. Dolmakalemini alan Abakumof açık açık sordu:

— İstediğiniz bir ay nasıl bir aydır? Gerçek bir ay mı, yoksa yine mi yalan söylüyorsunuz?

— Tam bir ay! Tam bir ay!

Olayların aldığı şekli gören Oskolupof'un yüzü gülüyordu. Onu gören, Mavrino'ya dönüp lehim lâmbasını eline alarak işe koyulacağını sanırdı.

Abakumof, gösterişli bir hareketle takvimde bir tarihi işaretledi.

— Tamam. 21 ocak diyelim, Lenin'in de ölüm yıldönümü. Hepiniz de Stalin armağanı alırsınız. Sebastianof, hazır olacak mı

— Tabiî, tabiî!

— Oskolupof! Kafanızı koparırım! Hazır olacak mı?

— Tabiî General Yoldaş. Yeter ki...

— Ya sen? Başına geleceği biliyorsun. Hazır olacak mı?

Bütün gücünü toplayan Yakonof diretti:

— Bir ay verin. 1 şubat gününe kadar!

— Ya 1 şubatta hazır olmazsa? Albay, düşün taşın... Yalan söylüyorsun.

Yakonof tabiî ki yalan söylüyordu. Tabiî ki bir ay

değil, iki ay istemesi gerekirdi. Ama geç kalmıştı artık. Düşünceli:

— Hazır olacak General Yoldaş, dedi.

— Peki, ama kendi ağzınızla söylediğinizi unutmayın. Her şeyi bağışlarım, yalanı asla! Gidebilirsiniz! Rahatlamışlardı. Yine tek sıra olup Stalin'in beş metre yüksekliğindeki resmi önünde başlarını eğerek çıktılar.

Aslında sevinmek için biraz erkendi. Bakanın kendilerine tuzak kurduğunu bilmiyorlardı.

Onlar çıkar çıkmaz yeni bir ziyaretçi haber verildi:

— Mühendis Priyançikof!

16. ÇAY İÇİN KAYNAR SU BULUNMUYOR

Yakonof, o gece Abakumof'un emriyle çağrılmış, emri ona Sebastianof iletmişti. Daha sonra telefonla Mavrino Enstitüsüne iki gizli mesaj yollandı. Onbeş dakika arayla verilen bu mesajlarda önce tutuklu Bobinin, ardından da Priyançikof bakanlığa çağrılıyorlardı.

Bobinin'le Priyançikof ayrı arabalarda getirildiler. Aralarında konuşmalarını engellemek amacıyla da ayrı odalarda bekletildiler.

Çağdaşlarının pek çoğunun ruhî bir dengesizlik olarak adlandırdığı olağanüstü içtenliğinden ötürü Priyançikof'un bir söz birliğine girmesi ihtimali zayıftı. Şaraşkada, «Valentulya kaçırdı,» derlerdi.

Şimdiyse, bir anlaşmaya her zamankinden daha çok girmez, gizli niyetleri olamazdı. Pobieda'nın camları ardından görülen Moskova'nın parıltılı, parlak ışıklarıyla bütün varlığı duygulanıyordu. Mavrino çevresindeki kötü aydınlatılmış mahalleleri geçince iyice aydınlanmış geniş caddeye, İstasyon alanının neşeli gürültüsüne çıkmak, sonra da neonla aydınlanmış vitrinlerin önünden geçmek şaşırtıcıydı. Priyançikof ne şoförünü, ne de kendisine göz kulak olan iki sivili düşünüyordu artık: Soluk alıp verirken hava değil de ateşi içine çekip bırakıyormuş gibiydi. Bakışları camdan ayrılmıyordu. Gündüz bile görmemişti Moskova'yı. Şaraşkanın tarihinde Moskova'yı gece gören bir zek'e raslanmıyordu.

Sretenka kapısına varmadan araba önce bir sinema salonundan çıkan kalabalığa yol vermek, sonra da yeşil ışığın yanmasını beklemek zorunda kaldı.

Milyonlarca tutuklunun gözünde özgür hayat sanki durmuş, ortalıkta hiç erkek kalmamış, çuvaldan giysileriyle yalnız kadınlar, kırlaşan saçlarıyla kimsenin işine yaramıyan sevgi ve bağlılıklarını gezdiriyorlardı. Priyançikof'un gözleri önünde şehirlerin canlı ve karnı tok halkı kaynaşıyor, şapka, ince peçe ve tilki kürkü giymiş kadınların kokuları, zırhlı arabanın karoserini geçip üst üste inen yumruklar gibi Valentin'in burnuna erişiyordu. Sözleri anlamıyor, ama belli belirsiz konuşmalar duya-

biliyordu; kafasını kırılmaz camdan çıkarıp kadınlara genç olduğunu, binlerce isteğin altında ezildiğini, bir hiç uğruna hapiste yattığını haykırmak istiyordu. Şaraşkanın, manastırı andıran yalnızlığından sonra bu bir rüyaydı. Önceleri yoksul bir öğrenci olduğundan, sonra savaş esiri, ardından da tutuklu hayatı sürdüğünden hiç göremediği gösterişli, kibar hayatın bir kesimiydi.

Daha sonra, Priyançikof, bekleme salonunda sıralanan iskemlelerle masaların farkına bile varmadı. Duygu ve izlenimleri kolay kolay kafasından gitmiyordu. Genç bir yarbay, peşinden gelmesini kibarca rica etti. İncecik boynu, cılız bilekleri, dar omuzları, zayıf bacaklarıyla Priyançikof, önünde yürüyen subayın kendisini bırakıp gittiği çalışma odasının eşiğindeki kadar gösterişsiz olmamıştı.

Oda öylesine genişti ki, Priyançikof önce buranın çalışma odası olduğunu, yaldızlı apoletleriyle içerde oturan kişinin de burada çalışabileceğini aklına getiremedi. Ardında, Stalin'in beş metre yüksekliğinde bir resminin bulunduğunu da göremedi. Moskova ve gece gördüğü kadınlar gözlerinin önünden geçiyordu. Başı dönmüş, sarhoş olmuştu. Neden bu odada bulunduğunu, buranın nasıl bir oda olduğunu bile düşünemiyordu. Asıl işin garibi — savaş biteli beş yıl olduğu halde — hâlâ mavi bir ışıkla aydınlanan yarım daire biçimindeki bir odada içemediği soğuk çay bardağı duruyordu.

Yeri kaplayan geniş halıya ayaklarını gömerek yürüdü. Halı yumuşacıktı, sık tüylüydü. Priyançikof'un içinden halının üzerinde yuvarlanmak geçiyordu. Odanın sağında koca pencereler yükseliyor, solundaki ayna yere kadar iniyordu.

Dışardakiler eşyanın değerinin farkına bile varamazlar. Avuç içinden küçük bir aynayla işini görmek zorunda olan, çokluk onu da bulamıyan bir zek için, kocaman aynada kendini seyretmek bir serüvendi.

Mıknatısa kapılmışçasına aynanın önünde durdu Priyançikof. İyice yaklaştı; pürüzsüz, traşlı yüzünü inceledi. Kravatının düğümünü, mavi gömleğinin yakasını düzelitti. İlkin önden, sonra hafif yan dönerek, en sonunda da iyice yandan kendine bakıp ağır ağır gerilemeye koyuldu. Sonra dansedercesine bir adım atıp yeniden aynaya yaklaştı, çok dikkatle kendine baktı. Mavi tulumuyla bile zarif ve yakışıklıydı. Kendini çok iyi hissedip bir

iş konuşmasına gideceğinden değil — Priyançikof neden geldiğini unutmuştu — odayı incelemeye devam etmek niyetinde olduğundan, aynadan uzaklaştı.

Dünyanın yarısında dilediğini içeri tıkabilen, önünde generallerle mareşallerin sararıp solduğu kudretli bakan, bu ufak tefek mavi zek'i merakla süzüyordu. Milyonlarca kişiyi tutuklatıp mahkûm ettirmişti ama içlerinden birini yakından görmeyeli yıllar oluyordu.

Priyançikof gezintiye çıkmış bir züppenin yürüyüşüyle bakana yaklaştı ve onunla karşılaşmayı beklemiyormuşcasına, soran bakışlarla yüzüne baktı. Kâğıdın üzerindeki adı karşılaştıran Abakumof:

— Mühendis Priyançikof siz misiniz? diye sordu.

Valentin, dalgın dalgın:

— Evet, dedi. Evet.

Abakumof yeniden notlarına baktı.

— Suni konuşma analizine çalışan grubu yöneten mühendis misiniz?

— Ne suni konuşmasından bahsediyorsunuz? dedi Priyançikof. Bu da nesi? Bizim atölyede kimse böyle bir şey söylemez. Biz buna vo-ko-dör deriz. Ses şifresi. Şifreli ses.

— Araştırmaları siz yönetmiyor musunuz?

Dikkat kesilen Priyançikof:

— Genellikle ben yönetiyorum, dedi, evet. Neden sordunuz?

— Oturun.

Priyançikof, yeni ütülenmiş tulumunu bacakları üzerinde iyice çekerek oturdu.

— Büyük bir açıklıkla, birlikte çalıştığınız üstlerinizden gelecek hiçbir cezadan korkmadan konuşmanızı istiyorum. Vokodör ne zaman hazır olacak. Açık söyleyin. Bir ay sonra hazır mı? Ya da ancak iki ay sonra mı hazır olur? Korkmadan söyleyin bana.

— Vodokör mü? Hazır mı olacak? Hah hah ha!

Priyançikof gürültülü, gepgenç, odada o güne kadar duyulmamış bir kahkaha attı. Rahat koltuğun derisi üzerinde geriye kaykılıp ellerini havaya kaldırdı.

— Ne diyorsunuz? Bunu nasıl düşünebilirsiniz? Vokodörün ne olduğunu anlamadığınız belli. Size anlatayım.

Çevik bir hareketle koltuktan fırlayıp Abakumof'un masasına yöneldi.

— Bir kâğıt parçası var mı? Hah, işte.

Masanın üstündeki not defterinden bir yaprak kopardı, bakanın et rengindeki kızıl dolmakalemini kapıp aceleyle, beceriksizce bir eğri çizdi.

Abakumof'un korktuğu yoktu. Bu garip mühendisin sesinde ve hareketlerinde öyle bir kendiliğindenlik, öyle içtenlik vardı ki, bu çıkışı kabulleniyor, anlattıklarını dinlemeden Priyançikof'a bakıyordu.

— İnsan sesinin çeşitli perdeleri olduğunu söylemeliyim size.

Her şeyi çabucak söyleme isteği, Priyançikof'u boğacaktı.

— Vokodör, insan sesini suni olarak yaratma amacıyla yapılıyor. Allah belâsını versin! Bu dolmakalemi nasıl kullanıyorsunuz... Ayrı vericilerden gelen bu perdelerin hepsi değilse bile başlıcalarını birleştirip ses yaratılıyor. Şimdi, Descartes'in koordoneleriyle Fourier'nin serilerini bilirsiniz değil mi? Bütün öğrenciler bilir bunları.

Birden kendini toplayan Abakumof:

— Bir dakika, dedi. Sizden tek istediğim, aracın hazır olup olmayacağı. Ne zaman hazır olacak?

— Ne zaman mı hazır olacak... Hımmm... Hiç düşünmemiştim.

Artık gece başkentten geçerken gördükleri Priyançikof'u etkilemiyordu; ama işine duyduğu büyük sevginin atılımıyla, bir kere daha durmak zorunda olması ona güç geliyordu.

— Olan biten şu: Sesi biraz kalınlaştırırsak çözüm yolunu bulmayı kolaylaştıracak. Bu durumda sayısı sınırlı...

— Evet ama hangi tarihte? Ne gün? 1 mart mı? 1 nisan mı?

— Allah Allah! Ne diyorsunuz kuzum? Şifre çalışmalarını hesaba katmazsak ancak dört, beş ayda hazır oluruz. İş daha önce bitmez. Çeşitli hareketlerin şifre haline getirilip bu şifrenin çözülmesi ne etki yapacak? Temelde bu yeni kıvrılma, bükülme unsurları getirecek!

Kolunu yukarı çekerken aceleyle Abakumof'a:

— Önceden tahmin etmeye çalışmıyalım, dedi. Bütün sorunu size şimdi açıklayacağım. Siz de durumu anlıyacak ve yapılan işin tamamlanması için acele etmemek gerektiğine karar vereceksiniz.

Ama Abakumof, bakışları kâğıdın üzerindeki anlamsız ve kıvrılıp bükülen çizgilerde, zili çalmıştı bile.

Aynı kibar yarbay belirdi ve Priyançikof'a çıkması gerektiğini gösterdi. Ağzı açık kalan Priyançikof yürüdü. Düşüncelerini bütünüyle açıklıyamadığından hayal kırıklığına uğramıştı. Tam çıkacakken kiminle konuştuğunu anladı. Kapının eşiğinde, arkadaşlarının şikâyetlerini, bakandan bir şeyler koparması gerektiğini hatırları. Birden döndü, Abakumof'a sokuldu.

— Bakın! Dinleyin! Size söylemeyi unutmuştum... Ama yarbay yolunu kesip kapıya doğru götürdü; masanın ardındaki adam onu dinlemiyordu. Bu kısa tedirginlik süresi içinde bütün kanundışı davranışları, cezaevi hayatının haksızlıklarını unuttu Priyançikof. Kafasında ne grafik kalmıştı, ne başka şey. Aklına geleni haykırarak söyledi:

— Dinleyin! Çay suyu konusunda dert yanmak istiyordum size. Gece geç vakit işten dönüyoruz. Kaynar su bulamıyoruz. Kendimize çay yapmamız mümkün değil.

Çalışma masasının ardındaki general:

— Kaynar su mu yok? diye tekrarladı. Pekalâ. Bir şeyler yaparız.

17. EY BÜYÜK USTA

Aynı mavi tulumu giymiş, ama çok daha güçlü, kızıl saçları kürek mahkûmlarınınki gibi kısa kesilmiş Bobinin içeri girdi.

Günde yüz kere girip çıkıyormuş gibi ilgisiz durdu eşyaların karşısında. Doğruca yürüdü, bakanı selâmlamadan oturdu. Bakanın masasına yakın rahat koltuklardan birine yerleşip son banyo sırasında eliyle yıkadığı kirli mendiline uzun uzun burnunu sildi.

Priyançikof'un havailiğine biraz şaşan Abakumof, Bobinin'i daha gösterişli bulup rahatladı. «Ayağa kalk!» diye bağırmadı ona. Tersine, rütbe ve mevkiden bir şey anlamadığını, geçtiği kapılardan sonra girdiği yere bir anlam veremediğini sanıp sakin denebilecek bir sesle sordu:

— Neden izin verilmeden oturdunuz?

Bakana yan yan bakan Bobinin, bir süre daha mendiliyle burnunu karıştırmaya devam etti. Sonra, kayıtsızca:

— Bir Çin atasözü vardır, bilir misiniz? dedi. «Yürümektense durmak, durmaktansa oturmak iyidir, ama yatmak hepsinden iyidir.»

— Kim olduğumu anlıyor musunuz?

Seçtiği koltuğa iyice yaslanıp kollarını dayayan Bobinin, Abakumof'un gözlerinin içine baktıktan sonra, yine kayıtsız:

— Kim mi? Mareşal Göring gibi biri olmalısınız.

— Kimin gibi, kimin gibi?

— Mareşal Göring gibi. Bir gün, çalıştığım uçak fabrikasına gelmişti. Oradaki generaller ayaklarının ucuna basarak yürüyorlardı ama ben arkamı dönüp yüzüne bile bakmadım. O, bana baktı, hem de uzun uzun sonra yoluna devam etti. Gülümsemeyi andırır bir şey Abakumof'un yüzünde durakladı, sonra tutuklunun inanılmaz düşüncesizliği karşısında kaşlarını çattı. Bütün vücudunu kasan gerilimi gidermek için sordu:

— Nasıl? Aramızda hiç bir fark görmüyor musunuz?

— Aranızda mı? Aramızda mı?

Bobinin'in sesinde çeliğin katılığı vardı.

— Aramızdaki farkı çok iyi görüyorum: Sizin bana ihtiyacınız var, benim size yok.

Abakumof'in sesi de gökgürültüsünü andırabilirdi. Bu sesi, karşısındakileri ürkütmek için kullanırdı Bakan. Oysa bu kez gürlemenin gereksiz ve yakışıksız kaçacağını sezmişti. Karşısındaki tutuklunun zorlu biri olduğu anlaşılıyordu.

Uyarmak amacıyla:

— Bana bakın, size iyi davranıyorsam kim olduğunuzu unutmanız... diyecek oldu.

— Siz bana kaba davranırsanız sizinle konuşmam bile Bakan yoldaş. Siz kendi genarallerinize, albaylarınıza bağırın. Onların hayatta çok şeyi var, kaybetmekten korkarlar.

— Size de gerektiği kadar baskı yaparız.

— Yanılıyorsunuz Bakan Yoldaş! dedi Bobinin. Gözleri nefretle parlıyordu. Bir şeyim yok, hiç bir şeyim, anladınız mı? Ne karıma dokunabilirsiniz, ne çocuğuma! Sizden önce bir bomba gördü bu işi. Anam, babam da çoktan öldü. Yeryüzünde mendilimden başka şeyim yok; tulumumla düğmesiz iç çamaşırlarımı — göğsünü açıp düğmesi kopuk fanilâsını gösterdi — devlet veriyor. Özgürlüğümü uzun zaman önce elimden aldınız. Geri veremezsiniz, çünkü siz de özgür değilsiniz. Kırk yaşındayım, yirmi beş yıl cezaya çarptırdınız beni. Kürek cezası çektim daha önce, sırtımda numara, elimde kelepçeler, çevremde polis köpekleriyle dolaştım, zorunlu çalışma rejiminde yaşadım. Beni başka neyle korkutabilirsiniz? Beni neden yoksun bırakabilirsiniz? Mühendislik görevimden mi? Benden çok sizin kaybınız olur. Bir sigaranızı içerim...

Abakumof, özel bir Troyka paketi açıp Bobinin'e uzattı.

— Alın, için.

— Sağolun! Ama sigaramı değiştirmem. Onlar beni öksürtür.

Kendi yaptığı tabakadan bir Belomor aldı.

— Bir noktayı iyi anlamalı, bunu bilmesi gereken bütün yöneticilere anlatmalısınız: İnsanları her şeyden yoksun bırakmadığınız ölçüde güçlüsünüz. Her şeyden yoksun bıraktığınız biri sizin sultanızdan çıkmış, yeniden özgürlüğüne kavuşmuştur.

Bütün dikkatini sigarasına veren Bobinin sustu. Bakanı tedirgin etmek ve böylesine rahat bir koltuğa kurulmak hoşuna gidiyordu. Tek üzüntüsü, karşısındakini etkilemek için kendisine sunulan lüks sigaraları geri çevirmiş olmaktan geliyordu.

Bakan, önündeki kâğıtlara baktı.

— Mühendis Bobinin! Konuşmaları çözümleme çalışmalarını siz mi yönetiyorsunuz?

— Evet.

— Mutlak bir kesinlikle konuşmanızı istiyorum: Aracınız ne zaman hazır olacak?

Bobinin gür kara kaşlarını kaldırdı.

— Ne ne, bunu ilk olarak duyuyorum, dedi. Bu soruyu soracağınız benden yetkili kimse yok mu?

— Ben sizden öğrenmek istiyorum. Şubatta hazır olur mu?

— Şubatta mı? Alay mı ediyorsunuz? Sonradan pişman olmayı göze alıp bir rapor vermek düşünülse bile bu... ancak altı ay sonra gerçekleşir. Şifrede yanılgıya düşmemek için daha ne kadar çalışmak gerekiyor, onu bilemem. Belki bir yıl.

Abakumof yıkılmıştı. Patron'un bıyıklarının sinirden titreyişini görür gibiydi... Sebastianof'un, söylediklerinden sonra verdiği sözleri hatırladıkça kendini kaybedecek gibi oluyordu. Nezleden kurtulmak için doktora koşup gırtlak kanseri olduğunu öğrenen biri gibi sıkışıyordu kalbi. Gergin bir sesle:

— Bobinin, sözlerinize dikkat etmenizi istiyorum, dedi. Daha çabuk ilerlemek mümkünse söyleyin: Neler gerekli?

— Daha çabuk mu? Olmaz.

— Ama neden, niçin? Sorumlusu kim? Söyleyin bana, korkmayın! Rütbeleri ne olursa olsun, adlarını söyleyin sorumluluların apoletlerini elimle sökerim!

Bobinin başını geriye atıp: «Rusya» adlı sigorta şirketine ait su perilerinin uçuştuğu tavana baktı.

Bakan hırsla:

— Toplam olarak iki buçuk, üç yıl oluyor. Oysa size bir yıllık bir süre tanınmıştı, dedi.

Bobinin patladı:

— Bakındı hele... Demek bize bir süre verilmişti ha? Siz bilimi ne sanıyorsunuz? Ey büyük usta, sabaha ka-

dar bana bir saray yap, deyince sabaha saray yükselecek mi yani? Ya sorun ortaya yanlış konmuşsa? Ya yeni olaylar ortaya çıkarsa? Bize süre verilmişmiş! Emirlerden başka sakin, özgür, karnı tok kişilerle çalışmak gerektiğinin farkında değil misiniz? Ya devamlı kuşku havası ne olacak? Bakın, bir yerden bir yere küçük bir torna tezgâhı taşıyorduk. Nasıl oldu bilmiyorum, biz taşırken mi yoksa daha mı sonra, kaidesi kırıldı. Neden kırıldığını Tanrı bilir! Yeniden lehimlenmesi otuz ruble ya tutar, ya tutmaz. Üstelik iğrenç, işe yaramaz, eski, motörsüz, bir makara ve bir kolondan ibaret. Ama bu olay yüzünden güvenlik subayı Binbaşı Şişkin herkese hayatı zehir etti, tutukluları onbeş gün sorguya çekti. Baltalama gerekçesiyle sırtına yeni bir suç yükleyecek birini arıyordu. İşte cezaevinin güvenlik subayı. İnsanları protokol hikâyeleri ve meseleleriyle bezdirmekten başka işe yaramıyan bir asalak daha. Bu güvenlik subayının ne işinize yaradığını çok merak ediyorum. Aslında hepimiz Stalin için gizli bir telefon yapımına çalıştığımızı, Stalin'in de bu işin bir an önce bitmesini istediğini biliyoruz. Böyle br iş için gereken araç ve gereçleri bile düzenli sağlıyamıyorsunuz. Ya kondansatör gerekli, bulunamıyor, ya lâmbaların cinsi kötü, ya akım ölçer sayısı yetersiz. Utanç verici bir yoksulluk! «Sorumlusu kim?» diyorsunuz. Oradakileri hiç düşündünüz mü? Hepsi günde on iki, on altı saat çalışıyor sizin için. Ancak başmühendislere et veriyorsunuz, diğerlerine kemik yalamak düşünüyor. Neden 58. madde gereğince mahkûm edilenlerin ailelerine ziyaret izni vermiyorsunuz? Sözde, ayda bir ziyaretçilerimiz gelebilir. Yılda bire zor izin veriyorsunuz. Bütün bu işlerin çalışanların gücünü arttırdığını mı sanıyorsunuz? Belki tutukluları taşıyacak sayıda arabanız yok. Ya da izin günleri gardiyanlara verecek para bulamıyorsunuz. Rejimmiş! Rejim başınızı döndürüyor, yakında sizleri çıldırtacak. Daha önce, pazarları, bütün gün dolaşma iznimiz vardı. Şimdi yasak. Neden? Daha çok çalışılması için. Ne yaptığınızı sanıyorsunuz, bokun üstündeki kaymak tabakasını kazıdığınızı mı? İnsanları havasızlıktan boğmakla işleri daha hızlı yürütemezsiniz. Ama size bütün bunları anlatmak neye yarar? Neden gece yarısı beni çağırttınız? Gün boyu yeteri kadar zaman yok mu? Benim yarın çalışmam gerekli. Uyumalıyım.

Bobinin, kızgınlıktan tir tir titriyerek doğruldu.

Soluğu sıklaşan Abakumof, masasının kenarına dayanmıştı. Biri yirmi geçiyordu. Bir saat, sonra, ikibuçukta Abakumof, kendisini Kuntsevo'daki evinde bekleyen Stalin'e rapor vermek zorundaydı.

Eğer bu mühendis haklıysa, işin içinden nasıl çıkabilirdi?

Stalin bağışlamazdı.

Ama o an, Bobinin'i uğurlarken, Özel Teknik Bölümün yalancı üçlüsünü düşünüyordu. Her yanını çılgınca bir kızgınlık kapladı.

Üçünü de çağırttı.

18. YILDÖNÜMÜ

Oda küçük, tavanı alçacıktı. İki kapılıydı, penceresi yoktu. Dışarı açılan herhangi bir aralıktan yoksundu, ama havası serin ve hoştu: Bir uzman mühendis havanın dolaşımı ve kimyasal temizliğinden sorumluydu. Odanın büyük bölümünü basık ve koyu renk, çiçekli yastıklarla kaplı bir divan dolduruyordu.

Soluk pembe camdan abajurların ardında çifte ampuluyle bir duvar lâmbası tam tepeden odayı aydınlatıyordu.

Resmi taşa oyulan, yağlıboya, suluboya, guaş, karakalem ya da tebeşirle çizilen, kaldırım taşları, deniz kabukları, kiremitler, buğday ya da soya fasulyesi tanelerinin birleştirilmesiyle meydana getirilen, fildişine, çiçek göbeklerinin ortasına oyulan, uçak filolarıyla havada yaratılan; üç milyar yıldır, yerkabuğu varolalıberi herkesten çok resmi çekilen, filme alınan adam divanda yatıyordu.

Kalın çorapları andıran yumuşacık Kafkas çizmeleri içinde ayaklarını havaya dikip, rahatça uzanmıştı. İkisi göğsünde, ikisi yanlarında, dört büyük cepli bir asker ceketi giyiyordu: Eski, iç savaştanberi giymeye alışkın olduğu ve ancak Stalingrad'dan sonra yerini bir mareşal üniformasının aldığı ceket. Bu adamın adı yeryüzünün bütün gazetelerini dolduruyor, yüzlerce dilde binlerce konuşmacı tarafından tekrarlanıyor, söylevlerinin başında ve sonunda hatipler tarafından haykırılıyor, öncü gençlerin, taze, yumuşak sesleriyle şarkılara geçiyor, papazlar tarafından bile kutlanıyordu. Ölüm halindeki savaş esirlerinin dudaklarına, kamplardaki tutukluların şişkin diş etlerine kazılmıştı. Bu ad sayısız şehir, alan, sokak, bulvar, saray, üniversite, maden, kollektif çiftlik, zırhlı, buz kıran ve balıkçı teknesine, ayakkabıcı kooperatifine, çocuk yuvalarına verilmişti... Moskovalı bir gazeteci grubu aynı adın Volga ırmağıyla Ay'a verilmesini de teklif etmişti.

Oysa bu adam, iki kat kurumuş gerdanlı (resimlerinde gösterilmezdi), ağzı Türk tütünü kokan, nemli par-

makları kitaplar üzerinde yağlı izler bırakan bir ihtiyardı. Yirmi dört saattir kendini iyi hissetmiyordu. Bu ılık havada bile sırtı üşüyor, omuzları ürperiyordu. Deve tüyünden bir şala sarınmıştı. Acelesi yoktu, koyu renk, ciltli bir kitabı mutlulukla karıştırıyordu. İlgiyle fotoğraflarına bakıyor, sağından solundan neredeyse ezbere bildiği parçaları okuyor, sayfaları yine çeviriyordu. Küçük kitap çok kullanışlıydı, palto cebine bile girebilirdi. İnsanlar bu kitabı, hayat boyu, her yere götürebilirlerdi. İki yüz elli sayfaydı. İri, kalın harflerle basılmıştı. Okuması kıt, ya da gözleri iyi görmeyen biri okumakta fazla güçlük çekmezdi. Cildin üstünde, yaldızlı harflerle: **YOSSİF VİSSARİYONOVİÇ STALİN — Kısa biyografi** yazılıydı.

Bu kitabın basit ve ilkel kelimeleri insan yüreğinde rahatlatıcı bir etki yaratıyordu. Komutanlık dehasından söz ediliyor, bilgece ileri görüşlülüğü, çelik gibi, sarsılmaz iradesi anlatılıyordu. 1918 denberi Lenin'in en yakın yardımcısıydı (evet, evet, öyleydi). İhtilâl Komutanı cephede bozgun ve kargaşalık görmüştü; Stalin'in öğretisi Frunze'nin harekât plânının temeliydi (öyle, öyle). Büyük Kurtuluş Savaşının zorlu günlerinde bilge, tecrübeli bir şef, Büyük Stalin tarafından yönetilmek en büyük kısmetimizdi. (Evet, bu halkın gerçekten büyük kısmeti vardı). Herkes, Stalin mantığının ezici gücünü, düşüncesinin kristâl saydamlığını bilirdi. (Kendini methetmek gibi olmasın ama, bu da gerçekti). Halk sevgisi. Duygululuğu, şaşırtıcı alçakgönüllülülüğü (alçakgönüllülük... evet, doğru).

Herşey çok güzeldi, kitabın iyi satıldığı da söyleniyordu. Bu ikinci baskının sayısı beş milyondu. Böyle bir ülke için beş milyon azdı. Üçüncü baskı on milyon, belki yirmi milyon olacaktı. Okullarda, fabrikalarda, kollektif çiftliklerde doğrudan doğruya satılmalıydı.

Hafifçe midesi bulandı. Kitabı bıraktı, yuvarlak masanın üzerindeki kabuğu soyulmuş, Hint armudunu alıp ısırdı. Emerse bulantısı geçecek, ağzında da hafif iyotlu bir tat kalacaktı.

Kabul etmekten korkuyordu ama, sağlık durumunun aydan aya bozulduğunun farkındaydı. Belleğinde boşluklar oluyor, bulantılar canına okuyordu. Büyük ağrıları yoktu; ama saatlerce süren, dayanılması güç bir bitkinlik onu divana mıhlıyordu. Uyku bile rahatlatmıyordu.

Yine kötü, yine bitkin, kafasında yattığı sıradaki basınç, kımıldamak bile istemiyordu canı.

İnsan Kafkasya'da, yetmişinde henüz genç sayılırdı. Dağları tepeleri aşar, ata biner, evlenirdi. Onun da sağlığı ne iyiydi. En azından doksanına kadar yaşaması gerekiyordu. Peki, şimdi ne oluyordu böyle? Geçen yıldanberi Stalin, hayatının en büyük zevki olan güzel yemeklere de ilgi duymaz olmuştu. Portakal suyu dilini yakıyor, havyar dişlerine yapışıyor, yemesi yasaklanan baharatlı Gürcistan kuzu çorbasını bile büyük bir kayıtsızlık içinde içiyordu. Şarapların tadına baktığında da, o eski lezzeti bulamıyordu. İçki âlemleri hep uzun süreli başağrılarıyla sonuçlanmaktaydı. Bir kadını düşünmek bile onu bezdiriyordu.

Stalin, doksan yaşına kadar yaşamayı kendine amaç edinirken, üzülerek, bu yılların kendisine hiçbir kişisel sevinç sağlamıyacağını düşünüyordu. İnsanlık için yirmi yıl daha acı çekecekti, o kadar.

Doktoru onu uyarmıştı ama... (söylenene göre sonradan kurşuna dizilmişti.) Moskova'nın en büyük doktorlarının elinde stetoskoplar titriyordu. İğne verdikleri yoktu (iğnelerin kesilmesini kendi emretmişti). Yüksek devirli elektrik tedavisi ve bol bol meyva. Kafkasyalının birine meyva sözü edin isterseniz!

Gözlerini kısıp bir daha ısırdı meyvasını.

Şanlı yetmişinci yıldönümü, üç gün önce kutlanmıştı. Kutlama töreni de şöyle düzenlenmişti: Yirmisinin akşamı Trayko Kostof ölümüne döğülmüştü. Aşağılık köpek gözleri camlaştığında gerçek eğlentilere geçilebilmişti. Yirmi bir gecesi Bolşoy Tiyatrosu'nda bir gala düzenlenmiş, Mao - Çe - Tung, İbarurri ve öteki dostlar söylevler vermişlerdi. Sonra büyük bir şölen. Büyük şölenin ardından küçük bir şölen. İspanyol mahzenlerinden gelen eski şaraplar içilmişti. O, fazla kaçırmamaya bakmış, kızaran yüzlerde durmadan düzenbazlık belirtileri aramıştı. Sonra Lavrenti ile karşılıklı Kakhepie şarabı içilmiş, Gürcü şarkıları söylemişlerdi. 22 sinde büyük bir diplomatik kabul resmi. 23'ü gecesi ise, Virta'nın «Stalingrad Savaşı»nın ikinci yarısıyla Vişnevski'nin «1919 un Unutulmazları» nda kendini seyretmişti.

Çok yorgundu ama; iki eseri de çok beğenmişti (her ikisi de Stalin armağanını aldı). Bugün, yalnız Büyük Kurtuluş Savaşında değil, iç savaşta oynadığı rol de git-

tikçe daha sık belirtiliyordu. Daha sık belirtiliyordu. Daha o sıralar ne büyük bir adam olduğu açıkça belliydi. Ateşli ve kendine çok güvenen Lenin'i nasıl ciddi ciddi uyarıp yola getirdiğini belleği şimdilerde hatırlatıyordu. Vişnevski, onun ağzından şu sözleri söylemekle iyi etmişti: «Düşüncelerini belirtmek her emekçinin hakkıdır. Bir gün, bu yönde bir maddeyi Anayasaya alacağız.» Bu sözler ne anlama geliyordu? Yudenitof'a karşı Petrograd'ı savunurken geleceğin demokratik anayasasını düşündüğü anlamına. Tabii o sıralar buna «proletarya diktatörlüğü» diyorlardı ama önemi yoktu. Söz gerçekti, güçlüydü.

Virta'nın senaryosunda, Büyük Dostla geçen o gece sahnesi çok iyi yazılmıştı. İnsanların açıkyüreklilikten yoksun ve ikiyüzlü oluşları yüzünden Stalin'in artık böylesine yakın ve dürüst dostu kalmamıştı. (Hem hayatı boyunca onun gibi bir dost daha edinememişti her nasılsa, onun gibi dosta bir daha rastlamamıştı) Ama Virta'nın yarattığı sahneyi, perdeden izlerken Stalin'in gırtlağında bir yumuşaklık beliriyor, gözlerine yaş doluyordu (işte bu gerçek bir sanatçının eseriydi) .Uzun ve yalnız geçen gecelerinde kafasının eseriydi). Uzun ve yalnız geçen gecelerinde kafasını kurcalayan, bütün düşüncelerini açabileceği böyle dürüst ve çıkarcı olmayan bir dostu ne kadar isterdi.

Bunların yine de önemi yoktu. Halk Şefini seviyordu, onun anlayıp sevdiği mutlaktı. Gazetelerden, filmlerden, aldığı armağanlardan görüyordu. Doğum yıldönümü ulusal bir bayram haline gelmişti, bunu bilmek insanın hoşuna gidiyordu. Ne kadar çok mesaj gönderilmişti Müesseselerden, kuruluşlardan, fabrikalardan, kişilerden. «Pravda» mesajları yayımlama izni istemişti. Hepsini birden değil de, her sayıda iki sütun. Kötü bir fikir değildi, ama bu iki sütunu yıllar yılı yayınlasalar mesajların sonu gelmiyecekti.

Armağanlara gelince, İhtilâl Müzesinin on salonuna bile sığmamıştı. Moskovalıların gündüz gelip armağanları görmesine engel olmamak için, Stalin müzeye geceleri gidiyordu. Binlerce ve binlerce usta zanaatçının eserleri, toprağın verdiği en güzel ürünler önünde dikilip yığılıyor, duvara asılı duruyordu. Orda da aynı kayıtsızlığı, aynı ilgi azalmasını duydu. Bütün bu armağanlar neye

yarardı? Hepsi de canını sıkmakta gecikmemişti. Sonra orada, müzede, belirginleşmemekle birlikte tatsız birşey gelmişti aklına. Son zamanlarda sık sık böyle oluyor, canını sıkan bir duyguyla başbaşa kalıveriyordu. Hiç bir şey seçemeden üç salonu geçmişti Stalin. Sonra üzerinde, «Büyük Stalin'e Çekistler tarafından» yazılı koca televizyon alıcısı önünde durmuştu. Sovyetlerin en büyük televizyonuydu, Mavrino'da yapılmıştı, benzeri yoktu. Sonra arkasını dönüp yürümüştü yeniden.

İşte kayda değer doğum yıldönümü böyle geçmiş, törenlerin hiç biri onda mutlak bir hoşnutluk yaratamamıştı.

Stalin, göğsünde canını sıkan bir sıkıntı hissediyordu: Bu sıkıntının müzeyle bir ilgisi vardı ama ne olduğunu anlıyamamıştı.

Halk onu seviyordu, evet ama; halkın eksikleri vardı. Bu eksikler nasıl giderilir, yanlışlar nasıl düzeltilirdi? Bu ruhsuz bürokratlar oldukça komünizm nasıl daha kısa sürede inşa edilebilirdi? Büyüklüklerinden emin kodamanlar, işlerin düzenlenmesinde, yığınların eğitilmesinde zayıflık. Parti'nin eğitiminde başıboşluk, inşaat hızının azalması, üretimde gecikmeler —kötü cins eşya üretimi— kötü bir plânlama, tekniğe ve yeni araçlara karşı gösterilen kayıtsızlık, gençlerin uzaklara gitmek istemeyişi, tarlalarda çürüyen ekinler, muhasebecilerin gereksiz harcamaları, depolardan çalınanlar, kilit noktalarda bulunanların giriştiği karaborsacılık, tutukluların baltalamaları, küstah fırsatçılar, açgözlü ev kadınları, şımarık çocuklar, edebiyatta o dar «eleştiri kafası», sinemada liberal eğilimler oldukça işler nasıl yürürdü?

Hayır. Halkın çok eksiği vardı daha.

1941 de neden geri çekilmişlerdi? Oysa halka, ölünceye kadar direnmesi söylenmişti. Neden yapmamışlardı söylenenleri? Halk değil de kim geri çekilmişti o sırada? 1941 yılıyla Stalin kendi zaafını da hatırladı. Moskova'dan aceleyle, boşu boşuna çıkıp gitmişti. Tabiî, kaçma sözkonusu değildi. Giderken sorumlu kişiler bırakmış ve kanlarının son damlasına kadar başkentin savunulması gerektiğini söylemişti. İşin kötü yanı, bu yoldaşlar da çözülmüş, onun geri dönüp başkenti savunması gerekmişti.

16 Ekim bozgununu hatırlıyan herkesi cezaevine yolladı. Ama kendisine de ceza verdi: Kasım ayında yapılan askerî törene katıldı. Hayatının bu anıyla kıyaslana-

cak bir diğer anı, Turukhansk'da sürgünde bulunduğu sıra buzlar arasında açılan bir deliğe düşüşüydü: Buz ve umutsuzluk. Ama buz ve umutsuzluktan güç doğmuştu. Gülünecek ne vardı: Düşman kapılardayken askerî tören yapılıyordu.

Büyüklerin en büyüğü olmak kolay mıydı yâni?

Hareketsizlikten yorulan Stalin, bezdirici düşüncelere daldı. Bıkkındı, dikkatini hiç bir şey üzerinde toplayamıyordu. Gözlerini kapadı, divana uzandı, uzun hayatının dağınık anıları yavaş yavaş kafasına üşüşmeye koyuldu. Nedendir bilinmez, hatırladıkları iyi değil boyuna kötü, küçültücü anılardı. Doğduğu Gori köyünü hatırlıyordu ama, yemyeşil tepeleri, ya da Medjuda ve Liyakhva'nın dirseklerini değil, oralarda nefret edilecek, bir saatliğine ziyaret etme isteğini bile yok edecek ne varsa onu hatırlıyordu. 1917 yi de, Lenin'in işbaşına gelişi, dogmatik düşünceleriyle kendinden önce yapılanları alt - ült edişiyle hatırlıyordu. Stalin, kanunlara saygılı bir parti kurup geçici hükûmetle barış ve sükûnet içinde işbirliği yapmalarını söylediğinde Lenin kahkahalar atmış, onunla alay etmişti. Bu olayı da hatırlıyordu. Çok alay etmişlerdi onunla. Ama güç ve nankör işleri üstüne yıkmayı alışkanlık haline getirmişlerdi. Onunla alay ediyorlardı ama 6 Temmuz günü denizcileri, kaleyi Kerenski'ye bırakmaları ve Kronstadt'a çekilmeleri konusunda ikna etmek gerektiğinde, Kçensinskaya sarayından Petro ve Pavlo kalesine onu çağırmışlardı. Zinovyef'i denizciler parçalarlardı. Rus halkıyla konuşmayı bilmek gerek. 1920 yılını ve Tukaçevski'nin dudaklarını kısıp Varşova'yı alamadıysa suçun Stalin'de olduğunu haykırışını hatırlıyordu. Avanak bunu söylemekle gerçekten belâsını aramıştı.

Hayatı boyunca işler hiç yoluna girmemişti. Hiç yoluna girmemiş, yolunun üstüne her zaman da bir takım kişiler çıkmışlardı. Birini kenara itiyordun, karşına bir başkası çıkıyordu.

Kapıya dört kere hafiften vurulduğunu duydu. Vuruş değil de kapının açılmasını isteyen bir köpeğin dört kere tatlı tatlı kapıyı tırmalaması. Stalin, divanın yanındaki düğmeye bastı ve sürgü açıldı: Kapı aralandı. Bir perdeyle gizlenmemişti (Stalin perdeleri, kaplamaları, birinin saklanabilmesine elverişli yerleri sevmezdi.) Bir köpeğin geçebileceği kadar aralandı kapı: Ama köpek yerine Poskrebiçef'in dökülen saçları ve her zamanki içten

bağlılık, kayıtsız şartsız uysallık anlamı taşıyan genç kafası göründü.

Patron'unu merak etmişti. Deve tüyünden bir şalla yarı yarıya örtülü, divana uzandığını görünce sağlığıyla ilgili, doğrudan bir soru sormadı (Sağlığının her zaman çok iyi olduğu kabul edilirdi). Sakin sakin:

— Yos Sariyoniç, dedi. Saat iki buçukta Abakumof'la randevunuz var. Onunla görüşmek istiyor musunuz? Belki istemezsiniz?

Yosif Vissariyonoviç göğüs cebinin düğmesini çözdü, köstekli saatını çıkardı (bütün ihtiyarlar gibi kol saatlerini sevmiyordu).

Daha sabahın ikisi olmamıştı.

Çalışma odasına geçmek için üstünü değiştirmeyi canı hiç çekmiyordu. Ama ipin ucunu kaçırmaya gelmezdi. Dizginleri biraz olsun gevşetir, disiplini biraz boşlarsa hemen farkına varırlardı.

Bezgin bir sesle, gözlerini kırpıştırıp:

— Bakarız, dedi. Şimdilik bilmiyorum.

Poskrebiçef, başını üç kere salladıktan sonra:

— Canım, bırakın gelsin! Bekler! dedi. (gençliğinin üstüne basmakla yerini daha da sağlamlaştırıyordu). Sonra Patron'a dikkatle bakarak yeniden dikildi.

— Başka bir söyliyeceğiniz var mı Yos Sariyoniç? Stalin, yeri kendinden çok aşağıda olduğu için dostluğunu kazanamıyacak olan bu adama acı acı baktı. Bıyıklarının arasından:

— Gidebilirsin Saşa, diye homurdandı.

Poskrebiçef bir kere daha başını eğdi, başını aralıktan çekip kapıyı dikkatle kapadı.

Yosif Vissariyonoviç, sürgüyü sürdü, şalına iyice sarınıp döndü.

Divanın yanında alçak masanın üzerinde duran, kırmızı - siyah kapaklı ucuz kitaba takıldı gözleri.

O sıra kalbini sıkıştıran, midesinin yanmaya başlamasına yol açan, doğum yıldönümünün canına okuyan şeyi hatırladı. Bugün bile yolunun üstüne dikilen, bir türlü uzaklaştıramadığı adamdı bu: Tito... Tito!

Nasıl olmuştu? Nasıl da bu akrep ruhuna aldanmıştı? 1936 ve 1937 yılları ne şanlı yıllardı. O yıl, dokunulmazlığı olan kellelerden ne çoğu düşmüştü! Ama Tito'yu kaçırmıştı işte.

Stalin homurdanarak ayağını yere bastı, doğruldu, el-

lerini dökülmeye başlayan kır saçlarına götürdü. Önüne geçilmez bir öfkeye kapıldı. Stalin, bir efsane kahramanı gibi, canavarın hiç durmadan fışkıran kafalarını hadı ikisi de, kendilerine özgü, yeni, daha iyi bir sosyalizm lemişti. Şimdi bir köstek ayağına takılıyordu.

Yosif'in ayağı Yosif'e takılmıştı.

Bir yerlerde hâlâ yaşıyan Kerenski, Stalin'i hiç rahatsız etmiyordu. II. Nikola ile Kolçak mezarlarından fırlasalar onlara kin beslemezdi: Kabullenilmiş düşmanlardı ikisi de, kendilerine özgü, yeni, daha iyi bir sosaylizm sunarak gezinmiyorlardı ortalıkta.

Daha iyi bir sosyalizm! Stalin'inkinden farklı. Amma da güveniyordu kendine. Stalin'inkinden iyi bir sosyalizmi kim kurabilirdi?

Aslında Tito'nun başarı kazanacağı falan yoktu. Yapmakta olduğu şeyden nasılsa hiç bir sonuç alınamazdı. Stalin Tito'yu, sayısız insanın karnını yaran, bacasız kulübelerde ya da yol kenarlarına atılan tahtaların üzerinde yüzlerce kol, bacak kesen ,sonra da beyaz gömlekli bir stajyeri alık alık seyreden ihtiyar bir köy doktoruna benzetiyordu.

Lenin'in eserleri üç kere, Kurucuların eserleri ise iki kere değişikliğe uğramıştı. Tartışan, sayfa altlarındaki dip notlarında adları geçen, değişik bir sosyalizm kurduklarına inananlar çoktan uykuya dalmışlardı. İşte, kuzeyin ormanlarında bile ne eleştiri, ne şüphe kalmadığı şu sıra Tito, yanında dogmatik Tanrıbilim ustası Kardelj ile görünüp, şunu ya da bunu yapmak için başka türlü davranmak gerektiğini söylemeye başlıyor.

Stalin birden kalp atışının hızlandığını, görüşünün bulandığını, gövdesinin tatsız ürpermelerle titrediğini hissetti.

Soluğunu düzene sokmaya çalıştı. Elini yüzünde ve bıyıklarında gezdirdi. Taviz veremezdi. Verirse Tito bütün rahatını, iştahını, uykusunu kaçırırdı. Görüşü düzelmişti, kırmızı-siyah kaplı kitap gözünün önüne geldi. Kitabın kendisine bir zararı yoktu. Hayatından memnun, kitaba uzandı. Yastığını sırtına iyice yerleştirip hafifçe arkaya yaslandı.

Milyonlarca basılıp tam on dile çevrilen Renaud de Jouvenel'in «Tito, Hainlerin Mareşali» adlı kitabıydı bu (yazarın tartışma dışında kalan biri, tarafsız bir Fransız, üstelik aristokrat adlı biri olması çok iyiydi). Birkaç gün

önce Stalin kitabı büyük bir dikkatle okumuştu. Ama bütün hoşuna giden eserlerde olduğu gibi bundan da ayrılmak istemiyordu. Milyonlarca göz, bu kendini beğenmiş, amansız, kibirli ve ödlek diktatör karşısında nasıl da açılacaktı Bu iğrenç kalleş! Bu adam olmaz öküz! Ama batılı komünistler aldanıyorlardı. André Marty denen o ihtiyar bunak... Tito'yu savunduğu için Komünist Partisi'nden çıkarılması gerekmişti.

Kitabı karıştırdı... işte! Tito'yu yüceltip kahraman yapmaktan vazgeçsinler: İki kere korkup Almanlara teslim olmaya kalkmış, ama kurmay başkanı Arso Jovanoviç başkomutanlıktan ayrılmamasında diretmişti. O iyi ve soylu Arso! Öldürülmüştü sonra! Ya Petriçeviç! «Sırf Stalin'i sevdiği için öldürülmüştü» Yiğit Petriçeviç. Her zaman iyileri öldürecek biri çıkar: En kötülerle uğraşmak, onlarla baş etmek de Stalin'e kalmıştır.

Herşey burada, kitabın içindeydi: Tito'nun İngiliz casusu olduğunun anlaşıldığını, iç donlarındaki kraliyet armasıyla öğündüğü, dış görünüşüyle iğrenç biri olduğu, tepeden tırnağa nişan ve madalyayla donandığı (askerî dehası olmayan bir adam için ne acı durum).

Evet, tarafsız ve ciddi bir kitaptı okuduğu. Tito'nun cinsel sapkınlıkları da yok muydu? Bu yanından da söz etmeliydi.

«Yugoslav Komünist Partisi kaatillerle casusların elinde.» «Bela Kun ve Trayko Kostof desteklemeseler Tito iktidara gelemezdi.»

Kostof! Bu ad nasıl da batıyordu Stalin'e! Delice bir kızgınlıkla kan tepesine üşüştü, çizmesiyle bir tekme attı... Trayko'nun burnuna, kan içindeki burnuna! Tatmin olan bir adalet duygusu Stalin'in kır kirpiklerini titretti. O uğursuz Kostof! O alçak!

Zaman ilerledikçe, bu aşağılık heriflerin dolapları nasıl da şaşırtıcı bir açıklıkla ortaya çıkıveriyordu. Nasıl da büyük bir ustalıkla gerçek yüzlerini gizlemişlerdi! Neyse, 1937 de Bela Kun'un gagasını tıkamıştı; ama daha on gün önce Kostof bir sosyalist mahkemeyi küçük düşürmüştü. Stalin kaç duruşmayı başarıyla götürmüştü. Kaç düşmanını yalanlarının tuzağına düşürüp en aşağılık suçlarını itiraf ettirmişti... Kostof'un duruşması nasıl da başarısızlığa uğramıştı! Bütün dünya için büyük bir ayıptı! Sanık nasıl da kurnazca hareket etmişti! En tecrübeli soruşturmacıları uyutup ayaklarının altında sürünmek,

sonra herkesin içinde, mahkemede ağzına geleni söylemek! Üstelik yabancı muhabirlerin gözleri önünde! Edep erkân nerede kalmıştı? Parti bilinci neredeydi? Proletarya dayanışması ne olmuştu? İyi ya ,öl, öl ama bize yararın dokunsun ölürken!

Stalin kitabı itti. Hayır, oraya uzanıp yatamazdı hep. Savaş onu çağırıyordu. Kuşkusuz bir ülke uyuyabilir, ama babası asla!

Ayağa kalkmadı ama doğruldu. Odanın diğer kapısının sürgüsünü açtı (Poskrebiçef'in vurduğu). Sonra ardından kapadı. Yumuşacık çizmelerini sürüyerek dar, dolambaçlı, penceresiz ve alçak tavanlı koridorda ilerledi, öte yanında girişin göründüğü sırsız aynaların önünden geçti. Alçak tavanlı, penceresiz, sıcak ve soğuk hava tertibatı sağlanmış odasına kadar yürüdü. Odasının meşe tahtasıyla kaplı duvarlarının ardında, taştan sonra madenî bir zırh vardı. Kemerine asılı küçük anahtarı alan Stalin bir şişenin madenî kapağını açtı, bardağa en sevdiği, güçlendirici likörden doldurdu, bardağını dikip, şişeyi kapadı.

Aynaya yaklaştı. Bakışları açık, amansız ve sertti. Başbakanlar bile bu gözlere dayanamazlardı. Görünüşü sert, basit ve askerceydi.

Giydirmesi için Gürcü emirberini çağırdı.

Yakınlarına bile, tarih önündeki görünüşüne bürünüp çıkmalıydı.

Demir gibi, sarsılmaz iradesiyle!

19. DİL BİR ÜRETİM ARACIDIR

Stalin için en verimli çağ geceydi.

Sabahları kuşkucu kafası güç işliyordu. Sabahları, beyninin karanlık eğilimlerine kapılır, insanları işgâl ettikleri yerden atar, masrafları azaltır, iki ya da üç bakanlığın birleşmesine karar verirdi. Gece olunca, bilenmiş ve keskin zekâsıyla aynı bakanlıkları parçalama, bölme yollarını düşünür, yenilere verilecek adları kararlaştırırdı. Yeni kararnameler imzalar, atanmaları onaylardı.

En iyi fikirleri geceyarısı ile sabahın dördü arasında doğardı: Eski hazine tahvillerinin yerine nasıl yapmalı da yenilerini koymalı bu işi de eskileri ödemeden nasıl kıvırmalı ;iş günü ve haftasını nasıl uzatmalı; işçilerle memurları bulundukları yere bir daha ayrılmamak üzere nasıl bağlamalı; kürek ve idam cezalarıyla ilgili yazılı emir III. Enternasyonalin dağıtılması ;hain halk yığınlarının Sibirya'ya sürülmesi. Koca koca ulusların sürülmesi, teori alanına yaptığı en büyük katkı ve en gözüpek deneyiydi. Başka çözüm yolu da kalmamıştı. Hayatı boyunca, Sovyetler Birliği sınırları içinde yaşıyan uluslar sorununda Parti'nin başta gelen uzmanı olmuştu.

Daha başka yazılı emirler, hem büyük faydası dokunan emirler de çıkarılmıştı. Parti'nin yapısında yine de bir zayıf nokta seziyor, yeni ve çok önemli bir yazılı emir kafasında olgunlaşıyordu. Her şeyi durdurmuş, bütün hareketleri önlemiş, delikleri tıkamıştı. Sovyetler Birliği'nin ikiyüz milyon kişisi, yerlerinin neresi olduğunu biliyorlardı... denetimden kurtulan genç kollektif çiftliklerdi yalnız.

Aslında kollektif çiftliklerde her şey yolunda gidiyordu. «Kuban Kazakları» filmini görüp «Altın Yıldız Şövalyesi» romanını okuduktan sonra Stalin'e güven gelmişti. Bu yazarlar kollektif çiftliklerde bulunmuşlardı. Herşeyi görmüş, gördüklerini yazmışlardı. İşlerin yolunda gittiği açıkça belliydi. Hem Stalin birtakım şurâlarda, kolhozlarda çalışan çiftçilerle tartışmıştı.

Her zaman kendi kendini eleştirmeye hazır büyük bir devlet adamı olarak Stalin, bu yazarlardan daha da derine inmek istiyordu. Parti'nin bölge sekreterlerinden biri

(sonradan kurşuna dizdirdiğini sanıyordu) Stalin'in önünde, herşeyin toz-pembe olmadığını ağzından kaçırmıştı: Kollektif çiftliklerde 1930 dan bu yana yaşlı kadınlarla adamlar bütün güçleriyle çalışıyorlardı. Ama gençler (hepsi değil tabiî, yalnız birkaç sorumsuz, yolunu şaşırmış) öğrenimlerini tamamlar tamamlamaz bir pasaport edinip şehirlere kapağı atmaya bakıyorlardı. Stalin bundan söz edildiğini duymuş ,içinde hemen kaçınılmaz ceza verme duygusu uyanmıştı.

Eğitim! Herkes için zorunlu bu yedi yıllık, on yıllık öğrenim sayesinde ahçı çocukları daha çok okuma fırsatı bulmuşlardı; Hesaplar alt-üst olmuştu. Bu noktada Lenin yanılmıştı ama, gerçeği halka söylemek için erkendi. Her ahçı, her hizmetçi kadın Devleti yönetebilmeliymiş! Bunu nasıl da düşünebiliyordu? Ahçı kadınların cuma günleri yemek pişirmeyip Bölge Uygulama Komitelerinin toplantılarına mı gireceklerini düşünüyordu? Ahçı ahçıdır, görevi yemek pişirmektir. Halkı yönetmeye gelince, yüksek bir görevdir bu. Ancak yıllar boyu denenmiş, tecrübeli, içten ve seçkin bir kadroya verilebilir. Bu kadronun başına da bir tek el, Şef'in tecrübeli eli geçebilir.

Kollektif çiftlik tüzükleri toprakların çiftliğe ait olacağını belirttiği gibi, köyde doğacak her kişinin kollektif çiftlik üyeleri arasına katılacağını belirlemelidir. Bunun bir şeref üyeliği biçimini alması gerekir. Kolektif çiftlikten ayrılmak isteyenler hakkında yalnız Bölge Uygulama Komitesi karar vermelidir.

Ardından da propaganda kampanyasına girişmeli, basında bir seri yazı yayınlanmalı: «Kollektif Çiftlik Ambarının Genç Mirasçıları», «Yeni Köyün Kurulmasında Önemli Bir Merhale» gibi. Yazarlar, bu düşünceleri açıklamanın yollarını bulabilirler herhalde.

Sanki, «Sağcılardan» biri bu sorunla karşılaşılacağını söylemiş gibiydi («sağcı» yoktu ama Stalin, birtakım kişileri kolayca temizlemek için bu ad altında topluyordu).

Kötü, uğursuz bir rastlantı sonucu, kurtulduğu bütün düşmanlar bir noktada haklı çıkıyorlardı. Stalin, onların düşmanca düşüncelerini hissediyor, öteki dünyadan gelen seslerine dikkatle kulak veriyordu. Bu yazılı emir, daha başka yazılı emirler. Hem aceleydi, hem kafasında iyice olgunlaşmıştı ama çalışma odasına girerken Stalin,

daha soylu işlere eğilim duyuyordu. Sekseninci yılının eşiğinde, bu projeyi daha da erteleyemezdi. Ölümsüzlüğünü sağlamak için her şey, ama her şey yapılmıştı.

Yine de Stalin, kendisine Bilgelerin Bilgesi adını veren çağdaşlarının hakettiği kadar büyük hayranlık duymadıklarını, gösterdikleri saygının sahteliğini, henüz dehasının derinliklerini anlıyacak kıvama gelmediklerini seziyordu.

Epeydir kafasını bir düşünce kurcalamaktaydı: Tarih ve felsefe dışında bir başka bilimsel başarı kazanmak, yeni bir bilim dalına unutulmayacak ölçüde katkıda bulunmak. Bu işi biyolojide yapabilirdi: İşi namuslu ve çalışkan halk adamı Lisenko'ya bırakmıştı. Matematik ve fizik Stalin'i daha çok çekiyordu. «Doğa'nın Diyalektiği» nde sıfır ve eksi birin karesi konusundaki tartışmaları gıpta etmeden okuyamazdı.

Ama Kisselef'in «Cebir Kitabı» ile Sokolof'un üst sınıflar için «Fizik Dersleri» ni istediği kadar karıştırsın, bir esin kaynağı bulamıyordu.

Çok değişik bir alanda, dilbilgisi alanında rastlantı sonucu, Tiflis'li Profesör Çikobava'nın yargılanışına bağlı yeni bir kavram çıkmıştı karşısına. Anti-marksist görünüşlü bir saçmalık kaleme alan Çikobava, bu yazıda dilin bir üstyapı değil sadece dil olduğunu, dilin de burjuvası proleteri bulunamıyacağına göre ulusal bir dilden söz edilebileceğini söylüyordu; Açıkça Marr'ın adına da leke sürmekten, ona iftira atmaktan çekinmemişti .

Marr da Çikobava da Gürcü olduklarından, Gürcistan Üniversitesi dergisinde hemen bir yazı yayınlamıştı. Gürcü harflerinin o bildik şekilleriyle yazının bulunduğu kül renkli dergiden bir tane de Stalin'in önünde duruyordu. Marr'a tapan çeşitli dilciler, küstah profesöre saldırdılar. Çikobava, gece yarısı polisin kapısını vurmasını bekliyebilirdi... Çikobava'nın, Amerikan emperyalizminin ajanı olduğu söylentileri de ortalıkta dolaşıyordu hem!

Hayatını korumak üzere Stalin telefona sarılmasa, Çikobava'yı hiç bir şey kurtaramazdı. Onu kurtarmaya, bu adamın basit ve taşralı düşüncelerine ölümsüz bir yorumla parlak bir gelişim sağlamaya karar vermişti.

Tabiî karşı - ihtilâlci izafilik kuramı, ya da Mekanik Dalgalar teorisini çürütmek daha etkileyici olurdu. Ama, devlet işlerinden zaman mı kalıyordu. Hem filoloji dilbil-

gisinin devamıydı, Stalin dilbilgisiyle matematiğe aynı önemi vermişti her zaman.

Düşüncesini oldukça canlı ve anlamlı olarak ortaya koyabilirdi (zaten yazmak üzere oturmuştu bile):

«Sovyet halklarından hangisinin dili olursa olsun, Rusya'nın Ukrayna'nın, Beyaz Rusya'nın, Özbekistan'ın, Kazakistan'ın, Gürcistan'ın, Ermenistan'ın, Estonya'nın, Lettonya'nın, Lituanya'nın, Moldavya'nın, Tataristan'ın, Azerbaycan'ın, Başkırcistan'ın, Türkistan'ın... (Hay Allah! yıllar geçtikçe sonu gelmeyen şeyleri tekrarlamaktan kendini alamıyordu. Ama neden kendini bundan yoksun bıraksındı? Böylece anlatmak istediğini okuyucunun kafasına daha iyi sokacak, karşı çıkma cesareti bulamamasını sağlıyacaktı) ... **herkes için gayet açıktır ki...»** Herkesin rahatça anlayabileceği, açık bir düşünceyi buraya koyması gerekliydi artık.

Ama açık, rahatça anlaşılabilen neydi? Hiç bir şey açık değildi ki. «Ağaçlar ormanın görülmesini engelliyor» dedikleri gibi.

İktisat, işte temel. Toplumsal olaylar ,bu da üstyapı. Üçüncü bir unsur yok. Yine de Stalin hayat tecrübesiyle üçüncü bir unsur olmadan bir yere varılamıyacağını kabul ediyordu. Örneğin, tarafsız ülkeler olabilirdi (tarafsız kişiler olamazdı ama). 1920 lerde, kürsüden: «Bizimle olmayan mutlaka bize karşı değildir.» dediğinizi düşünün. Hem kürsüden, hem Parlâmentodan kovarlardı adamı. Ama aslında her şey böyle olup bitiyordu, diyalektik diye buna derlerdi.

Sırası gelmişti işte. Çikobava'nın yazısı üzerinde Stalin, hiç aklına gelmeyen bir noktayla etkilenip şahsen düşünmüştü. Dil bir üstyapı olsa neden her çağda değişmez? Üstyapı değilse nedir? Temel mi? Bir üretim yolu mu?

Doğrusunu söylemek gerekirse, işler şöyle olup bitiyordu: Üretim araçlarının içine üretici güçler ve üretici ilişkiler giriyordu. Dili ilişki olarak almak imkânsızdı. O zaman dilin bir üretici güç olduğu mu kabul edilecekti? Oysa üretici güçler, üretim araçları, üretim yolları ve insanlardı. İnsanlar dertlerini dil yoluyla da anlatsalar insan demek değildi dil. Şeytan gelse aklı başından giderdi bu işte: Bir çıkmaz vardı ortada ama ne?

En namuslu çözüm yolu dilin bir üretim aracı olduğunu kabul etmekti. Tıpkı kuleler, demiryolları, posta

hizmetleri gibi. Temelde dil, üstelik bir de ulaştırma aracı.

Ama tezi böyle ortaya koyup dilin bir üretim aracı olduğu belirtilirse sırıtanlar çıkabilirdi. Bizim ülkemizde değil tabiî, başka yerlerde.

Yeryüzünde fikri sorulacak kimse de yoktu: Yeryüzünün tek gerçek filozofuydu Stalin. Burjuva da olsalar, keşke Kant yahut Spinoza gibiler yaşasalardı... Beria'ya mı telefon etmeliydi? Ama Beria da bir şeyden anlamıyordu.

Tabiî, büyük bir gözüpeklikle kuramını şöyle açıklıyabilirdi: «Bu yönde, üstyapıdan ayrılan dilin yine de üretim araçlarından, tıpkı dil gibi sınıf kavramına kayıtsız makinelerden ayrılması imkânsızdır.»

«Sınıf kavramına kayıtsız»: İşte daha önce söylenmemesi gerekli bir şey daha.

Cümlenin sonuna bir nokta koydu. Ellerini ensesinde kavuşturup esnedi, sonra gerindi. Düşüncelerini çok ileri götürmemiş, ama hemen yorulmuştu.

Ayağa kalktı, geceleri oturduğu en sevdiği çalışma odasını arşınladı. Bilinen cam yerine, sıkıştırılmış hava tabakasıyla birbirinden ayrılan iki kurşun geçirmez, sarımsı camla kaplı küçücük pencereye yaklaştı. Dışarıda duvarlarla kuşatılmış bir bahçe vardı. Yalnız sabahları gelen bahçıvan bir gardiyanın denetiminde çalışıyordu. Öğleden sonra kimse bulunmazdı orada.

Kurşun geçirmez camların ötesine bahçeye sis çökmüştü. Yeryüzü de Evren de görünmüyordu.

Yine de Evren'in yarısını göğsüne bastırıyordu. Hem bu yarı çok anlaşmış ve açık görülüyordu. Yalnız öbür yarı —objektif gerçek— evrensel bir siste debelenmekteydi.

Ama bulunduğu yerde, iyi tahkim edilmiş çalışma odasında Stalin, bu ikinci yarıdan hiç çekinmiyor, istediği zaman ona boyun eğdirecek güçte olduğunu hissediyordu. Yalnız objektif gerçeğe adımını atması gerektiği, örneğin Sütunlu Salondaki büyük bir ziyafete gittiği sıra, otomobili kapıdan ayıran ürkünç arayı aşmak, sonra tek başına merdiveni çıkmak, geniş, iki yanı saygılı ve hayran ama çok kalabalık konuklarla dolu salonda ilerlemek zorunda kaldığı anlarda Stalin kendini iyi hissetmiyordu. Koruyucusuzdu, uzun süredir kendisini kimseye karşı koruyamıyacak hale gelen ellerini ne yapacağını bilemiyor-

du. Ellerini göbeğine koyup gülümsüyordu. Herkes de Büyük Hâkim'in kendilerine gülümsemek lûtfunda bulunduğunu sanıyordu. Oysa şaşkınlıktan gülümsüyordu, başka şeyden değil.

Maddenin varlığı için temel şartın, geniş alanlar olduğunu kendi söylemişti. Bu genişlik, yeryüzünün altıda birini ele geçirince, onu korkutmaya başlamıştı. Gece çalıştığı odanın iyiliği buradaydı: Genişlik sözkonusu değildi.

Stalin, çelik kepenkleri kapayıp ağır ağır çalışma masasına döndü. Büyük Reis için bile geç olmuş, çalışma saati geçmişti. Bir hap yutup oturdu.

Hayatta şansı hiç yâver gitmemişti, yine kendisini zorlamalıydı. Gelecek kuşaklar ona minnettar kalacaklardı.

Filoloijde bir Arakşeyef (*) rejimi olur muydu? Herkes Mar'a karşı çıkmaya korkuyordu. Ne garip, ne korkak insanlardı bunlar Onları eğitmek, demokrasiyi öğretmek için çalışıyor, her şeyi çiğneyip ağızlarına koyuyoruz... geri çeviriyorlar.

Her şey yine ona bağlıydı.

Esinlenip bir kaç cümleyi ardarda sıraladı:

«Tabandan bir üst yapı çıkarılmasındaki amaç...»

«Dilin ortaya çıkışındaki amaç...»

Kül rengine yakın esmerlikte, çiçek bozuğu, saban demiri gibi upuzun burunlu yüzünü kâğıda yaklaştırdı... ve ortaçağ tanrıbilim meleğinin omuzu üstünden gülümsediğini farketmedi bile.

Bu Lafargue... bütün kuramcılar birbirine benziyordu. Nasıl şeydi o öyle:

«1789 ile 1794 arasında, dilde âni bir ihtilâl oldu.» Hangi ihtilâldi bu! Hep o eski Fransız diliydi, hep o Fransız dili olarak kalacaktı. «Patlama sonucu eski bir nitelikten yenisine geçişle gözleri kamaşan yoldaşların bilgi edinmesi için, bu gelişimin genellikle dil gelişimi tarihine uygulanmadığı gibi diğer toplumsal olaylara da ender uygulandığını söylemek gerek.»

Stalin arkaya yaslanıp yazdığını okudu. Hoşuna gitti. Propagandacılar şu noktayı derinliğine inceleyip aydınlatmalıydılar: Belirli bir an gelince bütün ihtilâller biter,

---

(*) Çar I. Aleksandr'ın bakanından esinlenerek adı konan polis rejimi,

ilerleme ancak gelişimle sürüp gider. Belki nicelik de niteliğe dönmezdi ;ama bunu, bir başka sefere saklıyacaktı.

«Ender?» Hayır, bu sözü şimdilik kullanmak doğru değildi.

«Ender» sözcüğünü sildi, yerine «Her zaman uygulanmadığını» yazdı.

İyi bir örnek göstermesi gerekiyordu.

«Burjuva, köylü ve kişisel yapıdan (yeni ve çok iyı bir deyim bulmuştu» sosyalist kolektif çiftliğe geçtik.»

Cümleyi noktaladıktan sonra biraz daha düşündü, «bir başka yapıya» kelimelerini ekledi .En sevdiği üslûptu: Çakılan çiviye bir çekiç daha vurmak. İçindeki kelimelerin tekrarlanmasıyla cümle daha anlaşılır hale geliyordu.

Devam etti:

«YUKARIDAN GELEN bir ihtilâl sözkonusu olduğundan buraya varabildik. İhtilâl mevcut otoritenin harekete geçmesiyle başladı.»

Stalin kaşlarını çattı. Yeter. Bu cümle iyi değildi. Birleşme hareketi sanki kollektif çiftliklerde çalışanlardan gelmemiş gibiydi.

Kapıdan gelen hafif çıtırtı üzerine sürgüyü açan düğmeye bastı. Dayak yemiş ve dayak yemekten memnun Saşa'nın palyaço yüzü kapının eşiğinde belirdi. Neredeyse mırıldanarak:

— Yos Sariyoniç, dedi. Abakumof'u geri yollamamı istiyor musunuz, yoksa biraz daha beklesin mi?

Öyle ya, Abakumof gelecekti. Yaratıcı çalışmasına dalan Stalin onu unutmuştu. Esnedi. İyice yorulmuştu. Bir an canlanan araştırma ateşi hemen sönmüştü; kaleminden çıkan son cümleler de pek iyi değildi.

— Peki. Gelsin.

Masasının gözünden yine madenî kapaklı bir başka şişe çıkardı, yine kemerine bağlı bir anahtarlar kapağı açıp bir bardak içti.

Dağların kartalı olarak yaşamaya devam etmeliydi.

20. ÖLÜM CEZASINI GERİ VER YOSİF VİSSARİYONOVİÇ!

Yüzüne karşı Aleksandr Nikolayeviç yerine Saşa diyen pek yoktu. Bu adı düşüncelerinde kullananların sayısı bile azdı.

«Poskrebiçef çağırdı, demek... O çağırdı demekti.» Aleksandr Nikolayeviç Poskrebiçef onbeş yıldır Stalin'in özel kâtipliğini yapıyordu. Bu çok uzun bir süreydi, onu yakından, çok yakından tanımıyanlar kafasının hâlâ omuzları üstünde durmasına şaşabilirlerdi. Ama sırrı basitti. Bu Penza'lı veteriner temelde bir emir eriydi. Onu işinin başında tutan bu özelliği oluyordu. Generaldi, Merkez Komitesi üyesiydi, bütün Merkez Komitesindekileri gözlemek için Özel Bölüm Şefliğine getirildiği halde Patron'un karşısında kendini bir hiç sayıyordu. Doğduğu köy Soplaki şerefine Patronla kadeh kaldırırken memnun mağrur gülümserdi. Stalin'in önsezisi Poskrebiçef'te ne kuşku, ne karşı koyma sezebilmişti. Kepekten yapılmış ekmek anlamına gelen adı doğrulanıyordu: Bu ekmeği pişirmek için yeterince zekâ ve kişilik kalıntısı toparlanamadığı söylenebilirdi.

Ama astlarıyla konuşması gerektiğinde ,bu kel saray dalkavuğu, bu köyün budalası suratlı adam şişiniverirdi. Kendisinden aşağı yerlerde bulunanlarla telefonda, güç duyulan bir sesle konuşurdu: Duyabilmek için insanın ahizeye kulağını yapıştırması gerekirdi. Ara sıra önemsiz şeylerle ilgili sorular sorulurdu Poskrebiçef'e, kayıtsızca: «Orada işler nasıl?» dendiği görülmemişti. İşlerin ne âlemde olduğunu, Patron'un kızı bile öğrenemezdi. Telefon ettiğinde, babasının ayak seslerinin duyulup duyulmamasına bakarak, «Hareket var!» ya da «Hiç bir hareket yok!» karşılığı verilirdi.

Az önce, Poskrebiçef Abakumof'a:

— Yosif Vissariyonoviç çalışıyor. Sizi belki kabul eder. Beklemenizi söyledi.» demişti.

Abakumof'un evrak çantasını almış, sonra onu bekleme odasına geçirip çekilmişti. Herşeyden önce öğrenmek istediğini sormadı Abakumof. Patronun keyfinin ye-

rinde olup olmadığını öğrenmedi. Kalbi yerinden fırlayacak gibi çarparak odada tek başına oturdu.

Bu iri yarı, güçlü kuvvetli, kararlı adam, Stalin'le görüşmek üzere her bekleyişinde korkudan donar kalırdı. Tıpkı dehşet çağında, merdivenlerde ayak sesi duyunca tutuklanacaklarını sanan yurttaşlar gibi. Korkudan, ilkin kulakları buz kesiyor, sonra yanmaya başlıyordu; öyle ki devamlı kızaran kulaklarının Stalin'i kuşkulandırmasından korkuyordu. Stalin en ufak şeyden şüphelenirdi. Örneğin, karşısındakinin iç ceplerini karıştırmasından hiç hoşlanmazdı. Bu nedenle Abakumof, Stalin'in söyleyeceklerini yazmak üzere iç cebine yerleştirdiği dolmakalemleri hemen göğüs cebine geçirdi.

Devlet Güvenliğinin günlük yönetimi Beria'nın elindeydi. Abakumof, ne yapması gerektiğini ondan öğrenirdi. Ama ayda bir kere, Büyük Şef'in kendisi, yönettiği sistemin kurtuluşunu ellerine bıraktığı adamın kişiliğini ölçerdi.

Bu bir saatlik görüşmeler, Abakumof'un iktidar ve etkililik karışığı ödediği ağır bir ücretti. Bir görüşmeden öbürüne yaşıyor, bu süre içinde mutlu oluyordu ancak. Görüşme saati yaklaştıkça yüreği sıkışıyor, kulakları buz kesiyor, çıkıp da alıp alamıyacağını bilemeden evrak çantasını bir yere bırakıyor, bir saat sonra yeniden kaldırıp kaldıramıyacağını bilemeden çalışma odasının kapısı önünde boğa kafasını andıran başını eğiyordu.

Stalin ürkünç biriydi, yanında yapılacak bir hatâ hemen önüne geçilmez bir patlamaya yol açabilirdi. Ürkünçtü; özür dilemek için söylenenlere kulak vermez, suçlamazdı bile —kaplanınkileri andıran gözleri korkunç bir parıltıyla aydınlanır, gözkapakları hafifçe kapanırdı— ve içinden, mahkûmun anlayamadığı kararı verirdi: Rahat rahat çıkar giderdin, akşama tutuklayıp ertesi gün kurşuna dizerlerdi.

İşin en kötü yanı bu sessizlik ve gözkapaklarının kısılmasıydı. Stalin başınıza sivri ve ağır birşey atsa, çizmesiyle ayak parmaklarınızdan birini ezse, yüzünüze tükürse, piposunun küllerini suratınıza üflese bu kızgınlık son kızgınlık sayılmazdı, geçiciydi. Stalin kabaysa, ağza alınmaz küfürler savuruyorsa Abakumof memnun olurdu. Bu davranış, Stalin'in bakanını doğru yola sokmaktan, onunla çalışmaya devam etmekten umudunu kesmediğini gösterirdi. Aslında, Abakumof yağcılıkta biraz fazla ileri

gitmişti. Daha aşağılarda kalmak daha az tehlikeliydi. Stalin kendinden uzak olanlarla tatlı tatlı, sakin konuşurdu. Ama insan onun yakınlarından biri olunca yapacak şey yoktu, geri gidemezdi. Tek çıkış yolu ölümü beklemekti. Kendi ölümünü. Ya da...

Her şey amansızdı; Stalin'le her görüşmeye gidişinde Abakumof, birşeylerin keşfedilmesinden kuşkulanıyordu.

İlkin, Almanya'da nasıl zengin olduğunun ortaya çıkacağı düşüncesi onu korkudan titretiyordu.

Abakumof savaş bittiğinde SMERSH'in Sovyetler Birliği içindeki başkanıydı. Bütün cephe ve orduların karşıcasusluk servisleri emrindeydi. Kısa süren, denetimden uzak bir yağma çağıydı o çağ. Son darbeyi Almanya'ya sağlam indirmek için, Stalin Hitler'in koyduğu usûlü benimsedi ve cephe gerisine paket gönderme hakkını tanıdı. Asker kişiliğini iyi bildiği, kendisi cephede olsa ne yapacağını düşündüğünden bu karara varmıştı: Vatan için döğüşmek iyi şeydi —Stalin için savaşmak daha da iyiydi ya— ama en önemli anda, savaşın sonunda, insanların hayatlarını tehlikeye atmaları isteniyorsa savaşa büyük bir atılım, bir anlam kazandırmak gerekiyordu. Herkese, geriye birşeyler gönderme izni vermek: Asker başına ayda beş kilo ganimet, subay başına on kilo, general başına da yirmi kilo. (Bu yol en iyisiydi, çünkü saldırı sırasında askerin torbası boş olmalıydı. Generalin her zaman arabası vardı nasıl olsa). Karşı-casusluğun, SMERSH'in durumu daha da iyiydi. Düşman mermileri ona erişmiyor, düşman uçakları onu bombardıman etmiyordu... Ateş hattından her zaman uzaktaydı. Üstelik bulunduğu yere Maliye Bakanlığı'nın müfettişleri daha gelmemişti. Subayları esrarlı bir havaya bürünmüşlerdi. Mühürlü nakliye arabalarına neler yığdıklarını, tutukladıkları insanlardan ve önlerine nöbetçi koydukları evlerden neler yürüttüklerini soran yoktu. SMERSH subaylarının zenginliklerini, kamyonlar, trenler, uçaklar anayurda taşıyorlardı. Aptal olmayan teğmenler evlerine binlerce rübleyle dönebilirlerdi. Albaylar yüz binler biriktirebilirlerdi. Abakumof milyonları vurmuştu.

Tabiî görevinden alınırsa, altının, bir İsviçre bankasına konan altının kendisini kurtarabileceğini düşünmüyordu. Görevinden alınan bir bakanı hiç bir varlığın kurtaramayacağı açıktı. Ama astlarının ceplerini doldurduk-

larını gördükçe dayanamıyordu, çalmamak gücünün üstündeydi. Yağmalamak için müfreze üstüne müfreze çıkardı. Ağzına kadar jartiyer dolu iki bavulu bile geri çeviremedi. Bir uyurgezer dalgınlığıyla yağmalıyordu.

Elde ettiği Nibelungen hazinesi Abakumof'a, yararlanacağı bir zenginlik sağlamadı. İlk sonucu da, durmadan yakalanmak korkusu duymasıydı. Bilenlerden hiç biri çok güçlü bakanı ele veremezdi; ama, en ufak bir şey olup biteni su yüzüne çıkarır, Abakumof'u mahvederdi.

İki buçukta gelmişti, üçü on geçe bekleme odasını arşınlıyor, korkudan midesi ve barsakları burulurken yeni not defterini sıkıyordu; kulakları şimdiden yanmaya başlamıştı. İşi çok olsa da Stalin, bugün Abakumof'u kabul etmeseydi. Abakumof, gizli telefon konusunda hesap sorulmasından korkuyor, şu sıra nasıl bir yalan kıvıracağını bilemiyordu.

Ağır kapı aralandı. Poskrebiçef gürültü etmeden dışarı çıktı. Ayaklarının ucuna basarak, hiç ses çıkarmadan peşinden gelmesini işaret etti. Abakumof, ağır yürümemeye çalışarak ilerledi. Yine aralık olan ikinci kapıdan süzülürken tunç tokmağı yakalayıp daha fazla açılmasına engel oldu. Kapının eşiğinde:

— İyi akşamlar Yosif Vissariyonoviç! dedi. İzin verirseniz...

Bir hatâ yapmış, gırtlağını zamanında temizlememişti. Sesi boğuk ve içtenlikten yoksundu.

Stalin altın düğmeli, önü dizi dizi nişanla kaplı ama apoletsiz bir uzun ceket giymiş, bir şeyler yazıyordu. Cümlesini bitirdi, o an başını kaldırıp uğursuz baykuş gözleriyle yüzüne baktı.

Bir şey söylemedi.

Kötü işaretti bu! Ağzını açmamıştı.

Yeniden yazmaya koyuldu.

Abakumof kapıyı kapadı. Bir baş işareti ya da içeri çağıran hareket olmadan tek adım atacak gücü yoktu. Uzun kolları iki yanında, hafifçe öne eğilmiş, kalın dudakları saygılı bir gülüşle büzülmüş çakıldı kaldı oracığa. Kulakları yanıyordu.

Abakumof Şef'in iki çalışma odasını biliyordu: Biri gündüzleri kullandığı resmî olanı, öteki de, bu; geceleri kullandığı küçük oda.

Üst katlardan birindeki büyük oda güneşi alırdı, koca pencereleri vardı. Raflarda, renkli ciltlere bürünmüş

insan düşünce ve kültürünün bütün ürünleri geçit törenindeydi sanki, koca duvarlarda Şef'in en sevdiği resimleri kışlık general ve yazlık mareşal üniformalarıyla yapılmış olanlar asılıydı. Divanlar, koltuklar, yabancı heyetler ve konferanslar için çok sayıda sandalye doluydu. Stalin orada resim çektirirdi.

Zemin katta, geceleri kullandığı çalışma odasında ne resim vardı, ne süs. Pencereler minicikti. Meşe kaplı duvarlarda dört ufak raf vardı. Çalışma masası bir başka duvara dikey olarak konmuştu. Bir köşede radyo-pikap, yanında ise plâk rafı vardı Stalin, eski söylevlerini akşamları dinlemeyi severdi.

Abakumof öne doğru eğildi ve bekledi; itaatliydi.

Stalin yazmaya devam ediyordu. Kaleminden çıkan her sözcüğün tarihte yerini bulduğu inancıyla, sorumluluk duygusuyla yazıyordu. Masa lâmbası sadece kâğıdı aydınlatmaktaydı, kornişlerin gizlediği tepedeki ışıklar ölgündü. Boyuna yazmıyor, arada dönüyor, gözlerini kısıp yere bakıyor, ya da odada çıt çıkmamasına karşın bir şeyler dinliyormuşçasına Abakumof'a dikiyordu.

Bu kurumlu tavır, her harekete verilen bu büyük önem nasıl gelişmişti? Genç Koba da —Stalin'in Kafkasya'daki adı— parmaklarını ,ellerini böyle mi oynatır, kaşlarını çatıp insanlara böyle mi bakardı. O çağlarda kimsenin ondan korktuğu, kimsenin hareketlerinden anlam çıkardığı yoktu. Tabanca kurşunlarıyla parçalanan ense sayısı hatırı sayılır ölçüde artınca insanlar hareketlerinden bir takım anlamlar, uyarılar çıkarmaya, emirler sezmeye bşladılar. Başkalarının gördüğünü gören Stalin kendine bakmaya, hareketlerinde ve göz kırpmalarında gözdağı veren ağır anlamlar bulmaya başladı... sonra da, bunların üzerinde bilinçle çalışmaya koyuldu; hareketleri daha büyük bir mükemmelliğe erişince çevresini daha çok etkiler oldu.

Sonunda Abakumof'a bakan Stalin, piposuyla bir koltuk gösterdi. Rahatlayan Abakumof, odayı geçti, daha kolay kalkabilmek için koltuğun kenarına ilişti.

Kâğıtlarını karıştıran Stalin:

— Anlat bakalım, ne var ne yok? dedi.

Zamanı gelmişti. Konuşma önceliğini yakalayıp sonuna kadar bırakmamak gerekliydi. Abakumof gırtlağını temizledi; aceleyle ve fazla saygılı bir sesle (sonradan

Stalin'in çalışma odasındaki geveze yağcılığını, verdiği akıl almaz sözleri lânetledi ama her keresinde, Büyük Şef ne denli düşman görünüşlüyse; Abakumof da verdiği sözlerde o kadar ölçüsüz olurdu).

Abakumof'un gece raporlarının değişmez süsü, Stalin'in gözünde bu raporu çekici kılan, epey ileri gitmiş, çok önemli bir karşı grubu her keresinde ortaya çıkarmasıydı. Her keresinde yenisini bulduğu böyle bir komplo olmazsa Abakumof rapor vermeye gelmezdi. Bugün de, Frunze Harp Akademisi'ndeki grubun dosyasını hazırlamıştı. İşin ayrıntıları üzerinde uzun süre durmaya değerdi. Ama bu kez, Abakumof, gerçek olup olmadığını bilmeden, Tito'yu öldürmek için yapılan hazırlıkların çok geliştiğini söyleyerek işe başladı. (Brioni adasına doğru yola çıkmadan önce Tito'nun yatına saatli bomba konacaktı.)

Stalin başına kaldırdı, sönmüş piposundan bir iki nefes çekti. Başka hiç bir hareket yapmadı, en ufak bir ilgi göstermedi. Şefinin aklından geçenleri biraz olsun okuyabilen Abakumof, iyi yolda olduğunu sezdi.

— Ya Rankoviç? diye sordu Stalin.

— Evet! Rankoviç, Kardelj ve Moche'un —bütün yardakçıların— aynı anda uçurulması sağlanacak. En geç ilkbaharda bu işin başarılacağını sanıyorum. (Patlama sonucu yatta kimse sağ kalmıyacaktı sözde, ama ne bakan bu ayrıntıdan bahsetti, ne de tayfaların en büyük dostu bu noktada onu sorguya çekti.)

Ama, sönük piposunu çekiştirip uzun burnunun üstünden bakanı izlerken Stalin ne düşünüyordu acaba?

Yönettiği partinin böyle kişisel baltalama ve adam öldürme hareketlerini önceleri benimsemediğini değil her halde. Kendisinin de aynı baltalama yöntemlerine başvurduğunu düşünemezdi. Piposunu emerek, karşısında oturan karnı tok, yanakları ve kulakları kıpkırmızı, genç ve gözüpek adama bakarken çalışma ve emirlerini yerine getirme hevesiyle dolu astları hakkında her zaman düşündüklerini düşünüyordu.

Böyle anlarda ilk düşüncesi: Karşımdakine ne kadar güvenebilirim? olurdu. İkinci düşüncesi de: Bunu harcama sırası geldi mi, gelmedi mi?

Abakumof'un 1945 de nasıl zengin olduğunu Stalin çok iyi biliyor, cezalandırmakta acele etmiyordu. Stalin,

Abakumof'un böyle biri olmasından hoşlanıyordu. Açgözlü kişiler kolay anlaşılır, rahat yönetilirdi. Buharin gibi kendini yoksulluğa vermiş kişilerden kuşkulanırdı o. Onların amacını bir türlü anlıyamazdı.

Yine de, anladığı bir Abakumof'a da güveni yoktu. İnsanlardan şüphelenmek, Yosif Cugaşvili'nin kişiliğinin en belirgin yanıydı. Dünya görüşü şüpheye dayanıyordu.

Anasına güvenmemişti. Gençliğinin on bir yılı dinî okulda baş eğdiği Tanrı'ya da güvenmemişti. Sonradan kendi parti arkadaşlarına, özellikle iyi konuşanlara hiç güvenmemişti. Sürgündeki arkadaşlarına da güveni yoktu. Zorlanmasalar, yaptıkları iş denetimden geçmese köylülerin buğday ekip ürünü kaldıracaklarına da inandığı yoktu. Bir takım ölçüler konmasa, emekçilerin de çalışacağına inanmıyordu. Yıkmak değil yapmak için aydınlara da güvenmiyordu. Ceza birlikleri ve feda edilen müfrezelerin korkusu olmasa askerlerle generallerin savaşacağı da şüpheliydi. Yakınlarına inanmazdı. Ne karılarına güveni vardı, ne metreslerine. Çocuklarına da güvenmezdi. Her zaman da haklı çıkmıştı şüpheciliğinde.

Şüphe içinde geçen hayatı boyunca bir tek kişiye güvenmişti. Bütün dünyanın gözünde bu adam, dostluklarında olduğu kadar düşmanlıklarında da kararlı biriydi; Stalin'in düşmanları arasında bir tek o tutumunu değiştirmemiş, Stalin'e dostluk tekliflerinde bulunmuştu.

Ve Stalin ona güvenmişti.

Bu adam Adolf Hitler'di.

Uçakları İngiltere göklerini karartırken Hitler'in Fransa, Polonya ve Belçika'yı dize getirişini onaylayarak hayranlıkla izlemişti. Molotof Berlin'den korkarak dönmüştü. Haberleşmede çalışan subayları Hitler'in Doğuya kuvvet yığdığını bildirmişlerdi. Hess İngiltere'ye kaçmıştı. Çörçil, bir saldırı ihtimaline karşı Stalin'in dikkatini çekmişti. Beyaz Rusya'nın eğreltiotlarına tüneyen bütün alakargalar, Galiçya'nın bütün kavak ağaçları savaş diye haykırıyordu. Kadınlar pazarlarda savaşın bugünden yarına patlıyacağını söylüyorlardı. Tek Stalin sarsılmıyordu, kuşkusuzdu.

Hitler'e inanmıştı!

Bu inanç az kalsın hayatına mal olacaktı.

Şimdi, insanlardan her zamankinden daha çok kuşkulanıyordu...

Bu kuşkuya Abakumof acı bir cevap verebilirdi ama cesareti yoktu. Örneğin Stalin çizgiden ayrılıp, Tito'ya karşı kaleme alınacak gazete yazılarını tartışmak üzere Petor Popivod ahmağını çağırmakla yanlış iş yapmıştı. Güvenlik dosyalarındaki kayıtları yüzünden, ayıyı avlamaya çıkarmak üzere Abakumof'un seçkin yiğitlerini geri çevirmiyecekti. Onlarla konuşmalı, güvenmeliydi onlara. Şimdi şeytanın kendisi gelse, Tito'nun öldürülmesi projesinin nereye vardığını kestiremezdi. Bütün bu uyuşukluk Abakumof'u çıldırtıyordu.

Ama Patronunu tanırdı. Stalin'in gözünde, bütün gücüyle çalışan, varını yoğunu ortaya koyanın değeri yoktu. Emir verdiği zaman başarısızlığa dayanamaz, parlak başarılardan da nefret ederdi. Üstün başarılarda kişiliğinin biricik yanını baltalama çabası görürdü. Kendinden başka kimse bir şeyi eksiksiz bilmemeli, yapmamalıydı.

Görünürde bakanlığın dizginleri altında inlese bile, Abakumof gücünün ancak yarısıyla arabayı çekiyordu. Üstelik böyle yapan tek kişi de değildi.

Dokunduğunu altına çeviren kral Midas gibi, Stalin de her yanda değersizlik yaratıyordu.

Şimdi, raporu okudukça Stalin'in yüzü aydınlanıyormuş gibi geliyordu. Abakumof'a. Konacak bombayı ayrıntılarıyla anlattıktan sonra o uğursuz telefon sorununa değinmeden, Şef'in dikkatini çekmemek için masanın üstünde duran telefona bile bakmaktan kaçınıp aceleyle Frunze Harp Akademisi'nin raporuna atladı, ardından hemen İlâhiyat Akademisi'ne geçti. Stalin hatırlıyordu! O an bir şey hatırlıyordu, bu hatırladığı telefon olabilirdi. Alnı ve burnunun alnıyla birleştiği yer derin kırışıklıklarla dolmuştu. İnatçı bakışını Abakumof'a dikmişti (bakan namuslu ve dürüst bir havaya bürünmeye çalışıyordu). Bir türlü hatırlıyamıyordu. Kaypak düşünce elinden kurtulmuştu. Kül rengi alnında çizgiler silindi.

Stalin soluk aldı, piposunu doldurup yaktı.

İlk nefesi çekti, dumanlar arasında:

— Ha, evet! dedi. Gomulka tutuklandı mı? Ha?...

Kısa süre önce Polonya'da, Gomulka'nın bütün sorumlulukları alınmıştı, uçuruma doğru hızla ilerliyordu.

Rahatlayan, koltuğundan hafifçe doğrulan Abakumof:—

— Tutuklandı, dedi. (Haber Stalin'e daha önce de verilmişti).

Görevlerinin en kolayı insanları tutuklamaktı.

Stalin bir düğmeye bastı, tavanda ışık yandı. Ağzında piposuyla kalktı, dolaşmaya koyuldu. Abakumof raporunun bittiğini anladı, şimdi sıra emirlere gelmişti. Not defterini dizinin üstüne dayayıp açtı, dolmakalemini aldı, yazmaya hazırlandı. (Patron sözlerinin kâğıda geçirilmesinden hoşlanırdı).

Stalin, Abakumof'un varlığını unutmuşçasına odayı arşınlıyordu. Hatırlamak için harcadığı güç, kül rengi ve çiçek bozuğu yüzünü buruşturmuştu. Abakumof önünden geçerken, yandan Stalin'e baktığında Patron'un omuzlarının çökmeye başladığını farketti. Bu onu daha ufak tefek, hatta eni konu küçük gösteriyordu. Abakumof, kendi kendine, Büyük Baba'nın on yıl daha yaşıyamıyacağını, kısa bir süre sonra öleceğini düşündü. (Duvarlarda bulunabilecek bir aracın okunması ihtimalini hatırlayıp bu tür düşüncelere Stalin'in yanında dalmazdı pek.) Ne kadar çabuk ölürse Abakumof için o kadar iyiydi ;o zaman hepsi, bütün yakınları için rahat ve özgür bir hayat başlıyacaktı.

Stalin, belleğindeki yeni çöküntüyle uğraşıyordu; kafası ona boyun eğmez olmuştu. Odaya gelirken Abakumof'a özel bir şey soracağını düşünmüştü... ve ne soracağını şimdi unutmuştu.

Birden başını kaldırıp duvara baktı... ve hatırladı!.. Hatırlamaya çalıştığını değil de iki gün önce, İhtilâl Müzesi'nde canını sıkan şeyin ne olduğunu hatırladı.

...1937 yılıydı... İhtilâlin yirminci yıldönümü, tarihin yeni yeni yorumlarını yaptırdığı çağdı o çağ. Müzede gösterilen eşyalar arasında, konmaması gereken birşey bulunup bulunmadığını incelemeye karar vermişti. Salonlardan birine —bugün bile o koca televizyon vericisinin durduğu salon— girerken, tam karşı duvara asılı iki büyük resim görmüştü. Jeliabof'la Pedovskaya'nın korkusuz yüzleri duvarda uzanıyor, bütün girenlere «Diktatöre Ölüm!» diye bağırıyorlardı sanki.

Bu iki bakış, iki kurşun gibi gelmişti Stalin'e. Aksırdı, geri çekildi, tıksırdı. Titreyen parmaklarıyla resimleri gösterdi.

Hemen indirdiler.

Aynı zamanda ihtilâlin ilk günlerinden kalan eşyalar, II. Aleksandr'ın arabasının kalıntılarıyla birlikte Kçessinskaya sarayından çıkarıldı. O günden sonra Stalin, çeşitli yerlerde kendisine barınaklar, apartmanlar yapılmasını emretmişti. Kalabalık şehrin havasına dayanamadığından Moskova dışındaki bu eve gelmiş, muhafızlarının odasına bitişik alçak tavanlı çalışma odasına yerleşmişti.

Yok ettiği insanların sayısı arttıkça kendi hayatına kastettikleri korkusu içinde büyüyor, büyüyordu. Muhafız sistemine pek çok yenilik getirmişti: Örneğin nöbetçilerin kimler olacağı nöbete başlamalarından bir saat önce açıklanıyordu. Her müfreze değişik kışlalardan gelen askerlerden kuruluydu. Nöbette tanışıyor, yalnızca tek gün beraber kalıyorlardı. Bir komplo hazırlamalarına imkân yoktu. Evi, koridorları lâbirent gibi bir tuzak biçiminde yaptırmıştı.

Bina üç ayrı duvarla çevreleniyordu. Birbirine karşılıklı gelen iki oda kapısı yoktu. Birkaç yatak odası vardı. Hangisini hazırlamaları gerektiğini tam yatacağı sırada söylerdi.

Bunlar ona ödleklik değil, akıllıca alınması gereken tedbirler gibi geliyordu. İnsanlık tarihinde kişiliğine paha biçilemezdi. Ama belki başkaları bunun farkına varamıyorlardı. Dikkati çekmemek için, başkent ve taşradaki bütün yöneticilere aynı tedbirleri salık veriyor, muhafızlarını yanlarına almadan tuvalete gitmemelerini, dizide birbirinin eşi olan üç otomobilden birine binmelerini emrediyordu.

Çalışma odasında, resimleri hatırlayıp birden durdu. Abakumof'a döndü, piposunu sallayarak:

— Parti yöneticilerinin güvenliği için ne yapıyorsun? diye sordu.

Başını yana eğmiş kötü kötü bakıyordu bakana.

Koltuğunda dimdik oturan Abakumof, elinde defter, şefinin yüzüne baktı —ayağa kalkmamıştı, Stalin'in, konuştuğu kimselerin hareketsiz durmasını sevdiğini biliyordu— hiç bir şaşkınlık belirtisi göstermeden sözünü etmeyi bile düşünmediği sorunları konuşmaya başladı (Stalin'in sorularını ,hiç duraklamadan cevaplandırmak gerekirdi; her şaşkınlık ve unutkanlık belirtisini, kötü düşüncelerinin doğrulanması sayardı).

— Yosif Vissariyonoviç, diye başladı Abakumof titreyen sesiyle. Biz, bütün bakanlığımız, niçin çalışıyoruz?

Siz, Yosif Vissariyonoviç'in ülkeyi barış içinde yönetip düşünmesi, çalışması için.

(Stalin, «Parti yöneticilerinin güvenliği» demişti ama Abakumof, yalnız kendisiyle ilgili bir cevap beklediğini biliyordu.)

— Her gün yeni araştırmalara başlıyor, yeni yeni tutukamlalara girişiyor, yeni soruşturmalar açıyorum.

Başını, boynu sakat kargalar gibi yana eğen Stalin onu dikkatle izlemekteydi.

—Dur, dedi. Neler oluyor? Baltalama hareketleri var mı? Demek bir türlü bitmiyor?

Abakumof, acı acı soluk aldı.

— Baltalama hareketi kalmadığını söylemeyi ne kadar isterdim, ama var. Leş kokulu mutfaklarda, pazarlarda bile arayıp buluyoruz sabotajcıları.

Stalin bir gözünü kapadı, öbüründe hoşnutluk okunuyordu.

— Güzel, dedi. Demek emrindekiler iyi çalışıyor.

Ayakta duran Şefinin önünde daha fazla oturamıyan Abakumof, koltuğundan kalktı ama dikilmedi, biraz öne eğik, devam etti:

— Ama Yosif Vissariyonoviç... ama Yosif Vissariyonoviç, çoğunu doğrudan doğruya hazırlık safhasına varmadan yakalıyoruz .19. maddeyi uygulayıp düşünce, niyetlenme sırasında suçluları enseleyiveriyoruz.

Rahatlatıcı bir hareektle:

— İyi, iyi, dedi Stalin.

Abakumof'a oturmasını işaret etti (sanki herifin önünde dikilmesine ihtiyacı varmış gibi).

— Demek halkta hâlâ bir hoşnutsuzluk var sence?

Abakumof içini çekti, istemiye istemiye:

— Evet Yosif Vissariyonoviç, dedi. Belirli bir ölçüde mevcut. (Hiç kalmadığını söylemek enayilik olurdu. O zaman kendisiyle bakanlığının varlığı neyle doğrulanabilirdi?)

— Haklısın, dedi Stalin. Bu da epey işin olduğunu ortaya koyuyor. Hoşnutsuzluk kalmadığını, seçimlerde «evet» diyen herkesin durumundan memnun olduğunu söyleyenler var. Hadi canım sende! Siyasî körlük, başka şey değil. Düşman gizlenmiş, «evet» diye oy veriyor ama hoşnutsuzluğu devam ediyor. Bunların sayısı yüzde beş var mıdır, belki yüzde sekizdir?

(Stalin, özellikle önsezisi, övgüler karşısında bağışıklık sağlayan özeleştirisiyle öğünürdü.)

— Evet Yosif Vissariyonoviç. Aşağı yukarı bu kadar. Yüzde beş, belki yedi.

Stalin odanın içinde yoluna devam etti, masanın çevresinde dolandı.

— Suç bende Yosif Vissariyonoviç, dedi Abakumof. Kulaklarının kızarıklığı geçtiğinden gözüpekliği artmıştı.

— Bir türlü kendimden memnun değilim.

Stalin piposunu küllüğün kenarına vurdu.

— Gençler ne düşünüyor?

Sorular bıçak gibi birbirini izliyordu. Bir yanlış, insanın bir yerini kesmesine yeterdi. «Evet» cevabı verilse, siyasî körlüktü. «Hayır» dense ülkenin geleceğine inanmaz olurdu insan.

Abakumof, çok şey belirten bir hareketle ellerini kaldırdı, ama bir şey söylemedi. Stalin de cevap beklemiyordu. Piposunu küllüğün kenarına vurarak, inançla açıkladı.

— Gençlere daha fazla dikkat etmek gerek. Gençlerin hatâlarına karşı daha da amansız davranmalıyız.

Abakumof toparlandı, not almaya koyuldu.

Stalin bu düşünceyle kendinden geçmişti; gözlerinde, yırtıcı hayvanlarınkini andıran bir parıltıyla yeniden piposunu doldurdu, yaktı, bu kez daha büyük bir hızla odada gezinmeye koyuldu.

— Gençler üzerinde denetimimizi sıkılaştırmalıyız! Kişilere değil, büyük gruplara saldırmaktan da korkmamalıyız! Kanunun elimize verdiği bütün ceza fırsatlarından faydalanmalıyız. On yıl değil, yirmi beş yıl! On yıl okul gibi geçer, cezaevi hissedilmez bile. Genç ortaokul öğrencilerine on yıl verilir. Ama sakalları çıkmaya başladı mı yirmi beşi yapıştırırsın. Gençtirler, daha çok yaşarlar!

(Abakumof durmadan yazıyordu. Koca bir dişlinin ilk parçaları harekete geçiyordu.)

— Bir de siyasî cezaevlerindeki tatil havasına da bir son vermeli. Siyasilere hâlâ yiyecek paketleri gönderilebildiğini söyledi Beria, doğru mu?

— Kaldırırız! Yasaklarız! dedi üzüntüyle yazmaya devam eden Abakumof. Suç bizde Yosif Vissariyonoviç, bağışlayın bizi.

— Bütün bunları kaç kere söyliyeceğiz? Artık hepsini anlamanızın sırası geldi sanırım.

Kızgın görünmüyordu. Yumuşayan bakışında Abakumof'a duyduğu güven okunmaktaydı: Anlıyacak, öğrenecekti nasılsa. Stalin'in kendisiyle böylesine basit ve hoşgörülü konuştuğunu hiç hatırlamıyordu Abakumof. Korkusu kalmamıştı, alışılmış koşullarda bir insan beyni gibi çalışıyordu beyni. Gırtlağına takılan kılçık gibi uzun süredir kafasını kurcalayan düşünceyi şimdi dile getirebilecekti. Abakumof:

— Anlıyoruz Yosif Vissariyonoviç! dedi.

Bütün Bakanlığın adına konuşarak devam etti:

— Anlıyoruz: Sınıf savaşı yoğunlaşacak. Durumumuzu daha iyi anlamanıza yol açar ya; ölüm cezasının kaldırılması ellerimizi, kollarımızı nasıl bağladı bilemezsiniz. İki buçuk yıldır kafamızı duvarlara vurup duruyoruz. Kanunen öldürülen kişileri nasıl fişleyeceğimizi bilemiyoruz. İki ayrı karar yazmak zorundayız daima. Cellâtların maaşlarını da muhasebe kayıtlarına geçiremediğimizden hesaplarımız karışıyor. Sonra, ölüm cezası kaldırılınca, kamplardakileri korkutmak mümkün değil. Ah, ölüm cezasına çok ihtiyacımız var! Bize ölüm cezasını geri verin Yosif Vissariyonoviç!

Eli göğsünde, umutla Şef'in yüzüne bakarak, yürekten savunuyordu ölüm cezasını.

Stalin gülüyor, gülümsüyor gibiydi. Gür bıyıkları hafifçe titredi.

Anlayışla:

— Biliyorum, dedi. Düşündüm.

... Şaşırtıcıydı! Herşeyi biliyor ,herşeyi düşünüyordu! Hem de kendisine sorulmadan önce biliyordu. Ülkeyi yöneten bir tanrı gibi halkının isteklerini önceden biliyordu.

Geleceğin ne getireceğini anlamaya çalışarak önüne bakıp, düşünceli düşünceli:

— Yakın bir gelecekte size ölüm cezasını vereceğim, dedi. İyi bir eğitim yolu olacak.

Ölüm cezasını nasıl düşünmezdi! Batılıların önünde farfara yapma uğruna, insanların kolay kolay düzelmiyeceğini düşünmeden ölüm cezasını kaldırmak, iki yıldanberi onu herkesten çok üzüyordu.

Devlet adamı ve komutan olarak her zaman en belirgin yanıydı: Ne kovma, ne sürgün, ne deliler evi, ne mü-

ebbet hapis, ne sınır dışına çıkarma tehlikeli gördüğü birine yeterli gelirdi. Hesapları kesenkes görmenin tek yolu, en emin yolu ölümdü.

Şiş göz kapakları kısıldığında gözlerinde okunan karar her zaman ölümdü.

Onun gözünde, başka etkili çâre olamazdı.

Boşluklara dalıp giden bakışlarını Abakumof'a çevirdi, birden gözlerini kurnazca kıstı:

— Ölüm cezasına ilk seni çarptırmamdan korkmuyor musun?

«Çarptırmak» sözü ağzından çıkar çıkmaz, sanki kelimenin anlamını tahmin etmesini istercesine sesini alçaltmıştı.

Abakumof bu kelimenin acısını, kışın bir yeri donmuş gibi hissetmişti. Çok Sevgili önünde dikilmiş, şakayı nasıl karşıladığını anlamak istercesine bakanının gözlerine bakıyordu.

Kalkmaya, ya da oturmaya cesaret edemeyen Abakumof, gerilimin titrettiği bükük bacakları üzerinde yarı doğrulmuş, duruyordu.

— Yosif Vissariyonoviç, hak edersem... Gerekliyse...

Keskin, derinliğini gören bakışları Abakumof'un yüzünde gezindi. O an, yakınları konusunda aklına sık sık gelen bir soruyu kendi kendine soruyordu: Karşısındakinden kurtulma zamanı gelmemiş miydi? Halk sevgisi denen anahtarla uzun süre oynamıştı: Önce cellâtları kışkırtmak, sonra, sırası gelince sınırsız çalışkanlıklarını cezalandırmak. Kaçınılmaz şekilde, Abakumof'un da aynı çukura atılacağı gün gelecekti.

Zekâsının parlaklığını doğrularcasına, hoşgörülü bir gülüşle:

— Doğru, dedi Stalin. Hak ettiğinde seni de öldürürüz.

Bir süre düşündü, sonra Güvenlik Bakanının, sesinde hiç görmediği bir canlılık ve ateşle:

— Kısa süre sonra sana çok iş düşecek Abakumof, dedi. 1937 yılındaki tedbirlerin benzerini almak zorunda kalacağız. Büyük bir savaştan önce büyük bir temizlik gereklidir.

Ustasına karşı çıkmaya cesaret eden Abakumof:

— Ama Yosif Vissariyonoviç, şu sıra hiç kimseyi tutuklamadığımızı mı sanıyorsunuz?

— Buna tutuklamak mı diyorsun? Görürsün! Savaş

gelip çattığında da başka yerlerde başkalarını tutuklarız. Elindeki kuruluşları takviye et! Ne insan gücü, ne maaş, senden bir şey esirgemem.

Sonra sakin sakin Abakumof'u gönderdi:

— Haydi git.

Poskrebiçef'in çalışma odasından evrak çantasını almaya giderken, halının üstünde yürüyor muydu, yoksa uçuyor muydu? Abakumof farkında değildi. Bütün bir ay yaşamaya hak kazandıktan başka Patron'la ilişkilerinde bir yenilik olmamış mıydı?

Ölüm cezasına çarptırılma tehdidi de vardı... Ama bu, eninde sonunda bir şakaydı.

21. YAŞLILIK

Kafası büyük düşüncelerle dolu, geceleri çalıştığı odayı arşınlıyordu. Dev bir orkestra sanki kendisine marşlar çalıyordu, varlığının derinliklerinden bir iç müzik yükseliyordu.

Memnun olmayan insanlar mı? Çok iyi. Her zaman memnun olmayan insanlar vardı, her zaman da olacaktı.

Ama dünyanın basitçe tarihini düşündüğünde, Stalin, insanların zamanla bütün kötülükleri bağışladıklarını, unuttuklarını, hep iyi bir şey gibi hatırladıklarını biliyordu. Koca koca uluslar, Shakespeare'in III. Richard'ındaki kraliçe Anne gibiydiler. Kızgınlıkları geçici, iradeleri zayıf ,bellekleri sıfırdı: Galibe boyun eğmeye hazırdılar.

Doksanına kadar yaşamalıydı. Çünkü savaş daha bitmemiş, yapıt tamamlanmamış, zaman belirsizdi. Yerini dolduracak kimse de çıkmamıştı.

Son dünya savaşını yürütmek ve kazanmak! Batının sosyal-demokratlarını fareler gibi yok edip bütün diğer yenilmezleri temizlemek. Sonra, tabiî üretimi arttırmak. Çeşitli iktisadî sorunları çözmek. Stalin, insanlığı mutluluğa götürecek patikayı tek başına biliyordu. Kör bir köpek yavrusunu süt kâsesine yaklaştırırcasına burnunu içine sokmak ve: Hadi, iç bakalım, demek. Sonra?...

Bonaparte... İşte gerçek bir büyük adam! Jakobenlerin havlamalarına aldırmadan kendini imparator ilân etti, işte o kadar!

İmparator sözcüğünde kötü bir yan yoktu. Sadece «komutan», «şef» anlamını taşıyor, kulağa da koş geliyordu: Gezegenin imparatoru! Yeryüzünün imparatoru!.

Dünya komünizmi düşüncesiyle çelişen hiç bir yanı yoktu.

(Odayı arşınlıyor, orkestra çalmaya devam ediyordu.)

Hem belki bir ilâç da bulunurdu, hiç olmazsa kendisini ölümsüz kılacak bir yol. Hayır, zamanında yetişemiyeceklerdi.

İnsanlığı nasıl bırakabilirdi? Kimlerin eline? Her şeyi berbat edeceklerdi.

«Ne olursa olsun. Daha çok heykelini, daha çok ve daha yüksek anıtını yaptırırdı (o zamana kadar biri nasılsa yeni bir teknik bulurdu). Anıtlarla doktrini yerleştirme dedikleri. Bir heykelini Kazbek dağının, öbürünü de Elbruz dağının tepesine diktirmeliydi... böylece başı hep bulutların üstünde olurdu. İşte Dünya tarihinde eşi olmayan, Büyüklerin en Büyüğü, o zaman ölebilirdi.

Ya yukarda, çok yukarılarda? Eşitleri yoktu tabiî ama yukarda, çok yukarılarda, bulutların üstünden başını kaldırıp baktığında?...

Odayı arşınlamaya koyuldu; ama biraz yavaşlamıştı.

Bu tek cevapsız sorun, ara sıra Stalin'in kafasını kurcalıyordu.

Aslında her şey açıkça ortaya konmuştu. Uzun süre önce gereken ispatlanmış, baş ağrıtan yok edilmişti. Maddenin yıkılmazlığı, üstün bir güç tarafından yaratılmadığı ispatlanmıştı. Evrenin sonsuzluğu ispatlanmıştı. Hayatın, herhangi bir güç harcanmaksızın okyanusun ılık derinliklerinde başladığı ispatlanmıştı. İsa'nın varlığını ispatlamanın imkânsızlığı da ispatlanmıştı. Mucize sonucu iyileşenler, hayâlet hikâyeleri, kehanetler, öteki dünyadan, ruhlardan alınan haberler kocakarı masallarıydı; bu da ispatlanmıştı. Ama ruhumuzun dokusu, sevdiklerimiz, alışkın olduklarımız hep gençliğimizde ortaya çıkar. Sonra değil. Bir süredir çocukluk anıları Yosif'in belleğinde büyük bir canlılıkla yaşıyordu.

On dokuz yaşına kadar Kutsal Kitaplar, Azizlerin Hayatı ve Kilise Tarihiyle beslenmişti. Ayinin hazırlanmasına yardımcı oluyor, koroda söylüyor, Strokin'in ŞİMDİ BAĞIŞLANDIN adlı şarkısına bayılıyordu. Aynı şarkıyı tek nota sektirmeden bugün bile tekrarlıyabilirdi. Okulda, papazların arasında geçirdiği on bir yıl boyunca esrarlı gözlerini incelemek üzere kaç kere ikonalara dikkatle bakmıştı.

Yıldönümü dolayısıyla yayınlanan biyografisinde, yaka düğmeleri ilikli, kül rengi cüppesiyle papaz okulundan diploma alan Cugaşvili'nin resmini bastırmıştı. Tanrı'ya yakarmaktan bitmiş genç yüzün etlice yuvarlağı; uzun, papazlığa intizaren iyice taranmış, gazyağı sürülüp kulak üstüne yatırılmış saçlar; yalnız gözlerle çatık kaşlar bu yumuşak başlı öğrencinin bir metropolit olabileceğini gösteriyor.

Cugaşvili'yi papaz okulundan kovan müfettiş Aba-

kadze ile uğraşılmamasını istemişti. Yaşlı adam hayatını gürültüsüz patırtısız tamamlamalıydı. 3 Temmuz 1941 günü kendisini mikrofon karşısında bulunca, sonunu düşünmekten gelen, korku ve büyük bir acıma duygusuyla tıkanıp kuruyan boğazı —bütün bütün acımadan yoksun bir insan yüreği olamaz— ve dudaklarından «kardeşlerim» sözünün fışkırması bir rastlantı değildi. Ne Lenin, ne de diğer yöneticiler bu sözü söylemeyi düşünmemişlerdi.

Dudakları, gençliğinde söylemeye alıştıklarını tekrarlıyordu.

Evet, o Temmuz günlerinde, çevrelerine bomba düştükçe ellerinde olmadan haç çıkaran nice tanrı tanımaz gibi o da gizlice yakarmıştı belki.

Bir kaç yıldır Kilisenin dualarında kendisini Tanrı'nın Seçtiği Şef olarak anmasından memnundu. Bu nedenle, Zagorsk Manastırı'nı Kremlin'in parasıyla besliyordu. Yaşlı ve itaatlı Patriği karşılaması, hiçbir büyük ülkenin başkanını karşılamasına benzemezdi. Patriği karşılamak için kapıya çıkar, kolundan tutup masaya kadar getirirdi. Patrik için bir yerlerde bir mâlikâne, armağan edebileceği bir kır evi aramıştı. Tıpkı ruhunu kurtarmak için kiliseye yapılan bağışlar gibi.

Stalin'de genellikle eskiye eğilim vardı. Yalnız eskiye de değil, eskiyle ilgili olan başka unsurlara, başka sözlere, içinden çıktığı ve görev gereğince kırk yıdır yoketmeye çalıştığı aleme dönme eğilimi.

1930 larda, sırf siyasî nedenlerle onbeş yıldır kullanılmayan, utanç verici sayılan unutulmuş «vatan» sözcüğünü ortaya atmıştı. Yıllar geçince «Rusya» ve «Vatan» sözcüklerini tekrarlamaktan hoşlanır olmuştu. Kendisine hiç ihanet etmeyen, yıllarca açlık çeken, ne kadar yıl gerekirse o kadar açlığa katlanan, ses çıkarmadan savaşa giden, her türlü sıkıntıya katlanan ve bir kere olsun başkaldırmayan Rus halkını sevmeye de başlamıştı. Zaferden sonra Stalin, büyük bir içtenlikle, Rus halkının uyanık bir kafası, kararlı bir kişiliği ve büyük bir sabrı olduğunu söylemişti.

Yıllar geçtikçe kendisinin de Rus sayılmasını gitgide daha çok ister olmuştu. Geçmiş günleri hatırlatan sözcüklerden hoşa giden bir yan da bulunuyordu. «Okul Müdürü» değil «Ser Mubassır», «Subay» değil «Zabit», «Sovyetler Birliği Merkez Yürütme Kurul» değil «Yüksek Şû-

ra» (yüksek ne de güzel bir kelimeydi). Subayların emirberleri olmalıydı. Kız öğrençiler erkeklerden ayrı okullarda okumalı, pelerin giymeli, okullara para ödemeliydi. Sovyet halkı pazar günleri bütün hristiyanlar gibi dinlenmeli, kişiliksiz, numaralanmış bir takvimi izlememeliydı. Tıpkı Çarlık çağındaki gibi resmi evlilikler kabul edilmeliydi. Bunun acısını eskiden kendisi de çekmişti ama neyse. Denizin derinliklerinde Engels'in ne düşündüğüne aldırmıyordu.

Burada, gece çalıştığı odada, aynanın önünde, eski modaya uygun Rus apoletlerini seyretmiş... hoşuna da gitmişti.

Son olarak, bir tacın bile utandırıcı yanı yoktu. Dağıtımın en büyük payını belirlerdi. Hem sonra üç yüz yıl süren sağlam bir dünyanın en iyi yanını almanın ne zararı olabilirdi?

İrkutsk eyâletinden kaçan bir mülteciyken Port - Arthur limanının düşmesi hoşuna gitmişti; ama 1945 yılında Japonlar yenilip Port-Arthur ele geçince, kendisi ve kendisiyle yaşıt olanların gururlarındaki kırk yılık lekenin silindiğini belirtmekten çekinmemişti.

Evet, yaşıtı olan eskiler! Stalin, ülkenin başına geçişinin bir rastlantı olmadığını düşünüyordu ara sıra. Ailesiz, köksüz, hiçbir müspet yanı olmayan o sakallı hahamların, bütün o ünlü şamatacıların yerine yaşlıların gönlünü fethetmesi boşuna değildi.

Hepsi de bu odada, rafların üzerindeydi: Boğulanlar, öldürülenler, silinenler, kampların gübresinde, ezilenler, zehirlenenenler, yakılanlar, otomobil kazalarında can verenler, ya da kendi kendini öldürenler. Her yerden çekilmiş, aforoz edilmiş, varlığından şüphe edilen bu yazarlar raflara sıkışmışlardı. Her gece ona kitaplarının sayfalarını sunuyor, keçi sakallarını sallayıp ellerini oğuşturuyor, yüzüne tükürüp inliyor, raflardan haykırıyorlardı: «Seni uyarmıştık! Başka türlü davranmalıydın!» Eleştirmek kolaydı. Stalin'in hepsini buraya toplaması boşuna değildi! Gece, kararlarını verirken onlara bakıp büsbütün kinleniyordu.

Sesine uyup yürüdüğü iç orkestra düzensizleşti, sustu.

Bacakları çok acıyordu, sanki kısa süre sonra onları kullanamaz olacaktı. Belden aşağısı tutmuyordu ara sıra.

Düşmanlarını gözden geçiren dünyanın yarısının hâ-

kimi parmaklarını yavaş yavaş, raflar boyunca gezdirdi. Son rafı da bitirip dönerken masasının üstündeki telefonu gördü.

Bütün gece yakalıyamadığı kaypak düşünce, yılan kuyruğu gibi beleğinde görünüvermişti.

Abakumof'a birşey sormak istiyordu: Gomulka tutuklanmış mıydı?

Evet, buydu! Ayaklarını sürüyerek çalışma masasının yanına geldi, dolmakalemini alıp takvimin üzerine yazdı «Gizli Telefon.»

En büyük uzmanları bir araya getirdiklerini, gerekli bütün araç-gereçleri topladıklarını, çalışma gücü ve hevesinin ötesinde bir de süre koyduklarını söylemişlerdi... öyleyse neden bitmemişti?

O küstah Abakumof, köpek gibi bir saat oturmuş ve sözünü bile etmemişti. İşte hepsi böyleydi, her yerde çalışanlar birer Abakumof'tu: Her biri Şefini uyutmaya bakıyordu Onlara nasıl güvenebilirdi? Gece çalışmadan nasıl ederdi?

Sallandı, koltuğa değil çalışma masasının yanındaki küçük bir iskemleye çöktü.

Sanki kafasının yarısı sol şakağının çevresinde sıkışıyor ve onu bu yana çekiyordu. Düşünce zinciri koptu. Boş bakışlarını salonda dolaştırdı.

Yaşlılığı zorlu geçiyordu. Dostsuz bir yaşlılık. Aşksız bir yaşlılık. İnançsız, isteksiz bir yaşlılık!...

Sevgili kızı bile gereksiz olmuştu, ancak bayram günleri babasını görme hakkı vardı.

Belleğinin silinmekte olduğu, kafasının gitgide zayıfladığı izlenimi, felç gibi üzerine yürüyen yalnızlık hissi onu umutsuzca bir dehşete düşürüyordu .

Ölüm içinde yuvasını yapmıştı, ama o, bir türlü inanmak istemiyordu!

22. UÇURUMUN ÇAĞRISI

İstihkâm Albayı Yakonof, Bakanlığın Dzerjinski Sokağı'na bakan büyük kapısından çıkıp Furkasovski Caddesinin sütunları altında yapının kara mermerden ön tarafını dolaştığında kendi arabasını tanımadı. Neredeyse bir başka arabanın kapısını açıp içine giriyordu.

Önceki gece, sabaha kadar yoğun bir sis şehrin üstüne çökmüştü. Akşama doğru bastıracak gibi olan kar hemen eriyip durmuştu. Şimdi, şafağın sökmesinden az önce sis yere inmişti, ince bir buz kabuğu yerdeki suları örtüyordu. Hava soğumaktaydı.

Saat sabahın beşine geliyor, gökyüzü kapkara.

O yıl üniversiteye başlıyan bir öğrenci Yakonof'un yanından geçti (bütün geceyi sevgilisiyle, bir evin girişinde geçirmişti) arabaya bindiğini görünce gıptayla baktı. İçini çekti, bir araba alabilecek kadar yaşayıp yaşıyamıyacağını sordu kendi kendine. Sevgilisini hiç arabayla gezdirmedikten başka dört teker üstünü bir kere, o da bir kollektif çiftliğinin ürününü kaldırmak üzere kamyona bindiğinde tanımıştı.

Ama kime gıpta ettiğini bilmiyordu...

Şoför sordu:

— Eve mi gidiyoruz?

Yakonof dalgın dalgın yüzüne baktı:

— Ne? Hayır.

Şaşıran şoför:

— Mavrino'ya mı? dedi.

Koyun postundan paltosunu ve kukuletesiyle beklediği halde donmuştu. Ürperiyor, uyumak istiyordu.

Elini, kalbinin biraz üstüne götüren istihkâm albayı:

— Hayır, dedi.

Şoför döndü, buğulu camdan süzülen bir sokak fenerinin zayıf ışığında patronunun yüzünü inceledi.

Aynı adam değildi bu. Yakonof'un sakin ve rahat dudakları eskiden kibirli bir büzülmeyle uzanırdı. Şimdi titriyordu, durmadan titriyordu.

Şaşkın şaşkın, hâlâ saatini avucunun içinde tutuyordu.

Gece yarısından beri bekleyen, albaya içerleyip iki yıldır Yakonof'un bütün kabalıklarını düşünerek kürklü yakasına doğru homurdanarak küfürler yağdıran şoför nereye gittiklerini bilmeden, hareket etti. Kızgınlığı geçmişti. Vakit iyice geçti, neredeyse gece bitiyordu. Arasıra başkentin ıssız sokaklarında yalnız bir otomobile rastlıyordu. Bu saatlerde ne milis vardı, ne yaya, ne de yayaların elbiselerini sırtlarından söküp alacak hırsız. Az sonra troleybüsler işlemeye başlıyacaktı.

Şoför, arada bir albaya göz atıyordu: Her şey bir yana, gidecekleri yer hakkında karara varmalıydı artık. Miyasnitski kapısını geçmişlerdi bile. Stretevski bulvarından Rojdestvenski bulvarına geçmiş, Trubni alanına varmış, sonra Neglinnaya'dan geri dönmüştü. Sabaha kadar böyle dolanıp duramazdı ya. Yakonof, bir şey görmeden önüne bakıyordu, sabit bakışları bomboştu. Bolşaya Serpukhova'da oturuyordu. Evinin yakınındaki sokakları görünce albayda dönme isteği uyanabileceğini düşünen şoför Zamoskvaretşiye'ye varmak için nehri geçmeye karar verdi. Okhotni Riyad'ı indi, Manej'e döndü, Kızıl Meydan'ın kasvetli ve bomboş genişliğini geçti.

Kremlin duvarlarının mazgalları ve duvar diplerindeki çamların tepeleri bembeyaz buz kaplıydı. Yerler gri ve kaygandı. Sis, sanki arabanın tekerlekleri altında kaybolmaya çalışıyordu.

Ardında Yeryüzünün En Büyük Adamı'nın yalnız gecesinin sonuna vardığını hayal edebilecekleri duvarın, mazgalların, nöbetçinin iki yüz metre yakınından geçmişlerdi. Ama onu düşünmediler bile.

Sainte-Basile'i arkada bırakıp Moskova rıhtımını soluna aldığında, şoför yavaşladı ve sordu:

— Belki eve dönmek istersiniz Albay Yoldaş?

Belki de gitmesi gereken yer orasıydı. Belki iki elin parmağından az kalmıştı yaşıyacağı günler. Ama tek başına ölmeyi yeğ tutan köpekler gibi, Yakonof şimdi ailesinden uzaklara gitmeliydi.

Pobieda durdu. Ağır deri paltosunun eteklerini toplayıp arabadan indi, şoföre:

— Sen evine git uyu dostum, dedi. Yürüyerek dönerim ben .

Şoförüne ara sıra «dostum» dediği olurdu, ama bu kez sesinde öyle bir acı vardı ki ona bir daha görüşmemecesine veda eder gibiydi.

Rıhtımlara kadar yükselen bir sis Moskova ırmağını kaplamıştı.

Paltosunu iliklemeden, kürklü albay başlığı biraz yana yatmış, ara sıra da kayarak rıhtımı izledi.

Şoför onu çağırmak, arabasıyla yetişmek istedi. Sonra, kendi kendine «Bunca sırma ve şeritle insan boğulmaz nasılsa», dedi. Manevra yaptı, döndü gitti. Yakonof hiç bir sokağın dikey gelmediği uzun rıhtım boyunca yürüdü. Solunda bitip tükenmeyen bir tahta perde, sağında nehir. Uzaklardaki sokak lâmbalarına gözlerini dikmiş, asfaltın ortasında ilerliyordu. Bir süre gittikten sonra tek başına bu kasvetli geziden uzun süredir alamadığı basit bir zevk duyduğunu hissetti.

İkinci kez bakanlığa çağrıldıklarında önüne geçilmez şey olmuş, sanki evren başlarına yıkılmıştı. Abakumof kudurmuş bir hayvan gibiydi. Tepinmiş, çalışma odasının içinde onları kovalamış, sövmüş, suratlarına tükürmüş ama ıskalamış, özellikle Yakonof'un canını acıtmaya kararlı göründüğünden burnuna yumruk atmış, Yakonof'un burnu kanamaya başlamıştı.

Sebestianof'un rütbesinin indirileceğini, basit bir teğmen olarak Kuzey Kutbu yakınındaki ormanlara sürüleceğini söylemişti. Oskolupof'a da aynı şeyi yapıp Butirka cezaevinde gardiyanlık görevi verecekti. Zaten Oskolupof 1925 yılında bu işte çalışmaya başlamıştı. Yakonof'a gelince, onu aldattığı ve sabotaj suçunu tekrarladığı için tutuklanacak, mavi tulum giyecek, yedi numaraya, Bobinin'in emrinde çalışmaya gönderilecekti.

Sonra soluğu düzelmiş, fazladan kendilerine bir şans daha tanıdığını, Lenin'in ölüm yıldönümü olan 21 Ocak günü bu işi bitirmeleri gerektiğini söylemişti. Zevksiz döşeli koca çalışma odası Yakonof'un önünde dönmüş durmuştu. Burnundan akan kanı mendiliyle durdurmaya çalışmıştı. Abakumof'un önünde kendini savunmaktan âciz, dikilip kalmıştı. Günde ancak bir saatini verebildiği, ama geri kalan saatlerde onlar için uğraştığı, didindiği, debelendiği, diktatörlük oynadığı insanları düşündü: Sekiz ve dokuz yaşlarındaki iki küçük çocuğuyla karısı Bariyuşa'yı. Geç evlendiği için karısına daha da çok bağlıydı. Otuz altı yaşındaydı evlendiği zaman, bakanın demir bileğinin tekrar kendisini göndermeye çalıştığı yerden yeni dönmüştü.

Bakanın odasından çıktıklarında Sebastianof, Oskolupof'la Yakonof'u kendi odasına götürmüş, teğmenliğe in-

dirilip it gibi çalışmayı istemediğini, ikisini de demir parmaklıkların ardına göndereceğini söyleyip gözdağı vermişti.

Ardından Oskolupof Yakonof'u kendi odasına götürmüş, dolambaçlı yollara sapmadan, Yakonof'un cezaevinde geçirdiği günlerle şimdiki sabotajı arasında ilişki kuracağını açıklamıştı.

Moskova ırmağını aşıp sağ kıyıya geçmesini sağlayacak büyük beton köprüye yaklaşıyordu. Ama dönüp köprüyü geçeceğine bir milisin devriye gezdiği kemerin altına girdi.

Milis, başında albay başlığı, gözünde iğreti gözlük, bu garip sarhoşu kuşkuyla izledi.

Yauza ve Moskova ırmaklarının birleştikleri yere gelmişti. Küçük köprüden geçti. Nerede bulunduğunu anlamaya çalıştığı bile yoktu.

Ölümcül bir yarış başlamıştı, sonu yakındı. İnsanların, her şeyi donduran kısacık vadeler içinde bir işi halletmek zorunda kalınca duydukları dayanılmaz acele, akıl almaz baskı Yakonof'u da bitiriyordu. Kıstırılmış, altüst olmuş, durmadan sıkıştırılıyorlardı: Çabuk, daha çabuk, randımanı iki katına çıkarın, üç katına çıkarın, diyorlardı. Şerefi kurtarmak için fazla mesai, zorunlu yarış, plân hedeflerine hep önceden ulaşmak, durmadan önde gitmek gerekiyordu. Bu aceleciliğin uygulandığı yerlerde evler çöküyor, köprüler yıkılıyor, binalar devriliyor, ekinler çürüyor ya da olgunlaşamıyordu. Ama bir insandan insanüstü işler beklenemiyeceği anlaşılana kadar, bu girdaba kapılanların hastalanmaktan, çarklara kapılıp ezilmekten, kazaya uğramaktan başka yolları kalmıyordu. Sonra da bir hastahanede ya da sanatoryumda çile dolduruyorlardı.

Yakonof, böyle durumlardan şimdiye kadar ustalıkla sıyrılmayı becermişti. Her şeyin acelecilik yüzünden kaçınılmaz biçimde tehlikeye girdiği işlerden kaçıyor, daha sakin, daha rahat koşulları, yeni başlayan çalışmaları seçiyordu. Bu kez, kurtulamıyacağını seziyordu. Üzerine kalan işi kısa sürede bitirmesine imkân yoktu, gideceği hiç bir yer kalmamıştı.

Hastalansa da kurtulamazdı.

Korkuluğun kenarında durup ırmağa baktı. Sis bütün bütün örtemiyorsa da buzu kaplıyordu. Yakonof, tam altında kışın çürüttüğü kara bir delik gördü. Geçmişin kara deliği - cezaevi - yeniden önünde açılıyor, onu çağırıyordu.

Yakonof orada geçirdiği altı yılı alçaltıcı bir utanç, bir yara, hayatının en büyük başarısızlığı sayıyordu.

1932 yılında tutuklandığı sıra genç bir radyo mühendisiydi, iki kere görevle dışarıya gitmişti (yabancı ülkelere yaptığı bu seyahatler yüzünden tutuklanmıştı.) Dante-nin anlayışına uygun ilk şarakşalardan birini kuran ilk zek'ler arasında bulmuştu kendini.

Tutukluluk günlerini nasıl da unutmak isterdi! Diğerlerinin de unutmasını isterdi üstelik. Kaderin de unutmasını. Bu kötü günleri hatırlatanlardan, tutuklu olduğu sıralar kendisini tanıyanlardan nasıl da kaçardı.

Korkuluğun kenarından ayrıldı, rıhtımı geçti, dik bir bayırı tırmanmaya koyuldu. Yapılmakta olan binayı çevreleyen tahtaperde boyunca uzanan yolda biten otlar sayısız adımlar altında çiğnenmiş, yok olmuştu. Biraz çiğ yağmıştı ama pek kaygan değildi yerler!

Eski zek'lerin ara sıra M.G.B. üniformaları ardına gizlendiklerini tek bilen M.G.B. merkezindeki dosyalardı.

Yakonof'un dışında, Mavrino Enstitüsünde iki eski zek daha vardı.

Yakonof, ustalıkla onlara görünmekten gaçınmış, iş dışında konuşmaktan çekinmişti. Başkalarının aklına bir şey gelmesin diye, onlarla çalışma odasında başbaşa bile kalmamıştı hiç.

Bunlardan biri, Mendeleyef'in en iyi öğrencilerinden, yetmişlik kimya profesörü Knijetski'ydi. On yıllık hapis cezasını tamamladıktan sonra bilimsel alandaki büyük başarılarının yüzüsuyu hürmetine memur olarak Mavrinoya gönderilmiş ve savaştan sonra üç yıl orada çalışmıştı. Derken cephe gerisinin takviyesiyle ilgili yazılı emir tepesine çökmüştü. Bir gün, öğle üzeri telefonla bakanlığa çağrılmış, bir daha geri dönmemişti. Enstitünün kırmızı halıyla kaplı merdivenlerini inerken neden «yarım saatliğine» çağrıldığını anlamadan gümüş rengi saçlarla kaplı kafasını sallıyor, ardında, aynı merdivenin bir üst sahanlığında, güvenlik subayı Şişkin, Enstitünün şeref levhasında bulunan profesörün resmini tırnak makasıyla kesiyordu.

İkinci tanıdığı Altinof'tu. Bilim alanında büyük bir adı yoktu, yalnız ciddi bir adamdı. Cezasını çektikten sonra ağzını açmamış, cezaevlerinde yaşıyanlar ailesinden birinin kuşkulu önsezisiyle beklemişti. Cephe gerisinin takviyesiyle ilgili emir başkentin dış sokaklarında hasar ya-

parken Altinof kalbinden rahatsız olduğunu öne sürüp bir kliniğe girmişti. Kalp rahatsızlığını öylesine iyi, etkili ve uzun süre taklit etmişti ki bugün, doktorlar onu kurtarmaktan umudu kesmişlerdi artık. Bunca yıllık kaçış ve oyunun kalbini tükettiğini, o kalbin daha fazla dayanamıyacağını anlayan dostları da mırıldanmaktan vazgeçmişlerdi.

Ve, eski bir zek olduğundan zaten mahkûm edilen Yakonof, şimdi sabotaj suçundan mahkûm ediliyordu.

Dipsiz uçurum çocuklarını çağırmaktaydı.

Nereye gittiğine aldırmadan, bayırın farkına bile varmadan Yakonof boş arsayı geçti. Sonunda, soluk soluğa durdu. Bacakları kesilmiş, engebeli toprakta yürümekten dizleri yorulmuştu.

Vardığı alçak tepeden çevresine bakındı, gördüklerinin artık ne olduğunu anlayan gözleriyle bulunduğu yeri çıkarmaya çalıştı.

Arabadan inip yürümeye başladığından bu yana geçen bir saat içinde hava serinlemiş, gecenin yerini gündüz almıştı. Sis dağılmıştı. Ayağının altındaki toprak tuğla parçaları, çakıllar, cam kırıntılarıyla doluydu. Az ötede bir çeşit sundurma, yana eğilmiş bir kulübe vardı. Altında, yanı sıra yürüdüğü tahtaperdenin çevrelediği, henüz üzerinde bina yapımına başlanmamış geniş toprak parçası görülüyordu. Kar yağmıyordu, ama her şey beyaz bir çiğ tabakasıyla örtülüydü.

Başkentin merkezine çok yakın, bu garip yıkıma sahne olan tepede yedi basamak yükseliyor, kesiliyor, sonra sanki yeniden yükselmeye devam ediyordu.

Tepenin yamacındaki bu basamakların görünüşü. Yakonof'ta belli belirsiz anılar uyandırdı. Bir şey anlamadan basamakları çıktı, sonra arkadan gelen demir cürufunu tırmandı, başka basamaklara rasladı. Alaca karanlıkta belli belirsiz görülen bir yapıya gidiyordu bu basamaklar. Hem sapasağlam, hem yıkık görünüşlü bir yapıya.

Bombalanmış bir ev miydi? Ama Moskova'da böyle yerler kalmamıştı artık. Buralara yıkıntıyı artık başka güçler getiriyordu.

Basamakları kaplayan molozlar, bir kiliseye çıkarcasına, sahanlıktan sahanlığa yükselen merdiveni tırmanmağı güçleştiriyordu.

Önlerinde diz boyu çakıl taşının biriktiği dikkatle kapatılmış koca demir kapılara varıyordu merdiven. Evet,

evet! Bir anı Yakonof'un kafasında kırbaç gibi şakladı. Çevresine bakındı. Işıktan eğrilerle uçsuz bucaksız görünen ırmak epey aşağıda döne döne gidiyor, hiç yabancı gelmeyen dirseklerinden biri köprünün altında kayboluyor, ötede taa Kremlin'e kadar uzuyordu.

Ya kampana? Yerinde yoktu. Bu taşlar... Başka şey kalmamış mıydı?

Yakonof'un gözlerine yaş doldu. Kıstı gözlerini.

Kilisenin önündeki kemerin altında, yeri kaplayan taşların üstüne ağır ağır çöktü.

Yirmi iki yıl önce. Agniya adlı bir kızla aynı yerdeydi.

23. SAİNT - JEAN BAPTİSTE KİLİSESİ

Agniya adını yüksek sesle söyledi, bir esinti gibi, yepyeni ve çoktan unutulmuş izlenimler gırtlağına kadar rahata gömülmüş vücudunda dolaştı. O sıralar Yakonof yirmi altı yaşındaydı, Agniya da yirmibir.

Genç kız bu dünyanın insanı değildi.

Ne yazık, insanoğlunun olanaklarını aşan incelik ve titizlikte bir kızdı. Konuşma sırasında kirpikleriyle burun kanatları bazen öyle titredi ki, insan bunları kanat gibi çırpıp uçacağını sanırdı. Kimse Yakonof'a onun kadar ağır söz söylememiş, genç adama çok olağan gelen davranışları kimse onun gibi küçümseyip aşağılamamıştı. Agniya, Yakonof'ta kusur buldukça, Yakonof ona daha çok bağlanıyordu. Garip bir şeydi işte.

Genç kızla tartışmak için çok dikkatli olmak gerekirdi. Öylesine narindi ki, bir tepeye tırmanmak, koşmak, hattâ biraz heyecanlı konuşmak gücünü, soluğunu keserdi. Hemen kırılıverirdi.

Yine de günlerce ormanda gezinecek gücü bulur, diğer şehirlilerin tersine, bu gezintilerde yanına tek kitap almazdı. Kitaplar onu meşgul edecek, ormandan uzaklaştıracaktı. Rasgele gezinir, ara sıra ormanın sırlarını incelemek için otururdu. Bu gezilerine katıldığı anlar, Yakonof, gözlemleri karşısında şaşırır kalırdı: Kayınağacının gövdesi neden toprağa doğru eğilirdi; neden ormanın otlara vuran gölgesi akşam olunca değişiverirdi. Yakonof'un bunlardan hiç birini farkettiği yoktu. Orman ormandı, hava temiz, her taraf yeşildi. Turgenyef'teki doğa tasvirlerini bile atlardı Yakonof: Bu tasvirlerin yapmacık havası canını sıkardı.

İki komşu evde geçirdikleri 1927 yazında Yakonof ona «Ormanların akarsuyu» adını takmıştı. Birlikte çıkıyor, birlikte eve dönüyor, onlara nişanlı gözüyle bakıyordu herkes.

Oysa işler, herkesin sandığından farklıydı.

Agniya ne güzeldi, ne de çirkin. Değişken bir yüzü vardı. Yüzünde sevimli, hoş, çekici bir gülümseme belirebilir, ya da somurtur, bir bezginliğe bürünürdü. Ortadan

uzun boylu, çok ince ve narindi; yürüyüşü hafif mi hafifti ;insan, yere değmeden ilerlediğini sanırdı. Yakonof'un epey tecrübesi vardı, dolgun kadınları severdi; ama Agniya'da, vücudundan başka bir şey onu çekiyordu. Çekiciliğinden ötürü kadınlığıyla da hoşuna gittiğini sanıyor, vücudunun gelişeceğini kabul ediyordu.

Yakonof'la uzun yaz günlerini birlikte geçirir, yemyeşil derinliklerde kilometrelerce yürür, ormanın içindeki açıklıklarda birlikte otlara uzanırdı ama Yakonof'un sarılmasına hep istemiyerek boyun eğerdi ;«Ne gereği var?» diye sorar, Yakonof kollarına alınca da kurtulmaya çalışırdı. Üstelik bunu, başkalarından çekindiği için de yapmıyordu. Köye girerken, Yakonof'un gururuna taviz vererek kolkola yürürdü.

Agniya'yı sevdiğini tekrarlıya tekrarlıya, Yakonof, ormandaki otlara dizçöküp bir gün aşkını itiraf etti. «Ne kötü, dedi Agniya. Sanki seni aldatıyormuşum gibi geliyor. Sana verecek cevabım yok. Bir şey duymuyorum. Daha fazla yaşamak bile istemiyorum. Akıllısın, eşsizsin. Mutlu olmam gerekir ama yaşamak isteği yok içimde...»

Böyle konuşuyordu ama, her sabah yüzünde ve davranışında bir değişiklik olup olmayacağını sabırsızlıkla bekliyordu. Böyle konuşuyordu, yine de bir yandan: «Moskova'da yığınla kız var, diyordu. Sonbaharda onlardan birine rastlıyacak, beni unutacaksın.»

Kollarına almasına, öpmesine bile izin veriyordu ama dudakları elleri cansızdı. «Ne güç şey! diye yakınıyordu. Aşkı, ateşli bir perinin gelişi sanırdım. İşte sen beni seviyorsun, senden iyisine de raslıyamam. Oysa ne sen mutlusun, ne ben. Üstelik yaşama isteği de yok içimde.»

Çocuksu, bazı şeylerden kaçar bir yanı vardı. Evlilikte kadınla erkeği birleştiren sır onu ürkütüyor, billûr sesiyle soruyordu: «Bundan vazgeçemez miyiz?» Yakonof, titreyen sesiyle: «Evliliğin en önemli yanı bu değil, diyordu. Sevişen insanların birbirlerine verdiklerinin yalnız bir parçası.» Bu sözler üzerine, ilk kez, öpüşürken dudakları oynadı: «Sağol, dedi. Yoksa yaşamak neye yarar? Seni sevmeye başladığımı sanıyorum. Hiç olmazsa sevmeye çalışacağım.» Aynı yılın sonbaharı, Taganka alanı yakınındaki sokaklarda akşamları geziyorlardı. Şehrin uğultusu arasında güç duyulan bir sesle Agniya mırıldandı:

— Moskova'nın en güzel yerlerinden birini sana göstermemi ister misin?

Yakonof'u, tuğlaları beyaza boyanmış, koca mihrabı eğri büğrü, isimsiz bir sokağa yaslanmış küçük kiliseyi çeviren tahtaperdeye sürükledi. Tahtaperdenin içinde, tören sırasında papazla çömezinin yanyana yürüdüğü, küçük kiliseyi çevreleyen daracık bir patika vardı. Kilisenin parmaklıklı pencerelerinden, mihrabın önünde, dipte mumların alevi, ikonaların renkli lâmbaları görülürdü. Tahtaperdenin bir köşesinde, kiliseden yüksek, asırlık bir meşe ağacı yükselirdi. Sararmış dallarının gölgesi kubbeyi de sokağı da kaplar, küçük kiliseyi daha da ufaltırdı.

— Burası Saint-Jean-Baptiste kilisesi, dedi Agniya.

— Ama Moskova'nın en güzel yeri değil.

— Biraz bekle.

Tahtaperdeyi aşmasına yardım etti. Avlunun çinileri sarı ve kavuniçi meşe yapraklarıyla kaplıydı. Meşe ağacının gölgesinde çadır biçimi eski bir kampana yükseliyordu. Kampana ile kiliseye bitişik küçük yapı batmaktaki güneşi gizliyordu. Kilisenin kuzeye açılan çift kanatlı demir kapısının eşiğinde bir ihtiyar kadın elini açıp eğiliyor, içerden gelen ikindi duasının canlı seslerine uyup haç çıkarıyordu. Göğsüne sokulan Agniya:

— Bu kilise güzelliği ve ihtişamiyle tektir, dedi.

— Hangi yüzyıldan kalma?

— Yüzyılını ne yapacaksın? Çok güzel değil mi?

— Çok güzel tabii, ama...

Kolalrından kurtulup bileğine yapışarak Yakonof'u kemerin yakınına çeken Agniya:

— Bak! dedi.

Gölgeden çıkıp batan güneşin alev alev ışıklarına boğuldular. Agniya küçük bir taş duvarın üstüne çöktü.

Yakonof soluğunu tuttu. Sanki birden tıklım tıklım dolu şehirden çıkıp geniş bir görüntünün keşfedildiği yükseklikte bulmuşlardı kendilerini. Kilisenin büyük kemeri bir eğim, birbirini izleyen basamaklar ve sahanlıklarla güneşin batışıyla kızıllaşan Moskova ırmağına iniyordu. Solda, pencerelerinden yansıyan göz kamaştırıcı sarı ışıklarla Zamoskboreçiye uzanıyor, aşağılarda, ayaklarının altında, Moskova elektrik santralının siyah bacaları dumanlarını kararan gökyüzüne savuruyorlardı. Pırıl pırıl Yauza ırmağı koşarcasına gelip Moskova'ya katılıyordu; uzakta, sağda Yetimhane binası ardında da Kremlin'in sivri gölgesi yükseliyordu. Ötesinde Kurtarıcı-İsa kated-

ralinin yaldızlı beş kubbesi güneşin son ışınlarıyla alev alevdi.

Bu altınsı ışıkta Agniya, omuzlarına attığı sarı şalıyla altına bulanmış gibi oturuyor, güneşe bakıyordu. Duygulu bir sesle:

— Eski Ruslar kiliseleriyle manastırlarının yerlerini ne iyi seçerlermiş, dedi. Volga ve Oka ırmakları boyunca indim, kilise ve manastırlar hep en gösterişli, en güzel yerlere kurulmuş.

— Evet, dedi Yakonof. Ama Moskova da öyle.

— Ama kayboluyor, dedi Agniya. Moskova kayboluyor!

— Nasıl kayboluyor? Bu söylediğin çok gülünç.

— Bu kiliseyi yıkacaklar, diye diretti Agniya.

Sinirlenen Yakonof:

— Yıkacaklarını nereden çıkardın? dedi. Bir tarihî anıt, yıkamazlar. Çadır biçimi, meşe dallarının neredeyse kampanalara değeceği küçük çan kulesine baktı.

İnanmışçasına:

—Yıkacaklar, dedi Agniya.

Eskisi gibi, sarı şalının içinde altınsı ışıklarla pırıl pırıldı.

Ailesi Agniya'yı dindar yetiştirmemişti. Yetiştirmemekle de kalmamış, herkesin çocuğu kiliseye götürdüğü yıllar annesiyle büyükannesi gitmez, oruç tutmaz, günah çıkarmaz, papazlardan nefret eder ve toprak köleliğini kolaylıkla kabul eden kiliseyi maskaraya çevirip papazlardan nefret ederlerdi. Büyük anne, anne ve teyzenin inançları başkaydı: Ezilen, tutuklanan, kovalanan, iktidar tarafından sıkıştırılanlardan yanaydılar. «Halkın İradesi» ne bağlı bütün ihtilâlciler, anlatılanlara göre, anneannesini tanırlardı. Kadın onlara elinden geldiğince yardım etmiş, evini hepsine açmıştı. Kızları da analarının izinde yürümüş, ihtilâlci sosyalistlerle sosyal-demokratları evlerinde gizlemişlerdi. Küçük Agniya başına bir şey gelmemesi için korunur, kırbaç yememesi için atın arkasına gizlenirdi. Ama büyümüş ve gördükleri onu büyüklerini şaşırtacak şekilde etkilemişti. Kiliseye bağlı olduğunu söylüyordu, çünkü kiliseye baskı yapılmıştı.

Yavaş yavaş Tanrı'ya inandıktan, bu inancı kendi kendine edindikten başka, annesi ve anneannesini dehşete düşürerek dinî törenlere katılmaya, bu törenlere ilgi

duymaya başlamıştı. Kiliseden kaçmanın utanç verici olduğunu söylüyordu.

Yakonof şaşkınlıkla soruyordu:

— Sence kiliseye nasıl baskı yapıyorlar? Kimse kampana çalmalarını engellemiyor; vaftiz ekmeğini diledikleri gibi hazırlıyorlar; önde haç, geçit törenleri düzenliyorlar; öğrenim ve yurttaşlık görevleriyle ilgilenmelerinin yasaklanmasıysa çok doğru bir şey.

Her zamanki gibi sakin ve tatlı sesiyle Agniya itiraz ediyordu:

— Kiliseye baskı yapıyorlar tabii. Kilise hain ilân edilir, kiliseye karşı afişler bastırılıp bu afişlerde herkes ağzına geleni söyler, kilisenin korunmasına fırsat verilmez, kilise mallarının listesi çıkarılır, papazlar sürülür! Buna baskı değil de ne derler?

— Sürüldüklerini nerede gördün?

— Sokaklarda değil tabii.

— Kilise baskı görse bile bu baskı on yıldan beri sürüyor demektir; ya kilise ne kadar süredir halka baskı yapıyor? Bin yıldan beri değil mi?

Daracık omuzlarını kaldıran Agniya:

— Ben o sıralar daha doğmamıştım, diyordu. Hem sonra, bugün yaşıyorum. Kendi çağımda olup bitenleri görüyorum.

— Tarihi biliyorsun ama! Bilgisizlik özür değildir! İki yüz elli yıllık tatar boyunduruğu altında kilisenin nasıl yaşıyabildiğini merak etmedin mi?

— Belki inanç çok sağlamdı da ondan. Belki ortodoksluk müslümanlıktan güçlüydü?

Yakonof, acımalı bir gülümseyişle:

— Ölçüsüz bir hayal gücün var, dedi. Hiç hristiyanlık ruhu var mı ülkemiz halkında? Bu bin yıl boyunca halk kendisini ezenleri bağışladı mı? Bizden nefret edenleri sevdi mi hiç? Bütün Ruslardan önce metropolit Kiril, Tatar Hanı önünde başeğip papazların korunmasını istedi de Kilise kendini öyle koruyabildi. Rus kilisesi topraklarını, kölelerini ve ayinlerini tatar kılıcıyla korudu! Üstelik metropolit Kiril haklıydı, gerçekçi bir siyaset adamıydı o. Yapılması gerekeni yapmıştı. Kazanmanın tek yolunu bulmuştu.

Agniya iyice köşeye kısıldığında tartışmayı sürdürmezdi. Nişanlısına şaşkın şaşkın baktı.

— İşte bütün güzel şehirlerdeki güzel kiliseler hep bu

temeller üzerine kuruldu! diye gürledi Yakonof. Kilisenin yolundan ayrılıp odun yığınlarında yakılanlar üzerinde! Başka mezhepleri seçtiklerinden ölesiye kırbaçlananlar üzerinde! Kiliseye baskı yapılıyormuş!

Güneşin son ışınlarıyla ısınan duvara, Agniya'nın yanına oturdu.

— Üstelik Bolşeviklere haksızlık ediyorsun. Başlıca eserlerini okumak zahmetine bile katlanmadın. Uygarlığa saygı duyarlar. Kimsenin kimseyi keyfi yönetime zorlamaması gerektiğine inanırlar. Aklın yönetimine inanırlar. Hepsinden önce eşitlik yanlısıdırlar. Anlıyor musun: Evrensel, tam, mutlak eşitlik yanlısıdırlar. Kimse kimseden ayrı tutulmayacak, kimsenin imtiyazı olmayacak. Görevi ve geliriyle kimsenin bir başkasına üstünlük taslamasına izin verilmiyecek. Böyle bir toplumdan iyisi düşünülebilir mi? Böyle bir şeyi gerçekleştirmek, çekilen bütün sıkıntılara değmez mi?

(Böyle bir toplumun çekiciliğinden öte, Anton'un geldiği çevre mümkün olduğu kadar kısa sürede ve çabuk, vakit geçirmeden bu topluma katılmasını gerektiriyordu.)

— Bu yapmacık davranışların Enstitüde ilerlemeni durdurmaktan başka şeye yaramaz. Hem bütün bu karşıçıkmalar neye yarıyor? Ne yapabilirsin?

— Genellikle bir kadın ne yapabilir?

Bütün kadınların saçını kestiği bir çağda, sırf karşı çıkmak için, yaraşmadığı halde Agniya saçlarını örüyordu. Başını salladı, örgüleri sallandı; biri göğsüne iniyordu, öbürü sırtındaydı.

— Bir kadın, ancak erkeğin büyük başarılara ulaşmasını önler. Nataşa Rostova gibi bir kadın bile. Onu görmek bile istemiyorum.

Yakonof şaşırmıştı.

— Neden? diye sordu.

— Çünkü Pierre'in dekabristlere katılmasını engelledi.

Sesi yine kısıldı. Gerçekten şaşırtıcı bir kızdı.

Sarı, şeffaf şal omuzlarından kaydı, bir çift yaldızlı kanat gibi kollarında durdu.

İki eliyle dirseğini tutan Yakonof, kırmaktan korkarcasına, tatlılıkla:

— Ya sen, bırakır mıydın? dedi.

— Tabii.

Aslında, Agniya'nın iznine ihtiyaç duyduğu büyük bir iş düşünemiyordu. Çok canlı bir yaşayışı vardı. İşi ilginç-

ti, onu yükseklere itiyordu. Aşağıdan gelenler önlerinden geçti. Kilisenin açık kapısı önünde haç çıkardılar. Girerken erkekler şapkalarını çıkardı. Erkeklerin sayısı kadınlardan çok daha azdı, hiç genç görünmüyordu ortalıkta.

— Kilise yakınında görülmekten korkmuyor musun? diye sordu Agniya.

Alay etme niyeti yoktu; ama yine de alaycıydı sesi. Gerçekten kilisenin yakınlarında bir meslekdaş tarafından görülmenin tehlikeli olduğu çağlar gelip çatmıştı. Yakonof, burada çok göze battığının farkındaydı. Sinirlenmeye başladığını hissediyordu.

— Dikkat et Agniya, diye diretti. Yeni olan her şeyi gecikmeden benimsemek, kabullenmek gerekir. Bunu yapmıyanlar, amansızca geride bırakılacaklar. Yaşama zevkinden yoksun olman kiliseye ilgi duymana yol açmış. Silkinip kendini toplaman, ister hayatın yürüyüşüyle ister başka şeyle, neyle olursa olsun ilgilenmen gerek.

Agniya başını önüne eğdi, Yakonof'un verdiği küçücük altın yüzüğü taşıyan eli, cansız, yanına düştü. Çocuksu vücudu incecikti, kemikten ibaretti sanki.

— Evet evet, dedi güç duyulan sesiyle. Benim için yaşamanın çok güç olduğunu, yaşamayı hiç istemediğimi biliyorum. Dünyanın benim gibi insanlara ihtiyacı yok.

Yakonof'un içinde sanki bir şey koptu. Agniya, onu itmek, uzaklaştırmak için her şeyi yapıyordu. Sözünü tutup Agniya ile evlenme konusunda verdiği karar gitgide zayıflamaktaydı.

Agniya, merak dolu, ciddi bakışlarını Yakonof'un yüzüne kaldırdı.

«Gerçekten güzel değil», diye düşündü Yakonof.

Agniya üzüntüyle:

— Başarı ve ün seni bekliyor, dedi. Üstelik uzun süreli bir zenginlik. Bundan eminim. Ama mutlu olacak mısın Anton? Sen de dikkat et. Hayatın gelişimiyle ilgilenen kişiler kaybeder... Kaybederler... Nasıl anlatmalı?

Sanki sözcükleri parmaklarının ucuyla arıyor, harcadığı güç yüzünde görülen zoraki gülümsemede yansıyordu.

— Bak... kampana çaldı, şarkılar kesildi... bu bir daha geri gelmiyecek. Anladın mı?

Sonra Yakonof'u içeri girmeye zorladı. Koca koca kemerlerin altında eskiden kalma küçük pencereleri ve pencereleri kaplayan telleriyle bir sundurma kiliseyi çevreli-

yordu. Alçak bir kapıyla bu sundurmadan kubbenin altına geçiliyordu.

Kubbenin deliklerinden batan güneşin ışınları doluyor, sarı ışınlarını ikonaların ve Kurtarıcının mozayikten resminin üstüne yayıyordu.

içerde pek az kişi vardı. Koca bakır şamdana Agniya incecik bir mum yerleştirdi. Elleri göğsünde kavuşmuş, kendinden geçmiş, önüne bakarak ciddi ciddi oracıkta dikildi. Batan güneşin her yana yayılan ışınlarıyla mumların kavuniçi parıltısı Agniya'nın yanaklarına hayat ve renk veriyordu.

Meryem Ana yortusuna iki gün vardı. Adına uzun bir dua okunuyordu. Dua anlatılmaz bir akıcılıktaydı. Meryem'in tasviri, ona düzülen övgüler çığ gibi yuvarlanıyordu kilisenin içinde. Yakonof, duanın şiirini ve etkileyici gücünü anladı. Metni yazan ruhsuz yobazın biri değildi. Adı bilinmeyen büyük bir ozan, manastıra kapatılmış usta bir sanatçıydı mutlak; bütün bunları yazarken onu canlandıran, kadın vücudunun erkekte uyandırdığı bir anlık istek değil, kadının erkekte uyandırdığı o çok daha soylu hayranlıktı.

Yakonof düşünden uyandı. Saint-Jean Baptiste kilisesinin önünde, kemerin altına, bir moloz yığınının üstüne oturmuş deri paltosunu kirletiyordu.

Gerçekten de, çadır biçimi çan kulesini, ırmağa inen basamakları boşu boşuna yıkmışlardı. O güneşli akşamı geçirdikleri Moskova yakınındaki bu yere aralık sabahının güneşi doğmak üzereydi. İnanılır gibi değil. Ama tepeden görünüş yine eskisi gibi, fenerlerin belirlediği ırmağın kıvrımları da aynıydı.

Kısa süre sonra Yakonof görevle dışarı gitmişti. Döndüğünde de kendisine gazetede yayınlanmak üzere hazırlanması gereken bir yazı vermişlerdi. Daha doğrusu imzalanması gereken hazır bir yazı. Yazıda Batının dağılmakta oluşu, toplumu, ahlâkı, kültürü, aydınların içinde bulunduğu yoksulluk, oralarda bilimin hiç bir gelişim imkânı bulamamasından söz ediliyordu. Gerçeğin ta kendisi sayılmazdı ama pek yanlış da değildi. Başka şeyler de olsa, yazıda sözü edilenlerin çoğu gerçekti. Yakonof'un imzalamayı düşünmesi şüphe uyandırabilir, adını lekelerdi. Hem böyle bir yazının kime kötülüğü dokunabilirdi? Yazı yayınlandı.

Agniya yüzüğünü postayla geri yolladı. Bir kâğıda

bağlamış, kâğıdın üstüne de «Metropolit Kiril için» yazmıştı.

Yüzüğü aldığında Yakonof büyük rahatlık duymuştu.

... Doğruldu, upuzun boyuyla dikilip sundurmanın telle kaplı daracık pencerelerinden birinden baktı. Kırık tuğla, rutubet ve küf kokuyordu ortalık. Karmakarışık şeylerle doluydu içerisi: Kırık taşlarla, çöplerle. Yüreğinin atışının yavaşladığını sezerek başını çevirdi, yıllardan beri açılmayan paslı kapının kenarına yaslandı.

Abakumof'un tehdidi, yeniden buz gibi ve bütün ağırlığıyla üzerine çömüştü. Yakonof gözle görünür iktidarının doruğundaydı. Güçlü bir bakanlıkta çok önemli bir yeri vardı. Akıllıydı, becerikliydi... Akıllı ve becerikli olarak da ün yapmıştı. Sevgili karısı evde onu bekliyordu. Çocukları küçücük yataklarında uyuyorlardı. Moskova'nın eski bir binasında, yüksek tavanlı odalarıyla geniş bir dairesi vardı. Ayda binlerce ruble kazanıyordu. Emrine verilen Pobieda otomobili çağırmak için bir telefonu yeterdi. Ve orada, ölü taşlara kollarını dayamış, yaşama isteğinden yoksun duruyordu. İçinde umutsuzluk vardı, kımıldamak istemiyordu.

Gün doğuyordu.

Soğuk havada bir demir saflığı vardı! Kesilen meşenin gövdesi, kilisenin ayakta kalan oymaları, pencereleri kaplıyan teller, komşu yapıya kadar uzanan elektrik telleri; aşağıda, büyük bir gökyaranın yükseleceği yeri çevreleyen yuvarlak tahtaperde bembeyaz kürk gibi bir çiyle süslenmişti.

24. ODUN KESERKEN

Gün doğuyordu.

Bembeyaz buzdan eşsiz süs yalnız inşaat bölgesini ayıran kazıkları değil, binlerce minik pırıltı ve sayısız örgüyle bezenen dikenli telleri, eğik damı, çitin ötesinde uzanıp giden boşluktaki otları kaplamıştı. Dimitri Sologdin hayran bakışlarla bu mucizeyi seyrediyordu. Bıçkı sehpasının yanında durmuştu. Mavi tulumunun üstünde kampın kalın özel giysisi vardı; başı açıktı, saçlarında ilk kırlar seçiliyordu. Önemsiz hiç bir hakkı olmayan bir köleydi. Daha önce on yıl yatmıştı, bu ikinci cezası olduğundan kurtuluş umudu yoktu. Karısının gençliği, boş bir bekleyiş içinde solmuştu. Daha önce kaç kere başına geleni bir daha tatmamak, yeni işinden kovulmamak için yalan söylemiş kocasının varlığını inkâr etmiş, onunla mektuplaşmaz olmuştu. Sologdin tek çocuğunu, oğlunu görmemişti. Tutuklandığında karısı hamileydi. Ural'ın kuzeyindeki Çerdinks ormanlarında, kutup çemberinin ötesindeki Vorkuta madenlerinde, biri altı aylık, diğeri bir yıllık iki eğitim dönemine katlanmış, ölmemişti. Uykusuz geceleri, bitkinliği, zayıflığı tatmıştı. Adı da, geleceği de çamurlarda çiğneneli çok oluyordu. Tek varlığı, daha kötü günleri düşünüp vestiyerde sakladığı eskimiş pamuklu pantolonuydu. Paraya gelince, ayda otuz ruble kazanıyordu ama bu paranın eline geçtiği yoktu. Cezaevi yönetiminin istediği saatlerde hava alabilirdi.

Oysa, içine kimsenin bozamıyacağı bir rahatlık çökmüştü. Gözleri, genç bir adamın gözleri gibi parlıyordu. Göğsü hayatın dolgunluğuyla şişmişti.

Gördüğü eğitimlerle kasları kuru halatlara dönmüş, sonra yeniden şişmişti. Bu kaslar çalışma gerektiriyordu. Her sabah isteyerek, hiç bir zorunluk duymadan, karşılık, almadan cezaevi mutfağı için odun kesip, biçiyordu.

Bir zek'in elinde balta ve testere korkulu silâhlardı. Öylesine vermiyorlardı eline. Aldığı para karşılığı, görevi zek'lerin en masum hareketlerinde bile hainlik aramak, bu hareketleri kendini ölçü alıp yorumlamak olan cezaevi

yönetimi, bir insanın karışlıksız çalışmasına akıl erdiremiyordu. Bu nedenle Sologdin'in bir kaçma plânı hazırladığı ya da silâhlı ayaklanma düzenlediğinden şüpheleniyorlardı. Beş metre ötesine gardiyan dikme emrini verdiler. Sologdin çalışırken baltanın uzağında duracak, hem de her hareketini gözetleyebilecekti. Bu tehlikeli görevi yapmaya hazır kişiler vardı. Gulag'ın ahlâk yönünden üstünlüğüyle kulağı dolgun yöneticilerine gardiyan - tutuklu ilişkileri garip gelmiyordu. Sologdin inatçıydı, üstüne çektiği şüpheleri arttırdı. Bir gardiyanın denetiminde çalışmayı reddetti. Bir süre mutfak için odun kesilmedi. (Cezaevi müdürü, zek'leri çalışmaya zorlayamazdı; burası alışılmış kamplardan değildi. Zek'ler kafa işi görüyor, kendisi onlara karışamıyordu.)

İşin kötüsü, burada kimlerin çalışması gerektiğini düşünenler de muhasebede bu tür bir işi hesaba katmamışlardı. Tutukluların yemeğini hazırlayan memurlar, ayrıca para verilmediğinden odun kesmeye razı olmadılar. Yönetmenlik, nöbetçi olmayan gardiyanlara odun kestirmeye, gardiyan odasındaki domino partilerini bozmaya kalktı. Gardiyanların hepsi de, sağlam görünüşlü, seçilmiş genç adamlardı. Ama yıllar boyu gardiyanlık yapmakla çalışma yeteneğini yitirdikleri anlaşılıyordu. Sırtları ağrıyor, domino onları çekiyordu. Hepsi bir araya gelse gerekli odunu kesemiyorlardı anlıyacağınız. Cezaevi müdürü sonunda boyun eğdi. Sologdin ve onunla birlikte çalışan diğer tutuklular -çoğunlukla Nerjin ve Rubin- başlarında gardiyan olmadan balta ve testere kullanabileceklerdi. Üstelik pencereden bakıldığında, avucunuzun içinde gibiydiler; nöbetçi gardiyanlar onları uzaktan kollama emri almışlardı. Lâmbaların solgun ışığı doğan güne karışıp karanlık dağılırken kapıcı Spiridon binanın köşesinde belirdi; bir kürk ceket, kimseye vermedikleri kulaklıklı bir kürk başlık giyiyordu. O da bir zek'ti ama cezaevi komutanının değil de enstitü komutanının emrindeydi. Sırf mesele çıkmasın diye testereyle baltayı biliyordu. Kapıcı yaklaşıyordu, Sologdin her zamanki yerinde durmayan testereyi getirdiğini farketti.

Günün doğuşundan ışıklar sönene kadar geçen süre içinde, Spiridon Yegonov, yanında gardiyan olmaksızın, makinelilerle çevrili avluda gezebilirdi. Spiridon'un bir gözü kördü, öbürü de yüzde otuz görüyordu. Cezaevi yönetmenliği cesur kararı bu nedenle almıştı. Yönetmenlik

gereğince şarakşanın üç kapıcısı olması gerekiyordu. Ana avluya bitişik daha küçük bir kaç avlu vardı. Toplam yüz ölçümü iki hektarı buluyordu. Ama işin bu yanını bilmiyen Spiridon pekalâ tek başına üç kişinin görevini yapıyor, hiç de şikâyet etmiyordu. Önemli olan işkembesini doldurabilmesiydi: Herkes istediği kadar ekmek yiyebildiğinden Spiridon, günde en azından bir buçuk kilo ekmek yuvarlıyor, üstelik tutuklular kaçalarından (bir çeşit bulamaç) da veriyorlardı. Üç kışını oduncu, üç ilkbaharını da, nehir yoluyla gönderilen kütüklerden sorumlu denetçi olarak geçirişinden bu yana gözle görülecek kadar şişmanlayıp gevşemişti.

Sologdin sabırsızlıkla:

— Hey Spiridon! diye bağırdı.

— Ne var?

Spiridon'un kırlaşan kızıl saçları ve kaşları, kıpkırmızı yüzü çok canlıydı. Bir şey sorulduğunda hemen hareketleniyordu. Spiridon'un canlanmasının aslında hızına pek bir şey katmadığını bilmiyordu Sologdin.

— Ne mi var? Bu testere kesmez.

— Neden kesmesin? diye sordu Spiridon. Bütün kış söylediniz! Haydi deneyelim bakalım.

Bir eliyle testerenin ucunu Sologdin'e uzattı.

Testereyle odunu kesmeye koyuldular. Demir, yerleşmek istemezcesine bir, iki kere fırladı, sonra iyice yerleşip odunu kemirmeye koyuldu. Spiridon ihtiyatla:

— Çok sıkıyorsunuz dedi. Mürekkepli kalem gibi, üç parmakla tutun ve kendinize doğru çekin, yavaş yavaş... İşte böyleee. Çekerken de sarsmamaya bakın.

İkisi de, birbirlerine olan görünür üstünlüklerinin tadını çıkarır gibiydiler.

Sologdin, mekanik biliyordu; madenlerin dayanıklılığından, daha bir sürü bilimsel şeyden haberi vardı; uygulamada Spiridon daha başarılıydı, elini attığı şey ona boyun eğiyordu. Sologdin kapıcıya olan üstünlüğünü gösteriyor, oysa Spiridon duygularını gizliyordu.

Kalın bir odunu ortasından kesiyorlardı; testere fırlamıyor, durmadan gidip geliyor, sarımsı çam talaşı üstlerine fışkırıyordu.

Sologdin bir kahkaha attı:

— Mucizeler yaratıyorsun Spiridon! Beni uyuttun. Testereyi dün bilemiş ve ayarlamışsın!

Kendinden geçen Spridon, testerenin gel-gitine uyup söyleniyordu:

— Odunu kemiriyor, çiğneyip ufalıyor, yutmadan tükürüyor...

Odunu dibine kadar kesmeden ayağıyla ikiye ayırıverdi. Sonra testerenin ağzını mühendise gösterip:

— Hiç de bilemedim, dedi. Dişlere dikkat edebilirsiniz. Dün nasılsa bugün de öyle.

Sologdin dişlere baktı, hiç bir bileme izi göremedi. Ama kerata, testereye bir şey yapmıştı.

— Hadi Spridon, bir tane daha keselim.

Elini alnına götüren Spridon:

— Olmaz, dedi. Bittim. Dedelerimle dedelerimin dedelerinin bitiremediği bütün işler bana kaldı. Hem dostlarınız gelir neredeyse!

Ama dostlar bir türlü görünmüyordu.

Ortalık iyice aydınlanmıştı. Soğuk, neşeli bir sabahtı. Yerler, bütün oluklar kül rengi bir buzla kaplıydı. Dış avludaki ıhlamurlar da aynı parıltılı örtüyle çevrelenmişti.

Sologdin kapıcıya dikkatle baktı:

— Şaraşkaya nasıl geldiniz Spridon?

Biriyle konuşma isteğini duyardı hep. Kampta geçirdiği uzun yıllar boyunca Sologdin yalnız okumuş, insanlarla ilişki kurmuş, cahillerde öğrenilmeye değer bir yan olmadığını düşünüp ilgilenmemişti.

Dudaklarını şaklatan Spridon:

— Doğrusu, burayı sizin gibi alimlerle doldurdular, dedi. Benim aynı yere düşmem tesadüf. Dosyamda, «cam üfleyicisi» yazıyor. Ha, eskiden Briyansk'da, bir cam fabrikasında üfleyiciydim. Ama çok oluyor. Yaptığım işi hatırlamıyorum, gözümün önüne bile gelmiyor. Buradaki iş çok başka. Buradakilere İvan gibi iyi bir üfleyici gerek. Onun gibi biri atölyemize ayak basmamıştı. Yine de bizim dosyamıza böyle geçmişler işte. Buraya geldiğimde işe yarayıp yaramadığıma baktılar, göndermeye kalktılar. Neyse komutan beni kapıcı olarak alakoydu.

Cezaevi yönetmenliğinin bulunduğu tek katlı yapının oradan, dış avludan gelen Nerjin köşede göründü. Önü açık tulumunun üstüne kalın bir ceket giymişti. Boynuna bağladığı kısa havluyu insan atkı sanıyordu uzaktan.

Tatlı bir alaycılıkla ona bakan Sologdin:

— Gleb, çıldırdın mı? dedi. Karı nerede gördün, söyle?

— Yukarda, dedi Gleb. Ambarın damına tırmanırken.

Gerçekten ince bir tabaka vardı damda. Birkaç avuç alan Nerjin göğsünü, sırtını, iki yanını oğuşturmaya koyuldu. Bütün kış karla oğunuyor, gardiyanlar görürse engel oluyorlardı.

Başını sallayan Spridon:

— Dumanın tütüyor, dedi.

Nerjin sordu:

— Mektup yok mu Spridon Damiliç?

— Olmaz olur mu?

— Getirseydin de okusaydım sana. Haberler iyi mi?

— Mektup geldi ama elime geçmedi. Yılanda.

— Mişkin mi? Vermek istemiyor demek?

— Adımı listeye geçirmiş, komutan da tavanarasını düzeltmemi istiyordu. Dönüp geldiğimde dağıtım zamanını geçirmiştim. Yılan kabul etmedi. Şimdi gelecek pazartesiyi beklemek zorundayım.

— Alçaklar! diye homurdandı Nerjin.

Omuz silken Spridon pek iyi tanımadığı Sologdin'e yan yan bakıp:

— Hah, dedi. İşin tehlikeli yanı; papazlar hakkında hüküm vermek. Neyse benim gitmem gerekiyor..

Kulaklıkları sallanan kürk başlığıyla, kendinden başka hiç bir zek'in giremediği nöbetçi kulübesine doğru uzaklaştı.

Aklı başına gelen Sologdin:

— Hey Spridon, balta! diye bağırdı, baltayı getirmediğini hatırlıyarak.

— Nöbetçi subay getirecek, dedi Spridon.

Havlusuyla göğsünü ve sırtını silen Nerjin.

— Hadi bakalım, dedi. Anton'a bakılırsa Yedi Numara'ya Mavrino'nun çitine yuvarlanmış sarhoş ölüsüne bakar gibi bakıyormuşum. Üstelik dün şifre grubuna geçmemi istedi, reddettim.

Sologdin başını yana eğip güldü alaycı alaycı. Dişlerinde hiç çürük yoktu ama kamp rejimi çoğunu kırıp götürmüştü. Kalanlar sakalıyla bıyığının arasından parıldıyordu.

— Bır «hesap makinesi» gibi değil, «şair» gibi konuşuyorsun.

Nerijn şaşırmıştı. Sologdin'in iyi bilinen gariplikler inden biriydi. Yabancı dillerden alınan ve «kuş dili» diye adlandırdığı kelimeleri kullanmaz, En Açık Dil dediği

konuşmasıyla derdini anlatmaya çalışırdı. Oynadığı oyun muydu, yoksa buna inanıyor muydu, bilinmez. Büyük bir güç harcıyor, ya büyük ustalıkla, ya da beceriksizce «mühendis», «maden» gibi başlıca sözcükleri söylememek için binbir dereden su getiriyordu. İş konuşmalarında, üstlerine dert anlatırken aynı çizgiyi sürdürmeye çalışıyor, bazan karşısındakiler aradığı kelimeyi bulabilmesi için onu beklemek zorunda kalıyorlardı.

Sologdin yönetmenlerin dikkatini çekmeye, daha önemli bir işe konmaya çalışsa, yemeklerin en iyi parçalarına konmaya niyetlense başaramazdı. Ama, tam tersine, Sologdin yöneticilerden kaçıyor, onlardan gelebilecek her türlü iyiliği elinden geldiğince küçümsüyordu.

Bu yüzden şaraşkadaki zek'ler arasında önemli bir kişi olmuştu.

Tek garipliği konuşması değildi: Kış ortasında bir pencere önünde uyursa, hava ne denli soğuk olursa olsun pencerenın açık bırakılmasında diretirdi. Bir de Nerjin'le Rubin'i de sabahları sürüklediği odun kesme ayini vardı. Asıl üstünlüğüyse herhangi bir sorun karşısında en saçma, en çılgın yargıya varmasındaydı; örneğin orospuluğun ahlâk yönünden iyiliğine inandığını, ya da Puşkin'le yaptığı düelloda d'Anthes'in haklı olduğunu söylerdi; bu görüşü büyük bir heyecan, zaman zaman büyük bir başarıyla, genç gözleri parıldıyarak, hastalıktan dökülmüş dişlerini dudakları arasından göstererek savunurdu. Ciddi olup olmadığı anlaşılamazdı bazen. Saçmalamakla suçlandığında yürekten bir kahkaha savurup:

— Boğucu, bezdirici bir hayat sürüyorsunuz, derdi. Hepimizin görüşleri, ölçüleri aynı olamazdı. Aynı olsa ne yapardık? Ne tartışma kalırdı ortada, ne fikir alışverişi. Sıkıcı olmaz mıydı?

«Yoldaşlar» ya da «arkadaşlar» demez, «beyler» derdi. On iki yıldır dışarıyı görmediğinden oralarda eskisi gibi konuşulup konuşulmadığını kestiremiyordu.

Yarı beline kadar soyunuk Nerjin, minicik havlusuyla kurulanmaya çalışıyordu.

— Evet, dedi neşesizce. Ne yazık ki Lev'in hakkı var: Hiç bir zaman kuşkucu olmayacağım. İçimde hep olaylara katılma isteği var.

Gövdesine dar gelen iç çamaşırını giydi, kollarını tulumun kollarına soktu. Gösterişli bir duruşla tezgâha yaslanan Sologdin, kolları göğsünde kavuşmuş dikiliyordu.

— İyi, iyi dostum. Senin «takviyeli kuşkun»u (kendi En Açık Dil'inde bu sözcüğü genellikle şüphecilik karşılığı kullanırdı) günün birinde bırakman gerekir. Çocuk değilsin (Nerjin Sologdin'den beş yaş küçüktü). Nerede olduğunu bilmeli, insan hayatında iyiyle kötünün yerini anlamalısın. Adama bunu öğretmek için de cezaevinden iyi yer yoktur.

Sologdin ateşliydi, ama Nerjin'de, iyi ile kötünün ana sorunlarını tartışacak istek yoktu. Nemli ve yırtık pırtık havluyu atkı gibi boynuna sarmıştı. Eski subay kasketinin kopmak üzere olan siperini önüne eğip kalın ceketini giydi, içini çekti:

— Bütün bildiğimiz, bir şey bilmediğimizdir, dedi.

Sokrat'ın öğrencisi sonra testereyi aldı, bir ucunu karşısındakine uzattı. Üşümeye başlamışlardı, bütün güçleriyle testereyi çekmeye koyuldular. Bıçağın ağzından kabuğun koyu renk talaşı fışkırıyordu. Spiridon varken daha düzenliydi gidiş geliş ama, iki dost yine de güçlük çekmeden kesiyorlardı. Birlikte çok sabah odun kesmişlerdi, genellikle birbirlerine bağırıp çağırmadan çalışıyorlardı. Zorunlu olmayan bir işe özgü gayret ve güçle uğraşıyorlardı.

Dördüncü odunda, yüzü moraran Sologdin bağırdı:

— Budaklara dikkat!

Dördüncü odundan sonra Nerjin mırıldandı:

— Bu bokun budak dolu olduğu doğru!

Testerenin her geçişinde sarı-beyaz, güzel kokulu talaşlar oduncuların pabuçlarıyla pantalonlarına dökülüyordu. Bu düzenli iş onları rahatlatıyor, düşüncelerini toparlamalarına yardım ediyordu.

Biraz önce çok sinirli uyanan Nerjin şimdi, ancak kampta geçen ilk yılın insanı yıkacağını düşünüyordu. Kendisi artık değişik bir yaşayışa alışmıştı, gizlenenlerin safında yer almak için didişip durmayacaktı. Kamp işinden korkmuyordu. Hayatın derinliklerine vakıf biri gibi sabah içtimaına ağır ağır yürüyerek çıkacak, kireç ve mazot lekeleriyle kaplı kalın ceketinin içinde günün on iki saati inatla dayanacaktı. Cezasının sonuna kadar, beş yıl böyle sürüp gidecekti. Beş yıl, on yıl değildi. İnsan beş yıl dayanabilirdi.

Sologdin'i de düşünüyor, onun sakin hayat görüşünü biraz benimsediğini seziyordu; ilk defa Sologdin, cezaevini yalnız bir felâket değil, aynı zamanda da bir hayırlı olay sayması gerektiğini söylemişti.

Kafasından bunlar geçiyordu. Aynı anda testereyi kendine doğru çeken arkadaşının, kendi kendine, cezaevinin büyük bir felâket olduğunu, günün birinde mutlaka kurtulması gerektiğini düşündüğü aklına bile gelmezdi.

O an Salogdin son aylarda, özellikle son haftalarda, büyük bir gizlilik içinde elde ettiği mühendislik hayatının en büyük başarısını düşünüyordu. Bu başarı özgürlüğün müjdecisiydi.

Kahvaltıdan sonra bildirilecek kararı düşünüyordu: Bu kararın ne olacağı belliydi. Hırsla, gururla kamplarda sorgu ve açlıkla geçen, fosfordan yoksun kalan, yine de çok önemli bir sorunu çözebilecek güçteki beynini düşündü. Enerji fazlasını çocuk yapmakta harcamayıp esrarlı bir dönüşle sağlam düşüncelere çevirirse, kırk yaşındaki adam da ara sıra hayat dolu, ani bir atılım gösterebiliyordu.

Yakonof'la konuşmasından sonra başka yere gönderilmesi kaçınılmaz hale gelen Nerjin'i de düşünüyordu.

Durmadan testereliyorlardı. Terlemişlerdi, yüzleri kıpkırmızıydı. Kalın ceketlerini odunların üstüne atmışlardı. Şimdi tezgâhın yanında bir odun yığını yükseliyordu. Ama balta bir türlü gelmemişti.

— Yetmez mi? diye sordu Nerjin. Yaracağımızdan çoğunu kestik.

Elinden bıraktığı testere uzun uzun vınlayan Sologdin:

— Soluklanalım biraz, dedi.

Kasketlerini çıkardılar. Nerjin'in sık, Sologdin'inse seyrek saçlarından dumanlar çıkıyordu. İkisi de soluyorlardı. Hava sanki gövdelerinin en kuytu köşelerine bile girmişti.

— Seni kampa gönderirlerse, geçmiş üzerine yaptığın çalışma ne olacak? (Bununla tarihi kastediyordu.)

— Ne önemi var? Nasılsa burada da rahat değilim. Yazdıklarımın bir tek satırını gizlemek, orada olduğu gibi burada da zindana atılmama yol açar. Hiç bir kitaplıktan kitap alamam, arşivlere girmeme de izin vermezler. Kâğıda gelince, kuzey ormanlarında herhalde çam ya da kayın kabuğu bulurum. Hiç bir casus elde ettiğim üstünlüğü yok edemez. Tarih üzerine varsayımlarım, başkalarında ve kendimde sezdiğim acılardan geliyor.

Heceleri birbirinden ayıran Sologdin:

—Yaş-şa! dedi. Bir düşüncenin geliştiği bu ilkel kürede...

— «Küre» bir kuş dili sözüdür, dikkat et, dedi Nerjin.

— Özür dilerim. Görüyorsun ya, yaratıcı güçten nedenli yoksunum. Bu ilkel yuvarlakta... düşünce -elini alnına götürdü- bir düşüncenin başlangıçtaki gücü, dâvanın başarısını belli eder. Ağaç gibi, kendiliğinden gelişmeye bırakılırsa ancak meyva verir. Başkalarının kitaplarıyla düşünceleri, bir düşüncenin hayatını kesen makaslardır. Önce bir şeyi düşünmeli, sonra kitaplarda aramalı. Olgunlaştın, çok olgunlaştın. Bu kadarını beklemiyordum.

Hava iyice serinlemişti. Sologdin tezgâhta duran kasketini alıp başına geçirdi. Nerjin de aynı şeyi yaptı. Koltukları kabarmıştı ama karşısındakinin sözleriyle etkilenmemeye çalışıyordu.

Sologdin devam etti:

— Gleb, birden yola çıkmam gerektiği için sana bazı ilkelerden söz etmem gerekiyor. Faydasını görebilirsin bunların. Tabiî, beni rahatsız eden şey konuşmasını bilmemek, açık bir anlatıma sahip bulunmak...

Bütün söyledikleri Sologdin'e özgü şeylerdi. Parlak bir düşünceyi dile getirmeden kendi değerini düşürmekten zevk alırdı.

Nerjin, ona yardım etmek istercesine:

— Bir de zayıflayan belleğini, bütünüyle yanlış dolu çürük bir gemi olduğunu hesaba katmalı, dedi.

Bir gülüşle beyaz, yuvarlak dişlerini ortaya çıkaran Sologdin:

— Evet, evet, söylemek istediğim buydu, dedi. Kendi eksiklerimin bilincinde olduğumdan, bütün bu yıllar boyunca, iradeyi çelik çember gibi koruyan sözünü edeceğim ilkeleri bulmayı bir onur meselesi yaptım. Bu ilkeler, biraz da nasıl çalışmak gerektiğinin genel bir incelemesidir. (En Açık Dil'den, Görünüşü Açık Dil'e geçtiğinde Nerjin bu düşünceyi «metodoloji» diye adlandırırdı) Bu ilkeler, iyi çalışan bir kuruluşu yaratıcılığa götüren yollardır: Varılacak amaç konusunda dayanışmayı, sonuçlarını ve gerçekleştirme yollarını sağlama bağlar.

Kalın ceketlerini omuzlarına attılar.

İşi bırakmak, sabah içtimaına gitmek zamanının iyice yaklaştığını biliyorlardı. Uzakta, cezaevinin personel binası önünde, sihirli bir el dokunmuşçasına ağarmış ıhlamurların altında, yolda sabah gezintisi yapan tutuklu-

ları görüyorlardı. Kamburu çıkmış, yarı doğrulmuş ya da dik yürüyen gölgeler arasında, elli yaşında dimdik duran sanatçı Kondraşef-İvanof görülüyordu. Geç uyanan, odun kesmek için yanlarına gelmek isteyen Lev Rubin de gözlerine çarptı. Ama gardiyan bırakmıyordu, geç olmuştu.

— Bak, bak... darmadağınık sakalıyla Lev.

Kahkahalarla güldüler.

— Eğer istersen, her sabah, ilkelerimden bir kaçını sana anlatırım.

— Tabiî Dimitri, şimdiden başlıyabilirsiniz.

Nerjin kendini odun yığının üstüne attı. Sologdin tezgâha doğru eğildi.

— Örneğin, güçlüklerle nasıl baş etmeli?

— Cesareti elden bırakmadan.

— Yetmez.

Nerjin'in ardında bembeyaz bir tabakayla örtülü, doğudan gelen donuk pembe ışığın aydınlattığı bodur çalılara bakıyordu. Güneş görünüp görünmemekte tereddüt ediyordu. Sologdin'in zayıf ve gergin yüzü, beyaz kıvırcık sivri sakalı ve kısa bıyığı Eski Rusya'dan bir hava taşıyor, biraz Aleksandr Nevski'nin yüzünü hatırlatıyordu.

— Güçlüklerle nasıl baş etmeli? diye tekrarladı. Meçhuller ülkesinde güçlükler gizli birer hazine sayılmalı! Genellikle ne kadar güçse o kadar iyidir. Güçükler kendi iç savaşından gelirse pek verimli olmaz. Ama güçlükler, senin dışında ve gitgide artan bir dirençten doğarsa o zaman eşsizdirler işte!

Tanyerinin pembemsi ışığı Aleksandr Nevski'nin kıpkırmızı yüzünü aydınlattı. Sanki güneş kadar güzel güçlüklerin aydınlatıcı yanını belirtmek ister gibiydi.

— Verimli araştırma yolu şudur: «En ufak bir iç direnme karşısında en büyük dış direnç.» Başarısızlıklar, daha büyük bir çaba harcamak ve irade gücünü arttırmak gerektiğinin belirtisi sayılmalıdır. Hele büyük çaba harcanmışsa başarısızlık daha da sevindirir. Kıskacımızın, hazine dolu sandığa değdiğini ispatlar. Başarısızlık işi görenin gelişimini rasladığı güçlük ölçüsünde arttırdığından, artan güçlükleri yenme daha da büyük değer kazanır.

— Aferin Epey sağlam, dedi Nerjin.

Tanyerinin oynak ışığı çalılıklar boyunca süzülmüş,

ardından kül rengi, yoğun bulutlarla örtülüvermişti. Sologdin okumakta olduğu tabletlerden başını kaldırır gibi, Nerjin'e memnunlukla baktı:

— Şimdi dinle: Son Santim ilkesi! Son Santim alanı! En Açık Dil'de anlamı hemen ortaya çıkar. İş bitip amaca ulaşıldığında her şey sona ermiş, güçlüklerin üstesinden gelinmiştir. Ama sonucun niteliği doyurucu değildir. Son bir çalışma, belki yeni bir araştırma gerekir. Bu yorgunluk ve kendinden hoşnut olma anında insan, niteliğin doruğuna varmadan işi bırakma eğilimindedir. Son Santim alanında yapılan çalışma, en mükemmel yollardan yararlanıldığı için çok, çok karışık ama çok değerlidir aslında. Son Santim ilkesi şu sözlerle özetlenebilir: İşi savsaklamamak. Sonraya bırakmamak. Sonraya kalırsa işi gören kişinin düşüncesi Son Santim alanından uzaklaşır. Gerçek zamanın önemi yok. Amacın işi en kısa yoldan bitirmek değil, mükemmele varmak olduğu bizce biliniyor.

— Harika, diye mırıldandı Nerjin.

Değişik, alaycı bir sesle Sologdin bağırdı.

— Neredeydiniz teğmenim? Hiç de yakışmıyor size! Baltayı getirmekte neden geciktiniz bu kadar? Odun yaracak vaktimiz kalmadı. Gördünüz mü ya? Aydede suratlı asteğmen Nadeleşin, kısa süre öncesine kadar assubaydı. Subaylığa geçer geçmez, onu sevimli bulan zek'ler «Küçük» adını taktılar.

Kısa kısa, dikkatli adımlarla ilerleyen kesik, gülünç şekilde soluyan asteğmen suçlu bir gülümsemeyle baltayı uzattı. Hemen cevap verdi:

— Rica ediyorum Sologdin, biraz odun yarın. Mutfakta yakacağın zerresi kalmadı. Yemeği pişirecek odun yok. Yaptıklarım yetmiyormuş gibi bir de siz başıma ne işler açıyorsunuz.

— Ne? dedi Nerjin gülerek. İş mi Teğmenim, siz çalıştığınızı mı sanıyorsunuz?

Genç subay başını Nerjin'e çevirdi. Alnı kaygılı bir çizgiyle buruşmuş, ezberlediği bir metni okurcasına:

— İşin görevi direnci yenmektir. Hızlı yürürsem direnmekten kurtulur, çalışırım da.

Suratını asmaya çalışıyordu ama, buz gibi havada Sologdin'le Nerjin kahkahayı basınca onun yüzü de aydınlandı.

— Hadi, lütfen biraz odun yarın.

Arkasını dönüp kısa adımlarla cezaevi yönetmenliğinin bulunduğu binaya ilerledi. Tam o anda, sırtında uzun subay kaputu, cezaevi müdürü yarbay Klimentiyef'in zarif, göze hoş gelen gövdesi kapıda görünmüştü.

— Gleb, dedi Sologdin şaşkınlıkla. Gözlerim beni yanıltıyor mu? Klimentiyadis? Pazar günü Klimentiyadis'in işi ne?

O yıl gazeteler cezaevlerine tıkılan Yunanlılardan söz ediyordu hep. Bu tutuklular bütün ülkeler meclislerine ve Birleşmiş Milletlere telgraf üstün telgraf yollayıp çektikleri acıları dile getiriyorlardı. Karılarına bir kart bile yollayamayan insanların yaşadığı şaraşka'da cezaevi yöneticilerinin adlarını Yunancaya çevirmek alışkanlık halini almıştı: Mişkinopulo, Klimentiyadis, Şişkayinidis gibi...

— Haberin yok mu? Altı kişinin ziyaretçisi var.

Nerjin'in aklı başına geldi, odun keserken gösterdiği canlılık ve gayret duyduğu acıyla gölgelendi. Son ziyaretten bu yana neredeyse bir yıl geçmişti, dilekçeyle başvuralı sekiz ay oluyordu. Dileğinin kabul edilmemesinde, bir tek neden başta geliyordu: Üniversitede doktorasını hazırlayan karısının kaldığı öğrenci yurdunun adresini vermemişti. Karısının durumunu güçleştirmek istemiyor, mektuplarını «Postrestant» yolluyordu. Cezaevi yöneticileri post-restant mektup yollanılmasına karşıydılar. Nerjin, yoğun iç yaşantısı sayesinde kimseyi kıskanmazdı: Daha başarılı zek'lere tanınan ek ücretler ve fazladan yiyecekler ona dokunmuyordu. Ama bazı zek'lerin iki ayda bir ziyaretçi kabul etmesine karşın, zayıf ve dayanıksız karısının, cezaevinin kalın duvarları dibinde inleyip dolaştığını düşündükçe uğradığı haksızlığa isyan ediyor, üzülüyordu. Üstelik bugün doğum yıldönümüydü.

Acı ve gıpta eden sesiyle:

— Ziyaretçiler gelecek, dedi Sologdin. Koyunların her ay ziyaretçisi var. Ben Ninoşka'mı hiç göremiyeceğim...

Sologdin, «cezamın sonu gelmeden» deyimini hiç kullanmazdı. Çünkü hapis cezalarının, sonu gelmeksizin uzayıp gideceğini öğrenmişti.

Birkaç saniye Nadelaşin'le konuşan sonra da içeri giden Klimentiyef'i gözledi. Birden, aceleyle:

— Gleb... dinle, dedi. Karın benimkini tanıyor. Nadia ziyaretine gelirse, Ninoşka'yı bulmasını söylemeye çalış. Benim tarafımdan karıma üç şey söylesin (bakışla-

rını havaya dikti): Onu sevdiğimi Ona inandığımı! Umutla beklediğimi!

Bir odun parçasını kapmaya çalışan Nerjin, canı sıkkın:

— Neden bahsediyorsun? dedi. Ziyaret için başvurdum, geri çevirdiler.

— Bak, bak!

Nerjin başını kaldırdı. Ufak tefek teğmen yanlarına yaklaşıyordu. Daha uzaktan, gelmesi için işaret etti. Baltayı bırakan, testereyi gürültüyle deviren Gleb, küçük bir çocuk gibi koştu.

Sologdin, küçük teğmenin Nerjin'i içeri soktuğunu gördü sonra yerden bir odun aldı, dikti, öylesine zorlu vurdu ki odun ikiye bölünmekle kalmadı, balta da yere saplandı.

Nasıl olsa balta ceazevinindi.

25. KÜÇÜK TEĞMENİN İŞİ

Nadelaşin'in sözünü ettiği, kitabına uygun görev tanımı, aslında kendi gördüğü işe uygulanıyordu. Nadelaşin kırk sekiz saatin on iki saati nöbetçiydi; zorlu, sık sık merdivenleri çıkıp inmesini gerektiren ve çeşitli sorumluluklar taşımasına yol açan bir iş yapıyordu bu süre içinde.

Özellikle önceki gece işi başından aşmıştı. Saat dokuzda nöbeti devralmış, tutukluları saymış, iki yüz seksen bir kişinin de yerinde olduğunu görür görmez hepsini görevleri başına yollamış, nöbetçileri yerleştirmiş (sahanlığa, koridorlara, bir devriye de özel cezaevinin pencereleri altına), yeni gelenlerin yerleştirilmesi, yiyeceğiyle meşgulken henüz gitmemiş olan güvenlik subayı binbaşı Mişkin kendisini çağırmıştı.

Nadelaşin garip bir insandı. Yalnız tutuklular arasında değil —tutukluların bir adı da cezaevi emekçileriydi— yurttaşları arasında da benzerine az raslanırdı. Nüfusunun yarısı kamplarda ve ana avrat sövmeye alışkın, sık sık yalnız sarhoşların değil çocukların, banliyö otobüslerine binenlerin, hatta karşılıklı konuşanların —özellikle sorgu sırasında— yakası açılmadık küfürler savurduğu bir ülkede Nadelaşin'in çok dar bir küfür hazinesi vardı. «Bok» ya da «alçak» sözcüklerini bile kullanmazdı.

Çok kızdığında söylediği: «Allah cezanı versin!» di. Bunu da, çoğu kere, kendi kendine mırıldanarak yapardı.

Binbaşı çağırınca da, kendi kendine «Allah cezanı versin» dedikten sonra odasına koştu.

Bobinin'in haklı olarak asalaklıkla nitelediği güvenlik subayı binbaşı Mişkin, kırmızı yüzlü, şiş göbek biriydi. Olağanüstü koşullar yüzünden cumartesi gecesi çalışmak zorunda kalmıştı. Nadelaşin'e emirler verdi:

«Almanlarla Letonyalıların, Noel eğlentisi başladı mı? Bakılacak.»

«Noel eğlentilerine katılanların tam listesi çıkarılacak.»

«Ya kendisi bakacak, ya da on dakikada bir gezinen gardiyanlara, şarap içip içmediklerini, kaçmak için tünel kazıp kazmadıklarını, nelerden söz ettiklerini, Sovyet ik-

tidarını eleştirip karşı propaganda yapıp yapmadıklarını kontrol ettirecekti.»

«Nerede olursa olsun, cezaevi yönetmenliğinin çiğnendiği noktalara parmak basacak ve bu aşağılık din rezaletine mümkün olduğu kadar son vermeye çalışacaktı.»

Nadelaşin'e, «Son ver» dememişti. «Mümkün olduğu kadar son vermeye çalışacaktı.» Noel'i sakin sakin kutlamak yönetmenlikçe yasaklanmamıştı ama yoldaş Şişkin'i rahatsız ediyordu.

Kış gecelerini aydınlatan sakin Aydede'yi andıran yüzüyle teğmen Nadelaşin binbaşıya, Almanca ve Lettonca bilmediğini hatırlattı. Gardiyanların da bu dillerden haberleri yoktu. (İçlerinde Rusça bilmeyen de çoktu ya).

Bir Alman savaş esirleri kampında, gardiyan taburunun komiserliğini yaptığı dört yıl boyunca ancak üç Almanca kelime öğrendiğini hatırladı Mişkin: HALT! ZÜRÜCK! ve WEG! Dolayısıyla kısa kesti.

Emirleri sonuna kadar dinleyen ve iyi kötü selâm duran (ara sıra selâma çalışmak gerekiyordu) Nadelaşin, yeni gelen tutuklulara yer göstermeye gitti. Güvenlik subayı onları hangi koğuşa ve hangi yatağa yerleştirmesi gerektiğini gösteren bir liste vermişti. (Mişkin cezaevi koğuşlarının düzene sokulmasına büyük önem veriyordu; her yana muhbirler yerleştirmişti. En içten konuşmaların iş gününün canlılığında değil, uyumadan hemen önce yapıldığını biliyordu. Daha da acı ve karamsar sözlerin sabah kalkarken edildiğinden de haberi vardı. Öyleki, tutukluların bir yataktan öbürüne söylediklerini dinlemek çok büyük değer taşıyordu.)

Sonra Nadelaşin, Noel'in kutlandığı koğuşları bir bir dolaştı, bahane olarak da ampullerin voltajını denetlemeye geldiğini ileri sürdü. Bir kere de devriye gezen gardiyanları yolladı. Noel eğlentilerine katılanların bir listesini çıkardı sonunda.

Binbaşı Mişkin, yeniden Nadelaşin'i çağırdı; Nadelaşin hazırladığı ufak listeyi binbaşıya verdi. Rubin'in Almanlarla birlikte oluşu Mişkin'i özellikle ilgilendirdi. Bu olayı Rubin'in dosyasına kaydetti. Sıra gardiyanların değiştirilmesine, aralarında çıkan tatsızlığı bastırmaya geldi. Hepsi de, diğerlerinden daha uzun iş gördükleri iddiasındaydı. Bu işi de bitirdikten sonra çay suyu konusunda Priyançikof'la yapılan tartışmaya sıra geldi. Ardından da tekrar koğuşları dolaştı, lâmbaların söndürülüp mavi ışık-

ların yakılıp yakılmadığına baktı. Derken binbaşı Mişkin bir kere daha onu çağırttı. Hâlâ evine dönmemişti: Aslında karısı rahatsızdı, bütün gece onun yakınmalarını dinliyecek hali yoktu. Koltuğuna iyice yerleşen Mişkin, ayakta duran Nadelaşin'e, Rubin'i daha çok kimlerle bir arada gördüğünü, özellikle geçen hafta Rubin'in cezaevi yöneticilerine sövüp sövmediğini, ya da içerdekiler adına bir takım dileklerde bulunup bulunmadığını sordu.

Gardiyan grup şefliği görevi yapan bütün diğer arkadaşları arasında Nadelaşin'in özel bir yeri vardı. Sık sık ve sertçe azarlanırdı. İyi huyu güvenlik kuruluşlarındaki görevine çoğu kere zararlı olmuştu. Koşullara uymayı beceremezse çoktan kovulur, ya da içeri tıkılırdı. Nadelaşin tutuklulara bir gün bile kabalık etmemişti. Onlara hoşgörüyle gülümser, ufak tefek kusurlarını elinden geldiği kadar bağışlardı. Tutuklular da bu yüzden onu severlerdi. Ondan hiç şikâyet etmezler, canını sıkmazlardı. Önünde açıkça konuşmaktan çekinmezlerdi. Nadelaşin görüp dinlemeyi bilen adamdı, sağlam bir öğrenim görmüştü, unutmamak için duyduklarını deftere yazar, sonra defterin içindekini şeflerine verdiği raporlarda kullanır, işindeki yetersizliğini örterdi.

Şimdi de bu küçük defteri çıkarıp 17 Aralık günü tutukluların bir saatlik yemek paydosu sırasında aşağıda koridorda toplandıklarını anlatıyordu. Nadelaşin onların hemen ardındaydı. Tutuklular, ertesi günün pazar olduğunu, oysa şeflerinin kendilerine izin vermediklerini söylemiş, homurdanmışlardı. Rubin de:

— Dostlar! demişti. Bu alçakların acıma duygularını hiç uyandıramıyacağınızı anlamadınız mı?

Kıpkırmızı kesilen Mişkin:

— Vay namussuz! dedi. Böyle mi dedi

Ablak yüzü bir gülüşle aydınlanan Nadelaşin cevap verdi:

— Evet, böyle dedi.

Bir şeyler daha yazmak üzere Mişkin dosyayı açtı, sonra ast'ına, bu konuda ayrı bir rapor hazırlamasını söyledi.

Binbaşı Mişkin, Rubin'den nefret ediyordu. Onu ele verecek her en ufak sözü hemen bir kenara yazıyordu. Mavrino'ya ilk geldiğinde, eski bir komünist olan Rubin'in, cezaevinde bile olsa sapına kadar komünist kalacağını her yerde söylediğini duymuştu. Cezaevindeki hayattan

ve özellikle birlikte yapabilecekleri çalışmadan söz etmek için Mişkin onu çağırtmıştı. Her şeyi ,tıpkı ast'larına emir verircesine Rubin'e açmıştı:

— Eğer iyi bir yurttaşsanız bize yardım edersiniz; yardım etmezseniz iyi bir yurttaş değilsiniz demektir. İyi bir yurttaş değilseniz düşman sayılırsınız, fazladan bir cezaya hak kazanırsınız.

Rubin sordu:

— İhbar yapacağım zaman raporları neyle yazacağım: Kurşun kalemle mi, yoksa dolmakalemle mi?

Mişkin öğüt verdi:

— Mürekkeple yazsanız daha iyi olur.

— İyi ama Sovyet ülkesine bağlılığımı daha önce kanımla ispatladım. Şimdi bir de mürekkeple ispatlamak niyetinde değilim.

Rubin binbaşının iki yüzlülüğünü ve kötü niyetini yüzüne çarpmıştı.

Binbaşı, Rubin'i bir kere daha çağırdı. Bu kez Rubin, cezaevine atıldığından bu yana siyasî yönden kendisine güvenilmemesini, içerde yattığı sürece güvenlik subayına faydalı olamıyacağını söyliyerek özür diledi. Bu söyledikleri de yalandı tabiî.

O andan sonra Mişkin, Rubin'e karşı bulup buluşturduğu her şeyi toplamaya koyuldu.

Mişkin teğmenle konuşmasını sürdürürken Güvenlik Bakanlığının geniş arabalarından biri geldi. Bobinin'i bakanlığa götürmesi gerekiyordu.

İşine büyük yararı dokunabilecek bu fırsatı kaçırmak istemeyen Mişkin hemen ceketini giyip arabanın yanına dikildi. Subayı, ısınmak üzere içeri çağırdı, bir yandan da gece gündüz çalıştığına dikkati çekti. Bir anlam taşımayan emirlere Nadelaşin'i aptala çevirdi, dış görünüşü kurtarmak için de Bobinin'e üşüyüp üşümediğini sordu. (Kendisine verilen güzel paltoyu özellikle giymeyen Bobinin, sırtına partal ceketini geçirmişti.)

Bobinin'in ardından Priyançikof çağırılmıştı. Artık binbaşının eve dönmesi sözkonusu değildi. Başka kimi çağıracaklarını, çağırılanların ne zaman döneceğini beklerken nöbetçi olmayan gardiyanların nasıl vakit geçirdiklerini görmeye gitti: Domino oynuyorlardı. Hepsini Parti tarihi üzerine sorguya çekti, onların siyasî bilgisinden sorumluydu. Nöbetçi olmasalar bile görevli sayılan gardiyanlar genellikle uyurlardı, ama bu kez canları do-

mino oynamak istiyordu. Bu nedenle de binbaşının sorularına, büyük bir ilgisizlikle karşılık verdiler. Cevapları korkunçtu: Bu savaşçılar, İkinci Büyük Kongre'den sonra neden bölünüp Dördüncü Kongrede birleşildiğini bilmedikleri gibi, 9 ocak 1905 günü Petersburg'da kurşunlanan işçilerin ölümünden sorumlu Çar'ın bakanının Plehanof olduğunda diretiyorlardı. Mişkin, Nadelaşin'i azarladı: Emrindeki gardiyanlar çok gevşemişti.

Bobinin'le Priyançikof, birlikte döndüler. Binbaşıya bir şey söylemeden yatmaya gittiler. Epey bozulan ve gitgide kuşkulanan binbaşı yürümemek için, onları getiren arabayla evine döndü: O saatte otobüs yoktu.

Rahata kavuşan gardiyanlar binbaşıyı lânetliyerek uyumaya hazırlandılar. Nadelaşin de uyumayı cânı gönülden isterdi ama kısmeti kapanmıştı bir kere: Telefon çaldı. Kendisini arayan, girip çıkan kafilelerin ve Mavrino enstitüsünü çevreleyen kulelerin sorumlu gardiyanlarının şefiydi. Güney - Batı kulesinde nöbet tutan gardiyanın telefon ettiğini, yoğunlaşan sis arasında odunların ardına gizlenen, sonra da dış tellere süzülen birinin açıkça göründüğünü söyledi. Adam gardiyanın ihtarlarından ürkmüş ve koşarak avlunun derinliklerine dalmıştı.

Nadelaşin, gardiyanların hayal gördüğünden, bütün tutukluların yepyeni çelik kapılarla dört sıra tuğladan sağlam duvarların ardında bulunduğundan emindi. Ama, şef gardiyanın yazacağı rapor harekete geçmesini ;onun yazacağına uygun bir raporun da kendisi tarafından hazırlanmasını gerektiriyordu. Alarm zilini çalıp uykuya dalan gardiyanları uyandırdı, elde fenerler, sisle kaplı koca avluya sürükledi. Bütün hücreleri ve koğuşları gezdi. Şikâyet olmaması için ışıkları yakmadı, bu yüzden de dizini ranzalardan birinin köşesine fena halde çarptı. Sonra el fenerleriyle kelleleri aydınlatıp bütün tutukluları teker teker sayarak iki yüz seksen bir rakamını buldu. Odasına döndü ;yuvarlak, okunaklı yazısıyla olup bitenleri anlatan ve kafasının duruluğunu ortaya koyan bir rapor hazırladı. Rapor, özel cezaevi müdürü yarbay Klimentiyef'e verilecekti.

İşini bitirdiğinde sabah olmuştu. Mutfağı denetlemenin, dolapların kilidini açmanın, kalk zilini çalmanın zamanı gelmişti.

Küçük teğmen Nadelaşin gecesini böyle geçirmişti, yi-

yip içtiğine hak kazandığını Nerjin'e söylerken gerçek dışı konuşmuyordu.

Tüysüz suratı çok daha genç gösteriyordu ama otuzun üstündeydi. Babası ve büyükbabası terziydi; öyle kibar efendilere değil, orta halli kişilere elbise dikerlerdi. Eski giysileri ters-yüz etmekten de kaçınmaz, yırtığını pırtığını örerler, kendilerinden isteneni hemen yerine getirirlerdi. Nadelaşin'in de aynı mesleğe devam etmesini istemişlerdi. Çocukluğundan beri bu sakin ve tatlı meslek Nadelaşin'in de hoşuna giderdi. Babasıyla büyükbabasının çalışmalarını izlemiş, onlara yardım etmiş, terziliği öğrenmişti. Ama bunların ardından N.E.P. (*)'in sonu geldi. Babasına bir yıllık vergi koydular, ödedi. İki gün sonra başka bir yıl için başka bir vergi daha koydular, onu da ödedi. Bundan iki gün sonra da utanıp sıkılmadan üçüncü bir vergi gelince baba terzilik ehliyetini yırttı, tabelâsını indirdi ve bir terzilik kooperatifine girdi. Az sonra Nadelaşin askere çağrıldı. Oradan M.V.D.'ye geçti, sonra da gardiyan oldu.

Parlak bir meslek hayatı yoktu. On dört yıllık hizmeti sırasında birbiri ardından üç, dört dalga onu aşıp geçmiş, daha bir ay önce güç belâ teğmen olmuştu. Kendisinden sonra orduya girip şimdi yüzbaşılık yapanlar vardı oysa.

Nadelaşin fazla konuşmaz ama söyleneni anlardı. Örneğin, insan olarak hiç bir hakları bulnmayan tutuklularırın kendinden çok üstün kişiler olduğunu anlamıştı. Dahası, hepsini ölçüp biçmiş ve siyasî eğitim çalışmalarında iğrenç birer cani olarak gösterilen bu insanları iğrenç ya da cani bulmamıştı. Gece okulunda fizik derslerini izlediği sıralar öğrendiği çalışmanın karşılığından çok, Büyük Lubyanka cezaevinin beş koridorunun dönemeçlerini ve yüz on hücrenin her birinin içini hatırlıyordu. Lubyanka'nın yönetmeliği gardiyanların tutuklularla ilişki kurmaları, onlar tarafından etkilenmeleri ya da satın alınmalarını önlemek amacıyla iki saatte bir değiştirilmelerini öngörüyordu. (Gardiyanlara iyi para verilirdi.) Her gardiyan, hücre kapısındaki delikten üç dakikada bir bakmak zorundaydı. Orada çalışmaya başladığı 1935 yılından Mavrino'ya atandığı 1947 ye kadar olağanüstü surat bel-

---

(*) Rusya'da 1921 - 29 arasında, geçiş döneminde uygulanan Liberal İktisat Politikası.

leğiyle Nadelaşin rasladığı bütün tutukluları hatırlıyabiliyordu. Hangi kılığa bürünürlerse bürünsünler, sokakta onları tanıyacağını söylerdi. Tabiî gördüklerinin hiç birine sokakta raslanmazdı ya. Nadelaşin'in içinde yaşadığı dünyadan dış dünyaya geçilemezdi. Yalnız Mavrino'da eskiden tanıdığı tutuklulardan bazılarını görüyor, kendilerini hatırladığını hissettirmiyordu bile. Bir metre karelik «tabutlukların» içinde köreltici ışıkta uykusuzluktan sendeledikleri, dört yüz gram tutarında ıslak günlük tayınlarını sicimle kestikleri gözünün önüne geliyordu. Cezaevi kitaplığını ağız ağıza dolduran o nefis eski kitaplara gömüldükleri, tek sıra halinde yıkanmaya gittikleri, elleri arkalarında sorguya çağrıldıkları, ışıkların sönmesine yarım saat kala canlanan konuşmalara dalmaları, buz gibi kış gecelerinde, çiğ bir ışık altında soğuktan donmaması için ellerini bezlere sarıp yorganın dışında bırakarak (Lubyanka yönetmeliği ellerini yatağının içine sokan birinin uyandırılıp elleri dışarı çıkarmasını gerektiriyordu) yatmaları unutamadığı görüntüler arasındaydı.

Ama daha çok, bu kır sakallı profesörlerin, papazların, eski bolşevik generallerin ve şen yabancıların konuşmalarını, tartışmalarını dinlemeye bayılırdı. Dinlemek Nadelaşin'in göreviydi ama, bu işi hoşlandığından yapıyordu. En çok istediği de bir hikâyeyi başından sonuna kadar dinlemekti: Bu tutukluların önceleri nasıl yaşadıkları, neden cezaevine atıldıkları merakını uyandırıyordu. Ama işinin gerekleri bir gün bile anlatılanları sonuna kadar dinlemesine fırsat vermemişti. Bütün bu insanların hayatlarının mahvolduğu aylar süresince acılarından değil de akıllarına gelen her şeyden, İtalyan resim sanatından, arıların özelliklerinden, kurt avından. Corbusier (ya da buna benzer biri) adlı birinin başka yerlerde başka başka insanlar için koca evler yaptığından söz etme cesareti göstermeleri onu şaşırtıyordu.

Günün birinde Nadelaşin, özellikle ilgi duyduğu bir konuşmanın kulak misafiri oldu. Bir cezaevi arabasının şoför yerine oturmuştu, arkadaki iki tutukluyu götürüyordu. Tutuklular Bolşaya Lubyanka'dan Datça Sukhanof denen korkunç bir cezaevine götürülüyorlardı. Moskova dışındaki bu cezaevine giren mezarın ya da deliler evinin yolunu tutardı doğru. Sağsalim Lubyanka'ya dönen pek azdı. Nadelaşin orada hiç çalışmamıştı ama en ince işkence yöntemleriyle yemek verildiğini duymuştu.

Her yerdeki gibi ağır ve kabasaba değildi Sukhanof'un yiyeceği. Taze, lezzetli bir hastane yemeği sunuluyordu tutuklulara. İşkence porsiyonlarla başlıyordu: Tutukluya yarım fincan çorba, bir pirzolanın sekizde biri ve iki kalem kızarmış patates veriyorlardı. Onları beslemiyor, neleri yitirdiklerini hatırlatıyorlardı. Yağsız bir kâse kaynar çorbadan çok daha kötüydü böylesi, tutukluları delirtiyordu.

Her nasılsa cezaevi arabasına konan iki tutuklu birbirinden ayrılmamıştı; ayrı tutulmaları gerekiyordu ya, neyse. Motör gürültüsü önceleri Nadelaşin'in ne konuştuklarını anlamasına imkân vermedi. Derken araba bozuldu, şoför atladı gitti, subay ön taraftaki yerinden kımıldamadı. Tutukluların alçak sesle konuştuklarını Nadelaşin, arka kapının penceresini örten teller arasından duyuyordu. Hükûmete ve Çar'a veriştiriyor, ama şimdiki hükûmetle Stalin'e bir şey söylemiyorlardı. Lânetledikleri Deli Petro'ydu. Ne yapmıştı onlara Deli Petro? Belli değildi ama, orada Petro ile hesaplaşıyorlardı bir süredir.

Tutuklulardan biri en çok ulusal Rus giyimini kaldırdığı, Rus halkının kişiliğini yokettiği için Petro'ya sövmekteydi. Konusunu çok iyi bildiği anlaşılan tutuklu, o çağda giyilen elbiseleri teker teker sayıyor, neye benzediklerini, hangisini ne zaman giymek gerektiğini anlatıyordu. Bugün bile geriye dönülebilir, körü körüne Paris'i kopya etmektense eskiyle yeniyi karıştırıp yepyeni ve kişiliği olan elbiseler yaratılabilirdi. Diğer tutuklu karşısındakini alaya alarak cevap verdi: Bir kere bu işi başarmak için iki kişi gerekliydi. Eskiyle yeni giyim eşyalarını birleştirebilecek usta bir terzi, bir de bu kılıkta resim çektirecek, resmini görünce bütün Rusyanın yeni elbiseden almaya koşacağı bir tenor.

Bu konuşma Nadelaşin'e ilginç gelmişti. Çünkü terzilik mesleği onun gizli merakıydı. Delice bir rüzgârın estiği koridorlardaki görevinden sonra Nadelaşin'i rahatlatan kumaşların hışırtısı, kıvrımlarındaki esneklik bir de yapılan işin güzelliğiydi.

Çocuklarına elbise diker, karısının elbiselerini biçer, kendine elbiseler yapardı. Ama bütün bu çalışmalarını gizli tutardı.

Terzilik mesleği, bir asker için küçültücü sayılabilirdi.

26. YARBAYIN GÖREVİ

Yarbay Klimentiyef'in saçları simsiyahtı. Dümdüz taranmış, bir çizgiyle ayrılmıştı. Boyanmış bir dökme demir parçasını andırıyordu. Yuvarlak bıyıkları da cilâlı gibiydi. Kırk beş yaşındaydı göbeksizdi, sağlam yapılı bir asker görünüşündeydi. Görevli olduğu sıralar hiç gülmez, yüzünün karanlık, somurtuk görünüşü büsbütün belirginleşirdi.

Günlerden pazar olduğu halde Klimentiyef her zamankinden erken geldi. Dolanıp duran tutukluların arasından dış avluyu geçti, gözucuyla yönetmeliği çiğneyenleri izledi. Alçalmak istemediğinden orada bir şey söylemedi, özel cezaevi yönetmenliğinin bulunduğu binaya girince Nadelaşin'e, hiç durmadan tutuklu Nerjin'i çağırmasını, kendisinin de onunla birlikte gelmesini bildirdi. Avluyu geçerken yolunun üstündeki bazı tutukluların hızlandığını, bazılarının da kendisini bir kere daha selâmlamak zorunda kalmamak için arkalarını döndüklerini farketmişti. Klimentiyef bütün bunları soğukkanlılıkla, sinirlenmeden izledi. Bulunduğu yerden ötürü kendisini gerçekten küçümsemelerinin ortaya konuşu olan bu tutum, biraz da arkadaşlarının gözünde yağcı, dalkavuk sayılmamaları içindi. Teker teker odasına çağırdığında tutukluların aşağı yukarı hepsi kendisine güler yüz gösteriyor, gözüne girmek isteyenler de çıkıyordu. Demir parmaklıkların ardında değişik insanlar vardı, bunların değerleri de birbirinden farklıydı. Klimentiyef bunu anlayalı çok oluyordu. Onların onuruna bir şey demiyor, karşılığında hiç sarsılmadan yönetmeliğin harfi harfine uygulanması için ısrala diretiyordu. Sapına kadar asker olan Klimentiyef, kendi düşünüşüne göre, cezaevine alçaltıcı bir disiplin değil, akılcı bir askerî düzen getiriyordu.

Odasının kapısını açtı. İçerisi sıcaktı, radyatörlerden gelen boğucu boya kokusu havada dolaşıyordu. Yarbay pencereyi açtı, kaputunu çıkardı, masasının ardına oturdu ve masanın tertemiz yüzünü inceledi. Not defterinde,

cumartesi gününe raslayan sayfada bir not vardı: «Noel Ağacı?»

Bu çıplak, içindeki bütün üretim araçları tutukluların dosyalarıyla dolu bir madenî klâsör, beş altı iskemle, bir telefon ve bir zilden ibaret olan çalışma odasında yarbay Klimentiyef, görünürde hiçbir komuta kolu bulunmadığı halde iki yüz seksen bir hayatın yürüyüşünü ve elli gardiyanın çalışmasını yönetiyordu.

Pazar günü hem de yarım saat önce geldiği halde —hafta içinde bir gün izin yapacaktı— Klimentiyef'in hiç canı sıkkın değildi, her zamanki ölçülülüğü hiç şaşmamıştı.

Asteğmen Nadelaşin, epey kuşkulu, önünde dikiliyordu. İki yanağında birer kırmızı leke belirmişti. Yarbaydan ödü patlıyordu; oysa yarbay siciline en ufak bir kötü şey yazmamıştı. Sayısız hataları üzerinde durmamıştı. Yuvarlak yüzü ve gülünç haliye hiç askere benzemeyen Nadelaşin, bütün gücüyle «rahat» ta durmaya çalışıyor, beceremiyordu.

Gece görevinin yönetmeliğe uygun şekilde geçtiği, hiç bir aksaklıkla karşılaşmadığı, yalnız iki olağanüstü olaya rastlandığını söyledi. İlkini raporda belirtmişti. Sözkonusu raporu masanın köşesine iliştirdi, ama kâğıt hemen oracıkta karışık bir yol izledikten sonra iskemlelerden birinin altına girdi. Nadelaşin fırladı, aldı ve yeniden çalışma masasının üstüne bıraktı. İkinci olağanüstü olay tutuklulardan Bobinin'le Priyançikof'un Güvenlik Bakanlığı tarafından çağrılmalarıydı.

Yarbay kaşlarını çattı, bu çağrının nasıl yapıldığı, tutukluların nasıl döndükleri konusunda ayrıntılı soru sordu. Haber tatsız, hatta ürkütücüydü. Bu özel cezaevinin müdürü olmak devamlı bir volkan üzerinde oturmak demekti. Tam bakanın burnunun dibinde. Komutanın koca bir harem besliyeceği, dalkavuklar tutacağı, tıpkı bir ortaçağ derebeyi gibi kendi verdiği kararları uygulatacağı orman derinliklerinde kaybolmuş kamplardan biri değildi ki bulunduğu yer. Burada kanun harfi harfine uygulanacak, verilen emirler ip üstünde yürüyen bir cambaz gibi yerine getirilecek, ne ufak bir kızgınlık, ne de en ufak bir acıma duygusu gösterilecekti. Klimentiyef tam böyle biriydi. Üstelik Bobinin'le Priyançikof'un dün gece bakana, herhangi bir kanun dışı davranışından söz ettiklerini sanmıyordu. Uzun hizmet yıllarının getirdiği tecrü-

beyle tutukluların itirafları onu korkutmuyordu. Asıl korkması gereken kişiler meslekdaşlarıydı. Sonra Nadelaşin'in raporuna bir göz attı, yazılanların saçmalığını hemen farketti. Nadelaşin'i, aklı başında ve okumuş bir çocuk olduğu için tutuyordu. Yetersiz yanları da o kadar çoktu ki !Yarbay onu paylamağa koyuldu. Son nöbetinde yaptığı falsoları hatırlattı. Zek'ler sabah, iki dakika geç gelmişlerdi işe; koğuşlardaki yatakların çoğu iyi yapılmamıştı; Nadelaşin suçlu tutukluları çağırıp yataklarını yeniden yaptıracak kararlılığı gösterememişti. Bütün bunlar o sıra da söylenmişti Nadelaşin'e. Ama insan ne söylerse söylesin boşunaydı. Nadelaşin'e lâf anlatmak kafayı duvardan duvara vurmaktan farksızdı. Sabah gezisinde ne olmuştu? Genç Doronin tutukluların gezindiği yerin sınırında durmuş, yasak bölgeyi, limonlukların ötesinde uzanan yeri dilediği gibi incelemişti. Engebeli bir yerdi, bir de uçurum vardı ötede, kaçmaya elverişliydi. Oysa Doronin, resmî evrakta tahrifat yapma suçundan yirmi beş yıl yemiş, tam iki yıl, bütün Sovyet topraklarında aranan kişiler listesinde adı geçmişti. Nöbetçilerden hiç biri Doronin'e yürümesini, durmayıp dolaşması gerektiğini hatırlatmıştı. Ya Gerassimoviç nereye gitmişti? Diğer tutuklulardan ayrılıp ıhlamurların ardına atölyelerin bulunduğu yere geçmemiş miydi? Neden mahkûm olmuştu Gerassimoviç? 19. madde gereğince 58. maddenin I A fıkrasına uyulup cezalandırılmamış mıydı? Başka bir deyimle ihanete hazırlandığı anlaşılmıştı. Hem ikinci mahkûmiyetiydi Gerassimoviç'in. Aslında vatanına ihaneti kesinlikle anlaşılmamıştı ama savaşın ilk günlerinde Leningrad'a gitmişti. Almanları beklemek için gidip gitmediğini kim kesinlikle söyleyebilirdi? Tutukluları kollamak, gerek doğrudan gözlem, gerekse dosyalarının incelenmesiyle onları çok iyi tanımak gerektiğini Nadelaşin bilmiyor muydu? Hem sonra, görünüşüne ne demeliydi? Gömleği pantolonundan dışarı çıkmıştı; Nadelaşin hemen düzeltmeye çalıştı. Kasketindeki yıldız tersine dönmüştü: Nadelaşin onu da düzeltti. İhtiyar karılar gibi selâma duruyordu. Nadelaşin nöbetçiyken tutukluların adam gibi yatak yapmamalarına şaşmamalıydı. Kötü yapılmış yataklar cezaevi disiplininin tehlikeli şekilde ihlâli demekti. Bugün yataklar kötü yapılır, yarın işe gitmemek için ayaklanmaya sıra gelirdi.

Yarbay, Nadelaşin'e emirler verdi. Ziyarete gidecek

tutukluların yanına katılması gereken gardiyanlar üç numaralı salona toplanacak, kendilerine yapacakları işle ilgili bilgi verilecekti. Nerjin koridorda durup bekliyebilirdi.

İşi bitmişti, gidebilirdi artık.

Nadelaşin, epey sarsılmış olarak çıktı. Üstlerini dinlerken suçlamalarına hak veriyor, bütün söylediklerini haklı buluyor, hatalarını tekrarlamıyacağına söz veriyordu. Ama görevi devam ediyor, yeniden kendisini dört yana çeken düzünelerle tutukluyla karşılaşıyor, her biri azıcık özgürlük kırıntısı isteyen bu tutukluların hatırını kıramayıp göz yumduklarının dikkati çekmiyeceğini umuyordu hep.

Klimentiyef dolmakalemini aldı, not defterindeki «Noel Ağacı» yazısının üstünü sildi. Kararını dün vermişti.

Özel cezaevlerinde Noel ağacı olmamıştı hiç. Böyle bir mucizeyi Klimentiyef hatırlamıyordu. Ama tutuklular, özellikle önde gelenleri, bu yıl bir Noel ağacı donatılmasını isteyip durmuşlardı. Sonra Klimentiyef düşünmüştü: Neden bir ağaç donatmalarına izin verilmesin? Bir Noel ağacının kötü sonuçlar doğurması imkânsızdı. Yangın çıkmazdı nasılsa: Orada bulunanların hepsi ya mühendis, ya teknisyendi. Öte yandan, yılbaşı gecesi bütün memurlar eğlenmek üzere Moskova'ya gidecek, cezaevi disiplini eni konu gevşeyecekti. Bayram öncelerinin tutuklulara çok zor geldiğini biliyordu, içlerinden birinin saçma, delice bir iş yapması mümkündü. Bu nedenle önceki akşam Cezaevleri Yönetmenliğini telefonla aramış —bu yönetmenliğe doğrudan bağlıydı— ve Noel ağacı meselesini konuşmuştu. Cezaevi kuralları müzik araçlarını yasaklıyordu ama Noel ağaçlarıyla ilgili bir maddeye raslanmamıştı. Bu nedenle evet dememişler, ama kesinlikle de yasaklamamışlardı. Hatasız, uzun hizmet yılları yarbay Klimentiyef'in tutumuna güvenmelerini sağlıyordu. Klimentiyef de önceki gün kararını, evine dönerken, metronun yürüyen merdiveninde vermişti: Bir Noel ağacı diksinlerdi bakalım.

Metroya binerken hoşnutlukla kendini düşünmüş, her şeyden önce aptal bir bürokrat değil, akıllı ve pratik biri olduğuna, iyi yanlarının da bulunduğuna karar vermişti. Ama tutuklular bunu hiç bir zaman öğrenemiyeeck, Noel ağacı için kimin izin verip kimin vermediğini bilmiyeceklerdi.

Gizli bir nedenle Klimentiyef bu kararı verdiğine çok memnundu, arabaya girmek için itişip kakışan Moskovalıların kalabalığına karışmadı, kapılar kapanmak üzereyken, metroya en son bindi. Bir yer bulmaya da çalışmadı, madenî çubuğa yapışıp ardında tünelin karanlıklarının, kabloların ve uçsuz bucaksız lâğım yollarının uzayıp gittiği camdan yansıyan yürekli görünüşüne baktı. Sonra başını, biraz ilerisinde oturan genç bir kadına çevirdi. Giyimi pahalı değil ama, özenliydi: Bir suni astragan manto, aynı kürkten bir de başlığı vardı. Dolu evrak çantası dizlerinin üstündeydi. Klimentiyef yüzüne baktığında kadının hoş ama yorgun yüzünü gördü. Bu yüzdeki asıl şaşırtıcı anlam, kendisini çevreleyen her şeye duyduğu büyük ilgisizlikti. Aynı anda kadın da yüzüne baktı, dalgın dalgın, raslantı sonucu birbirine yakın düşen yol arkadaşlarının yaptıkları gibi, bakıştılar bir an. Birden kadının bakışları kuşkuyla doldu, sanki kendi kendine rahatsız edici bir soru soruyor gibiydi. Mesleği gereğince yüzleri unutmamayı iyi bilen Klimentiyef kadının kim olduğunu hatırladı ve onu hatırladığını gizleyemedi Kadın Kliimentiyef 'in tereddüdünü anlamıştı, bu da düşüncesini doğruladı.

Tutuklu Nerjin'in karısıydı bu kadın, Klimentiyef onu Taganka cezaevindeki ziyaretleri sırasında görmüştü.

Kadın kaşlarını çattı; başını çevirdi, sonra yeniden Klimentiyef'e baktı. Klimentiyef bakışlarını tünele çevirmişti ama göz ucuyla kadının kendisine baktığını görüyordu. Kadın, birden kararlı bir hareketle yerinden kalktı, yanına geldi. Öyle ki Klimentiyef ona bakmak zorunda kaldı.

Evet, genç kadın kalkarken kararlıydı ama kalkınca bütün kararlılığı, metroda yalnız bir kadının bağımsızlığı kayboldu. Elinde ağır evrak çantası, yerini yarbaya vermek ister gibiydi şimdi. Üzerine bütün siyasî tutuklu karılarının, bütün vatan haini eşlerinin felâketi çökmüştü. Kiminle konuşsalar, nereye gitseler mutsuz evlilikleri öğreniliyor, sanki arkalarından kocalarının silinmez utancını sürüklüyorlardı. Herkesin gözünde, bir gün düşünmeden geleceklerini emanet ettikleri o korkunç hainin yükünü paylaşıyor gibiydiler. Yavaş yavaş, kendilerini suçlayanların gerçekten haklı oldukları inancı beliriyordu

içlerinde. Oysa halk düşmanı sayılan kocaları durumlarına alışmış, böyle bir şey duymuyorlardı.

Gürültüde sesini duyurabilmek için iyice yaklaşıp sordu:

— Yarbay yoldaş. Ne olur kusurumu bağışlayın! Siz kocamın üstlerinden birisiniz sanıyorum? Yanılmıyorum ya?

Cezaevlerinde görevli olarak geçirdiği uzun hizmet yılları boyunca her çeşit kadına raslayan Klimentiyef onların ürkek, boynu eğik havasında şaşırtıcı bir yan bulamamıştı. Ama burada, metronun içinde, büyük bir ihtiyatla yanına sokulan ve herkesin önünde kendisine yalvaran bu kadının yaptığını yersiz buluyordu.

— Siz... Neden yerinizden kalktınız? Oturun, oturun.

Kolundan tutmuş yerine götürmeye çalışıyordu genç kadını. İyice şaşırmıştı. Kolunu kurtarıp inatla, daha doğrusu kararlılıkla yüzüne bakan kadın:

— Hayır, hayır, önemi yok, dei. Bir yıldan beri nasıl oluyor da kendisini bir kere bile göremiyorum, söyler misiniz? Ne zaman görebileceğimi öğrenmek istiyorum.

Bir kum tanesi, kırk adım ötedeki başka bir kum tanesine çarpmıştı sanki. Raslaşmaları buna benzetilebilirdi. Geçen hafta M.G.B. cezaevleri yönetmenliği diğerleriyle birlikte Nerjin'in de, 25 aralık 1949 pazar günü Lefortovo cezaevinde karısıyla görüşmesine izin vermişti. Ama bu izne eklenen notta tutuklunun istediği gibi, ziyaretin post-restant mektupla karısına haber verilmesi yasaklanıyordu.

O sıra Nerjin çağrılmış, karısının adresi sorulmuştu. Ağzının içinde bir şeyler geveleyen Nerjin adresi bilmediğini söylemişti. Cezaevi yönetmeliklerinin gerçeği tutuklulara hiçbir zaman söylememek gerektiği yolunda eğittiği Klimentiyef doğru söylediğine inanmıyordu. Nerjin adresi biliyor, söylemek istemiyordu. Neden söylemek istemediği de açıkça ortadaydı: Cezaevi yönetmeliği post - restant mektuplara izin vermiyordu, ziyaret haberi bir kartla bildirilirdi: «Kocanızı şu ya da bu cezaevinde görmenize izin verilmiştir.» Bu kadarı, kadının adresinin M. G B. arşivlerine geçmesine yol açmıyordu. Bakanlık, bu kartlardan alanların sayısının iyice azalmasını istiyordu,

komşuların vatan hainlerinin karılarını tanımalarını, sağlam ve sağlıklı bir kamu oyu tarafından ortaya çıkarılıp yalnız bırakılmalarını istiyordu. Kadınları en çok korkutan da buydu. Nerjin'in karısı değişik bir soyadı kullanıyordu. M.G.B.'den gizlendiği açıktı. Klimentiyef, bu koşullarda karısıyla görüşemiyeceğini Nerjin'e anlatmıştı. Haberi de yollamamıştı. Şimdi kadın, kendilerini çevreleyenlerin sessiz dikkati arasında, alçaltıcı bir hareketle yerinden kalkıyordu.

Tekerlek homurtuları arasında ancak duyulabilecek bir sesle:

— Post-restant mektuplaşmak yasaktır, dedi Klimentiyef. Adres vermek gerek.

Yüzü birden canlanıp değişen kadın:

— İyi ama gidiyorum, dedi. Kısa süre sonra gidiyorum, devamlı kaldığım bir yer yok.

Yalan söylediği açıktı.

Klimentiyef'in ilk düşüncesi, hemen sonraki istasyonda inmek oldu; ama peşinden gelmeyi kafasına koymuşsa? Sonunda metrodan çıktıklarında bu tür gayri resmî konuşmaları yapmamak gerektiğini, daha az insan bulunan yerde konuşmanın iyi olacağını söylemeye karar verdi.

Halk düşmanının karısı kendi suçunu unutmuş gibiydi. Kuru, yakıcı, inatçı bakışlarla yarbayı süzüyor, bu bakışlarda tiksinti okunuyordu. Böyle bir bakışla karşılaşmak Klimentiyef'i şaşırtmıştı. Yıllar yılı göremiyeceği, hayatını yıkmaktan başka işe yaramayan birine onu böyle sine büyük bir güç ve inatla bağlayan nedir? diye düşündü.

Klimentiyef'in yüzündeki tereddüdü sezen kadın iri gözlerini açarak:

— İhtiyacım var ona, dedi. Çok ihtiyacım var!

Klimentiyef, özel cezaevinin kasasındaki tamimi hatırladı. «Cephe gerisini takviye» görüşünü geliştiren bu kararname ile adreslerini vermeyen tutuklu yakınlarına yeni bir darbe indirilmekteydi. Binbaşı Mişkin kararnamede yazılı olanların pazartesi günü tutuklulara açıklanmasını istemişti. Bu kadın adresini vermemekte diretir, ertesi gün kocasını görmezse belki gelecekte hiç göremiyecekti. Resmen haber yollamış, deftere geçirilmemiş de olsa, bu ziyaretten şimdi ona söz etse, belki kadın Lefortovo'ya gelirdi.

Tren yavaşlıyordu. Bütün bu düşünceler yarbay Klimentiyef'in kafasına yığılmaktaydı. Tutukluların başlıca düşmanının yine tutuklular olduğunu düşündü. Bir kadının başlıca düşmanının da yine aynı kadın olduğunu aklından geçirdi. Kaderleri de söz konusu osla insanlar dillerini bir türlü tutamıyorlardı. Askerlik hayatı süresince aptalca bir yumuşaklık gösterdiği, yasaklanan bir şeye izin verdiği olmuştu; onun bu iyiliğinden yararlananlar gidip sağda solda gevezelik etmese, yaptığını kimsenin öğreneceği de yoktu.

Artık hoşgörülü davranamazdı.

Ama trenin gürültüsü azalıp istasyona yaklaştıkları sıra soluk mermeriyle istasyon binasını gören Klimentiyef, kadına:

— Kocanızı ziyaret etmenize izin verildi, dedi. Yarın sabah onda gelin.

«Lefortovo cezaevine» dememişti. Yolcular kapılara yürümüş, çevrelerine birikmişlerdi çünkü. Yalnız:

— Lefortovo tabyasını biliyor musunuz? diye sordu.

Mutlu bir hava içinde başını sallayan kadın:

— Tabii, tabii, dedi. Biliyorum.

O ana kadar kuru olan gözleri birden yaşla doldu.

Bu gözyaşlarından, gereksiz bir gevezelikten ve minnet sözlerinden kaçan Klimentiyef aktarma yapmak üzere vagondan atladı.

Ağzından çıkana, söylediğine çok şaşmıştı. Kendi kendine kızıyordu.

Yarbay, Nerjin'i koridorda uzun süre bekletti. Çünkü Nerjin küstah, hep dikkafalılık eden bir tutukluydu.

Yarbayın hesabı doğru çıkmıştı: Uzun süre koridorda dikilen Nerjin, ziyaret hakkı tanıyacaklarından umudu kesmekle kalmamış, her türlü talihsizliğe alışkın olduğundan yeni bir felâketle karşılaşmayı beklemeye koyulmuştu.

Bir saat sonra ziyarete çıkacağını öğrenince daha da şaşırdı. Tutukluların yüreklerine kazıdıkları ahlâk yasası, sevinç, hatta hoşnutluk gösterilmesini bile yasaklıyordu. Yalnız kayıtsızca, yola çıkmak üzere kaçta hazır olmak gerektiği sorulabilirdi. Ama haber öyle beklenmedik Nerjin'in sevinci öylesine büyüktü ki kendine hakim olamadı, sevinçten uçarak, heyecanla yarbaya teşekkür etti.

Yarbayın yüzünde yine kıl oynamadı, hemen dışarı çıkıp tutukluları ziyarete götürecek gardiyanlara emir vermeye koyuldu.

Bunlar arasında gardiyanlara, çalıştıkları yerin önemi ve bu yeri çevreleyen devlet sırrı hatırlatılıyor, bugün ziyarete çıkan vatan hainlerinin iflâh olmaz kişilikleri belirtiliyordu. Bu ziyaretten yararlanıp, ellerinin altındaki devlet sırlarını, Amerika Birleşik Devletlerine yollamak üzere karılarına verebilirlerdi. Bu istekle yanıp tutuşmaktaydılar. (Aslında gardiyanların lâboratuvarlarda olup bitenlerden hiç haberleri yoktu. Mavrino'dan dışarı çıkarılacak bir kâğıt parçasının bütün ülkeyi havaya uçuracağını söylemek yeterliydi). Ardından elbiselerle çorapların içindeki muhtemel gizleme yerlerinin listesi geliyordu. Bu yerleri bulma yöntemleri gardiyanlara öğretiliyordu. (Üstelik elbiseler kendilerine ziyaretten bir saat önce verilecekti. Bunlar özel elbiselerdi, ancak geçit törenlerinde kullanılıyordu.) Gardiyanların tutukluları aramayla ilgili emirleri iyi anlayıp anlamadıklarını öğrenmek için, ardından bir sürü soru soruluyordu. Sonunda da tutukluyla ziyaretçisi arasındaki konuşmanın ne şekil alabileceği anlatılıyor, onları nasıl dinlemek ve kişisel, ailevî olmayan meselelere geçince sözlerini kesmek gerektiği tekrar bildiriliyordu.

Yarbay Klimentiyef yönetmeliği iyi bilirdi, düzeni de severdi.

27. ŞAŞKİN BİR ROBOT

Cezaevi koğuşuna koşan Nerjin koridorun karanlığında küçük teğmen Nadelaşin'i az kalsın deviriyordu. Kalın ceketinin altında yırtık pırtık havlu parçasını taşıyordu hâlâ.

İnsanoğlunun yaradılışındaki olağanüstü atılımla, o an Nerjin'de her şey değişivermişti. Beş dakika önce koridorda çağrılmayı beklerken, hayatının otuz yılı bir türlü kendini kurtaracak gücü bulamadığı saçma ve dayanılması güç başarısızlıklar dizisi gibi geliyordu. Başarısızlıklarının en beteri de evliliğinden hemen sonra savaşa katılışı, tutuklanması ve uzun süre karısından uzak kalmasıydı. Karısıyla arasındaki sevginin imkânsızlığını, ayaklar altında çiğneneceğini açıkça görüyordu.

Derken aynı gün, öğlen üstü karısıyla görüşebileceğini bildirmişler, birden otuz yıllık hayatı yepyeni bir güneşin ışığıyla aydınlanmıştı: Yay gibi gergin, önemli şeylerle olduğu kadar ufak tefek ayrıntılarla da anlam kazanan, gururla bir başarıdan ötekine yönelen ve amaca giden bu hayatın en beklenmedik adımları savaşa gitmesi sonra tutuklanıp uzun süre karısından ayrı kalmasıydı. Dışardan bakıldığında bu ayrılık üzücüydü; ama Gleb, için için, bu felâketten mutluluk duyuyordu. Buzlu bir su gibi içiyordu felâketini. Yeryüzünün hiçbir yerinde, hele aile yuvasının sakin ve doygun havasında hiç tanıyamıyacağı insanları, duyamıyacağı olayları burada öğreniyordu. Genç yaşından beri Gleb Nerjin, günlük hayatın içinde çırpınıp debelenmekten çekinirdi. Atasözünün dediği gibi: «İnsanı koca bir deniz değil, bir kaşık su boğardı.»

Karısını yeniden görecekti. Her şeye karşın onları birleştiren bağ kopmamıştı. Tam doğum yıldönümüne raslamıştı ziyaret. Özelikle bir gün önce Yakonof'la arasında geçen konuşmadan sonra. Bundan böyle ziyaret olmayacaktı belki. Ama bugünkü hepsinden önemliydi. Düşüncesi alevli oklar gibi süzülüyordu: Şunu unutmamalı, bunu hatırlamalı, şunu da, öbürünü de...

Kimi yemekten gelen, kimi yıkanmaya giden tutukluların kaynaştığı büyük odaya daldı; Valentulya Priyançikof yorganını atmış,kollarını açmış, sırtında bir iç do-

nuyla sonradan bakan olduğu anlaşılan resmî memurla bir gün önce yaptığı konuşmayı gülerek anlatıyordu. Nerjin, Valentulya'yı dinlemek isterdi: Hayatın şarkılarla dolu, işleri yoluna koymak için yüz yılın bile az geldiği o eşsiz anlarından biriydi. Ama kahvaltıdan vazgeçemezdi; bir tutuklunun her zaman kahvaltısı olmazdı. Üstelik Valentulya'nın hikâyesi başarısız sona yaklaşmıştı. Bütün yatakhane kararını açıkladı: Abakumof'a tutukluların başlıca ihtiyaçlarından söz etmemek alçaklıktı. Kurtulmak için direnen ve itiraz eden Priyançikof'un üstüne çullanan beş cellât hemen iç donunu çıkardılar, yuhlar, haykırışlar, kahkahalar arasında koğuşta Valentin'i kovaladılar, kemerleriyle kırbaçlayıp üstüne sıcak çay döktüler.

Orta pencereye giden geçitte bulunan Nerjin'in yatağının altında, tam Valentulya'nın kaçtığı ranzanın karşısında Andrey Andreyeviç Potapof sabah çayını içiyordu. Bu neşeli canlılığa bakarken gözleri yaşarana dek kahkahalarla gülmeye koyuldu, gözlüklerinin altında biriken yaşları sildi. Kalk zili çalmadan yapılan Potapof'un yatağı düzgün bir dörtgeni andırıyordu. O sıra ekmeğinin üzerine incecik bir tereyağ tabakası sürmekle meşguldü. Cezaevi kantininden bir şey aldığı yoktu, kazandığı bütün parayı karısına gönderiyordu. Şaraşka ölçülerine göre çok para alıyordu: Eline tam yüzelli ruble geçiyordu; bu para, tutuklu olmayan bir hizmetçi kadının kazancının üç katıydı. Potapof yeri doldurulmaz bir uzmandı, şefleriyle de arası iyiydi.

Nerjin koşarken ceketini çıkarmış, yapılmamış yatağının üstüne atmıştı. Potapof'u selâmladı, ama onun karşılığını beklemeden yemekaneye koştu.

Potapof, sorgusu sırasında her şeyi itiraf eden, itiraflarını imzalayıp duruşma sırasında doğrulayan mühendisti; Almanlara çok az bir para karşılığı Stalin'in gurur duyduğu beş yıllık plânları satmıştı. Sattıklarının başında Dnieproghes, Dinyeper'deki hidroelektrik santralı vardı. Santral havaya uçurulmuştu ama o haliyle satmıştı işte. Ancak insanlardan kurulu bir mahkeme, bu inanılmaz ve görülmemiş cinayeti için Potapof'a on yıl hapis ve beş yıl vatandaşlık haklarından mahrumiyet verebilirdi. Tutuklu argosunda bunun adı: «On artı beş» ti.

Başta Potagof'un kendisi, ardından onu gençliğinde tanıyanların hiç biri kırk yaşında, siyasî bir suçtan ötü-

rıl cezaevine atılacağını düşünemezdi. Dostları Potapof'a haklı olarak robot derlerdi. Bütün hayatı işiydi, üç günlük tatiller bile sıkardı onu. Hayatında bir kere, o da evlendiğinde, izin almıştı. Yerine koyacak birini hiç bulamamışlar, Potapof da isteyerek tatillerinden vazgeçmişti. Ekmek, sebze ya da şekerin yokluğunu farketmezdi bile. Kemerini bağlıyabilmek için bir delik daha açar, hayatta ilgilendiği tek şey olan yüksek voltajlı akımların nakliyle uğraşırdı. Aslında insanlığın geri kalan bölümü olan yüksek voltajlı akımların nakliyle uğraşmıyanlar hakkındaki düşüncesi belirsizdi. Elleriyle bir şey yaratmayıp yalnız dilleriyle çalışanları insandan saymazdı. Dinyeper hidroelektrik santralının bütün elektrik hesaplarını o yapmış, orada evlenmiş, kendisi gibi karısının hayatı da o yılların doymak bilmez sevinç ateşine adanmıştı.

1941 yılında yeni bir elektrik santralı yapıldı. Potapof'un askerlik hizmeti bağışlanmıştı. Ama gençliğinin eseri Dinyeper hidroelektrik santralının uçurulduğunu öğrenince karısına:

— Katya, dedi. Gitmem gerekiyor.

Karısının cevabı şu oldu:

— Evet Andriyuşa, gitmen gerekiyor.

Ve Potapof gözünde üç numara gözlükleri, kemeri her zamankinden fazla sıkılmış, sırtında buruşuk bir gömleği, üzerinde subay işareti, kemeri boş (çok iyi hazırlanan bu savaşın ikinci yılında subaylara yeterince tabanca bulunamıyordu) yola çıktı. Kastornaya'nın güneyinde, yanan çavdar ürününün dumanları arasında, bir temmuz sıcağında tutsak edildi. Kaçtı ama Rus saflarına erişemeden bir daha yakalandı. İkinci kere, üzerine paraşütçülerin yağdığı bir tarladan tüydü ve üçüncü kere ele geçti. Her üçünde de silâhsızdı.

Tutsakların ağaç kabuklarını, otları ve ölü arkadaşlarının etlerini kemirdiği Novograd - Volinsk ve Çestokhova yamyam kamplarında yaşadı. Almanlar, Berlin'e götürmek üzere, günün birinde onu bulunduğu kamptan çıkardılar. Berlin'de terbiyeli ama aşağılık, çok iyi Rusça konuşan bir herif, Dinyeper hidroelektrik santralını yapan Potapof olup olmadığını sordu. İspatlamak için, örneğin, oradaki jeneratörün çalıştırma grafiğini çizebilir miydi?

Bu grafik yıllar önce yayınlanmıştı. Potapof, tered-

düt etmeden çizdi. Zorlanmadığı halde de, soruşturma sırasında bu olaydan söz etti.

Savcının iddianamesinde bu hareketinin adı: «Dinyeper hidroelektrik santralı sırlarının kaçırılışı» oldu.

Duruşma zaptına geçirilmesi unutulan şey anlattıklarımızın devamıydı: O hiç tanımadığı Rus, Potapof'un kimliğini öğrendikten sonra aynı santralı bir kere daha yapmaya söz verirse bir kâğıt imzalayıp işinin sonunda salıverileceğini, yiyecek ve para alacağı gibi sevgili işine de döneceğini söyledi.

O çekici kâğıdı önüne koyarlarken Potapof'un düşünmekten buruşmuş robot yüzü hareketlendi. Ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nde kahraman ilân edileceğini aklına getirmeden, tumturaklı cümlelere sapmadan, en ufak bir pişmanlık duymaksızın, ağırbaşlılıkla cevap verdi:

— O işi yaparken bir kâğıt imzaladım ve yemin ettim. Bunu imzalarsam arada bir çelişki olmaz mı? Böylece sessiz, gürültüsüz, rahat bir hayat yerine ölümü seçiverdi.

Tanımadığı Rus:

— İyi ya, dedi. İnançlarınıza saygım var.

... Ve Potapof'u yeniden yamyam dolu kampa yolladı.

Rus mahkemesi de, bu soylu davranışından ötürü on yıllık cezasına başka şey eklemedi.

Mühendis Markuşef aynı kâğıdı imzalamış ve Almanlar hesabına çalışmıştı. Onu da on yıla mahkûm ettiler.

Dostlarla düşmanları eşitleyen Stalin'in imzası ona, insanlık tarihinde özel bir yer ayırıyordu.

Sırtında paraşütçü üniforması, elinde makineli, gözünde iyi kötü yaptığı kırık camlı gözlüğü, bir Sovyet tankının üstünde 1945 yılında Berlin'e girdiği için de mahkeme Potapof'u mahkûm etmedi.

Böylece Potapof, «on artı beş» le paçayı kurtardı.

Nerjin yemekhaneden döndü, pabuçlarını çıkardı, hem kendini hem de Potapof'u sarsarak ranzasına tırmandı. Önünde günlük akrobasi zorunluğu vardı: Hem üzerinde duracak hem de yatağını kırışıksız, kambursuz yapacaktı. Yastığını çektiğinde altından, koyu kırmızı, saydam plâstikten bir sigaralık çıktı. On iki Belomorkanal sigarasıyla doldurulmuş, içine bir kâğıt sıkıştırılmıştı. Kâğıtta büyük bir özenle şu sözler yazılıydı:

Bak nasıl öldürdü on yılını
Harcamakla hayatının baharını.

Yanılmak imkânsızdı. Şaraşka'da, hem lisede okuduğu Yevgeni Onyegin'den bölümler hatırlayan, hem de çok güzel yazı yazabilen tek kişi Potapof'du.

Başını, ranzanın kenarından aşağı uzatan Nerjin:

— Andreyiç! dedi.

Potapof çayını içmiş, gazetesini açmış, yatağını bozmamak için oturarak okuyordu.

— Ne var? diye mırıldandı.

— Sizin eseriniz mi bu?

— Bilmem, dedi Potapof gülümsememeye çalışarak. Buldunuz mu?

— Andreyiç! diye bağırdı Nerjin. Bu çok güzel bir şey ama!

Potapof'un yüzünde tatlı, kurnaz kırışıklıklar belirdi, çoğaldı. Gözlüklerini burnunun ucuna itip cevap verdi:

— Lubyanka'da, Esterhazi kontuyla birlikte aynı hücrede kaldığım sıra, çift günler bok kovasını ben taşırdım, tek günler de o; duvara asılı cezaevi yönetmeliği üzerinde ona Rusça öğretirdim. Doğum gününde, kurutulmuş ekmek içinden üç düğme armağan ettim. (Onun düğmelerini koparmışlardı.) Habsburg'ların hiç birinden, işine yarayan böyle bir armağan almadığını söyledi.

«Ses sıralanması» na göre Potapof'unki «cızırtılı ve anlamsız» olarak tanımlanıyordu.

Nerjin, ranzadan sarkmış, Potapof'un sert, kırış kırış yüzüne sevgiyle bakıyordu. Gözlüklü haliyle kırkbeş yaşından fazla göstermiyordu, üstelik enerjik bir havası da vardı. Ama gözlüklerini çıkardı mı çukura kaçmış, çevresi kopkoyu gözleri onu bir ölüye benzetiyordu.

— Ama bu armağanınız beni üzüyor Andreyiç, karşılığında size bir şey veremem. Sizin gibi becerikli değilim ki, ellerimle bir şeyler yapabileyim. Doğum günümü nasıl da hatırladınız?

— Boş verin canım, dedi Potapof. Hayatımızda kaç önemli gün kaldı ki?

İçlerini çektiler.

— Çay ister misiniz? dedi Potapof. Şimdi kendime yaptım.

— Hayır Andreyiç, istemem. Bugün ziyaretçim var.

— Çok iyi! Karınız mı?

— Evet.

— Tam da gününe gelmiş. Valentulya, başımızı ağrıtmasan olmaz mı?

— Ne hakla bir insan öbürüyle alay ediyor?

Nerjin sordu:

— Gazetede ne var Andreyiç?

Potapof, kurnaz Ukraynalı gözlerini kısıp ranzasından sarkarak kendisine bakan Nerjin'e doğru kaldırdı başını.

İngiliz perisinin masalları
Bakirenin uykusunu kaçırıyor

Temmuzun ortasında bile yarı karanlık olan Butirka cezaevinin tıklım tıklım ve gürültülü bir hücresinde tanışalı üç yılı aşıyordu. Orada, savaş sonrasının ikinci yazında, birbirinden çok ayrı kişilerin yolları karşılaşmıştı. Avrupa'dan yeni gelenler bu hücreden geçmişlerdi. Alman esir kamplarının barakalarından kurtulan güçlü kuvvetli tutuklular da kendi ülkelerinin cezaevlerine, kamplarına aktarıldılar. Bir de, **Gulag'ın** inlerinden şaraşkaların cennetine giderken buradan transit geçen yaralı ve sakat sürgünler vardı. Hücreye girdiğinde Nerjin, yatak yerini tutan tahtaların altında sürünerek ilerlemişti: Tahtalar o kadar alçaktı ki, dört ayak sürünerek altlarından geçmek gerekiyordu. Orada, leş gibi asfaltın üstünde, gözleri karanlığa iyice alışamadan neşe içinde sormuştu:

— Sonuncu kim dostlar?

Anlamsız, çatlak bir ses cevap vermişti:

— Böööö! Benim arkama geçeceksiniz.

Günden güne, tutuklular başka yere gönderilmek üzere hücreden çıkarıldıkça ilerliyor, tahtaların altından geçip, «bok kovasından» «pencereye» gidiyorlardı. Üçüncü haftaya doğru da, «pencereden bok kovasına» dönüyorlardı ama bu kez tahtaların üstünde ilerliyerek. Sonra yine pencereye doğru gidiyorlardı. Aradaki yaş, hayat ve zevk farkına karşın dostlukları gelişmiş, sağlamlaşmıştı.

O sıralar, mahkûmiyetinden sonra tartışmayla geçen bitmez tükenmez aylar içinde Potapof, hayatını alt üst etmese hayat boyu siyasetle ilgilenmiyeceğini itiraf etmişti.

İşte orada, Butirka cezaevinin tahtaları altında ro-

bot ilk kez ne diyeceğini, ne yapacağını şaşırdı. Bilindiği gibi, bu durum robotlar için hiç de iyi değildir. Hayır, yine eskisi gibi Almanların ekmeğini reddettiğine üzülmüyordu; esir kampında açlık çekerek geçirdiği üç yıla da yanmıyordu. Yabancıların iç işlerimiz üzerine yargıya varmaları, ona, her zamanki gibi dayanılmaz geliyordu.

Şüphe kıvılcımı içinden fışkırmıştı, ateş yavaş yavaş büyüyordu. Dinyeper hidroelektrik santralini yapan kişilerin neden boş yere cezaevlerinde yattıklarını bir türlü anlıyamıyordu.

28. ÇORAP YAMAMAK SANATI

Saat sekiz kırk beşte, özel cezaevinin koğuşları denetlenirdi. Kamplarda saatlerce süren, buz gibi soğukta titreşerek bekleyen zek'ler, birer birer, beşer beşer, yüzer yüzer, bölük bölük, itilip kakılarak yapılan bu işlem şaraşkada gürültüsüz ve acısız geçerdi. Zek'ler yataklarının yanında çaylarını yudumlarken iki nöbetçi subay (nöbetini bitirenle yerine gelen) içeri girerdi. Zek'lerin bir kısmı ayağa kalkar, diğerleri otururdu. Bildiriler okunur, zek'lerin dilekleri isteksizce dinlenirdi.

O gün cezaevinde nöbetçi subay teğmen Şusterman'dı. Uzun boylu, siyah saçlıydı Şusterman. Suratsız değildi ama sağlam bir eğitimden geçen bütün gardiyanlar için yönetmeliğin gerektirdiği gibi, en ufak insanlık belirtisinden yoksundu. Cezaevi disiplinini sağlamlaştırmak için Lubyanka'dan, Nadelaşin'le birlikte gönderilmişti. Zek'lerin bir çoğu onları Lubyanka'dan hatırlıyordu: O sıralar ikisi de assubay rütbesiyle muhafızlık yapıyorlardı. Başka bir deyimle yüzü duvara dönük tutukluları onlar elerinden tutar, aşınmış merdivenlerden cezaevini sorgu yerine bağlayan, dördüncü ve beşinci katlar arasındaki geçidin bulunduğu sahanlığa tutukluları onlar indirir, sorguya götürürlerdi. Yüzyılın üçte biri boyunca, merkez cezaevinin bütün ünlü tutukluları bu geçitten geçmişlerdi: Kadetler (askeri okul öğrencileri), ihtilâlci sosyalistler, anarşistler, ekim ihtilâline katılanlar, menşevikler, bolşevikler, Sayinkof, Yakuboviç, Kutepof, Ramzin, Sulgin, Buharin, Rikof, Tukaçevski, profesör Pletnef akademi üyesi Vavilof, mareşal Paulus, general Krasnof, bilginler, dünyaca tanınmış şairler, arkalarından karıları, kızları. Tutuklululuları yine çok ünlü bir odaya götürür, Kaydedilen Hayatlar defterine, madenî plâkanın açık bıraktığı boşluğa, alttaki ve üsttekini görmeden imzalarını atarlardı. Sonra tutukluların intihar etmek niyetiyle kendilerini atmamaları için iki yanı trapezcilerinkini andıran bir ağla örtülü merdivenden inerlerdi. Ardından, albayların altın yıldızlarını soğuk bir ışıltıyla parlatan lâmbaların ışığında, bakanlığın boğucu ve sonu gelmez koridorlarına dalarlardı.

Sorguya götürülenler umutsuzluğun sonsuz derinliklerine dalsalar da dalmasalar da iki adam arasındaki ayrılığı kısa sürede anlarlardı: Şusterman —tabii o sıra adını bilmiyorlardı— ın gür kaşlarının altında ürkütücü bir bakışı vardı. Pençe gibi elleriyle tutuklunun dirseğini kavrar, kabaca, soluyarak merdivene sürüklerdi; aydede suratlı, haremağası kılıklı Nadelaşinse tutuklunun epey gerisinden yürür, ona dokunmaz, terbiyelice, nereden sapması gerektiğini söylerdi.

Bu nedenle yaşça daha küçük olan Şusterman, apoletlerine üç yıldızı takmıştı bile.

Nadelaşin, ziyarete gideceklerin saat onda hazır olmalarını söyledi. Akşama film gösterilip gösterilmeyeceğini soran birine de, hayır, dedi. Bir hoşnutsuzluk mırıltısı duyuldu. Khorobrof köşesinden karşılık verdi:

— **Kuban Kazakları** gibi boktan bir şey için nasılsa rahatsız olmağa değmez.

Konuşanı susturmak için Şusterman birden döndü, bunu yaparken de kafasında tuttuğu rakamı unutup tutukluları yeniden saymaya başladı.

Sessizlikte güç duyulan bir ses:

— Görürsün, dedi. Dosyana geçecek sözlerin.

Kim olduğunu anlamak imkânsızdı.

Üst dudağı sinirden büzülmüş Khorobrof ona cevap verdi:

— Vızgelir! Dosyama o kadar çok şey yazdılar ki, zaten yeni bir yazıya yer yok.

Dört köşe, kalın gözlükleriyle komşu ranzada oturan mühendis Adamson:

— Teğmenim, dedi. Noel ağacı rica etmiştik. Kabul edildi mi edilemedi mi?

Bu iyi haberi bildirmekten memnunluk duyduğu anlaşılan asteğmen:

— Olacak, dedi. Buraya, orta yere yerleştireceğiz.

Ranzasına tırmanıp oturan Russka:

— Süsleyebilir miyiz? diye sordu.

Bağdaş kurmuş, yastığının üstüne bir ayna yerleştirmiş, kravatını bağlamaya çalışıyordu. Beş dakika sonra Clara ile karşılaşacaktı: Nöbetçi kulübesinin önünden geçip avluya girdiğini pencereden görmüştü.

— Bakarız. Şimdilik bize bir şey söylemediler.

— Ne söyliyebilirler ki?

— Süssüz Noel ağacı neye yarar? Ah, ah!

— Sakin ol dostum. Ya kaynar suyumuz ne olacak?

— Bakan bu işin icabına bakacak mı?

Şen bir mırıltı yayıldı koğuşa. Herkes ağacın sözünü ediyordu. Nöbetçi subaylar arkalarını dönmüş gidiyorlardı. Mırıltılar arasında Khorobrof yine bağırdı:

— Söyleyin onlara, ortodoksların Noeline kadar bıraksınlar ağacı. Yani 7 ocağa kadar. Ağaç Noel'de kurulur anlaşıldı mı, yılbaşı günü değil!

Nöbetçi subaylar duymaz görünüp çıktılar.

Herkes birden konuşuyordu. Khorobrof'un kafası, subaylara söylemeyi unuttuğu bir şeyle meşguldü. Şimdi sesini çıkarmadan yüzünü oynatıp görünmeyen biriyle tartışıyordu. Hayatında ne Noel'i kutlamıştı, ne Paskalya'yı. Ama terslik olsun diye, cezaevine girdiğinden beri bayram kaçırmıyordu. Bu bayramlar ne arttırılan arama - taramalara yol açıyordu, ne de rejimin daha sert bir tepkisiyle karşılaştığı vardı.

Adamson çayını bitirdi, kalın plâstik çerçeveli gözlüğünün buğulanan camlarını sildi, Khorobrof'a:

— İliya Terentiç, dedi. Tutukluluğun ikinci şartını unutuyorsun: Başını belâya sokma!

Khorobrof, tatsız bakışlarını Adamson'un üzerinde gezdirdi:

— Bu şartın modası geçmiş, senin gibi eskimiş tutuklulardan kalma. Gıkınız çıkmadı da ne oldu, hepinizi geberttiler.

Khorobrof haksızdı. Adamson'la birlikte tutuklananlardı Vorkuta grevini düzenleyenler. Ama bu olay da diğerleri gibi sonuçlanmıştı. Khorobrof'a anlatmaya çalışmanın hiç bir anlamı yoktu. Adamson omuzlarını silkip şu sözleri söylemekle yetindi:

— Rezalet çıkarırsan ağır çalışma kamplarından birine gönderirler seni.

— Benim istediğim de bu Grigori Borissiç! Çalışma kampıysa çalışma kampı! Vızgelir bana! Hiç olmazsa neşeli adamlar arasında olurum, karşıma bir sürü koyun çıkmaz!

Her şeye geciken Rubin çayını bile içmemişti. Darmadağınık sakalıyla Potapof'un ve Nerjin'in ranzasının yanında duruyor, Gleb'e:

— Nice yıllara benim genç Montaigne'im, diyordu.

— Çok duygulandım Lev, sevgili dostum. Zahmete girmemeliydin...

Nerjin ranzasında diz çökmüş, tutuklu eseri bir sumene bakıyordu. Tutukluların acelesi olmadığından, elindeki, yeryüzünün en özenle yapılmış şeylerinden biriydi. Bezden küçücük cepleri, fermuarları, düğmeleri, dışardan gelme birkaç paket de iyi cins kâğıdı vardı içinde. Tabii bütün bu iş, devletten çalınan zamanda yapılmıştı.

Gleb'in ziyaret hazırlıklarıyla gençleşen yüzü yeniden kül rengi kırışıklarla dolmuştu. Kızıl saçları sarkıyordu.

Komşu ranzada, Priyançikof'un yatağının üstünde kel kafalı, iri yarı orta yaşlı bir mühendis, boş geçen son saniyelerini Potapof'tan aldığı gazeteyi okumakla dolduruyordu. Gazeteyi açmış, gözlerinden epey uzakta tutuyor, kaşlarını çatıyor, dudaklarını oynatıyordu. Koridorun zili çaldığında öylesine katlayıverdi.

— Ne dediklerini anlamıyorum birader! Bir dünya hâkimiyeti lâfıdır gidiyor.

Gazeteyi atacak yer aradı.

Koğuşun öbür ucunda, upuzun bacaklarını yatağının kenarlarından sarkıtan dev Droyetsof, bas sesiyle sordu:

— Sen ne diyorsun Zemelya? Dünya hâkimiyeti seni de mi çekmiyor ha?

Soruyu ciddiye almış gibi, şaşkın şaşkın:

— Ben mi? diye sordu Zemelya. Yok, yok. Ne işime yarar? İstemem, istemem.

Homurdanarak aşağı inmeye koyuldu sonra.

— Öyleyse işbaşına, dedi Droyetsof.

Aşağı bir atladı ki, yer sarsıldı.

Zil sesi kesilmemişti. Tutuklular pazar çalışmasına çağırılıyordu. Denetimin bittiği, enstitü merdivenine çıkan «Çar Kapısı» nın açıldığı ilân ediliyordu. Zek'ler koyun sürüsü gibi, çabucak yürüdüler.

Çoğu çıkmıştı. Başta koşan Doronin'di. Kalkıp çay içtikleri sıra pencereyi kapayan Sologdin bu kez pencereyi açtı, okuduğu Ehrenburg'un kitabını da araya sıkıştırdı. Sonra, profesör Çelnof'a yetişmek üzere koridora fırladı. Rubin, bu sabah da bir şey yapamamıştı. Kahvaltısından arta kalanı aceleyle başucu masasının üstüne bıraktı, bu ara üstüne de biraz çay döktü. Sonra delik deşik, kambur zambur yatağıyla bir süre boğuştu. Bütün çabası yatağı düzeltmesini sağlayamadı. Tekrar çağrılıp yatağı yeniden yapma zorunda bırakılabilirdi.

Nerjin'e gelince, yeni kılığını kuşanmakla meşguldü. Bir çağda şaraşkadaki zek'lerin hepsi, her gün yeni giy-

silerle paltolar giyer, ziyaret günleri de bunları kuşanırlardı. Şimdi, hiç birini gözden kaçırmak istemeyen cezaevi yönetimi hepsine koyu mavi tulumlar dağıtmıştı. Böylece kulelerdeki nöbetçiler zek'lerle memurları birbirinden ayırıyor, kimin üzerine ateş edilmesi gerektiğini kestiriyorlardı. Cezaevi yönetmeliği ziyaretlerde onları elbise değiştirmeye, eski gömlekler ve elbiseler giymeye zorluyordu. Herhalde bu elbiseler varına yoğuna el konanlara aitti. Bazı zek'ler, birkaç saatliğine de olsa, iyi giyinmekten hoşlanırlardı. Çoğu, ölü sırtından alınan bu giysilerden rahatlıkla vazgeçebilirdi ama yönetmenlik, her günkü kılıklarıyla ziyarete gitmelerine izin vermiyordu. Ailelerinin cezaevi konusunda kötü şeyler düşünmemesiydi bütün dertleri. Hiç biri de sevdiklerini görmekten vazgeçmediğinden verilenleri giymek zorunda kalıyorlardı.

Yatakhane neredeyse boşalmıştı. İki katlı, on iki çift ranza vardı içerde. Tıpkı hastane yatakları gibi, örtüler çekilmişti. Üst çarşaf tersine çevrilerek yatağı kaplamıştı. Tozlanıp bir an önce kirlenmemesi için böyle yapılıyordu. Ancak bir bürokrat, hem de bir erkek kafasından çıkabilirdi. O erkeğin karısı bile kocasının bu buluşundan yararlanmaya kalkmazdı ya. Yine de cezaevi sağlık komisyonu böyle yapılmasını istiyordu.

Büyük koğuşa sessizlik çökmüştü, kimse de sessizliği bozma isteği yoktu. İçerde dört tutuklu kalmıştı: Giyinmekte olan Nerjin, Khorobrof, Adamson ve kel mühendis.

Sonuncusu, cezaevinde geçirdiği yıllardan sonra bile tutukluya has küstahlığı bir türlü edinemeyen, utangaç zek'lerdendi. Bir gün olsun işine gitmemek aklından geçmezdi. Ama o sabah hastalanmış, cezaevi doktorundan bir günlük dinlenme alıp ranzasının üstüne yığınla delik çorap yaymış, bir kenara da iplik ve çorap tamirine yarıyan kartondan bir yumurta koymuş, işe nereden başlıyacağını düşünüyordu.

On yıllık bir cezayı «resmen» tamamlayan Grigori Borissoviç Adamson, altı yıllık sürgüne başlamadan, suçunu tekrarlıyan diğer tutuklular gibi yeni bir on yıla mahkûm edilmişti. Pazarları işe gitmekten kaçındığı yoktu ama kaytarabildiği kadar kaytarıyordu işte. Eskiden, Komsomol olduğu yıllarda onu kimse tatil günleri de çalışanlardan ayıramazdı; ama bu çalışma o çağın havasına uygundu, ülkenin iktisadî durumunu düzeltmek, sözkonusuydu. Bir, iki yıl çalışıp her şeyi yoluna sokacak-

lardı. Dört yanda bahçeler yeşerecekti. Adamson on yıllık cezayı tamamlayan ender kişilerdendi; bu tür cezayı bir masal, mahkemenin çılgınlığı, ilk genel affa kadar bir eğlenti —yeni gelenlerin sandığı gibi— saymayanlardandı. Lâmı cimi yoktu işte, bir insanın hayatından on, on iki, on beş yıl çatır çatır sökülüp götürülüyordu. Uzun süredir kaslarının her hareketinden tasarrufu, bir dakikalık dinlenmeden bile faydalanmanın yollarını öğrenmişti. Pazar günü yapılacak en iyi şeyin de, iç çamaşırlarıyla yatağa uzanıp hareketsiz yatmak olduğunu biliyordu.

Sologdin'in sıkıştırdığı kitabı alıp pencereyi kapadı, sonra tulumunu çıkarıp yorganın altına girdi, sarındı, gözlük camlarını bir güderi parçasıyla sildi, ağzına bir şeker attı. Yastığını doğrulttu, yastığının altından kâğıda sarılmış kalın bir kitap aldı. Onun yatışını seyretmek dinlendirici bir şeydi. Khorobrof'un hali, tersine, feciydi. Pabuçlarını ranzanın kenarına koymuş, yaptığı yatağın üstüne giyinik olarak uzanmış, kara düşüncelere dalmıştı. Yaradılışı gereği, diğerlerinin omuz silkip geçiştirdiği dertler ona acı çektiriyordu. Cumartesileri, her şeyin gönüllülük esasına göre olduğu ilkesine bağlı kalınıp bütün tutuklular, hiç danışılmadan, pazarları çalışmak isteyen gönüllüler listesine yazılıyor ve bu liste cezaevi yönetmenliğine sunuluyordu. Gerçekten gönüllülük sözkonusu olsa Khorobrof canıgönülden imzasını atar, tatil günlerini çalışma masasının başında geçirirdi. Ama bu gönüllülüğün saçmalığı yüzünden Khorobrof, oraya, yatağına aptal gibi uzanmak zorunda kalıyordu.

Kampta yaşayan bir zek'in düşü, pazarları sıcacık yatağına uzanmaktan başk şey değildi.

Yapacak şey yoktu. Önceki gün gelen bütün gazeteleri okumuştu Khorobrof. Yatağının yanındaki masanın üstünde özel cezaevi kitaplığından aldığı kitaplar yığılıydı. Bunlardan biri, ünlü yazarların gazete yazılarını bir araya getiriyordu. Aleksi Tolstoy'un bir yazısını açtı. 1941 yılının haziran ayında şunlar vardı: «Korkudan çıldıran Alman askerleri, sınırda, ateşten ve çelikten bir duvara saldırdılar.» Kitabı hemen elinden bıraktı. Moskova dışında, iyi döşenmiş evlerinde, savaştan önce bir buzdolabı sahibi olan bu düşünce ustaları birer üstüninsan havasına bürünüp şişirilmişlerdi. Oysa radyodan başka dinledikleri, bahçelerindeki çiçek göbeklerinden

başka gördükleri şey yoktu. Yarı cahil bir kolhozcunun bile hayat tecrübesi onlardan fazlaydı.

Yığının diğer kitapları edebiyat eserleriydi ama okudukça Khorobrof'un midesi bulanıyordu. Bunlardan biri, dışardakilerin büyük ilgi gösterdiği «Bizden Uzak» adlı romandı. Birkaç sayfa okuyan Khorobrof'un midesi döndü. Kitap, etsiz bir hamur, içi boş yumurta, saman doldurulmuş bir kuş gibiydi. Zek'lerin yaptığı bir inşaattan söz ediliyordu. Ama ne zek sözü geçiyordu kitapta, ne kamp sözü. Ne hücrelere kapatıldıkları yazılıydı, ne az yemek yedikleri. Hepsi iyi giyimli, pabucu sağlam, ateşli birer Komsomol oluvermişti. Biraz tecrübesi olan okuyucu yazarın gerçeği gördüğünü, bildiğini, ona dokunduğunu, belki bir kampın güvenlik subayı olduğunu, ama gözünü bile kırpmadan yalan söylediğini anlayıveriyordu.

İkinci kitap, yıldızlı edebiyat göğünün doruğundaki yazar Galahof'tan «Seçmeler» di. Galahof adını görüp ondan bir şeyler bekleyen Khorobrof kitabı okumuş ama, tıpkı pazarları hazırlanan gönüllü listeleri gibi, kendisiyle alay edildiğini hissetmişti. Ara sıra aşktan adam gibi söz edebilen Galahof bir çeşit kafa felcine tutulmuş gibiydi. O çağın moda üslûbunu benimsemiş, insanlar için değil hayatı tanımamış, basit kafalarıyla en ufak gevezelik karşısında minnet hisleriyle dolup taşan köy budalaları için yazıyordu sanki.

İnsan yüreğini hoplatan, sıkıştıran şey kitaplarında yoktu. Savaş da çıkmasa, böyleleri profesyonel birer övgücü olmaktan başka çıkar yol bulamıyacaklardı. Savaş onlara, basit, bütün isanların anlıyabileceği duyguların yolunu açmıştı. Ama, savaş konusunda bile en akıl almaz şeyleri yüceltip anlatmaktan çekinmiyorlardı. Örneğin düşman saflarının gerisinde cephane yüklü düzinelerle tren uçuran bir Komsomol, Parti kuruluşlarında önemli bir görevi olmadığında gece gündüz Komsomol ödeneğini veremediği için yakınıp duruyordu.

Bir de ilerici yazarların kaleme aldığı «Amerika Hikâyeleri» vardı. Khorobrof bu hikâyeleri gerçek hayatla karşılaştırma olanağından yoksundu ama kitaptaki seçmeler şaşırtıcıydı. Her hikâyede Amerikayla ilgili korkunç bir olay yer alıyordu. Zehirle doldurulup bir araya getirilen bu hikâyeler öylesine kâbus gibiydi ki, Amerikalıların hâlâ ülkelerinden kaçmayışları, ya da kendi-

lerini tavana sallandırıp yaşamaktan vazgeçmeyişleri insanı şaşırtıyordu.

Gerçekten okunacak şey yoktu.

Khorobrof sigara içmeyi düşündü. Bir sigara alıp parmakları arasında ezmeye koyuldu. Koğuşun sessizliğinde iyi sıkıştırılmış tütün, parmakları arasında, kâğıdın altında hışırdıyordu. Olduğu yerde, yataktan çıkmadan, ayaklarını ranzanın kenarından kaldırmadan tüttürmeliydi. Sigara tiryakisi tutuklular tek gerçek zevkin, yatağa yatıp ağır ağır, gözler tavanda oynaşan bir daha geri gelmiyecek anılara dikili, kafa bilinmeyen bir geleceğe dalıp gitmiş, sigara içmek olduğunu bilirler.

Ama Khorobrof tiryaki değildi, dumandan da nefret ederdi. Adamson bile, sigara içtiği halde, haksız olarak, oda havasının temiz tutulması gerektiğini söylerdi. Özgürlüğün başkalarının haklarına saygıyla başladığına kesinlikle inanan Khorobrof içini çekerek yere atladı ve kapıya doğru yürüdü. Yürürken de Adamson'un elindeki kalın kitabı gördü. Cezaevi kitaplığında bu türden kitap bulunamıyacağını hemen anladı; dışardan gelmiş olmalıydı, dolayısıyla ilginçti. Yine de Khorobrof'un aklı başından gitmedi, özgür biri gibi gidip: «Ne okuyorsun?» ya da «Bunu nerede buldun?» diye sormadı. Nerjin'le desinatör, Adamson'un cevabını duyabilirlerdi. Arkadaşına yaklaştı ve alçak sesle:

— Grigori Borissiç, başlığına bakabilir miyim? diye sordu.

Adamson, canı sıkkın:

— Bak, dedi.

Khorobrof kitabı açtı ve şaşkınlıkla okudu: **Monte Kristo Kontu.**

Bir ıslık çaldı.

— Borissiç, dedi karşısındakini pohpohlarcasına. Arkandan gelen, senden sonra okuyacak biri var mı? Bana da verir misin?

Adamson gözlüğünü çıkardı, düşünceli düşünceli:

— Bakalım, dedi. Bugün saçlarımı keser misin?

Zek'ler düzenli olarak gelen berberi sevmiyorlardı. Kendi aralarından seçtikleri berberler kendi makaslarıyla, diledikleri şekle sokuyorlardı saçlarını. Vakitleri de olduğundan ağır ağır çalışıyorlardı.

— Makası kimden alacağız?

— Ziyablin verir.

— Oldu, kestim gitti saçlarını.

— Mükemmel, 128. sayfada kitabı ikiye ayırabilirim, biraz bekle. Az sonra geçiririm sana.

Adamson'un 110. sayfaya geldiğini gören Khorobrof'un keyfi yerine gelmişti, bir sigara tüttürmek üzere koridora çıktı.

Gleb ziyarete gitmeden önce, olağanüstü bir tatil izleniminin içinde yükseldiğini hissediyordu. Strominka üniversite sitesinin oralarda bir yerde de Nadya şu sıra sinirli olmalıydı. Karşılaştıklarında kafada birikenler dağılacak, söylemek istedikleri unutulacaktı. Önceden not edip ezberlemeli, sonra da kâğıdı yakmalıydı en iyisi. Üzerinde kâğıtla görüşmeye gidilmezdi. Sekiz noktayı, tam sekiz noktayı unutmamak gerekiyordu: Başka bir yere gidilebilirdi, cezanın sonuyla birlikte dertler bitiyordu, bir de sürgün vardı, sonra...

Nerjin, göğüslüğünü geçirmek üzere vestiyere koştu. Göğüslük Russka Doronin'in buluşuydu, pek çoğu bu buluşu benimsemişlerdi. Göğüslük, otuziki parçaya bölünen bir çarşafın parçasıydı. Bu parçaya bir de beyaz yaka dikilmişti. Cezaevi levazım müdürlüğünün bundan haberi yoktu tabii. Tulumun aralığından görünen iç gömleğinin üzerindeki «M.G.B. Özel Cezaevi. No: ...» yazısını gizlemeye yetiyordu. İki kordonla da boyuna bağlanıyordu. Göğüslük hepsinde, hiç olmazsa görünüşte, özledikleri rahat yaşamı canlandırıyordu. Kolay yıkandığı için nem hafta içinde, hem de ziyaret günleri kullanılabiliyordu. Bu takıldı mı, Enstitüde çalışan serbest memurlardan utanmıyorlardı.

Nerjin, merdivende, bir başka zek'in kurumuş, parça parça dökülen boyasıyla eskimiş pabuçlarını boşuna parlatmaya çalıştı. Yönetmenlik ziyaretler için pabuç vermiyordu. Nasılsa ayaklar masanın altındaydı, görünmüyordu.

Traş olmak için koğuşa döndüğünde (yönetmenliğin garip bir yanı traş makineleriyle usturalara izin verişiydi) Khorobrof kitaba dalıp gitmişti bile. Çoraplarını yamamakla meşgul desinatör, yatağının üstünden başka yere de yayılmıştı. Kalemle işaretleyip kesiyor, dikiyordu. Gözlerini kitabından kaldıran Adamson:

— Çorap yamamak gereğince yapıldığında etkilidir, dedi. Şekilci, ama iyi kötü idare edebilecek işten Tanrı hepimizi korusun. Acele etmeyin. İğneyi bir batırın bir

çıkarın, her noktadan iki kere geçin. Çok görülen bir hata da, kenarlarda çürük iplik kullanılmasıdır. Hasislik etmeyin, yırtılmış parçaları kurtarmaya niyetlenmeyin. Deliğin kenarlarını kesin. Berkalof'un adını duydunuz mu siz?

— Nasıl? Berkalof mu? Hayır.

— Nasıl duymazsınız canım? Berkalof eski bir topçu subayıydı, aynı zamanda da mühendis. BO-3 toplarını icat eden adam; hani o eşsiz, büyük bir uzaklığa mermiyi gönderen topun mucidi. Berkalof'u bir pazar günü, yine bir şaraşkada çorap yamarken gördüm. Radyo çalıyordu. Bir ses: «Tuğgeneral Berkalof, Birinci Derece Stalin Armağanı» demez mi? Tutuklanmadan önce binbaşıydı. Ne yaptı biliyor musunuz? Çoraplarını yamamaya devam etti, sonra da ispirto ocağında kendine galeta hazırladı. Ardından gardiyan geldi, anasına avradına sövdü, ispirto ocağına el koydu, cezaevi müdürüne de rapor etti. En azından üç gün hücrede yatması gerekiyordu. Derken cezaevi müdürü liseli gençler gibi koşarak geldi. Bir yandan da: «Berkalof! diye bağırıyordu. Eşyalarınızı toplayın. Kremlin'den sizi istiyorlar! Kalinin çağırıyor!» İşte biz Rusların kaderi.

29. TAVANA KADAR UÇMAK

Yaşlı matematik profesörü Çelnof hemen bütün şaraşkalarda tanınmıştı. Kimlik kâğıtlarında ve fişlerde, uyruğu karşılığında «Rus» değil de «Zek» yazardı. 1950 yılında cezaevinde on sekizinci yılını dolduran Çelnof, kaleminin ucuyla bir buhar kazanından tepkili motöre kadar pek çok buluşa katkı yapmış, birkaçına da bütün ruhunu vermişti.

Yine de, «Bir işe ruhunu vererek» deyiminin çok dikkatli kullanılması gerektiğini söylerdi profesör Çelnof. Ancak bir zek'in ruhu ölümsüz olabilirdi. Özgür insanlar çoğu kere boşuna, bir amaçtan uzak yaşarlardı. Bir tas soğuk bulgurla bir bardak sıcak çikolatanın önünde zek'ler arası yapılan dostça bir konuşma sırasında Çelnof bu düşünceyi, «Savaş ve Barış» ın Pierre Bezukhof'undan aldığını saklamamıştı. Bir Fransız askeri Pierre'in yoldan geçmesini önlediğinde Pierre'in koca bir kahkahayla şu sözleri söylediği hatırlanır: «Asker beni geçirmedi mi? Hah hah ha! Kimi, beni mi? Beni değil, ölümsüz ruhumu geçirmedi o!»

Mavrino şaraşkasında profesör Çelnof, tulum giymesine izin verilen tek zek'ti. Durum Abakumof'a kadar götürülmüş, profesör Çelnof'un tulum giymemesine Abakumof karar vermişti. Böylesi bir özgürlüğün başlıca nedeni, Çelnof'un adi bir zek olmayışıydı. Mavrino şaraşkasındaki görevi devamlı değil geçiciydi. Eskiden Bilimler Akademisi danışma üyesi ve Matematik Enstitüsü başkanıydı. Şimdi Beria'nın emrine verilmiş, hangi şaraşkada acele çözülmesi gerekli bir matematik problemi varsa oraya yollanıyordu. Kaba taslak bir çözüm bulup izlediği yolu anlatınca hemen başka bir şaraşkaya geçiyordu.

Profesör Çelnof, bu özgürlüğünden yararlanıp boş bir kafanın yapacağı gibi giyim eşyasının seçiminde titiz davranmıyordu. Ceketiyle pantolonu birbirine uymayan ucuz bir elbise giymişti; ayaklarında da keçe çizmeler vardı. Seyrek kır saçlarına örgü bir takke yerleştirmişti; kadın

takkesi mi, yoksa kayakçı takkesi mi belli değildi. Özellikle geniş kareli garip şalıyla dikkati çekiyor, şalını kadınlar gibi omuzlarını ve sırtını örtecek şekilde sarıyordu.

Çelnof, bu takke ve şalla gülünç değil, tersine gösterişli oluyordu. Uzun yüzü, profilinin sivri görünüşü, cezaevi yönetmenleriyle konuşmasındaki otoriter tavır, ancak soyut kafalarda görülen o apaçık mavi gözler Çelnof'u garip şekilde Descartes'a ya da Rönesans matematikçilerinden birine benzetiyordu.

Çelnof, Mavrino şaraşkasına kesin şifrenin matematik temelini hazırlamak üzere gelmişti: Bulacağı sistemle, telefonda değiştirilen ve ancak çözümleyerek karşı tarafa aktarılan sesten başkası anlam çıkaramıyacaktı. Elde şifre çözücü yüzlerce araç da olsa, telefonda konuşanların dışında kimse konuşulanları anlıyamıyacaktı.

Araştırma bürosunda böyle bir aracın montajı için hazırlıklara devam ediliyordu. Bütün desinatörler bu iş üzerinde çalışıyorlardı. Yalnız Sologdin'in hiç iş yaptığı yoktu.

Kuzeydeki İnta'dan gelir gelmez bulunduğu yere bir göz atan Sologdin, önüne gelene, uzun süren açlık rejiminin belleğini berbat ettiğini, yeteneklerinin köreldiğini, üstelik bu yeteneklerin doğuştan sınırlı olduğunu ve ancak yardımcı işler yapabilmesine yarıyacağını söylemiş durmuştu. Böyle bir şeyi kolaylıkla söyliyebilirdi; çünkü İnta'da genel çalışmalara katılmıyordu. Mühendis olarak keyifli bir işi vardı, oraya gönderilmekten hiç çekinmiyordu.

Ama Sologdin'i geri göndermediler. Denenmek üzere şaraşkada kaldı, her şeyin gerilim, acelecilik ve sinir içinde yapıldığı büyük buluş akımına katılmadan, sakin bir yardımcı görev verildi kendisine. Bulunduğu görevde yönetmelik derdi de yoktu, kırk yılda bir denetleniyor, bol bol boş vakti oluyordu. Denetim olmayınca da, geceleri gizlice, kendi anlayışına göre bir şifreli aracın plânını çizmeye koyulmuştu.

Büyük fikirlerin tek kişinin kafasından çıkabileceğine inanıyordu.

Gerçekten de, son altı ay içinde, on mühendisin bulmak için çalıştığı; ellerini durmadan çabuk tutmaya itildikleri için bulamadığı bir çözümü tek başına bulup çıkarmıştı. İki gün önce de, Sologdin, gayriresmi olarak

profesör Çelnof'tan çalışmalarını gözden geçirmesini rica etmişti. Şimdi zek kalabalığı içinde saygıyla profesörün kolunu tutmuş merdiveni çıkmasına yardım ediyor, araştırmaları konusunda profesörün söyleyeceklerini merakla bekliyordu. Çelnof, işle eğlenceyi birbirine karıştırmıyanlardandı.

Koridorlardan ve merdivenlerden geçtikleri kısa süre boyunca Sologdin'in merakla beklediği konudan değil de Lev Rubin'le yaptıkları sabah gezintisinden söz etmişti. Rubin, sabah odun kesenlerin yanına gitme iznini alamayınca Çelnof'a, İncildeki konulardan biri üzerine yazdığı şiiri okumuştu. Sağda solda bir iki aksak dize vardı ama, bütünüyle benzerine raslanmıyan bir şiirdi. Çelnof, fena olmadığını kabul etmek zorunda kaldı. Şiir, kırk yıl süreyle, yoksulluk, susuzluk, açlık içinde Musa'nın İbranileri nasıl çölden geçirdiğini, İbranilerin nasıl çıldırıp başkaldırdıklarını, sonunda vadedilen topraklara varacaklarını söyleyen Musa'nın haklı, halkın haksız çıktığını anlatıyordu. Rubin bu şiiri yazmak ve içine bir öğreti koyabilmek için çok uğraşmıştı.

Çelnof'un da bu konuda kendine özgü düşünceleri vardı. Coğrafya yönünden bu gezinin mantıksızlığına Rubin'in dikkatini çekti. Nil'den Kudüs'e kadar İbranilerin dörtyüz kilometreden az bir yolu vardı. Yani kutsal günlerde dinlenmek şartıyla bile bu yolu üç haftada kolayca aşabilecekleri ortadaydı. Demek bu kırk yıl boyunca Musa onları Kudüs'e götürmekle yetinmemiş, bütün Arabistan çölerini dolaştırmıştı. Abartma buradan çıkıyordu.

Yakonof'un odasının kapısında duran nöbetçi subaydan, profesör Çelnof odasının anahtarını aldı. Böyle bir güven ancak onunla Demir Maske'ye gösterilirdi. Çalıştığı yerde, memurların denetimi olmadan bir saniye bile iş göremezlerdi ötekiler. Bu bir saniyelik dikkatsizlik anı içinde zek'in kalemiyle gizli evrak dolu kasayı açacağı, pontolon düğmelerinden birindeki gizli makineyle kasadaki evrakın fotoğrafını çekeceği, atom bombasını patlatıp aya uçacağı sanılırdı.

Çelnof, içinde bir askıyla iki iskemlenin bulunduğu, «Beyin Yıkama» adlı odada çalışırdı. Bakanın izniyle, profesör Çelnof'a odanın bir anahtarının verilmesi kararlaştırılmıştı. O günden sonra da oda, güvenlik subayı binbaşı Şişkin'in gözünde devamlı bir tedirginlik konusu olmuştu. Tutukluların çifte parmaklıklı bir kapı

ardına tıkıldığı saatlerde yüksek maaşlı çalışma saatleri konusunda kendi başına buyruk olan yoldaş profesörün odasına girer, duvarları yoklar, tahtaların üstünde zıplar, elbise asacağının ardındaki tozlu boşluğu gözden geçirir, böylesine başıboş bırakmanın hiç de iyi sonuçlar vermiyeceğini düşünüp üzgün üzgün başını sallardı.

Yalnız anahtar olsa bir şey değil. Dört beş kapı ötede, ikinci katın koridorunda, Çok Gizli Bölüm'e girişin denetlendiği yer vardı. Denetleme yeri... ardında bir iskemle duran tezgâh demekti. İskemlede de bir kadın otururdu. O yerleri süpüren, çayı ısıtan hizmetçi kadınlardan değildi bu. Yer silme ve çay ısıtma işlerini görecek başkaları vardı, bu kadın Çok Gizli Bölüm'e giriş izinlerini gözden geçiriyordu. Bakanlığın matbaasında basılan izinler üç çeşitti: Devamlı, haftalık ve bir kerelik. Binbaşı Şişkin bu yolu bulmuş, sözkonusu çıkmaz koridora da çok gizli niteliğini o takmıştı.

Denetim yerinde iş kolay değildi: Buradan pek az kişi geçiyordu ama, gerek duvara asılı yönetmelik, gerekse binbaşı Şişkin yoldaşın sık sık söyledikleri görev başında çorap ya da hırka örmeyi yasaklıyordu.

Yirmi dört saatlik görevi paylaşan iki kadın, sürenin çoğunu uykuyla dayanılmaz bir boğuşma halinde geçiriyorlardı. Bu denetim yeri albay Yakanof için de bir dertti. Geçiş izinlerini imzalamak için bütün işleri yarıda kesilirdi. Yine de denetim yeri duruyor, bu iki kadına para verebilmek için de gerekli üç kapıcı yerine bir tek Spridon tutuluyordu.

Çelnof, denetim yerinde oturan kadının Maria İvanovna adını taşıdığını biliyordu. Kadın bu kır saçlı yaşlı adamı her sabah geçirirdi. Yine de sordu:

— Geçiş izniniz lütfen!

Çelnof karton üzerine basılan, Sologdin de kâğıttan yapılma geçiş izinlerini gösterdiler.

Denetim yerinden sonra iki kapının önünden geçtiler. Kapılardan biri camlıydı, tebeşire bulanmıştı. Ardında şaraşkanın sanatçısı ressam Kondraçef-İvanof çalışıyordu. Diğer oda Demir Maske'nin özel odasıydı. Çelnof'un kapısını açıp içeri girdiler.

Sevimli, dış avluyla tutukluların kaderini paylaşıp makinelilerle korunan bölgenin içinde kalan asırlık ıhlamurların gölgelediği yola bakan bir odaydı bu. Ihlamurların heybetli tepeleri buz kaplıydı.

Donuk beyaz bir gök kapak gibi duruyordu tepelerinde.

Ihlamurlaın solunda, boş bölgenin ilerisinde ahşap bir ev yükseliyordu. Zamanla rengi griye dönmüştü ama bu sabah bembeyazdı. İki katlı, demir damlı, gemi biçimindeki bu evde, çok eskiden malikânenin sahibi oturmuş ve taş binanın yapılmasını beklemişti. Öteki küçük Mavrino köyünün damları, bir tarla, daha da uzakta demiryolu boyunca bir lokomotifin gümüşsü dumanı görülüyordu. Kasvetli havada lokomotif ve vagonlar güç seçiliyordu.

Sologdin önünde uzanan görüntüyü farketmedi bile. Kendisini profesör çağırmıştı; ama yine de oturmadı. Pencerenin pervazına dayanmış, Çelnof'un masası üzerinde duran kendi kâğıt tomarını inceliyordu. Çelnof dik arkalıklı bir iskemleye çöktü, partal şalını omuzlarına iyice sardı, defterinin yazıyla dolu bir sayfasını açtı, mızrak gibi yontulmuş kalemini aldı ve sert bakışlarını Sologdin'e çevirdi: O ana kadar kayıtsızca sürüp giden konuşmaların havası birden değişivermişti.

Sanki koca koca kanatlar çırpılıyordu odanın içinde. Çelnof'un konuşması iki dakikayı aşmadı ama öylesine kısa ve özlüydü ki, düşünceleri arasında insan soluk bile alamıyordu.

Sologdin'in istediğinden de fazlasını yapmıştı Çelnof. Sologdin'in ortaya koyduğu çalışmanın matematik yönünden değerlendirilmesine girişmişti. Bu proje, istenilene çok yakın bir sonuç müjdeliyordu; yalnız elektronik araç ve gereçlere geçiş şarttı. Yine hafif enerjide birtakım sarsıntıların etkisinde kalmaması sağlanmalıydı; ayrıca çarkın iyi çalışmasını sağlamak için mekanizmadaki başlıca itici güçlerin etkisini iyice tesbit etmek gerekliydi.

— Sonra (Çelnof parıldıyan gözlerle Sologdin'e baktı) şuna dikkat edin: Temellerini attığınız araç kaos ilkesine dayanıyor, bu da çok iyi. Ama kaos belirtilip bir kere durulunca yöntem haline geliveriyor. Daha doğrusu, bu kaosu sarsılmalarla değiştirmenin yolunu aramak.

Profesör susup dalgınlaştı, kâğıdı ikiye katladı.

Sologdin, gözkamaştırıcı bir ışıkla karşılaşmışcasına gözlerini kapadı, bir şey görmeden durdu.

Profesörün ilk sözleriyle içi ısınmıştı. Sanki sevinçten tavana uçacakmış gibi geliyor, uçmamak için de pencerenin kenarına tutunuyordu bütün gücüyle. Cezaevine

girmeden önce neydi? Ne yapabilmişti? Gerçek bir mühendis miydi acaba? Özellikle dış görünüşüne önem veren bir çocuktu, zaten düşmanlarından birinin kıskançlığı yüzünden beş yıla hüküm giymişti.

Sonra Butirka, Presniya, Sev Ural Lag, İvdel Lag, Kargopol Lag...

Koruyucusu ve «vaftiz babası» güvenlik subayı teğmen Kamişan'a işte o sıralar rastlamıştı. Teğmen, ikinci bir ceza vermek için onbir ay onunla uğraşmıştı. Bu ikinci ceza on yıldı. Teğmen Kamişin yeni hapis cezaları veriken merkezdeki yönetmenliğin ölçülerine de aldırmıyordu.

Cezaları kısa olan ve savaş bitmeden önce çıkarılan özel bir emir gereğince içeri atılanları topluyordu. Uzun uzun, belirli bir suç aradığı da yoktu. Birinin arkadaşına Ermitage müzesinin Batıya tablo sattığını söylemesi yeterliydi... İkisi de hemen on yılı giyiveriyorlardı.

İşin içine bir de kadın hikâyesi karışmıştı. Tutuklulardan bir hemşireydi bu kadın. Kadınlara çok düşkün olan Kamişin, Sologdin'i kıskanmıştı. Kıskançlığı boşuna değildi. Bugün bile Sologdin hemşirenin varlığını canlı canlı duyuyordu. Onun yüzünden bir ek cezaya çarptırılmaya aldırdığı bile yoktu.

Kamişin, dayak atmaya bayılırdı. Dudaklara sopayla vurur, dişler bir kan seli içinde dökülürdü. İyi bir süvariydi. Kampa atla geldiği günler kamçısının sapından yararlanırdı.

Bütün bunlar savaşın içinde oluyordu. Dışardakilerin yiyecek kartı vardı. Ya kampta? Ya Dağdaki Mağarada?

İlk öğretiden sonra Sologdin bir şey imzalamamaya karar vermiş, yine de on yıllık cezadan kurtulamamıştı. Sologdin'i mahkemeden doğru hastaneye götürmüşlerdi. Ölüm halindeydi. Parçalanma yolundaki gövdesi ne ekmeği, ne yulafı, ne de bulguru kabul ediyordu.

Bir sedyeye yatırılıp morga götürüleceği gün gelip çattı. Bir tahta tokmakla Sologdin'in kafasını yarıp mezarlığa sürükleyeceklerdi. O gün kımıldadı...

Bütün isteği kurtulmak, bulunduğu yerden kurtulmaktı. Geri gelen hayatın gücü büyüktü. Tutukluluk yıllarından, it gibi çalıştığı yıllardan, elektrikçilerle teknisyenlerin çalıştığı sakin barakalardan sonra nerelere yükselmişti? Nasıl olmuştu bu iş? Bu yün takkeli Descartes

kimi övüyordu böylesine? Çelnof kâğıdı dörde, sonra sekize katladı.

— Gördüğünüz gibi, dedi, daha yapılacak çok iş var. Ama projeniz, şimdiye kadar ortaya atılanların en iyisi. Size özgürlüğünüzü kazandıracak, mahkûmiyetinizin kaldırılmasına yol açacak.

Çelnof gülümsedi. Yüzünün bütünü gibi ince, zayıf bir gülümsemeydi. İçten gülümsüyordu. Sologdin'den çok önce, çok değişik çağlarda, değişik şaraşkalarda çok fazlasını yaptığı halde ne özgürlük tehdidiyle karşı karşıyaydı, ne de cezasının kaldırılması korkusuyla. Aslında mahkûm bile edilmemişti. Çok gerilerde kalan bir gün Bilge Kişinin iğrenç bir sürüngen olduğunu söylemiş, tartışmasız, kararsız, umutsuz on sekiz yıla çarptırılmıştı.

Sologdin, gözlerini pırıl pırıl açarak doğruldu, gösterişçi bir tavırla:

— Vladimir Erastoviç, dedi. Bana gereken destek ve güveni verdiniz. Bu ilginizden ötürü size nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum. Minnettarınızım.

Belli belirsiz bir gülümseme dolaşıyordu dudaklarında.

Kâğıt tomarını Sologdin'e iade eden profesör:

— Sizden özür dilemem gerek, dedi. Çalışmanızı Anton Nikoloyeviç'e göstermememi istemiştiniz. Ama ne oldu biliyor musunuz: İçerde olmadığım bir sıra odama girdi ve tahmin edileceği gibi kâğıtları açtı. Tabiî çalışmanın konusunu hemen anladı. Ben de durumu ona açıklamak zorunda kaldım.

Sologdin'in gülümsemesi kayboldu, kaşları çatıldı.

— Sizin için bu kadar önemli miydi? (Çelnof'un şaşkınlığının yanı sıra, yüzü de haffiçe titriyordu). Neden ama? Ha bir gün önce, ha bir gün sonra...

Sologdin bile, bu işe verdiği öneme şaşıyordu. Başını önüne eğdi. Çalışmasını Yakonof'a sunma sırası gelmişti galiba.

— Nasıl anlatayım size, Vladimir Erastoviç? Bir ahlâk sorunu olduğunu sezmediniz mi? Bir köprü, bir vinç, bir kule sözkonusu değil ki. Sanayi alanında yaptığım işin önemi çok az, ama Büyük Çiftçi bu işe bel bağlıyor. Bizim yapacağımız aracı kullanacak kişiyi düşünüyorum da... Anlıyor musunuz, şimdiye kadar bu çalışmayı kendi gücümü ölçmek için yaptım. Sırf kendim için.

Başını kaldırdı.

Evet, kendisi için yapmıştı.

Çelnof, bu tür işleri çok iyi bilirdi. Genellikle araştırmanın en üstün biçimiydi.

— Ama içinde bulunduğumuz koşullar dikkate alınırsa kendiniz için araştırma yapmanız büyük bir lüsk olmuyor mu?

Sologdin güldü.

— Kusuruma bakmayın, özür dilerim, dedi. Önemi yok. Yalnız düşündüklerimi yüksek sesle söylüyordum. Kendinizi hiç üzmeyin. Size minnettarım. Çok, çok minnettarım.

Çelnof'un yumuşacık, güçsüz elini saygıyla sıktı, kâğıt tomarı koltuğunun altında, çıktı gitti.

Odaya girdiği sıra çalışmalarında özgürdü. Çıkarken ezilmiş bir galipti. Artık zamanının hâkimi değildi, amaçlarının da, çalışmasının da hâkimi değildi. Çelnof sırtı dimdik arkalığa dayalı, gözlerini kapadı ve uzun süre yerinden kımıldamadı. Yün takkesinin altındaki incecik yüzü gerilmişti.

30. KÖTÜ NOTLAR

İçin için sevinen Sologdin, alışılmamış bir şiddetle kapıyı açıp resim atölyesine girdi. Ama bu koca odada raslamayı umduğu sürüyle insandan hiç birini göremedi. Her zaman uğuldayan odada, pencerenin kenarındaki dolgun vücutlu kadından başkası yoktu.

Şaşıran Sologdin:

— Yalnız mısınız Larissa Nikolayevna? diye sordu.

Hızlı hızlı odanın öbür ucuna yürüdü.

Larissa Nikolayevna Emina otuz yaşlarında bir teknik ressamdı. Resim masasının yanına yerleştirdiği pencereden ayırdı bakışlarını, Sologdin'e gülümsedi.

— Dimitri Aleksandroviç? Ben de burada tek başıma bütün gün sıkılacağımı sanıyordum.

Sözleri gizli anlamlarla dolu gibiydi. Dikkati böylece çekilen Sologdin, kaçamak bir bakışla, bir etek ve yeşil bir yün ceketin örttüğü vücuda göz attı. Karşılık vermeden kadının önünden geçti. Oturmadan masasının üstündeki pembe kâğıda bir çizgi çekti. Sonra Emina'ya sırtını dönüp beraberinde getirdiği grafiği resim masasına iğneledi.

Resim atölyesi aydınlık, geniş bir odaydı. Binanın ikinci katındaydı. Güneye bakan üç büyük penceresi vardı. Her yerde görülen çalışma masalarının arasına resim masalarını yerleştirmişlerdi. Sayıları on iki kadardı. Kimi düz, kimi eğri, kimi dikey gelecek şekilde yerleştirilmişti. Sologdin'in masası en uçtaki pencerenin dibinde, Emina'nın masasının yanındaydı. Resim tahtası eğriydi, Sologdin'i kapıdan girecek şeflerinin bakışlarından koruyordu. Öte yandan da, pencereden dolan ışıktan dilediğince yararlanabiliyordu.

Sologdin, sonunda sertçe sordu:

— Neden bugün kimse yok?

Genç kadın tatlı bir sesle:

— Ben de size soracaktım, dedi.

Sologdin birden başını çevirip kadına baktı:

— Benden öğrenebileceğiniz tek şey, buradaki dört zavallı zek'in nerede olduğudur. Birinin ziyaretçisi var.

Ugo Leonardoviç Lettonyalıların Noelini kutluyor. İvan İvanoviç, geçen yıl sayıları yirmiyi bulan çoraplarını yamamak için izin istedi. Ben de buradayım. Asıl merak ettiğim diğer on altı arkadaşımızın, bizden çok daha büyük sorumluluk taşıyan memur arkadaşların nerede olduğu.

Emina onu yandan görüyor ve küçük, belirgin bıyığıyla çenesinin ucundaki sakalı arasında beliren hoşgörülü gülümsemeyi seçebiliyordu. Sologdin'e hayranlıkla bakıyordu.

— Nasıl? Komutanımızın dün Anton Nikolayeviç'le anlaştığını ve bugün çin resim atölyesine izin verildiğini duymadınız mı? Ama tabii, benim nöbete kalmam gerekti.

— Tatil mi? Niçin?

— Niçin mi? Bugün pazar.

— Ne zamandan beri pazarlar tatil günü oluverdi?

— Komutan, şimdilik acele yapılması gereken bir işimiz bulunmadığını söyledi.

Sologdin, birden Emina'ya döndü. Neredeyse hırsından titreyerek:

— Yapılacak acele işimiş yok mu? dedi. Alâ, alâ! Yapılacak acele işimiz yok demek?

Dudakları sabırsızlıkla titriyordu.

— Ya, yarından başlıyarak on altınızı da bütün grafikleri temize çekmek zorunda bırakırsam ne olacak? Hoşunuza gidecek mi?

«Onaltınızı da» derken neredeyse haykırmıştı.

Gece gündüz grafikleri temize çekmek dehşet verici bir işti ama; Emina yine de sakindi. Saygı uyandıran güzelliğine de uyuyordu bu davranış. Bugün, hafif eğimli resim masasını kaplayan kopya kâğıdını bile kaldırmamıştı, rahatça masaya abanıyordu. Dar ceketi kollarının yuvarlıklığını ortaya çıkarmıştı. Oturduğu yerde hafif hafif sallanıyor, iri iri açılmış tatlı gözlerle Sologdin'e bakıyordu.

— Tanrı korusun! Böyle bir kötülük yapar mısınız?

Sologdin, buz gibi bir bakışla sordu:

— Neden «Tanrı» sözcüğünü kullanıyorsunuz? Eninde sonunda bir Çekist karısısınız.

Şaşıran Emina:

— Ne önemi var? dedi. Paskalyada çörek bile yapmıyor muyuz?

— Paskalya çöreği mi?

— Öyle ya.

Sologdin uzun uzun Emina'ya baktı. Yünlü ceketin yeşili parlak, küstahçaydı.

Ceketi ve eteği vücudunu sarıyor, dolgun yanlarını ortaya çıkarıyordu. Ceketinin üst düğmeleri açıktı, patiska blûzunun yakası görünüyordu.

Sologdin pembe kâğıda bir çizgi daha çekti, düşmanca sordu:

— İyi ama kocanızın bir M.V.D. yarbayı olduğunu söylemiştiniz.

— O benim kocam, dedi Emina. Annemle ben de sadık eşleriz.

Direnmeyi yok eden bir gülüşle söylüyordu bunları. Kalın sarı örgüleri tepesine bir tac gibi dolanmıştı. Gülümsediğinde bir köylü kadını andırıyordu; usta bir artistin yarattığı köylü kadınını.

Sologdin, cevap vermeden, Emina'yı göremiyecek şekilde oturdu masasına ve iğnelediği kâğıda bakmaya koyuldu.

Sologdin, hâlâ profesör Çelnof'un övgülerinin etkisindeydi. Büyük bir sevinç duyuyor, bu duygunun silinmesini istemiyordu. Sırf önseziyle, profesörün giderilmesini istediği sakıncalara kolayca çözüm yolu bulacağına inanmıştı. Yine de bütün hesapların tekrar elden geçirilmesi gerekliydi. Yalnız profesörün kaos konusundaki son sözleri onu şaşırtmıştı. İşinin kötü olduğunu göstermiyordu da, ideal olanla arasındaki ayırımı ortaya koyuyordu bu sözler. Çalışmalarının bir yerinde yerine oturmayan bir nokta olduğunu seziyordu.

Belki ne profesör farketmişti bunu, ne de kendisi, ama böyle bir eksiklik vardı. Pazarın bu umulmadık sessizliğinde eksiği hemen bulmalı ve düzeltmeye çalışmalıydı. O zaman çalışmalarını Yakonof'a açabilir, beton duvarları aşmasını sağlayacak yol o zaman açılabilirdi.

Emina'yı kafasından atmaya çalışarak profesör Çelnof'tan esinlendiklerine dönmeye çalıştı. Altı ay oluyordu Emina yanına oturalı. Bir türlü uzun uzun konuşma fırsatını bulamamışlardı. Bugünkü gibi hiç başbaşa kalmamışlardı. Kendine çizdiği çalışma programı gereğince beş dakika dinlenme molası verdiğinde, Sologdin'in onunla şakalaştığı da olurdu. Emina, durumu kendisinden yüksek bir kadındı, Sologdin ise öğrenim görmüş bir kö-

le. Yine de Larissa Nikolayevna onu eğlendiriyordu ama o gelişmiş iri vücudu yakınında görmek Sologdin'in sık sık aklını başından alıyordu.

Sologdin önündeki resme bakmaya devam ediyor, dirseklerine dayanarak sallanan Emina da onu gözlüyordu. Birden sordu:

— Dimitri Aleksandroviç, sizin çoraplarınızı kim yamıyor?

Sologdin kaşlarını çattı. Bakışlarını önündeki resimden ayırmadan:

— Çoraplarımı mı? diye sordu. İvan İvanoviç yeni olduğu, daha üç yıldır yattığı için çorap yamıyor. Çoraplar kapitalizmin aşağılık bir üretim aracıdır. Ben çorap giymem.

Beyaz kâğıda çizgi çekti.

— Öyleyse... ne giyersiniz çorap yerine?

Gülümsemekten kendini alamıyan Sologdin:

— Utanmazlık sınırlarını aşıyorsunuz Larissa Nikolayevna, dedi. Rus giyiminin medarı iftiharı, tabanlı çorap giyiyorum.

— O çorapları askerler giyer.

— Askerler ve askerlerin dışında kalan iki grup: Tutuklular ve kollektif çiftliklerde çalışanlar.

— Onları da yıkayıp yamamak gerekir ama...

— Yok canım? Yanılıyorsunuz! Tabanlı çorabı günümüzde kim yıkar? Bir yıl yıkamadan giyer, cezaevi yönetmenliği yenilerini dağıtınca da atarsınız.

— Doğru mu? Ciddi mi? diye sordu Emina. Şaşkına dönmüştü.

Sologdin kayıtsız, gepgenç bir kahkaha attı.

— Her neyse, gördüğünüz gibi böyle yapan insanlar da var. Üstelik neyle çorap alabilirim? Siz, bir M.G.B. ressamı olarak ayda ne kazanıyorsunuz?

— Bin beş yüz ruble.

— Hah! dedi Sologdin sevinçle. Bin beş yüz ruble! Bir «yaratıcı» (En Açık Dil'de bu kelime mühendis anlamına geliyordu) olarak benim elime ayda otuz ruble geçiyor. Yerimde olsanız paranızı, çorap almakla çar çur etmezdiniz sanırım!

Sologdin'in gözlerinde neşeli bir ışık yandı. Bu ışığın Emina'yla ilgisi yoktu, genç kadın yine de kızardı.

Doğruyu söylemek gerekirse, Larissa Nikolayevna'nın kocası alçağın biriydi. Gözünde ailesi yumuşacık bir yas-

tığa dönüşmüştü artık; karısı da onu içinde yaşadıkları dairenin bir eşyası sayıyordu. İşinden dönüşte, büyük zevk alarak yemek yiyor ve yemek masasının başında işi epey uzattıktan sonra başlıyordu uyuklamaya. Kendine geldiğinde ya gazeteleri okuyor, ya da radyoyu kurcalıyordu. Bütün derdi de eski radyosunu satıp yenisini almaktı. Onu tahrik eden, merakını uyandıran tek şey futboldu. Çalıştığı bölüm bağlı olduğundan, Dinamo takımının taraftarıydı. Her alanda yeknesak ve sıkıcıydı. Larissa'da en ufak bir ilgi uyandırmıyordu. Tanıdığı öteki erkekler vatana yaptıkları hizmetlerden söz etmekten hoşlanır, iskambil oynar, yüzleri kızarana kadar içip sarhoş olduktan sonra elleri yolunu şaşırıp dokunmaya, daha da ileri gitmeye başlardı.

Kibar ve ince hareketleri, zekâsı, keskin diliyle, sert ve ciddi bir görünüşte aniden alaycılığa geçişiyle, hoşuna gitmeye çalışmasa ve herhangi bir başarılı sonuç ummasa da Sologdin hoşuna gidiyordu.

Şimdilik yine işinin başına dönmüştü. Larissa Nikolayevna bıyığını, yüzünü, küçük sakalını, kalın ve nemli dudaklarını incelemeye devam ediyordu. Bu sakalın yüzünü tırmalaması isteği doğuyordu içinde. Yeniden sessizliği bozup:

— Dimitri Aleksandroviç, dedi. Sizi rahatsız ediyor muyum?

— Evet biraz, diye cevap verdi Sologdin.

Eksiğini bulmak için kendini işine vermesi gerekliydi. Oysa komşusu onu huylandırıyordu. Gözlerini önündeki resimden ayırıp Emina'ya çevirdi, sonra işe yaramaz kâğıtları karıştırmaya koyuldu.

Kadının kolundaki saatin sesini duyuyordu.

Koridordan, sakin sakin konuşan birkaç kişi geçti. Yandaki Yedi Numaradan, Mamurin'in vızıldayan sesi duyuluyordu.

— Bu transformatör hazır olacak mı artık?

Derken Markuçef sinirli sinirli karşılık verdi:

— Onlara vermemeliydiniz Yakof İvaniç.

Larissa Nikolayevna ellerini kavuşturdu, çenesini üstüne dayadı; baygın baygın baktı Sologdin'e.

Sologdin okuyordu.

— Her saat, her dakika, cezaevinde geçirdiğiniz her gün böyle okuyorsunuz, dedi Larissa saygıyla. Olağanüstü bir insansınız Dimitri Aleksandroviç.

— Cezaevinde olmak neyi değiştirir Larissa Nikolayevna? Yirmibeşimde girdim, çıktığımda kırk iki yaşında olacağım. Üstelik çıkacağımı da hiç sanmıyorum. Hiç kuşkusuz, tepeme yeni bir ceza bindirecekler. Hayatımın en güzel yılları da kamplarda geçecek, bütün gücüm buralarda yitip gidecek. Dış koşullara boyun eğmemeli insan. Alçaltıcı bir şeydir bu.

— Sizin için her şey bir kuram.

— Hayatımın yedi yılını kamplarda, bulgur yiyerek geçirdim. En önemli kafa çalışmalarını şekerden ve fosfordan yoksun olarak yaptım. Bütün bunlar beni çok sıkı bir disipline yöneltti. Özgürlük ya da cezaevi, ne önemi var? İnsanoğlu kendinde, aklının hizmetinde olan sarsılmaz bir irade geliştirmelidir.

Manikürlü işaret parmağının ahududu rengi yuvarlak tırnağıyla Emina resim kâğıdının kıvrılan kenarını düzeltmeye çalışıyor, ama bu işi bir türlü başaramıyordu. Sonra başını kavuşturduğu ellerinin üstüne eğdi; Sologdin sık örgülerinden yapılma taçtan başka şey görmez oldu. Düşünceli bir sesle:

— Sizden özür dilemem gerekiyor Dimitri Aleksandroviç, dedi.

— Neden?

— Bir gün masanızın yanında ayakta duruyordum. Baktım, mektup yazıyordunuz. Hani bilirsiniz, ister istemez insanın gözü takılır... Başka bir gün...

— Yine ister istemez bakıverdiniz öyle mi?

— Yine mektup yazdığınızı gördüm. Sanki aynı mektuptu.

— Aynı mektup olduğunu bile söyliyebilirdiniz değil mi? Sonra bir üçüncü kere baktınız yine, öyle mi?

— Evet.

— Bakın Larissa Nikolayevna, böyle devam ederse sizden vazgeçmek zorunda kalacağım. Hem bundan üzüntü de duyacağım, çünkü iyi bir teknik ressamsınız.

— Epey oluyor ama. O zamandan beri yazdığınız yok.

— Yine de binbaşı Şikinidi'ye raporunuzu verdiniz ama.

— Neden Şikinidi?

— Canım neyse, Şişkin. Benimle ilgili bir yazı hazırladınız mı?

— Aklımdan geçirmem bile gereksiz. Binbaşı Şişkin'-

in hareketlerimi, sözlerimi, düşüncelerimi bile denetlemeniz talimatını verdiğinizi söylemiyecek misiniz?

Sologdin kalemini aldı, beyaz kâğıda bir çizgi daha çekti.

— Talimatı verdi değil mi? Açık konuşun.

— Evet... verdi.

— Benimle ilgili kaç rapor hazırladınız?

— Dimitri Aleksandroviç! Böyle bir şey yapabileceğime inanıyor musunuz? Hem de size karşı? Tersine, en iyi şeyleri yazdım.

— Hımm! Neyse, şimdilik size inanalım. Ama uyarımı aklınızdan çıkarmayın. Tabii yaptığınız suç değil, kadın merakından gelen bir şey. Merakınızı gidermeye çalışacağım. Eylül ayındaydı. Üç gün değil beş gün üst üste yazdım. Karıma yazıyordum mektubu.

— Ben de aynı şeyi soracaktım. Karınız var mı? Sizi bekliyor mu? Uzun uzun yazdığınıza göre herhalde size bağlı.

Ağır ağır, bir karar açıklarcasına:

— Evet, bir karım var, dedi Sologdin. Ama aynı zamanda yok gibi sanki, ona mektup bile yazmıyorum. Ona yazdığım sıralar... Hayır, uzun uzun yazmıyordum. Yazdıklarımın üzerinde uzun uzun duruyordum. Larissa Nikolayevna, mektup yazmak çok güç bir sanat koludur. Çoğu kere mektuplarımıza dikkat etmiyoruz, sonra da bize onca yakın kişileri yitirdiğimize şaşıp kalıyoruz. Karım beni yıllardır görmedi, ama elimi üzerinde hissetti. Mektuplar, aşağı yukarı on iki yıldır beni ona bağlayan tek şey.

Emina birden yaklaştı. Dirseklerini Sologdin'in masasına dayayıp kızaran yüzünü avuçlarına bastırdı.

— Onu kendinize bağladığınızdan emin misiniz? Neden Dimitri Aleksandroviç, neden? Aradan on iki yıl geçmiş, daha da beş yıl var. On yedi yıl olacak. Onu gençliğinden yoksun bırakıyorsunuz! Neden? Bırakın da yaşasın!

Sologdin'in sesi daha da sertleşti:

— Değişik bir sınıf kadın vardır Larissa Nikolayevna, dedi. Viking'lerin yoldaşları, açık yüzlü, elmas ruhlu İsolde'lerdir onlar. Tatsız bir refah içinde yaşamış, onları tanıyamamışsınız bile.

— Bırakın da yaşasın, diye tekrarladı Larissa Nikolayevna. Siz de elinizden geldiği kadar yaşamaya bakın

O an kimse, şaraşkanın koridorlarıyla merdivenlerinden bir gemi gibi geçen o gösterişli kadını tanıyamazdı. Hep aynı şekilde, soluğu biraz sıklaşmış, Sologdin'in masasına eğilmişti. Kızaran yüzünde neredeyse bir köylü kadının yüzünün anlamı beliriyordu. Sologdin başını çevirdi, pembe kâğıda bir çizgi daha çekti.

— Dimitri Aleksandroviç, haftalar var ki bu çizgiler beni meraktan öldürüyor. Çiziyor, biraz sonra hepsinin üstüne bir çizgi çekiyorsunuz. Nedir anlamı?

Kâğıdı uzatan Sologdin:

— Ne yazık ki bir kere daha merak eğilimi gösterdiğinizi belirtmek zorundayım, dedi. Bakın, Rusçada ne zaman bir yabancı kelime kullansam, hem hiç gereği yokken kullansam beyaz kâğıda bir çizgi çekiyorum. Bu çizgilerin toplamı benim eksiklerimi ortaya koyuyor. Örneğin «Kapitalizm» sözcüğünün yerine «zenginlik», «rapor vermek» yerine «iftira atmak» sözcüklerini kullanmadığım için iki çizgi çektim.

— Ya pembe kâğıt, o ne işe yarıyor?

— Bir pembe kâğıdım olduğunu da mı farkettiniz?

— Hem onu beyazdan fazla kullanıyorsunuz. Eksiklerinizi anlamanın bir başka yolunu da size pembe kâğıt mı gösteriyor?

— Evet, dedi Sologdin tereddütle. Pembe kâğıda «hatalarımı» not ediyorum, sonra da bu «hataların» sayısına göre kendimi cezalandırıyorum.

— Hata mı? Neden? diye sordu Emina tatlılıkla.

— Öğrenmeseniz olmaz mı?

— Söyleyin, neden? diye daha boğuk bir sesle diretti Emina.

— Pembe kâğıda ne zaman çizgi çektiğime dikkat ettiniz mi?

Odada çıt çıkmıyordu, bir iç çekmeden başka şey olmayan sesiyle:

— Evet dikkat ettim, dedi genç kadın.

Sologdin gülümsedi, hırsla:

— Sizin yakınlığınıza dayanamadığım, sizi... sizi istediğim anlar pembe kâğıda işaret koyuyordum.

Ani bir kırmızılık Larissa'nın yanaklarına, kulaklarına ve boynuna yayıldı. Yine de olduğu yerden kımıldamadı ,kendini kaybetmeden gözlerinin içine baktı. Sologdin kızgındı.

— Şimdi üç çizgi birden çekeceğim. Bunun cezasını

da epey uzun sürede çekeceğim. Birinci çizgi nemli, edepsiz bakışlı ve hoşuma giden gözleriniz yüzünden. İkincisi blûzunuzun ilikli olmayan düğmelerinden eğildiğinizde görülen göğüsleriniz yüzünden. Üçüncüsü de sizi boynunuzdan öpmek istediğimden.

Kendinden geçmişcesine:

— Öpsenize, ne duruyorsunuz? dedi Larissa.

— Çıldırdınız mı? Çıkın odadan! Beni yalnız bırakın!

Sologdin yeniden resim masasına döndü.

Sabah, odun keserken karşı koymaya çalıştığı kâbus onu boğacak gibiydi.

Birden omuzuna yaslanan dolgun kadın göğsünü hissetti. Gözleri önündeki grafiğe dikilmişti, olup bitene akıl erdiremiyordu.

— Larissa! dedi sertçe.

Sonra ona döndü, dönerken de dokundu. Yakınındaki genç kadın, soluk soluğa:

— Ne var? dedi.

— Bırak beni. Ka... kapıyı kapamalıyım.

Geri çekilmeyen kadın:

— Olur, dedi. Kapa kapıyı.

31. SES İZLERİ

Pazarları kimse çalışmak istemezdi. Memurlar bile. Gevşek gevşek, hafta içinde otobüslerde görülen itiş kakıştan uzak, sanki akşamın altısına kadar vakit öldürecekmiş gibi giderlerdi işlerine.

O pazar, sair günlerden de büyük bir hareket vardı. Sabahın onuna doğru üç uzun ve alçak otomobil büyük kapının önüne dizildi. Kuledeki nöbetçi selâm durdu. Arabalar kapıdan geçip karları temizlenmiş çakıl taşlarıyla kaplı yola girdiler. Gözlerini kırpıştırarak bakan kızıl saçlı kapıcı Spiridon'un önünden geçip enstitünün iç kapısına doğru ilerlediler. Üç arabadan da, altın sarısı apoletleri parıldıyan yüksek rütbeli subaylar çıktı, birinin karşılamasını beklemeden içeri dalıp ikinci kata çıktılar, Yakonof'un odasına girdiler. Kimse onlara uzun uzun bakma fırsatını bulamamıştı. Bazı lâboratuvarlarda, Bakan Abakumof'un sekiz generaliyle birlikte geldiği söylentisi dolaştı. Diğer lâboratuvarlarda, tepelerindeki tehdidin farkına varmayan birtakım kişiler sakin sakin oturup beklediler.

Söylentiler yarı yarıya doğruydu: Yanında dört generalle bakan yardımcısı Sebastianof gelmişti.

Akıl almaz bir şey oldu. İstihkâm albayı Yakonof daha işinin başına dönmemişti. Aklı başından giden nöbetçi subay, gizlice okuduğu kitabı alelacele çekmecesine kilitleyip Yakonof'un evini aradı. Sonra bakan yardımcısına, Yakonof'un bir kalp rahatsızlığından ötürü evde yattığını, ama haberi alır almaz giyindiğini, az sonra da Enstitüde olacağını bildirdi. Bu arada Yakonof'un yardımcısı binbaşı Roitman, üzerine iyice oturan üniformasıyla kemerini iyi kötü düzelitti. Miyop olduğundan ayakları halının püsküllerine takılarak aceleyle akustik lâboratuvarından dışarı fırladı ve şeflerinin bulunduğu odaya koştu. Yalnız yönetmelikten ötürü değil, enstitünün içinde yönettiği muhalefetin haklarını da korumak için acele ediyordu. Yakonof üstleriyle karşılaşmasını hep engellemişti. Önceki gece Priyançikof'un çağrılma nedenini ayrıntılarıyla öğrenen Roitman durumu düzeltmek, vokodör çalışmalarının hiç de umutsuz olmadı-

ğını ispatlamak kaygısındaydı. Otuz yaşındaydı ama Stalin Armağanını almıştı. Büyük Şef'in çıkarlarına göz kulak olmak amacıyla, lâboratuvardaki bir sürü güçlüğün içine gözüpeklikle dalmaktan çekinmiyordu.

Odada bulunan on kişi onu dinlediler. İçlerinde işin teknik yönünü anlıyabilen iki kişi ya var ya yoktu. Diğerleri anlar görünmekle yetiniyorlardı. Yine de Oskolupof'un çağırdığı soluk yüzlü Mamurin, kızgınlıktan kekeliyerek Roitman'ın hemen ardından Yedi Numaradaki çalışmaların savunmasını yaptı, hazırladıkları aracın neredeyse çalışmaya hazır durumda olduğunu söyledi. O sırada Yakonof yetişti. Gözleri yuvalarına gömülmüş, yüzü maviye çalan bir renk almıştı. Duvarın dibindeki koltuğa yığıldı. Tartışma bir kargaşalığa dönmüştü; artık kimse kötü durumdaki işleri düzeltecek halde değildi.

Ne yazık ki, enstitünün yüreği ve vicdanı sayılan güvenlik subayı yoldaş Şişkin ve Parti temsilcisi yoldaş Stepanof o sabah, çok doğal bir zaafın kurbanı olmuşlardı: Hafta içinde yönettikleri ortak çalışmanın başkanlığını yapmaya gelmemiş, pazar günü izin yapmak gafletinde bulunmuşlardı. Davranışları bağışlanmaz gibi değildi aslında: Yığınların siyasî yönde eğitilmesi ve örgütlenmesi rayına oturduktan sonra zamanla şeflerin varlığı çok gerekli olmayabiliyordu. Kuşku ve ani sorumluluğun bilinci nöbetçi subayı ürküttü oysa. Kendisi için mevcut her türlü tehlikeyi göze alarak telefonların başından ayrılıp lâboratuvarlara koştu. Lâboratuvar şeflerinin kulaklarına önemli ziyaretçilerin geldiğini, işlere her zamankinden büyük bir dikkatle göz kulak olmalarını fısıldadı. Şaşkın olduğu, telefonların başına dönmekte acele ettiği için resim atölyesinin kilitli kapısına dikkat etmedi. Clara Makarigina'nın tek başına görevli olduğu Boşluk lâboratuvarına kadar uzanmak gereğini de duymadı.

Lâboratuvar şefleri de haberi yüksek sesle duyurmaktan çekindiler. Bakan yardımcısıyla generallerin enstitüyü gezdiklerini, bu nedenle iş yapar görünmelerini söylemekten saçma şey olamazdı. Yine de bütün masaları dolaşıp belli etmeden teker teker herkese haberi ilettiler.

Bütün enstitü yüksek kişilerin ziyaretine hazırdı artık. Ama ziyaretçiler tartışmalarını bitirdikten sonra ayrıldılar, kimi Yakonof'un odasında kaldı, kimi Yedi Nu-

maranın yolunu tuttu. Yalnız Sebastianof'la binbaşı Roitman Akustik Lâboratuvarına indiler; başına gelen yeni dertten kurtulmak için, Yakonof akustik bölümünü salık vermişti. Riyumin'in isteği orası tarafından gerçekleştirilebilirdi.

Lâboratuvara giderlerken Sebastianof:

— Nasıl bulabileceksiniz o adamı? diye sordu.

Roitman ne diyeceğini bilmiyordu, olayı ancak beş dakika önce öğrenmişti; ilk araştırmalara giriştiği sıra Oskolupof önceki gece onun adına da düşünmüştü.

Ama beş dakikada Roitman, bir proje hazırlayıverdi. Yaltaklanmaya yeltenmeden, bakan yardımcısına adı ve soyadıyla hitap ederek:

— Bakın, dedi. Konuşmaların analizini yapabilen bir aracımız var, **Vir** diyoruz bu araca. Bu araç bize, «ses izleri» denen şeyi elde etmemizi sağlıyor. Sonra elimizin altında biri var, Rubin diye biri, bu ses izlerini çözebiliyor.

— Tutuklu mu?

— Evet. Filoloji asistanı. Kısa süre önce onu ses izlerindeki özellikeri incelemekle görevlendirdim. Bu telefon konuşmasını ses izlerine çevirdiğimizde şüphelilerin ses izleriyle karşılaştırıp gerçek suçluyu bulacağımızı sanıyorum.

— Hımmmm!. dedi Sebastianof başını sallayarak. Bu filolog konusunda Abakumof'un da fikrini almak zorundayız.

— Güvenlik yönünden mi?

— Evet.

Bu arada Akustik Lâboratuvarında herkes şeflerin geldiğini haber almıştı. Ama boş oturmaktan gelen o ezici hareketsizliği yenip canlanamıyor, canlanmış görünmeye çalışıyorlardı: Radyo lâmbalarıyla dolu çekmeceleri karıştırıyor, dergileri grafikleri inceliyor, pencerenin dibinde esniyorlardı. Memurlar bir araya toplanmış, alçak sesle dedikodu ediyolardı. Roitman'ın yardımcısı hepsini dağıttı. Neyse ki Simoşka orada değildi.

Hafta içinde fazla mesaj yaptığından izinliydi. İki dirhem bir çekirdek Nerjin'in, üzerinde kendisinden çok fazla hakkı bulunan kadınla görüşmeye giderken sevinçten uçtuğunu görmek işkencesinden kurtulmuştu.

Nerjin, bir törenin şeref misafiriydi sanki; üçüncü kez Akustik Lâboratuvarına uğradı. Bir işi yoktu, sırf

kamyonet geciktiği, içerde olup bitenleri merak ettiği için yapıyordu bunu. İskemleye oturacak yerde pencerenin kenarına tünedi, Belemor'unun dumanını zevkle içine çekip Rubin'i dinlemeye koyuldu. Profesör Çelnof'un kişiliğinde Musa üzerine yazdığı şiirle ilgilenen bir okuyucu bulamadığından Rubin şimdi şiirini alçak sesle, ama kendinden geçerek Gleb Nerjin'e okuyordu. Rubin şair değildi. Kafiyeyi uydurmak, şiirin uyumunu sağlamak yeteneğinden yoksundu ama, ara sıra içtenlik ve zekâ dolu şiirler yazabiliyordu. Gleb'in kendini kutlamasını beklemekteydi. Rubin dostları olmadan yaşıyamazdı, onlarsız boğuluyordu. Yalnızlığa karşı dayanıksızdı, kafasında beliren düşüncelerin olgunlaşmasını bile beklemez, bir düşüncenin daha yarısı kafasında belirince onu bir dostuyla paylaşmaya koşardı. Hayatı boyunca, arkadaş yönünden çok zengin olmuştu. Ama cezaevinde dostlarının kendisiyle aynı düşüncede olmadığını, aynı düşüncede olanların da dostları olmadığını anlamıştı.

Akustik Lâboratuvarında kimse çalışmıyordu. Yalnız her zamanki şen ve çalışkan haliyle Priyançikof, şebekede bir yeniliğin peşindeydi. Geceki izlenimleriyle Moskova gezisini unutmuş mırıldanıyordu:

Bendzi - Bendzi - Bendzi - Bah - Ar...

Bendzi - Bendzi - Bendzi - Bah - Ar...

Sebastianof, Roitman'la birlikte lâboratuvara girdi. Roitman anlatmakla meşguldü:

— Bu ses izlerinde konuşma üç ayrı şekilde ölçülebilir: Bir şeride kaydedilen frekans; şerit boyu görülen süre; bir de sesin yüksekliği ki, çizgilerin yoğunluğuyla anlaşılır. Her ses tek bir görüntü verir, bu nedenle hemen diğerlerinden ayırt edilebilir. Öyle ki, bütün söylenenler hassas şerit üzerinde okunabilir.

Sebastianof'u lâboratuvarın içine sürükledi.

— İşte burada yapılan araç, (Bu aracı bir yerden ödünç aldıklarını Roitman bile unutmuştu). Sonra bakan yardımcısını pencere kenarına götürüp:

— İşte, dedi, filoloji bilgini Rubin. Sovyetler Birliğinde, hassas şerite kaydedilmiş sesleri bakarak okuyabilen tek adam.

Rubin ayağa kalkmış, bir şey söylemeden eğiliyordu. Roitman kapıda «ses izleri» deyimini kullandığında Rubin'le Nerjin kalkmışlardı. O güne kadar herkesin alaya aldığı araştırmaları birden gün ışığına çıkıyordu. Sebas-

tianof'u yanlarına getirmek için gereken kırkbeş saniye içinde, Rubin'le Nerjin zek'lere özgü duyarlık ve uyanıklıkla, Rubin'in ses izlerini okuduğunu ispatlayan bir deney yapma gerekliliğini farketmişlerdi. Deney sırasında, gereken cümleyi mikrofonda okuyabilecekler ancak «yetkili spikerler» di. Yetkili spiker olarak içerde bir tek Nerjin vardı. Ses izlerini Rubin okuyabilse bile deney sırasında yanlışlık olabileceğini, oysa işin böyle bir yanlışa tahammülü bulunmadığını da anladılar: Böyle bir yanlış Rubin'in şaraşkadan çalışma kampı cehennemine yuvarlanması demekti.

Bütün bunların hiç biri aralarında konuşulmadı. Yalnız karşılıklı bakışıp anlaştılar. Rubin fısıldadı:

— Sen konuşursan, söylenecek cümle sana bırakılırsa «Ses ızleri sağırların bile telefonda konuşmasını sağlar», dedi

Nerjin alçak sesle cevap verdi:

— Cümleyi o söylerse, seslerden anlamaya çalış. Saçlarımı düzeltirsem doğru yoldasın demektir. Kravatımla oynarsam yanıldığının belirtisidir.

İşte o an Rubin ayağa kalktı ve eğildi.

Roitman, duraklıyarak konuşuyor, yüzü görülmeden sesinde sezilen o entellektüel kalıntıyla:

— Şimdi Lev Grigoriç nasıl çalıştığını bize gösterecek, diyordu. Spikerlerden biri, diyelim ki Gleb Vikençiç, akustik kulübesine girecek, mikrofonda bir cümle söyliyecek. **Vir** söylediği cümleyi kaydedecek. Lev Grigoriç de ne söylediğini anlamaya çalışacak. Bakan yardımcısının önünde dikilen Nerjin, kamplara alışkın kişilerin o küstah bakışıyla, sertçe:

— Bir cümle söyler misiniz? dedi.

Sebastianof başını çevirerek terbiyelice:

— Hayır, hayır, dedi. Siz bir şey uydurun.

Nerjin bir kâğıt adı, bir süre düşündü, sonra aradığını bulmuşçasına kâğıda bir şeyler yazdı ve ortalığa çöken sessizlikte kâğıdı Sebastianof'a uzattı. Öyle ki, Roitman bile yazdıklarını göremedi: «Ses izleri sağırların bile telefonda konuşmasını sağlar.»

Şaşıran Sebastianof sordu:

— **Doğru mu?**

— Evet.

Vir homurdanmaya başladı. Nerjin akustik kulübesinde kayboldu. Kendi kendine de, kulübeyi kaplayan çu-

valın gerçekten ürkünç bir görünüşü olduğunu düşündü. Aranan şeylerin bulunmayışı el altında ne varsa ondan faydalanılmasına sebep oluyordu. Dikkatle kapıyı kapadı. Makine şıkırdamaya, üzerinde mürekkeple bir sürü çizgi ve lekenin belirdiği iki metrelik şerit Rubin'in masasına yayılmaya başladı. Bütün lâboratuvar, olup biteni izlemek için işi bırakmıştı. Roitman'ın sinirli olduğu belliydi. Nerjin dışarı çıktı ve bir şeye aldırmaz gibi, kayıtsızca Rubin'e baktı. Herkes ayaktaydı, bir tek Rubin oturuyor ve çıplak kafası ışığın altında parıldıyordu. Sabırsız seyircilere acımışcasına, bilgeliğinin sırrını daha fazla gizlemeden, her zamanki gibi yontulmuş sabit kaleminin ucuyla henüz nemli olan şeriti işaretlemeye koyuldu.

— Burada gördüğünüz gibi bazı sesler güçlük çekmeden anlaşılabilir. Özellikle tekrarlanan sesli harfler bu kolaylığı sağlar. İkinci kelimede «r» sesi iki kere açıkça görülebiliyor. İlk kelimede ise üzerine basılan «i» sesi onun önünde tatlı bir «v» var. Burada sert bir ses olamaz. Daha önce «a» bileşimini görüyoruz ama ilk kelimede, üzerine basılan ikinci «o» hecesinin «a» diye okunduğunu unutmayalım. Üzerinde fazla durulmasa bile «u» sesinin kişiliğini koruduğu da açık: Burada alçak frekansın özelliğini taşıyor. İlk kelimenin üçüncü sesi tartışmasız bir «u». Sonra ıslak, ama gürültülü bir sesli harf var, muhtemelen bir «k». Demek «ukovi» ya da «ukavi» kelimesini elde ediyoruz. Bir de sert bir «v» görüyoruz: Yumuşak «v» den açıkça ayrılıyor, çünkü iki bin üç yüz devirin üstüne çıkmamış. «Vukovi» ...Sonra ani bir duruş, hafifletilmiş bir seslinin sonuna kadar. Bütününü «di» sesi diye yorumluyorum. Demek ki «vukovidi» kelimesini elde ediyoruz... Biraz karışık olan ilk sesi anlamak zorundayız. Önsezim bana «z» demese bu ses için bir «s» diyebilirdim. Demek ki ilk kelime - Rubin «ses izi» anlamına gelen rusça sözcüğü söyledi - «zvukovidi». Devam edelim: İkinci kelimede, önce de söylediğim gibi iki «r» sesi mevcut. Bu da «ayet» fiilinin sonu oluyor. Ama çoğul olarak kullanılmış, demek ki «ayut». Şimdi karşımda «razrivayut» ya da «razreşayut» kelimeleri var. Hangisi olduğunu anlıyacağım. Antonina Valeriyanovna, lupu siz mi aldınız? Bir dakika bana verebilir misiniz?

Lupa hiç ihtiyacı yoktu, çünkü Vir gayet geniş şekiller çiziyordu. Ama kamp geleneğine uyup işi uzatması gerekirdi. Biraz da zorluk çektiğini göstermeliydi. Saçları

iyice taralı olduğu halde Nerjin dalgın dalgın, elleriyle düzeltti ve bıyık altından güldü. Rubin yan yan Nerjin'e baktı, uzatılan lupu aldı. Gerilim artıyordu. Rubin'in doğru kelimeyi bulup bulamıyacağını bilen yoktu. Şaşkına dönen Sebastianof mırıldandı:

— Çok şaşırtıcı, hayret!

Parmaklarının ucuna basıp içeri girdiğinde kimse teğmen Şusterman'a bakmadı bile. İçeri girmeye hakkı olmadığından kapının eşiğinde durdu. Hemen Nerijn'e işaret ederek çıkması gerektiğini belirtti. Ama onun peşinden gitmedi, kendini Rubin'e göstermeye çalıştı. Alıp götürerek yatağını yönetmeliğe uygun şekilde yeniden yapmasını söyliyecekti. Şusterman bu yüzden Rubin'le kaç keredir uğraşıyordu. Bu arada Rubin «sağır» kelimesini bulmuş, son kelimeyle meşguldü. Roitman sevincinden neredeyse uçacaktı: Yalnız zafere katılmakla kalmıyor, çalışmaların olumlu sonuç vermesine de içten seviniyordu.

Tam o an Rubin başını kaldırdı ve Şusterman'ın kızgın bakışlarıyla karşılaşınca onun neden geldiğini hemen anladı. Alaylı bakışları: «Git yatağı kendin yap» diyordu sanki.

— Son kelimeler «telefonda konuşulabilir.» Üzerinde o kadar çok çalıştık ki, anlamak kolay oluyor. İşte bu kadar.

— Şaşırtıcı, diye tekrarladı Sebastianof. Özür dilerim, adınızla soyadınız ne?

— Lev Grigoriç.

— Dinleyin Lev Grigoriç: Ses izleri üzerinde bir adamın ses özelliklerini ayırabilir misiniz?

— Buna biz, konuşma dizisinin sıralanması diyoruz. Çalışmalarımızın konusudur.

— Çok iyi. Öyle sanıyorum ki, size oldukça ilginç bir görev vereceğiz.

Şusterman, geldiği gibi, parmaklarının ucuna başarak çıktı.

32. ÖPÜŞMEK YASAK

Tutukluları ziyaret yerine götürecek kamyonetin motörü bozulmuştu. Telefonlar edilir, ne yapılması gerektiği konuşulurken zaman geçiyordu. Sabahın on birine doğru Nerjin, Akustik Lâboratuvarından çıkıp üstünün aranacağı yere vardığında öteki altı kişi de oradaydı. İçlerinden bazıları aranıyor, aramadan geçmiş olanlarsa bekliyor, kimi koca bir masanın çevresine oturmuş kimi de aramanın yapıldığı yerin dışında geziniyordu. Arama yapılan yerde, duvarın dibinde pırıl pırıl, dimdik, denetimden geçen bir savaşçı duruşuyla yarbay Klimentiyef dikiliyordu. Kapkara bıyıklarıyla saçlarından kolonya kokusu yükseliyordu.

Elleri arasında, bütün bu olup bitenlerle ilgilenmez gibiydi. Onun varlığı gardiyanların tutuklular üzerinde iyice durmalarına yol açıyordu oysa.

Arama yerine girer girmez Nerjin, tutukluları suçüstü yakalamaya meraklı gardiyan Krasnogubenki'nin uzanan kollarıyla karşılaştı:

— Ceplerinizde ne var?

Yeni tutukluların gardiyanlar karşısında geçirdiği o saygıyla karışık telâşı çoktan yitirmişti. Cevap vermek zahmetine katlanmadığı gibi sırtındaki, kendisine yabancı yünlü elbisenin ceplerini bile tersine çevirmedi. Beş yıl yatıp bir sürü aramadan geçtikten sonra Nerjin, bir yeni zek gibi üstünü aratmayı zorbalık saymıyor, kirli parmaklar paralanmış yüreğini kurcalamıyordu. Vücuduna ne yapılırsa yapılsın, hiç bir şey içine dolan o sevinci gölgeliyemezdi.

Krasnogubenki, Potapof'un verdiği sigaralığı açtı, sigaraların boş ucunda bir şey gizlenip gizlenmediğine baktı, kibrit kutusunun dibini taradı, mendilinin dikişlerini yokladı. Ceplerde de başka şey bulamadı. Sonra ellerini Nerjin'in ceketiyle iç çamaşırı arasında gezdirip çamaşırla deri, çamaşırla göğüslük arasında bir şey olup olmadığına baktı. Sonra diz çöktü, teker teker bacaklarını yokladı. Krasnogubenki yerdeyken Nerjin rahat rahat tutuklu

dekoratörü inceliyebildi. Adamın neden bu kadar sinirli olduğunu anladı. Dekoratör cezaevinde yazarlığa büyük yatkınlığı olduğunu anlamış ve birkaç hikâye yazmıştı: Rasladıkları ve mahkemelerde gördükleriyle ilgiliydi. Bu hikâyelerden bir ikisini karısının aracılığıyla dışarı çıkarmıştı ama kime gösterebilirdi kadın? Gizlemek zorundaydı hepsini. Cezaevinde olduğu gibi evinde de gizlemek zorundaydı. Aile dostlarından yaşlı bir adam hikâyeleri okumuş, sonra da karısının aracılığıyla haber gönderip böyle bir bütünlük ve anlatım gücüne Çehof'ta bile az raslandığını bildirmişti. Yüreklendirici sözler dekoratörü iyice hızlandırmıştı.

Bugünkü ziyaret için de, çok beğendiği bir hikâye yazmıştı. Ama üstü aranırken Krasnogubenki'nin önünde ödü patlamış, başını çevirdiği gibi, üzerine minicik yazısıyla hikâyesini döktürdüğü resim kâğıdını tortop edip yutuvermişti. Şimdi hikâyesini yuttuğuna pişmandı: «Belki geçirebilirdim», diyordu kendi kendine.

Krasnogubenki Nerjn'e:

— Pabuçlarınızı çıkarın, dedi.

Nerjin ayağını aralıksız bir iskemleye koydu, bağcıklarını çözdü. Krasnogubenki pabucu aldı, içini yokladı, kıvırdı. Aynı hareketsiz yüzle, sanki her gün yapılan alışılmış bir hareket gibi, Nerjin ikinci pabucu da çıkardı; birinciden kötü haldeki ikinci çorabını ortaya koydu. Çoraplardaki koca deliklerden, Krasnogubenki içlerinde bir şey gizlenemiyeceği kanısına varmış olmalı ki onları çıkarmasını istemedi.

Nerjin pabuçlarını giydi, Krasnogubenki bir sigara yaktı.

Nerjin pabuçlarını yere attığında Klimentiyef irkilmişti. Aslında yapılan gardiyana hakaretti. Gardiyanlar tutulmazsa tutuklular her şeyi yapabileceklerini sanır, yönetmenliğe kafa tutarlardı. Klimentiyef, gösterdiği cömertliğe bir kere daha pişman oldu ve durumundan utanmadığı gibi bundan hoşlanır görünen küstahın ziyaretini herhangi bir nedenle iptal etmeyi düşündü.

Sert, yedi tutukluyla yedi gardiyanın başlarını çevirmelerine yol açan bir sesle:

— Dikkat! diye bağırdı. Yönetmeliği biliyorsunuz! Yakınınıza bir şey veremezsiniz. Odnan bir şey alamazsınız. Size ya da ona verilecek her şey benim elimden geçecek. Konuşmalarınızda çılışmanızdan, çalışma koşulla-

rından, yaşayışınızdan, günlük programınızdan ve enstitünün yerinden söz etmek yok. Hiç bir ad vermeye yetkili değilsiniz. Kendinizden söz ederken her şeyin yolunda olduğunu, bir şeye ihtiyaç duymadığınızı belirtmekle yetinin.

— Öyleyse ne konuşalım? diye bağırdı biri. Siyasetten mi söz edelim?

Klimentiyef çok saçma bulduğu bu soruya cevap vermek zahmetine bile katlanmadı. Tutuklulardan biri, kötü bir sesle:

— Suçundan bahset, dedi. Pişmanlık duyduğunu anlat.

Klimentiyef, sert bir sesle:

— Neden mahkûm olduğunuzu söylemek hakkınız da yok! diye bağırdı. Bu bir sırdır. Ailenizi, çocuklarınızı sorun. Bir şey daha, yeni bir karar var: Bundan böyle el sıkışmak ve öpüşmek yasak.

Üstünün aranmasına boş veren Nerjin, öpüşmenin yasaklandığını duyunca gözlerinin alev alev parladığını hissetti. Boğuk bir sesle Klimentiyef'e:

— Yılda bir kere görüşüyoruz! diye bağırdı.

Klimentiyef geri döndü, büyük bir istekle Nerjin'in devam etmesini bekledi. Nerjin, Klimentiyef'in: «Ziyaretinizi iptal ediyorum!» diye bağırmasını bekledi. Sözler gırtlağına takıldı, sustu.

Son dakikada haber verilen ziyaretinde bir aksaklık olabilirdi. Bir hiç yüzünden bu ziyaretten yoskun bırakabilirdi. Eski bir tutuklu olarak, kızgınlığını göstermemesi gerekirdi.

Hiç bir başkaldırma görmeyince Klimentiyef, sert bir sesle ekledi:

— Öpüşür ya da el sıkışır, başka şekilde yönetmeliği çiğnerseniz ziyaretiniz hemen sona erer.

— İyi ama karım bilmiyor, diye bağırdı dekoratör. Ya beni öperse?

— Karınıza da söyleyecekler, dedi Klimentiyef.

— Böyle bir şey yoktu şimdiye kadar.

— Şimdiden sonra var.

Ne aptaldılar! Kızgınlıkları da aptalcaydı! Yeni direktifler arasından bulup çıkardığını akıl edemiyor da bu yeniliği Klimentiyef'in bulduğunu sanıyorlardı.

— Ziyaret ne kadar sürecek?

— Anam gelse içeri alınmıyacak mı?

— Ziyaret süresi yarım saattir. Ancak ziyaretçi olarak adı yazılan kimseye izin verebilirim.

— Ya beş yaşındaki kızım?

— On beş yaşına kadar olanlar büyüklerle birlikte içeri alınabilir.

— On altı yaşında olursa?

— Giremez. Başka soru var mı? Peki, hadi bakalım, dışarı!

Şaşırtıcı olan, her yanı kapalı cezaevi kamyonetiyle değil de küçük bir mavi otobüsle götürülmeleriydi. Otobüs, yönetmenlik binasının önünde durdu. Sivil giyinmiş, fötr şapkalı, elleri cebinde (cepte tabancaları olmalıydı) üç yeni gardiyan önden binip değişik yerlere oturdular. İçlerinden ikisi boksör ya da emekli gangsteri andırıyordu. Paltoları yeniydi. Sabah ayazı geçmişti ama hava yine çok soğuktu.

Yedi tutuklu öndeki tek kapıdan otobüse bindi.

Üniformalı üç gardiyan da arkalarından.

Şoför kapıyı kapadı, motörü işletti.

Yarbay Klimentiyef bir hususiye atladı.

33. FONOSKOPİ

Yakonof, öğleyin çalışma odasının sessizliği ve rahatlığı içinde değildi. Yedi Numara'da konuşma analizi yapan araçla vokodörü birleştirme çalışmalarıyla meşguldü. O sabah, haris mühendis Markuşef bu ikisini bir araya getirmeyi düşünmüş, araştırmacıların çoğu da görevlendirilmişti. Hepsinin belirli görevleri vardı. Yalnız Bobinin, Priyançikof ve Roitman bu yeni projeye karşıydılar ama kimsenin sözlerini dinlediği yoktu.

Yakonof'un çalışma odasında dört kişi vardı. Az önce Abakumof'la telefonda konuşan Sebastianof, general Bulbianuk, teğmen Smolosidof ve tutuklu Rubin.

Teğmen Smolosidof iri yarı bir adamdı. Her insanda bir iyi yan bulunduğuna inanılsa bile bu sert yüz ve kötü kötü büzülmüş kalın dudaklarda bir iyilik kalıntısı bulunacağı şüpheliydi. Lâboratuvarda önemsiz bir görevi vardı: Bir radyo montörünün yaptığı işi yapıyor, en tecrübesiz kadın işçinin aldığı parayı alıyordu. Radyo parçalarını karaborsadan satıp ayda bin ruble kadar da enstitüyü soymanın yolunu buluyordu ama herkes, Smolosidof'un gelirinin bu kadarla kaldığına inanmıyordu.

Şaraşkadaki memurlar ondan korkuyorlardı hatta teğmenle voleybol oynayanlar bile. En ufak bir içtenlik parıltısı yansıtmayan yüzü korkunçtu. Başta gelen üstlerinin kendisine gösterdikleri özel güvense çok büyüktü. Nereliydi? Evi var mıydı? Ailesi var mıydı? Meslekdaşlarının evine hiç gittiği yoktu. Enstitüden çıkınca, boş zamanlarını kimseyle paylaşmazdı. Göğsünü kaplayan madalyaları ve günün birinde, filân mareşalin savaş boyu söylediği her sözü duymakla öğünmesi dışında Smolosidof'un geçmişi hakkında kimsenin bir şey bildiği yoktu.

Mareşalin her sözünü nasıl duyduğu sorulduğunda da, mareşalin şahsî telsizcisi olduğu karşılığını vermişti.

Çok gizli kuruluş'tan yollanan ses alma aracıyla şeritlerin kime verileceği düşünülmüş ,bunları getiren general Bulbaniyuk hemen: Smolosidof demişti.

Smolosidof ses alma aracını küçük, cilâlı bir masanın üstüne yerleştiriyor, burun ve kulaklarının yerindeki bir

takım eğri büğrü şişkinliklerle kafası patatesi andıran Bulbaniyuk:

— Bir tutuklusunuz Rubin, diyordu. Ama eskiden komünisttiniz, belki bir gün yine komünist olursunuz...

«Şimdi de komünistim!» diye haykırmak istedi Rubin. Ama bunu Bulbaniyuk'a ispatlamaya çalışmak küçültücü bir şeydi.

— Bu nedenle gizli kuruluşlarımızın size güveni var. Bu ses alma aracında bir devlet sırrı dinliyeceksiniz. Ülkemiz hainlerinin yardakçısı olan bu köpeğin yakalanmasında bize yardım edeceğinizi umuyoruz. Çok önemli bilimsel buluşları sınırlarımız ötesine geçirmek istiyorlar. Bu sırları açıklamak için yapılacak her çaba...

— Anlaşıldı, dedi Rubin sözünü keserek.

Her şeyden çok, ses alma aracının şeridi üzerinde çalışmasını engellemelerinden korkuyordu. Uzun süredir her türlü kişisel başarı umudunu yitiren Rubin, kendi aile hayatıymış gibi bütün insanlığın hayatını yaşıyordu. Daha dinlemediği bu şerit şimdiden onu yaralamaktaydı.

Smolosidof aracı çalıştırdı.

Rubin, bir kişisel düşmanının yüzünü incelercesine ses alma aracından gelen sesi dinledi. Gözlerini dikip baktığında yüzü kasılıyor ve amansız bir görünüşe bürünüyordu. Böyle yüzü olan birinden aman dilemek imkânsızdı.

Odanın sessizliğinde, makineden gelen hafif parazitin de üstünde heyecanlı ve aceleci yabancının yaşlı ve soğuk kadınla konuşması duyuluyordu.

Her cümlede Rubin'in yüzündeki amansızlık şaşkınlığa dönüşüyordu. Allah kahretsin, beklediğiyle bu konuşmanın hiç ilgisi yoktu. Garip, saçma bir şeydi bu... Şerit sonuna geliyordu.

Rubin'in yorumu beklendi ama o, ne diyeceğini bilemiyordu henüz.

Sorunu bütün açılardan incelemesi için biraz zamana muhtaçtı. Sönen sigarasını yakıp:

— Bir daha dinletin, dedi.

Smolosidof, şeridin yeniden sarılmasını sağlayan düğmeye bastı. Mavimsi parmaklarıyla esmer ellerine baktı Rubin. Smolosidof yanlış yapabilir, aracı «çalma» işareti yerine «kayıt» ta bırakabilirdi. O zaman da her şey iz bırakmamacasına kaybolurdu. Böylece Rubin'in verilecek kararı kalmazdı.

Zıvanalı sigaranın boş karton ucunu dişleri arasında sıkan Rubin dumanı içine çekti. Herkes susuyordu.

Smolosidof yanlış yapmamış, gerekli düğmeye dokunmuştu.

Bir kere daha genç adamın sinirli, neredeyse umutsuz sesiyle karşısındaki kızgın, homurdanan, söylenen kadın sesi duyuldu. Rubin caniyi gözünün önüne getirmekte güçlük çekiyordu. Oysa kadın kafasına takılmıştı; boyalı, bol, belki kendisinin bile olmayan saçlarıyla onu kolayca görür gibiydi.

Başını iki avucu arasına aldı. Bütün bu işlerdeki saçmalık aklı başında, kafası bulanmamış bir insanın tıp alanındaki bir buluşu devlet sırrı saymasıydı. Bir hastaya hangi ulustan olduğunu soran tıp, tıp değildi. Bu her yanına mikrofon yerleştirilmiş apartmana telefon eden, tehlikeyi bildiğinden oraya şahsen gitmeyen gözüpek genç Rubin'in hoşuna gidiyordu.

Ama tarafsız bir görüşle görünürde iyilik yapmak isteyen bu adam, tarihin olumlu güçlerine saldırmıştı. Bilimsel buluş alanında Devletin güçlenmesi yönünden önceliğin Devlete verilmesi önemli ve gerekli sayıldığından, kim bu önceliğe karşı çıkarsa gelişme yoluna dikiliyor demekti. Dolayısıyla da yokedilmeliydi.

Hem sonra konuşma sanıldığı kadar da basit değildi. O çılgınca «yabancılar» sözcüğünün tekrarlanması, «onlara bir şey vermek» şüpheyi uyandırıyordu. İlâçtan başka şeyler de sözkonusu olabilirdi. Tarih bu türden örneklerle doluydu. Baltık Denizi'ndeki tayfalar nasıl ayaklanmıştı: «Bize yönetmeliği yollayın» diyerek. Oysa bu «bir savaş gemisi ve çıkarma yapabilecek birlikler yollayın» anlamına geliyordu.

Şerit durdu. Rubin başını kaldırdı, Smolosidof'un somurtuk yüzüyle Bulbaniyuk'un aptal ve kendini beğenmiş suratına baktı. İkisinden de tiksiniyordu. Yüzlerine bile bakmak içinden gelmiyordu. Ama bu çalışma odasında, bu tarih kavşağında, tarafsız gözle onlar olumlu güçlerin temsilcileriydi.

Kişisel duyguların üstüne çıkmak gerekiyordu.

Ordunun Siyasî Bölümünden bu tür kasaplardı Rubin'i cezaevine atanlar; onun yetenekleriyle içtenliğine dayanamamışlardı. Bunların benzeri, askerî denetim bürosunda çalışan kasaplardı dört yıl boyunca suçsuz ol-

duğunu söylemek için yolladığı düzünelerle protesto mektubunu çöpe atan.

Bu iki herif, bir elbombasıyla hemen o an uçurulmaya hak kazanıyorlardı ama vatanına ,kendi gelişim ve bayrak kavramına hizmet ediyormuşçasına onlara da hizmet etmeliydi.

Rubin sigarasını küllükte söndürdü. Adama benzeyen Sebastianof'un gözlerinin içine bakmaktan kaçınarak:

— Peki, dedi. Tamam. Deneriz. Ama elinizin altında kuşkulandığınız birileri yoksa bulamam... Moskova'da oturan herkesin sesini şeride aktaracak değilim ya.. Neyle karşılaştırabilirim bu şeridi:

Bulbaniyuk onu yatıştırdı:

— Telefon kulübesinin yakınında yakalanan dört kişinin sesini kaydettik. Ama suçlu, bunlardan biri değil herhalde. Bakanlıktan beş ad aldık. Görevlerini önemsemeden bu adları not ettim, suçlamaktan kormamanız için de yalnız adlarını göstereceğim.

Üzerinde beş ad yazılı bir yaprak uzattı Rubin'e.

1. Petrof.
2. Siyagoviti.
3. Volodin.
4. Çevronok.
5. Zavarzin.

Rubin adları okudu, listeyi saklıyacakmış gibi yaptı.

— Hayır, hayır! diye atıldı Sebastianof. Liste Smolosidof'da kalacak.

Rubin kâğıdı uzattı. Bu sakınma canını sıkmıyor, tersine onu eğlendiriyordu. O beş ad belleğine kazılmamış gibiydi: Petrof, Siyagoviti, Volodin, Çevronok, Zavarzin. Uzun filoloji öğrenimi varlığının öylesine bir parçası olmuştu ki, adları okurken köklerinin anlamını bile aklından geçirmişti. «Siyagoviti»: Çok uzağa atlayabilen biri demekti; «Çevronok» ise tarla kuşuydu. Sert bir sesle:

— Telefonda bu beş kişinin seslerini kaydetmeniz gerekli, dedi.

— Yarın elinizde olur, cevabını verdi Sebastianof. Rubin bir an düşündü:

— Bir şey daha var, dedi. Hepsinin yaşını öğrenmek isterim.

Çenesiyle ses alma aracını işaret etti:

— Bu şeride ihtiyacım var. Aralıksız bütün gün dinlemeliyim.

— Teğmen Smolosidof'un elindedir. En gizli bölümde ikinize bir oda verecekler.

— Odayı hazırlıyorlar, dedi Smolosidof.

Tecrübesi Rubin'e, tehlikeli bir kelime olan «ne zaman» ı sorması gerektiğini söylüyordu. Soru kendisine de sorulabilirdi. Burada bir, iki haftalık iş vardı, üstlerine: «ne zamana gerekli?» diye sorsa, «Yarına!» cevabını verirlerdi.

— Bu işten, başka kiminle söz edebilirim?

Sebastianof Bulbaniyuk'a baktı ve cevap verdi:

— Yalnız binbaşı Roitman, Oskolupof ve bakanın kendisiyle.

Bulbaniyuk sordu:

— Uyarılarımı hatırlıyorsunuz değil mi? Tekrarlamamı ister misiniz?

Rubin, izin almak gereğini duymaksızın ayağa kalktı, görülmesi güç bir eşyaymış gibi, gözlerini kısarak generale baktı. Özellikle kimseye yöneltmeden:

— Gidip biraz düşünmem gerek, dedi.

Kimse sesini çıkarmadı.

Düşüncelere gömülü Rubin çıktı, nöbetçi subayın önünden geçti, kimseye bakmadan kırmızı halıyla kaplı merdiveni inmeye koyuldu.

Bu araştırma grubuna Nerjin'i de sokması gerekiyordu. Kimseye sormadan bu işi nasıl yapardı? Sorunun çözümü kolay olmayacaktı. Sesler üzerinde yeni yeni çalışıyorlardı. İlk sıralamada, ilk tasnifteydiler henüz.

İçinde bilimsel araştırma ürpertisinin uyandığını hissediyordu. Aslında yepyeni bir bilimdi bu: Ses izinden bir suçluyu bulmak!

Şimdiye kadar parmak izlerinden yararlanılmıştı. Parmaktaki çizgilerin incelenmesi anlamına gelen «daktiloskopi» deyimini kullanıyorlardı bu iş için. Üzerinde çalışıp oturtmak için yüz yıl geçmesi gerekmişti.

Bu yeni bilime ses incelemesi adı da verilebilirdi. Sologdin'e kalsa adını böyle koyardı. Yabancı kelimelerden nefret ediyordu çünkü. Bir de «fonoskopi» sözcüğü kullanabilirdi. Bütün bu işleri birkaç gün içinde bitirmek zorunluydu.

Petrof, Siyagoviti, Volodin, Çevronok, Zavarzin.

34. DİLSİZ ÇAN

Nerjin, pencerenin yanındaki rahat koltuğuna çökmüş, otobüsün hafif sallantısının tadını çıkarıyordu. Yanında da optik uzmanı fizikçi İllariyon Pavloviç Gerassimoviç oturuyordu. Daracık omuzları, propaganda afişlerindeki casuslar gibi iğreti gözlüklü bir entellektüel yüzü vardı. Alçak sesle duygularını ona anlatan Nerjin:

— Biliyor musunuz? diyordu. Her şeye alıştığımı sanırdım. Çıplak götle kara oturmaya hazırım; yük arabalarına yirmi beşimizi birden tıkmaları, refakat eden gardiyanın bavulları paralaması vızgelir, aldırmam. Ama yüreğimde canlı kalan tek şey var, bir türlü ölmüyor, karıma olan aşkım. Karım sözkonusu olduğunda hiç birşeye dayanamam. Onu yılda bir kere görmek ve öpememek? İnsanoğluna böyle şey yapılır mı hiç?

Gerassimoviç kaşlarını çatıyordu: Basit fizik grafikleri üzerinde düşünürken bile yasa boğulmuş gibiydi.

— Dayanabilmek, yüreğini nasırlaştırmak için tek yol var, dedi. **İçimizdeki** bütün bağları öldürmek, **bütün** isteklerimizden vazgeçmek.

Gerassimoviç şaraşkaya geleli bir kaç ay oluyordu. Nerjin onunla yakınlaşacak zamanı bulamamış, onu içgüdüsüyle sevmişti.

Konuşmaya devam etmediler, sessizlik aralarına çöktü. Ziyarete gitmek bir tutuklunun hayatında çok önemliydi. Mezarlık kubbesi altında uyuklayan ruhunun canlanmasıydı. Günlük olayların çok dışındaki anıları canlanırdı. Bütün bir yıl düşünce ve duygular, yakınlardan biriyle geçirilecek bu kısacık birleşme anında harcanmak üzere biriktirilirdi.

Nöbetçi çavuş kapıda duran otobüse girdi. Otobüsten inen tutukluları bakışlarıyla iki kere saydı. Daha önce başgardiyan yedi kişi için imzayı basmıştı. Çavuş, daha sonra, makaslara asılı biri olup olmadığını anlamak için otobüsün altına baktı -insanüstü bir yaratık, bir iblis bile bu maskaralara bir dakikadan fazla asılı duramazdı ya - sonra yeniden nöbetçi kulübesine girdi. Ancak o zaman birinci kapı, ardından da ikinci kapı açıldı. Otobüs sihirli sınırı aştı, tekerlekleri kırağı kaplı yolda neşeyle fısıldaşıyordu. Mavrino'daki zek'ler bu çıkışları, çalıştıkları enstitünün çok gizli tutulan bir yer oluşuna borçluydular.

Kendilerini görmeye gelen yakınları bu canlı cesetlerin nerede yaşadıklarını bilmeyecek, yüz elli kilometre öteden mi, Kremlin'den mi, havaalanından mı; yoksa öteki dünyadan mı geldiklerini sözde anlamıyacaklardı. Bütün gördükleri karnı tok, iyi giyimli, bembeyaz elli, eski konuşkanlıklarını yitirmiş, gülüşü kederli kişilerdi. Ve bu kişiler, gereken her şeyi bulduklarını, bir şeye ihtiyaç duymadıklarını söylüyorlardı. Bu ziyaretler biraz da eski Yunan dikilitaşları üzerindeki görüntüleri andırıyordu. Bu görüntülerde ölen, anıtı yapan ve canlı yakınları bir arada çizilirdi. Yalnız dikilitaşlarda bu dünya ile ötekini ayıran bu çizgiye rastlanırdı. Canlılar sevgi dolu gözlerle ölüye bakarlardı. Ölünün gözleri sevinç ve kederden yoksun, açık ve çok şey bilen bakışları Hades'e (*) dikiliydi.

Nerjin döndü, bir küçük tepeden şimdiye kadar görmek fırsatını bulamadığı şeye, içinde yaşayıp çalıştıkları anfi biçimindeki salonun tepesindeki paslı kubbeye, üstünde yükselen altı köşeli kulesiyle koyu renk tuğladan yapılma binaya baktı. Güneye bakan yüzünde Akustik Lâboratuvarı, Yedi Numara ,resim atölyesi ve Yakonof'un odası, dışa dönük, tekdüze, kayıtsız: hiç açılmayan bir dizi pencere vardı. Hafta sonunu küçük korulukta geçirmeye gelen Moskovalılara başkent dışında yaşıyanlar, bu eski ve yalnız binada nice değerli hayatın, çiğnenmiş isteğin, kaynaşan ihtirasın ve Devlet sırrının bir araya getirilip yığıldığını, karıştığını ve kızdırıldığını akıllarının köşesinden bile geçiremezlerdi. Ama binanın içinde gizlilik havası hemen kendini gösterirdi. Bir odada çalışanlar öbüründe olup bitenleri bilmezlerdi. Komşular birbirini tanımazdı. Güvenlik subayları, memur olarak çalıştıkları bu binaya girip çıkma hakkı olan yirmi iki dengesiz ve ihtiraslı kadın hakkında bir şey bilmezlerdi. Bu kadınların da birbirlerinden haberleri yoktu; tepelerinde asılı Demokles kılıçlarını hiçe sayıp içerde gizli bir haz bulduklarını, birini sevdiklerini, gizlice öpüştüklerini, ya da tutuklulardan birine acıyıp onunla ailesi arasında bağ kurduklarını bilmezlerdi.

Koyu kırmızı sigaralığını açan Gleb Nerjin, hayatının özel anlarında bir takım hareketleri yapmanın insana verdiği özel doygunlukla bir sigara yaktı. Her şeyin üstünde Nadia'yı, vücudunu düşünüyor, hepyeni bir şey olan yolcu-

---

(*) **Eski Yunan'da Cehennem Tanrısı.**

luğun tadını çıkarıp gitmek, durmadan gitmek istiyordu. Zamanın durmasını, lâstiklerin izler bıraktığı karlı yolda otobüsün boyuna gitmesini düşlüyordu. Ağaçların dallarını kaplayan karla örtülü bembeyaz parkın ötesine, yol boyu rasladıkları ve Nerjin'in, savaş başladığından bu yana hiç seslerini duymadığını sandığı çocukların ötesine gitmesini. Asker ve tutuklular çocuk sesi duymazlardı hiç.

Nadia ile Gleb birlikte bir yıl yaşamışlardı. Birlikte geçirdikleri bu bir yıl boyunca da, çantaları koltuklarının altında, koşturup durmuşlardı. İkisinin de üniversitede beşinci yılıydı, durmadan yazı yazıyor, sınavdan geçiyorlardı. Sonra savaş patlamıştı.

Küçük, kısacık bacakları üstünde koşuşan çocuklara sahip insanlar vardı. Onlar, bu fırsatı bulamamışlardı.

Küçük bir oğlan yolu geçmeye hazırlandı. Şoför, çocuğa çarpmamak için âni fren yaptı. Oğlan ürküp durdu, mavi yün eldivenli elini kıpkırmızı yüzüne götürdü.

Yıllardan beri çocukları düşünmeyen Nerjin, Stalin'in, Nadia ile kendisini çocuktan yoksun bıraktığını anladı. Cezasını bitirebilse, yeniden birleşseler bile karısı otuz altı, belki kırk yaşında olacaktı. Çocuk için çok geçti artık.

Buzla kaplı gölde rengârenk giyimli on, on iki çocuk kayıyordu. Parke taşlar üstünde sallanarak bir dar sokağa saptı otobüs.

Cezaevlerinden söz edildiğinde hep ürkütücü, dehşet verici yanları anlatılır. Dehşet verici yanı olmadığından cezaevi daha korkunç değil midir sanki? Dehşet zaptürapt altında geçen karanlık yılların kendisi değil de nedir?

Yeryüzündeki tek, biricik hayatınızın parçalandığını unutmak, bunu yapan iğrenç bir domuzu bağışlamaya hazır olduğunuzu bilmek, tek düşünceniz tepsideki ekmeklerin içini değil kabuklu tarafını yakalamak, bir sonraki yıkanmada yırtıksız, dar gelmeyen bir çamaşır edinmekse bu dehşet değil de nedir? Bütün bunları yaşamak gerekir, kafasında canlandıramaz insan. «Rutubetli bir cezaevinde, parmaklıklar ardında oturmuşum» ya da: «Açın cezaevinin kapılarını, bana kara gözlü bir kız verin» demek kolaydır. İçerde yatmayı bile gerektirmez, insan kolayca kafasında canlandırabilir. Ama çok da ilkeldir bu yazılan. Bitip tükenmek bilmeyen, aralıksız geçen yıllar insanda cezaevi tecrübesini olgunlaştırabilir.

Nadia mektubunda:«Geri döndüğünde...» diyordu. İşin feci yanı da buydu. Dönüş yoktu. Geri dönülemezdi. Cep-

hede ve cezaevinde geçirilen on dört yıldan sonra vücutta geçmişten kalma tek bir hücre bile bulunamazdı. Ancak hayata sıfırdan başlıyabilirlerdi: Yepyeni, yabancı, eski kocasının adını taşıyan bir adam gelecek ve Nadia, sevgilisinin, on dört yıl kapanıp beklediği insanın kendisini tahrik etmediğini, zerre zerre kaybolduğunu görecekti.

Birbirlerini bu ikinci hayatta da sevseler ne iyi olurdu.

Ya sevmezlerse?

Moskova'nın dış mahallelerine girmişlerdi bile. Gece gökyüzüne dağılan ışıklar, Moskova'nın göz kamaştırıcı bir ışıktan başka şey olmadığı izlenimini uyandırıyordu Mavrina'da. Oysa şimdi, tek katlı, iki katlı evlerden, boyası kabuk kabuk dökülen, onarım isteyen, tahtaperdeleri eğilen, ard arda birbirine benzeyen evlerden başka şey yoktu. Doğrusu, savaşın başından bu yana evlere el sürülmemişti: Çalışmalar başka yerlere yöneltilmişti, buralarla uğraşacak zaman yoktu. Bir de taşrada, örneğin Riazan ya da Ruzayevka'da ne biçim damlar vardı? Ne biçim evler vardı acaba?..

Otobüs parke taşlar üzerinde hoplayıp zıplayarak istasyon alanını geçti. Tramvaylar, troleybüsler, arabalar ve insanlar yeniden ortaya çıktı. Milisler kırmızıya çalan canlı bir eflâtun renkte yeni üniformalar giymişlerdi. Bu üniformaları Nerjin ilk kez görüyordu.

Nadia'nın yıllar boyu kendisini bekliyebilmesi anlaşılır gibi değildi. Bir şey yakalamaya çalışan kalabalığın arasında gezinip üzerinde bunca adamın bakışını duyarak duygularını değiştirmemesi şaşırtıcıydı. Nerjin, içinde bulundukları durumun tam tersini düşündü. Nadia cezaevinde, kendisi dışarda olsaydı? Bir yıl bile dayanamazdı. Daha önce, bu incecik kadının bir granit sağlamlığı ve kararlılığında olabileceği hiç aklına gelmemişti. Uzun süre ondan şüphe etmişti, ama şimdi, beklemenin Nadia'ya güç bile gelmediğini anlıyordu.

Krasnaya Presniya geçici cezaevinde bulunduğu sıra, altı aylık eğitimin sonunda, ilk kez bir mektup yazma hakkını elde etmişti. Partal, üçgen biçiminde, pulsuz damgasız, ambalâj kâğıdına bir kurşun kalem parçasıyla yazmıştı mektubunu:

«Sevgilim! Beni dört savaş yılı boyunca bekledin... Beni boşuna beklediğine kızma ne olur: Şimdi on yıl daha beklemek zorundasın. Hayatım boyunca kısacık mutluluğumuzu bir güneş gibi hatırlıyacağım. Ama bugünden

sonra özgürsün, böyle say kendini. Senin hayatının da boşuna harcanması gereksiz. Yeniden evlen!..»

Nadia bütün mektuptan bir tek şey çıkarmıştı:

«Artık beni sevmediğin anlaşılıyor! Beni, nasıl olur da bir başkasına bırakırsın?»

Ah bu kadınlar! Cephede, Dinyeper Köprüsü'nün başındayken bile, sahte Kızılordu kâğıtları ve sırtında bol bir asker gömleğiyle yanına ulaşmıştı. Sonra da durmadan sorguya çekilmiş, üstü aranmıştı birkaç kere. Mümkünse savaşın sonuna kadar kocasıyla kalmak üzere gelmişti hem: Ölseydi onunla ölecekti, yaşasaydı o da yaşıyacaktı.

Bu köprü başında, savunmaya geçmenin sükûneti içinde, ama kısa süre önce ölüm taşıyan bir tuzak olan ve dört yanında kayıtsız otların bittiği bu köprü başında hırsızlama mutluluklarının kısacık günlerini yaşamışlardı.

Derken ordular canlanmış, saldırıya geçmiş, Nadia'nın bir kere daha, sırtına bol gelen asker gömleği ve sahte Kızılordu kâğıtlarıyla geri dönmesi gerekmişti. Ormanda açılan bir gedikten geçen kamyon onu götürmüş, görebildiği sürece kocasına el sallayıp durmuştu.

...Duraklarda insanlar karmakarışık kuyruklar halinde bekleşiyorlardı. Bir troleybüs geldiğinde kimi olduğu yerde duruyor, diğerleri dirsek oynatıp ilerliyorlardı. Sadovi Bulvarında, yarı yarıya boş soluk mavi otobüsleri durağın önünden geçmek isterken kırmızı ışıkta durdu. Bir Moskovalı soluk soluğa koştu, basamaklardan birine çıkıp bağırarak kapıya vurdu:

— Kotelniçeski rıhtımına gidiyor musunuz? Kotelniçeski rıhtımına?

Yere inmesini işaret eden gardiyanlardan biri:

— Hayır, hayır, dedi. Binemezsiniz

Gülmekten katılan cam üfürücü İvan:

— Oraya gidiyoruz canım! Bin, seni de götürelim!

İvan siyasî tutuklulardan değildi, her ay ziyarete gidebiliyordu. Bütün zek'ler gülmeye başladılar. Moskovalı bunun ne biçim bir otobüs olduğunu kendisini neden içeri almadıklarını anlıyamamıştı.

Ama bu tür yasaklara alışkın olmalıydı, yere atladı.

Ardında biriken yolcu adayları da geri döndü.

Soluk mavi otobüs, Sadovi bulvarından sola saptı. Her zamanki gibi Butirka'ya gitmediklerini gösteriyordu bu. Herhalde Taganka'ya götürüyorlardı onları. Rusya'da doğmasa, başka bir çağda yaşasa ya da başka biri olsa

Nerjin belki karısından hiç ayrılmıyacak, hayatını sakin sakin bir takım denklemler çözmekle geçirecekti.

Victor Hugo'nun «Doksan üç» ünden bir bölümü hatırlıyordu. Kum tepeciklerinden birinin üstüne çökmüştü Dantenac. Aynı anda birkaç çan kulesi birden görüyordu. Hepsinin çanı da çalmaktaydı. Çanlar tehlikeyi haber veriyor, bora bütün sesleri alıp götürüyor, Dantenac bir şey duymuyordu.

Aynı dilsiz çanı, garip bir duyma önsezisiyle, gençliğinde işitmeğe başlamıştı Nerjin: Bütün iniltiler, haykırışlar inaçtı bir rüzgârın insan kulaklarından öteye götürmekte direttiği bütün çığlıklar kulağına gelmişti. Mayne Reid'ın (*) tek kitabını okumadan büyümüş, ama on iki yaşındayken boyunu geçen bir yığın İzvestia gazetesini hatmetmiş, işleri baltalayan mühendislerin duruşmasını ayrıntılarıyla okumuştu. Daha baştan inanmamıştı bu mahkemeye. Nedenini bilmiyordu, aklı da çözümlemeye yardım etmiyordu ama bütün söylenenlerin yalan olduğunu hissetmişti. Arkadaşlarından bir çoğunun yakını olan mühendisleri tanıyordu, bu insanları sabotaj yaparken gözünün önüne getiremiyordu.

On üç, on dört yaşındayken, derslerini bitirince sokaklarda koşmaz, oturur gazeteleri okurdu. Parti önde gelenlerinin adını, görevlerini, Sovyet askerî liderlerinin adlarını, yabancı ülkelerdeki büyükelçiler, Sovyetler Birliğindeki yabancı elçileri hep bilirdi. Kongre sırasında verilen bütün söylevleri, eski Bolşeviklerin anılarını, Parti'nin dalgalı tarihini okumuştu: Parti'nin tarihi konusunda birkaç yorum vardı, hepsi de birbirinden ayrıydı. Okulda da, dördüncü yıla eriştiklerinde ekonomi politik konusunda bilgi edinmiş, beşinci yılla birlikte, her gün programa toplumsal bilimler dersleri konmuştu. Okumak üzere «Herzen'in Anısına» yı kendisine vermişler, Lenin'in bu kitabını bir türlü elinden bırakamamıştı.

Ya genç bir kulağı olduğundan, ya da gazetelerde raslananların çok fazlasını okuduğundan, bir tek kişiyi, hep tek adamı göklere çıkarmaktaki boğucu ve istismarcı yanın sahteliğini açıkça seziyordu. O adam her şeyse, diğerleri sıfır demekti. Sırf karşı çıkmak isteğiyle Gleb, bu akıma kendini kaptırmadı. Okulda dokuzuncu yılını doldururken bir aralık sabahı, gazetelerin yapıştırıldığı

(*) İngiliz serüven romancısı (1818 - 1883)

vitrine baktı ve Kirof'un öldüğünü öğrendi. Birden, tıpkı göz kamaştırıcı bir ışık gibi, Kirof'u başkasının değil Stalin'in öldürttüğü gerçeği gözünün önünde beliriverdi. Onun ölümünden tek yararlanacak kişi Stalin'di. Büyük bir yalnızlık duygusu yüreğine çöktü: Arkasında biriken büyükler bu basit gerçeği anlıyamıyorlardı.

Derken ihtilâle başından beri katılan ve yalnız ihtilâl için yaşıyan yaşlı bolşevikler, düzinelerle, yüzlerle yok olmaya başladı. Bazıları tutuklanmayı beklemeden evlerinde zehir içiyor, bazıları sayfiye evlerinde kendilerini asıyorlardı. Ama çoğu kere de tutuklanmalarına göz yumuyor, mahkeme karşısına çıkıyor, anlaşılmaz biçimde itiraf ediyor, her türlü günahı üzerlerine alıyor, yeryüzündeki bütün yabancı casusluk şebekelerinde çalıştıklarını söylüyor, kendilerini açıkça mahkûm ediyorlardı. Öyle abartılmış, öyle akıl almaz ve kaba bir yalandı ki bu ancak sağır bir kuşak bu yalanın farkına varmıyabilirdi.

Gerçekten insanlar duymuyorlar mıydı? Puşkin'in, Tolstoy'un manevî mirasçıları olduklarını söyleyen yazarlar diktatöre iğrenç övgüler düzmekteydiler. Herzen sokağındaki konservatuardan yetişen Rus bestecileri heykelin ayakları dibine uşaklık marşları sunuyorlardı.

Gleb Nerjin'in dilsiz çanı, gençliği boyunca çaldı durdu. Vazgeçilmez bir karar onda kökleşmişti: Öğrenecek ve anlıyacaktı. Öğrenmek ve anlamaktı amacı. Doğduğu şehrin caddelerini arşınlarken, kızların peşinde ahlayıp oflamak yerine, Gleb, günün birinde bütün karanlıkları aydınlatacağını, ölmeden önce kendilerini suçlayan bütün bu insanların ardına yığıldığı duvarı bile belki aşacağını düşlüyordu. Belki duvarların arasında bu insanları anlamak mümkün olurdu.

Önde gelen cezaevinin adını bilmiyordu, isteklerimiz gerçekten büyükse bir gün mutlaka gerçekleşeceklerini de öğrenmemişti.

Yıllar geçti. Kolay ve eğlenceli olmadığı anlaşılsa da, Gleb Nerjin'in bütün istekleri yerine geldi. Tutuklandı, o kadar düşündüğü yere götürüldü, hâlâ yaşıyanlarla karşılaştı. Nerjin'in tahminleri onları şaşırtmıyor, sandığından yüz kat fazlasını söylüyorlardı.

Bütün bunlar gerçekleşti, işsiz, zamansız, hayatsız ve... karısından yoksun ortada kaldı Nerjin. Bir tek büyük ihtirasın ruhu kapladığı an geriye başka şey kalmaz. İçimizde iki ihtirasa yer yoktur.

... Otobüs, sarsılarak, Yauza'nın üstündeki köprüyü geçti, bitmek tükenmek bilmeyen, delik deşik, düşman sokaklardan yoluna devam etti.

Sonunda Nerjin:

— Bizi Taganka'ya götürmüyorlar yahu, dedi. Peki nereye gidiyoruz? Bir şey anlamadım bu işten.

Aynı karanlık düşüncelerden sıyrılan Gerassimoviç:

— Lefortovo tabyası, dedi. Lefortovo cezaevine gidiyoruz.

Kapılar açıldı. Ağır araç avluya girdi, cezavine yaslanmış iki katlı yapının önünde durdu. Gepgenç havalı, ceketsiz ve kasketsiz, yarbay Klimentiyef oradaydı.

Buranın daha sıcak olduğu gerçekti. Yoğun bulutlarla kaplı göğün altında kasvetli kış uzanıyordu.

Yarbayın bir işaretiyle, gardiyanlar otobüsten indiler; dizildiler, yalnız otobüsün dibinde oturan ikisi, tabancaları ceplerinde, yerlerinden kımıldamadılar. Tutuklular cezaevinin ana binasına bakma fırsatını bile bulamadan yarbayın peşinden içeri girdiler.

Üzerinde yedi kapının bulunduğu daracık bir koridora girdiler. Yarbay öne geçti ve savaştaymış gibi komut yağdırmaya koyuldu:

— Gerassimoviç... Buraya! Lukaçenko, bu odaya! Nerjin! Üçüncüye!

Tutuklular, gösterilen odalara birer birer girdiler.

Klimentiyef her birinin başına, yedi gardiyandan birini dikti. Nerjin'in payına, gangsteri andıran düştü. Bu odalar, sorgu yerleriydi: Az bir ışığın süzüldüğü pencerelere parmaklık konmuştu; sorguyu yapanın koltuğu ve masası pencereye sırt çevirmişti; sorguya çekilen kişi için bir küçük masayla aralıksız bir iskemle vardı içerde.

Nerjin, koltuğu kapının yakınına itti, karısı için bulduğu yere yerleştirdi. Rahatsız, adamın kıçını kıstırabilecek çatlaklı aralıksız iskemleyi kendine ayırdı. Tıpkı bunun gibi bir masa önünde, yine böyle bir aralıksız iskemle üzerinde altı ay süren sorgudan geçmişti yıllar önce.

Kapı açık duruyordu. Nerjin koridordan hafifçe duyulan karısının topuk şakırtılarını, çok sevdiği sesini duydu:

— Burası mı?

Nadia içeri girdi.

35. BANA SADIK KALMA!

Çam kökleri üzerinde hoplayıp zıplayan, kumdan kurtulmak için bütün gücüyle homurdanan kamyon Nadia'yı cepheden götürdüğünde Gleb, ağaçların arasında açılan geçitte dikilmiş, gitgide uzayan ve kararan geçit Nadia'yı yutmuştu. O sıra, ayrılıklarının savaştan sonra da süreceğini, daha yeni başlamış sayılmak gerektiğini kim aklına getirirdi?

Kocanın savaştan dönmesini beklemek her zaman için güçtür. Ama daha da gücü, savaşın sonuna doğru geçen bir kaç aydır. Mermi parçalarıyla kurşunlar bir adamın ne kadar zamandan beri savaştığının hesabını yapmaz.

Tam o sıralar Gleb'in mektuplarının arkası kesilmişti. Nadia postacıya koşuyor, kocasına, dostlarına, üstlerine mektup yazıyordu durmadan. Herkes bir mezar sessizliğine bürünmüştü.

1945 ilkbaharında topçu ateşinin havada çınlamadığı akşam yoktu. Şehirler birbiri ardından düşüyordu: Königsberg, Breslau, Frankfurt, Berlin, Prag.

Bir türlü mektup çıkmıyordu. Umudu kırılmaya başlamıştı, gitgide gevşediğini hissediyordu. Ama kendini bırakamazdı. Yaşıyorsa, bir gün geri dönerse, kendisini vaktini boşa harcamakla suçlayacaktı. Uzun günlerini çalışmakla, kendini bitirircesine çalışmakla, kimya diplomasını almaya hazırlanmak, yabancı diller ve diyalektik materyalizm okumakla geçiriyordu... ancak akşamları doyasıya ağlıyabiliyordu.

Birden, subay karısı olarak aldığı para Nadia'ya verilmedi. O an kocasının öldüğünü sandı.

Sonra savaş bitti. Sevinçten sarhoş olmuş adamlar sokaklarda koşuyordu. Bazıları havaya ateş etmekteydi. Sovyetler Birliği'nin bütün oparlörleri aç ve yaralı toprağın üzerine zafer marşları yığmaktaydı. Yüreğinin en derin köşelerinde bile çaresiz bir sonu kabullenemiyor, peri masalları düşünmeye başlıyordu. Belki gizli bir görevle dışarı gönderilmişti? Belki haber alma servisleri hesabına

çalışıyordu? Gizlilik ve kuşku içinde yetiştirilen bir kuşak hiç bir gizliliği olmayan yerde bile sır düşlüyordu.

Güneyin sıcak yazı her şeyi ısıtıyordu ama Nerjin'in dul karısı buz gibiydi.

Yine kimya, yabancı diller ve diyalektik materyalizm öğrenimini sürdürüyor, günün birinde kocası çıkıp gelirse canını sıkmaktan çekiniyordu. Savaş biteli dört ay oluyordu. Artık sevdiği insanın yaşamadığını kabul etmenin sırasıydı. Krasnaya Presniya'dan üçgen biçimindeki kâğıt parçası o sıra geldi: «Sevgilim! Şimdi on yıl daha beklemek zorundasın!»

Yakınları Nadia'yı anlıyamıyorlardı. Kocasının cezaevinde bulunduğunu öğrenmişti. Sevinçten uçuyor, gözlerinin içi gülüyordu. Yeryüzünde yalnız olmadığını öğrenmişti. On beş ya da yirmi beş yıla çarptırılmaması ne büyük nimetti. Ancak mezardan dönmezdi insanoğlu. Hapis cezasını bitirip dönebilirdi. Ölüm olmayınca, o müthiş inanç yoksunluğu ortadan kalkınca Nadia yepyeni bir güce kavuşuyordu. Kocası Moskova'daydı. Onu kurtarmak için Moskova'ya gitmesi gerektiği ortaya çıkıyordu. Yakınında olmanın kocasını kurtarmaya yeteceğine inanıyordu belkide.

Moskova'ya nasıl gidecekti? Çocuklarımız o çağlarda yolculuk etmenin, hele Moskova'ya gitmenin ne demek olduğunu düşünemezler bile. Önceleri, 1930 lardaki gibi her yoldaş, neden bulunduğu yerde kalamadığını kâğıtlarla ispatlamak, Devletin ulaştırma araçlarına yük olmasının gerekçelerini açıklamak zorundaydı. Ardından eline pasaportu veriliyor, bu pasaport ona bir hafta boyunca istasyonlarda kuyruğa girmeyi, balgamla kaplı yerlerde yatmayı, gişenin arka kapısından memurun eline rüşvet sıkıştırmayı sağlıyordu.

Nadia imkânsız olanı başardı; öğrenimine Moskova'da devam etme iznini aldı. Bilet ücretini üç kere ödedikten sonra, kitapların ve kocasının Kuzey Ormanlarına dayanması için gerekli keçe çizmelerin doldurduğu çantayla uçağa bindi.

Hayatın talihli anlarından biriydi bu. İyilik güçlerinin size yardımcı olduğu, el attığınız her işi başarıyla sonuçlandırmanızı sağladığı anlardan biri. Ülkenin en saygıdeğer üniversitesi, bu minicik, yabancı, isimsiz, parasız, ilişkisiz taşralı kızı önceden telefonla bile haber vermediği halde kabullendi.

Krasnaya Presniya geçici cezaevinde yatan kocasını görme iznini almak çok, çok daha zordu. Ziyaret izni verilmiyordu. Kimseye verilmiyordu. **Gulag'ın** işi başından aşkındı. Batıdan akılları durduracak bir tutuklu seli akıyordu.

Derme çatma nöbetçi kulübesinin önünde, sayısız ve gereksiz dilekçelerinden birine cevap beklerken Nadia, cezaevinin tahta kapılarından çıkarılıp Moskova ırmağı kıyısında çalışmaya götürülen tutuklu dizisini gördü. İçgüdüsü, aralarında Gleb'in de bulunduğunu fısıldadı.

Çıkanların sayısı en azından iki yüzdü. Hepsi de, «özgür» insanların giyimine veda edip karaya çalan boz renkli zek giysilerine alışmakla geçen dönemdeydiler. Hepsinde de, eski günleri hatırlatan bir şey vardı daha: Kırmızı şeritli ve siperli asker kasketi, ekmek uğruna satılmamış ya da cezaevi içindeki çetelerin eline henüz düşmemiş bir çift deri çizme, arkası yırtık bir ipek gömlek. Hepsinin kafası sıfır numara traşlıydı, kellelerini yaz güneşinden korumanın yollarını arıyorlardı. Hepsinin sakalları uzamış, zayıflamışlardı, bazıları yıkılmanın eşiğindeydi.

Nadia uzun süre aramak zorunda kalmadı. Gleb'in bulunduğu yeri hissetti, kocasını gördü: Yakası açık bir yün gömlek giymişti, bileklerindeki topçu subayı şeritlerini henüz çıkarmamışlardı, göğsünde ise sökülen işaretlerin yeri vardı. Gleb de diğerleri gibi, elleri arkasında yürüyordu. Bir tutuklunun bakışlarını çekmesi gereken güneşli tepelere doğru başını kaldırmıyor, aralarından geçtikleri, elleri paket dolu kadınlara da bakmıyordu. Geçici cezaevinde mektup yollamak, mektup almak yasaklanmıştı, Nadia'nın Moskova'da olduğundan haberi yoktu. Arkadaşları kadar solgun, onlar kadar zayıf, büyük bir ilgiyle komşusu olan kır sakallı, saygıdeğer görünüşlü ihtiyarı dinliyordu.

Nadia, «Gleb!» diye bağırarak sıralar boyunca koştu: Yanındakinin konuşması ve polis köpeklerinin havlamaları yüzünden kocası sesini duymadı. Kocasını gözden kaybetmemek için, soluk soluğa koşmaya devam etti. Karanlık, buz gibi hücrelerde çürümesi feciydi. Ama onu az ötede, yakınında görmek akıl almaz bir şeydi. Dayanabilmesi, yıkılmamasıyla öğünüyordu Nadia. Mutsuz görünmemesi, karısını unutmuş olması dayanılır gibi değildi. İlk kez sevinci gölgelendi, kocasının kendisine haksızlık ettiğini, asıl kurbanın kendisi olduğunu düşündü.

Bütün bunları bir an içinden geçirdi. Gardiyanlar seslendiler, insandan nefret ederek yetiştirilen iğrenç köpekler, fırlamaya hazır, zincirlerine asılıyor ve kıpkırmızı gözleriyle ona bakıyorlardı. Nadia'yı kovaladılar. Tutuklu dizisi, Nadia'nın kendine yol açamıyacağı daracık bir yamaçtan aşağı indi. Nadia'yı tutuklu dizisinden ayıran gardiyanlar da gerilerde kalmıştı, peşlerinden gitti ama onlara yetişemedi. Tutuklular tepenin ötesinde, bir başka tahtaperdenin ardında kaybolmuşlardı.

Akşam ve gece, Krasnaya Presniya'da oturanların bir şey göremiyecekleri sıra, geçici cezaevine hayvan vagonları gelirdi. Ellerinde salladıkları fenerlerle bir sürü gardiyan, köpek havlamaları, haykırışlar, küfürler ve yumruklar arasında tutukluları vagonlardan kırkar kırkar alır, binler ve binlercesini Peçora, İnta, Vorkuta, Sovyetskaya, Gavan, Norilsk, İrkutsk, Çita, Krasnoyarsk, Novosibirsk'e, Orta Asya'ya doğru Karaganda, Cezkazgan'a, Pribalkan, İrtiş, Tobolsk, Ural, Saratof, Viatka, Vologda, Perm, Solvitçegodsk, Ribinsk, Potminsk, Sukhosezvodninsk'e ve daha birçok isimsiz kampa sevkederlerdi. Diğer tutuklular yüzer ya da iki yüzer kişilik gruplar halinde, gündüzleri Moskova yakınında Serebriyani Bor, Novi İyerusalim, Parçino, Korino, Beskutnikovo, Khimki, Dimitrof ve Solneçogorsk'a, geceleri de Moskova'ya, tahtaperdelerle dikenli tellerin ardında inşa ettikleri modern başkente götürülürlerdi.

Kader, Gleb'e beklenmedik bir armağan sundu: Kuzey Buz Denizi'ne gönderilmedi. Moskova'da ufak bir kampa atandı. Bu kampın yanında M.V.D. büyükleri için büyük bir bina, Kaluga kapısında yarım daire biçiminde bir yer yapılıyordu. Nadia ilk ziyaret için oraya koştuğunda sanki kocası yarı yarıya kurtulmuş gibi geldi .

Bolşaya Kalujskalaya sokağından lüks arabalar, arada bir de diplomatik plâkalı bir otomobil geçiyordu. Otobüslerle troleybüsler Neskutçni bahçelerinin önünden her yerde görülen şantiyelerin girişini andıran kampa nöbetçi kulübesi yakınında duruyorlardı. Şantiye, giysileri pislik içinde, yırtık pırtık insanlarla doluydu. Ama inşaat işçilerini hep bu kılıkta görmeye alışkın insanlar gördüklerini yadırgamıyor, zek'lerle karşı karşıya olduklarını anlamıyorlardı.

Farkına varanların da ağızlarını açtıkları yoktu.

Paranın az, ekmeğin kıt olduğu çağlarda Nadia yiye-

ceğinden kısıyor, bir şeyler satıyor ve kocasına paketler getiriyordu. Paketler her zaman kabul ediliyordu ama sık sık kocasını görebilmesi mümkün değildi. Gleb, yapması gereken işin her zaman altından kalkamıyordu.

Ziyaretlerde Gleb'i tanımak mümkün değildi. Sağlam kişiliği olan bütün insanlar gibi felâketin üzerindeki etkisi iyi olmuştu. Yumuşuyor, karısının ellerini öpüyor, gözlerinde parlayan kıvılcımları izliyordu. Sanki cezaevinde değildi de dışarıdaydı, özgürdü. Amansızlığıyla yamyamlar ve farelerin hayatı hakkında bütün bilinenleri aşan kamp hayatı ona boyun eğdirmişti. İnsanın kendi kendine acımadığı bu sınıra isteyerek gelmişti, içten bir inatçılıkla:

— Sevgilim! diyordu. Yapmaya çalıştığın işin ne olduğunu bilmiyorsun! Bir yıl, iki yıl, belki beş yıl bekliyeceksin beni... Ama cezamın sonu yaklaştıkça beklemek güç gelecek. En dayanılmaz yıllar son yıllar olacak. Çocuğumuz yok, gençliğini harcama. Beni bekleme! Yeniden evlen!

Nadia, üzgün üzgün başını sallıyordu.

— Benden kurtulmanın yollarını arıyorsun, diyordu.

Tutuklular, yapmakta oldukları binanın henüz bitmemiş bölümünde oturuyorlardı. Paket getiren kadınlar troleybüsten indiklerinde, tahtaperdenin üstünden erkekler koğuşunun iki, üç penceresiyle bu pencerelere yığılmış tutukluları görüyorlardı. Arada, kamptaki zek'lerle yaşayan kadınlara rastladıkları da olurdu. Erkeklerin arasında duran bunlardan biri, birlikte yaşadığı adamı kollarında sıktıktan sonra, tahtaperdenin ardından adamın karısına bağırmıştı:

— Kaldırımda dolaşıp arandığın yeter orospu! Son paketini bırak da tüy bakalım. Bir daha seni nöbetçi kulübesi önünde görürsem yüzünü tırmalarım ha!

Savaş sonrası, Yüksek Şûra'da ilk seçimler yaklaşıyordu. Moskova'da bütün güçler seçim hazırlığına verilmişti. 58. madde gereğince mahkûm edilmiş kişileri başkentte tutmak doğru olmazdı. Hepsi iyi çalışıyordu; ama rahatsızlık konusu olabilirlerdi. Tutukluları denetlemek de çok güçtü. Hepsini korkutmak için, hiç olmazsa bir kaçını göndermek iyi olacaktı. Keneflerde ürkütücü sözler dolaşıyor, Kuzeye gönderilecek tutuklulardan bahsediliyordu. Patatesi olan yolculuğu düşünüp pişirdi.

Seçmenleri korumak için, seçimlerden önce Moskova'daki kamplara yapılacak bütün ziyaretler iptal edildi. Na-

dia, içine bir mektup diktiği havluyu Gleb'e yolladı. Mektubunda şöyle diyordu:

«Sevgilim! Geçecek yılların, tepemizde patlak verecek fırtınaların önemi yok! (Süslü deyimler kullanmaya bayılırdı). Karın yaşadığı sürece sana sadık kalacak. Senin gibilerin uzaklara gönderileceği söyleniyor. Uzak yerlerde raslaşmalarımızdan, dikenli teller üzerinde gizlice bakışmalarımızdan uzak yıllar geçirebilirsin. Bu renksiz, kasvetli hayatın yükünü hafifletecek ufacık bir eğlence çıkarsa, önemi yok, razıyım. Sevgilim, bana sadık kalmamanı, başka kadınlar da görmeni istiyorum. Korkum yok!. Eninde sonunda bana döneceksin, değil mi?»

36. TAYGAYA DOĞRU İLERİ! DEMEK GÜZEL ŞEYDİR

Moskova'nın onda birini bilmeden en korkunç yanı olan cezaevlerinin yerini öğrenmişti Nadia. Cezaevleri, Moskova içine bir plân gereğince yayılmıştı. Öyle ki, başkentin bir noktasıyla cezaevlerinden biri arasındaki uzaklık büyük değildi. Paket bırakır, haber almaya çalışır, ziyarete gelirken Nadia, yavaş yavaş Büyük Lubyanka ile taşradaki Küçük Lubyanka'yı birbirinden ayırmayı, bütün istasyonlarda KPZ denen ve sorguda kullanılan küçük cezaevleri olduğunu öğrendi. Butirka ve Taganka cezaevlerine çok gitmişti; cezaevlerini gösteren plânda duraklar belirtilmese bile, hangi tramvayların Lefortovo'ya, hangilerinin Krasnaya Presniya'ya gittiğini biliyordu. O sıra da, 1917 yılında yıkılıp sonra yeniden onarılan ve tahkim edilen «Mutlu Denizciler» adlı cezaevinin yanında oturuyordu.

Moskova'dan çok uzaktaki kamptan bir başkasına değil, tutukluların bilimsel sorunlar üzerinde çalıştığı, yemeğin nefis olduğu şaşırtıcı bir yere, bir cezaevine nakledileli beri ara sıra görüşebiliyorlardı. Yine de tutuklu eşleri, sözde, kocalarının nerede yattığını bilmeyeceklerdi. Bu nedenle de ziyaretler, başkentin değişik cezaevlerinde yapılıyordu.

En hoş ziyartler Taganka cezaevindekilerdi. Siyasî tutuklular için değil, hırsızlar içindi bu cezaevi. Yönetmeliği de, bu nedenle eni konu esnekti. Ziyaretçiler gardiyanlar lokalinde toplanıyor, zindancıların akordeon aracılığıyla ilham perileriyle görüşmesini de, arada dinliyorlardı. Tutuklular, üstü açık bir otobüsle ıssız Kamençikof sokağından getirilirlerdi. Karıları onları kaldırımda bekler, yanında durabilir, yönetmeliğin yasakladığı şeyleri karısının kulağına fısıyabilir, üstelik elden ele bir takım şeyler bile geçirebilirdi. Ziyaretler de oldukça rahat geçerdi. Yan yana oturulur, dört çifte göz kulak olmak üzere bir tek gardiyan dikilirdi başlarına.

Hoşgörünün hüküm sürdüğü, özellikle âdi suçlulara

ayrılan bir cezaevi olmasına karşın Butirka, kadınların kanını dondururdu. Lubiyanka'ların birinden gelen tutuklular, Butirka'da genellikle disiplinin lâçkalığına sevinir ve canlanırlardı. Sorguların yapıldığı bölmelerde göz kamaştırıcı ışıklar yoktu, koridorlarda eller arkada gezinmek zorunlu değildi. Hücrelerde bağırmadan konuşulabilir, kapıdaki delikten dışarı bakılabilirdi. Gündüzleri, yatak yerini tutan tahtaların üzerine uzanıp uyumak bile mümkündü. Butirka'nın disiplini, başka yönlerden de iyice gevşekti: Geceleri, eller yatağın içinde uyunabilir, gözlük takanların gözlükleri çıkarılmaz, hücrede kibrite izin verilir, sigaraların tütünü boşaltılmaz, paketlerde gelen ekmekleri bin parçaya doğramaz, yalnız dörde bölerlerdi.

Tutuklu karılarının bunlardan haberleri yoktu. Onlar altı metre yüksekliğinde ve sürüyle bina boyunca Novoslobodskaya sokağını kaplayan bir kale duvarı görüyorlardı. Sağlam beton sütunlar arasında demir kanatlar, cezaevi arabalarının girip çıkmalarını sağlayan ve kendiliğinden açılıp kapanan başka kapılar dikkatlerini çekiyordu. Kadınlar ziyarete geldiklerinde iki metre kalınlığındaki bu beton yığınını aşıp içeri giriyor, sonra o ürkünç Pugaçef kulesini çevreleyen yüksek duvarlar arasında ilerliyorlardı. Âdi suçlular ziyaretçilerini iki demir parmaklık ardından görebiliyor, gardiyan da onlarla birlikte kafese kapatılmışçasına, bu demir parmaklıklarla bölünmüş yolda gidip geliyordu. Daha önemli tutuklular, yâni şaraşkada çalışan zek'ler ziyaretçilerini öbür yanda, geniş bir masa başında kabul edebiliyorlardı. Masanın altı, ziyaretçilerin ayaklarını değdirmelerini önlemek için kapatılmıştı. Masanın ucunda capcanlı bir heykel gibi oturan gardiyan konuşmaları dinliyordu. Ama Butirka'nın asıl boğucu yanı kocaların, cezaevi derinliklerinden kuyudan çıkarcasına gelişleriydi. Yarım saatliğine kalın ve rutubetli duvarlar arasından çıkıveriyor, bir hortlak gülüşüyle iyi yaşadığını, bir şeye ihtiyacı olmadığını söylüyor, sonra yeniden kalın duvarlar ardına gömülüyordu.

Bugün, ilk kez Lefortovo'da oluyordu ziyaret.

Nöbetçi kulübesinde adının kenarına bir işaret yapıldı ve Nadia'ya tek katlı uzun bir bina gösterildi. İki uzun sıra ve bir uzun masanın doldurduğu çıplak odada bir çok kadın bekleşiyordu. Masanın üstünde, yiyecekle dolu olduğu anlaşılan sürüyle sepet ve torba duruyordu. Şaraşkada yaşayan zek'lere yeterince yemek verildiği halde çanta-

sında bir kuru pastayla gelen Nadia, yılda bir kere karşılaştığı kocasına daha lezzetli bir şey sunamadığı için kendi kendine kızıyordu. Pastayı sabahın erken saatinde, koğuştakiler uyurken, elinde kalan beyaz un, tereyağ ve şeker kalıntılarıyla pişirmişti. Bir dükkândan şekerleme ya da hamur işi alacak zaman bulamamıştı. Üstelik para alacağı güne kadar dayanabileceği de şüpheliydi. Ziyaret tam kocasının doğum gününe raslamıştı ve Nadia ona bir armağan veremiyordu. Gleb'e iyi bir kitap getirmek isterdi ama son ziyaretten sonra bunu da yapamadı. Son ziyaretinde Nadia, bir mucize sonucu edindiği **Yesenin'in şiir** kitabını getirmişti kocasına. Kocasının cephedeyken yanında taşıdığı, tutuklandığı sıra kaybolan kitabın eşiydi. Bu nedenle Nadia, başındaki boş sayfaya: «Bu kitap gibi, bütün yitirdiklerin geri verilsin.» sözlerini yazmıştı. Ama yarbay Klimentiyef bu sayfayı Nadia'nın önünde yırttı; gerekçe olarak da tutuklulara verilen paketlerde yazı bulunamıyacağını gösterdi. Yazılı metinlerin, ayrıca, sansürden geçmesi gerekiyordu.

Gleb bunu öğrendiğinde kızmış ve:

— Bana kitap getirme, demişti.

Masanın çevreşinde dört kadın oturuyordu. İçlerinden biri gepgençti, kucağında üç yaşında bir çocuk vardı. Nadia hiç birini tanımıyordu. Onları selâmladı, heyecanlı konuşmalarını kesmeden selâmını aldılar.

Diğerlerinden uzakta, dipteki duvarın önündeki daha küçük sıraya, sırtına eski bir kürk manto giymiş, otuz beş - kırk yaşlarında bir kadın oturmuştu. Dokusu iyice aşınmış kül rengi bir eski atkıyı başına sarmıştı. Kollarını kavuşturmuş yere bakıyordu. Her halinden rahat bırakılmayı istediği, kimseyle konuşmayı arzulamadığı okunuyordu. Pakete benzer bir şey taşımıyordu, çevresinde de böyle bir şey yoktu.

Dört kadınlık topluluk Nadia'yı arasına almaya hazırdı ama Nadia'nın onlara katılmayı istediği yoktu. O sabah, onun da havası her zamankinden değişikti. Köşeye çekilen kadına yaklaştı ve sordu:

— İzin verir misiniz?

Kadın başını kaldırdı, renksiz gözlerle baktı. Bakışlarında söyleneni anladığını gösteren bir belirti yoktu. Nadia'ya saydam bir yaratıkla karşılaşmış gibi bakıyordu.

Sunî astragandan mantosuna sarınan Nadia oturdu ve bekledi.

Gleb'in sesinden başka ses, Gleb'in dışında bir konu duymak istemiyor, yapacakları konuşmayı, geçmişin karanlıklarında geri dönmemecesine kaybolan anıları, geleceğin karanlıklarında yitip gidenleri, Gleb'le kendisini, onları birleştiren tek şeyi, «aşk»ı düşünüyordu.

Masadaki konuşmaları duymaması imkânsızdı. Kadınlar, kocalarının yediklerini, sabah akşam verilen yiyecekleri, çamaşırlarının beyazlığını konuşuyorlardı. Bütün bunları nereden öğrenmişlerdi? Ziyaretlerinin mutlu saniyelerini bunları konuşarak mı geçiriyorlardı? Hangi yiyecekten kaç tane, kaç kilo, kaç gram getirdiklerini anlatıyorlardı. Bütün bunlar kadınların inatçı kaygılarının bir bölümüydü; aileyi aile yapan, insan türünün sonsuzluğa dek sürüp gitmesini sağlayan şeydi. Ama Nadia aynı görüşte değildi. Tersine kendi kendine: «Büyük anları saçma sapan sözlerle doldurmak rezillik, âdilik, acınacak şey», diyordu. Herhalde, kocalarını kimin cezaevine atmaya cesaret ettiği düşüncesi bu kadınların hiç aklına gelmemişti. Kocaları cezaevinde olmayabilir, cezaevi yönetmeliğine uyarak yaşamıyabilirdi.

Uzun süre beklemeleri gerekti. Ziyaretin onda yapılacağı söylenmişti, oysa saat on bir olmuştu ve ortalıkta kimse yoktu.

Diğerlerinden geç kalan, soluk soluğa yetişen kır saçlı bir kadın göründü. Geçmiş ziyaretlerden birinde gördüğü için bu kadını tanıyordu Nadia: Dekoratörün karısıydı, hem ilk hem de üçüncü karısıydı üstelik. Hikâyesini, içinden gelerek anlatmıştı Nadia'ya. Bir dâhi saydığı kocasını her zaman çılgın gibi sevmişti. Ama ruhbilimsel yönden bir kompleksi vardı kadının, kocası onunla mutlu değildi, çocuklarıyla birlikte onu bırakıp bir başkasına gitmişti. Bu kızıl saçlıyla da üç yıl yaşamış, ardından savaşa katılmıştı. Hemen esir düşmüş ama Almanya'da, anlaşıldığı kadarıyla epey rahat yaşamış ve bir kaç kaçamak yapmıştı. Savaş bitip döndüğünde, sınırda tutuklanmış ve on yıllık bir cezaya çarptırılmıştı. Sonradan evlendiği kızıl saçlıya Butirka'dan mektup yazmış, yiyecek şeyler istediğini bildirmişti. Kadının verdiği cevap şuydu: «Ülkesine ihanet edeceğine beni aldatsaydı daha iyi ederdi! O zaman onu daha kolay bağışlardım!» Bunun üzerine ilk karısına başvurup bağışlamasını dilemiş, kadın da onu ziyarete gelmeye, paket getirmeye başlamıştı. Şimdi eski karısına, mezara dek sürecek aşk yeminleri ediyordu.

Bu hikâyeyi anlatırken kadının, acı acı, şunları söylediğini hatırladı: «İnsan kocası hapisteyse en iyisi onu aldatmaktır; çıktığında karısına değer vermesi için gereklidir bu. Yoksa yattığı sürece kimsenin bizimle ilgilenmediğini, bizi elde etmek istemediğini sanır.»

Yeni gelen, masa başındaki konuşmanın yönünü değiştirmişti. Avukatlara başvurduğunu, Nikolski sokağındaki avukatlar merkezine gittiğini söylüyordu. Bu merkeze «örnek» deniyordu. Avukatlar binlerce ruble kazanıyor, Moskova'nın en iyi lokantalarında sık sık yemek yiyor, bu arada müşterilerinin işleri hiç yürümüyordu. Sonunda çok ileri gittiler. Hepsi tutuklandı, hepsine onar yıl ceza verildi, Nikolski sokağındaki tabelâdan «örnek» sözü silindi. Yine de, artık «örnek» olmayan avukatlar merkezine takviye yollanan avukatlar yavaş yavaş binlerce ruble istemeye başladılar, bir kere daha müşterilerinin işlerini boşladılar. Avukatlar gizlice, büyük paraların gerekli olduğunu, bu paraları başkalarıyla paylaşmak zorunda bulunduklarını anlatıyorlardı. Sözlerinin doğruluk derecesini anlamak mümkün değildi. Belki kimseyle bir şey paylaştıkları yoktu ama paylaştıklarını, paranın bir çok elden geçtiğini açıkça belirtmekteydiler. Çaresiz kalan kadınlar, Butirka'nın altı metre yüksekliğindeki duvarı önünde yürüdükleri gibi kanunun beton duvarı önünde gidip gelmekten başka şey yapamıyorlardı. Üstünden aşacak kanatları yoktu, açılan her kapı önünde baş eğmek zorundaydılar. Duvarların ardında olup biten resmî işlemler bu kadınların gözünde, koca bir makinenin gizlice işlemesini andırıyordu. Tutukluların suçlarının açıklığı ve onları içeri atanlarla aralarındaki belirgin karşıtlığı görüyor, yine de, piyango gibi beklenmedik sıralar, umulmadık kazançlar sağlayan bu koca makineden medet umuyorlardı. Hem bu beklenmedik kazanç, hem de görecekleri düş uğruna avukatlara para veriyorlardı. Dekoratörün karısı sonunda istediğini elde edeceğine inanmıştı. Söylediklerine bakılırsa odasını satıp ailesinden borç alarak kırk bin ruble biriktirmiş ve bu parayı avukatlara vermişti. Şimdiye kadar tuttuğu avukatların sayısı dörttü. Üç af isteği ve mahkemenin yeniden görülmesi için beş müracaat yapılmıştı. Bütün bu çabaları yakından izliyordu. Pek çok yerde işinin pistonla görüleceğine söz verilmişti. Üç önemli savcılık bürosunun başındaki savcıları adıyla biliyor, Yüksek Mahkeme ve Yüksek Şûra'nın havalarına alışkın gö-

rünüyordu. Kolay güvenen her insan gibi, biraz umut veren sözlerle düşmanlıktan yoksun bakışların değerini büyütmek eğilimindeydi.

— Yazmak, herkese yazmak gerekli, diyordu ateşli ateşli. Kocalarımız acı çekiyor. Özgürlük tek başına çıkmaz ortalığa. Yazmak gerek.

Kadınları, kendi örneğini izlemeleri için kışkırtıyordu.

Bu sözleri dinlemek Nadia'yı hem oyalıyor, hem pişmanlık duymasına yol açıyordu. Dekoratörün yaşlanmaktaki karısının söylevlerini dinleyip kadının herkesi geride bıraktığına, kocasını cezaevinden çıkarmayı başaracağına inanmamak mümkün değildi. O zaman da insan, kendi kendine: «Neden ben de onun gibi yapmadım? Neden onun kadar fedakâr bir eş olamadım?» diye soruyordu.

Nadia'nın «örnek» avukatlık merkezine bir kere işi düşmüş, bir tek müracaat yapmış ve sadece iki bin beş yüz ruble ödemişti. Herhalde bu para azdı, avukat kızmış ve işini görmemişti. Kendi kendine konuşurcasına:

— Evet, dedi alçak sesle. Bütün gerekeni yaptık mı? Vicdanımız rahat mı?

Masadaki kadınlar onu duymadılar, ama komşusu, Nadia kendisine küfür etmişcesine dönüp baktı yüzüne. Düşmanca:

— Ne yapılabilirdi? diye sordu. Bütün bu olup bitenler kâbustan farksız. 58. madde müebbet hapis demek. 58. madde bir suçluya değil bir düşmana uygulanır. Bir milyon verseniz, 58. maddeden ötürü vatanı kurtaramazsınız.

Yüzü kırışık doluydu. Sesinde katıksız bir acı sezilmekteydi.

Nadia, yüreğinin bu yaşlı kadına açıldığını hissetti. Söylediklerinden ötürü özür dilercesine:

— Elimizden gelen her şeyi yapmadığımızı söylemek istiyordum, dedi. Hem dekabristlerin karıları, pişmanlık duymaksızın neleri var neleri yoksa bırakıp kocalarının peşinden gittiler. Kocalarımızı özgürlüğe kavuşturamasak bile sürgüne yollanmalarını sağlıyabiliriz. Tayga'ya, hangi taygaya olursa olsun, isterlerse Kuzey Kutbu'na, hiç güneşin olmadığı yere göndersinler... Her şeyi bırakıp kocamla giderim...

Yüzü ciddi bir rahibeyi andıran, kül rengi elbisesi paralanmaya yüz tutmuş kadın Nadia'ya şaşkın ve saygıyla baktı:

— Tayga'ya da gidecek gücünüz kaldı mı? Ne şanslısınız. Benim artık bir şey yapacak halim yok. Beni isteyen yaşlı bir zenginle, hem kim olursa olsun, düşünmeden evlenirim.

Nadia, titreyen bir sesle:

— Onu bırakabilir misiniz? diye sordu. Parmaklıkların ardında bırakabilir misiniz?

Kadın, Nadia'nın mantosunun koluna yapıştı:

— Şekerim, 19. yüzyılda bir erkeği sevmek kolaydı. Dekabrist karıları... Yiğitçe bir iş başardıklarını mı sanıyorsunuz? Güvenlik fişleri doldurtmak için personel bölümünden çağrılıyorlar mıydı? Bulaşıcı bir hastalık gibi evliliklerini saklamak zorunda mıydılar? İşten atılmamak, ayda aldıkları son beş yüz rubleyi kaçırmamak, oturdukları apartman halkı tarafından horlanmamak, su doldurmak üzere avluya indiklerinde vatan haini diye karalanıp ıslıklanmamak için evliliklerini gizliyorlar mıydı? Öz anaları ve kardeşleri, akıllarını başlarına toplayıp boşanmaları için onlara baskı yapıyor muydu? Hayır, tam tersine. Toplumun en üst tabakasının hayranlık mırıltıları izliyordu onları. Lûtfedip başarılarının efsanelerini ozanlara sunuyorlardı. Fiyakalı arabalarıyla Sibirya'ya giderken ne Moskova'da yaşama hakkı ellerinden alınıyordu, ne son bir kaç metre karelik oturacak yerleri. İş elbiselerini kirletmek, ya da mutfaklarında tencere, tabak gibi şeyler bulamamak dert değildi onlar için. Tayga'ya doğru ileri, demek kolay. Çoktandır beklemediğiniz belli!

Sesi kesilmek üzereydi. Komşusunun heyecanlı sözlerini dinlerken Nadia'nın gözleri yaşla doldu. Davranışını doğrulamak için:

— Kocam hapse gireli neredeyse beş yıl olacak, dedi. Daha önce de cephedeydi.

Kadın şiddetle itiraz etti:

— Cepheyi saymayın! Cephede olmak aynı şey değil. Cephedekini beklemek kolay! Herkes bekliyor! Açıkça konuşabilir, mektuplarını rahatça okuyabilirsin. Ama hem beklemek, hem de üstüne gizlenmek çok başka şey!

Daha fazlasını Nadia'ya anlatmasının gereksizliğini anladı ve sustu.

Saat on bir buçuktu. Nihayet yarbay Klimentiyef içeri girdi. Peşinde suratsız bir assubay vardı.

Assubay paketleri almaya koyuldu, mühürlü bisküvit paketlerini parçaladı, evde yapılmış pastaları ikiye böldü.

içinde bir mektup, para ya da zehir aramak için Nadia'nınkini de kırdı. Bu arada Klimentiyef ziyaret izinlerini topladı, adları bir deftere yazdı, sonra askerce bir havayla doğruldu ve açık bir sesle:

— Dikkat! dedi. Yönetmeliği biliyorsunuz! Ziyaret süresi yarım saattir. Tutuklulara bir şey veremezsiniz. Onlara işleri, yaşadıkları hayat ve çalışma saatleriyle ilgili soru sormak da yok! Yönetmelikteki yasakları çiğnemek ceza kanunu kapsamına girer. Üstelik, bugünden sonra el sıkışmak ve öpüşmek de yasaklanmıştır. Bu yasağa da uyulmazsa ziyaret o an bitmiş sayılacaktır.

Kadınlar, uysal uysal susup beklediler.

Klimentiyef en baştaki adı okudu:

— Gerassimoviç, Natalia Pavlovna!

Nadia'nın komşusu ayağa kalktı ,savaş öncesinden kalma, bağlı keçe potinleriyle sendelemeden yürüyüp koridora çıktı.

37. ZİYARET

Nadia beklerken ağladığı halde, içeri girdiğinde tatile çıkmış gibiydi.

Kapının eşiğinde kendisini karşılamak için yerinden kalkıp gülümseyen Nerjin'i gördü. Gülümseme bir an sürdü, Nadia'nın içine bir nebze mutluluk doldu: Kocası ona her zamanki gibi yakındı. Duygularında değişiklik olmamıştı.

Açık gri elbiseli, kalın boyunlu, emekli gangsteri andıran adam küçük masaya yaklaştı; varlığıyla birbirlerine dokunmalarını engelleyip daracık odayı ikiye böldü. Sinirlenen Nerjin:

— Hiç olmazsa elni tutayım! edi.

Sözlerin geçmesini sağlamak için lütfen ağzını aralayan gardiyan:

— Yönetmeliğe aykırıdır, dedi.

Nadia'nın yüzünde soluk bir gülümseme belirdi, adamla kapışmamasını işaret etti kocasına. Kendisi için hazırlanan koltuğa oturdu. Koltuğu kaplayan derinin arasından yer yer saman parçaları çıkıyordu. Birkaç kuşak boyunca tutukluları sorguya çekenler bu koltuğa oturmuş, yüzlerce kişiyi mezara göndermişlerdi; sonunda kendileri de onların peşinden gitmişlerdi ya.

Nadia sevinçli görünmeye çalışarak:

— Doğum günün kutlu olsun! dedi.

— Sağol.

— Bugüne gelmesi ne hoş bir rastlantı değil mi?

— Kısmet.

Karşılıklı konuşma alışkanlığını hemen kazanıverdiler.

Nadia, kendilerini gözleyen gardiyanın boğucu varlığını unutmaya çalıştı. Nerjin, aralıksız iskemledeki gediğe kıçını kaptırmamaya çalışarak oturdu. Sorguya çekilen yığınla tutuklunun geçtiği küçük masa, şimdi karı-kocanın arasına dikiliyordu.

— Sana yiyecek bir şey getirdiğimi söylemek istiyo-

rum: Bir pasta. Tıpkı annemin yaptığı gibi! Üzgünüm... sana verebileceğim başka şey yok.

— Ne garipsin, hiç gereği yoktu. Bir şeyimiz eksik değil.

— Pasta yok ama. Hem, bir daha kitap getirmememi de söylemiştin... Yessenin'ini okuyor musun?

Nerjin'in yüzü asıldı. Yessenin'in kitabıyla ilgili olarak Şişkin'e gammazlanalı bir ay'ı geçiyordu. Şişkin, yasaklandığı gerekçesiyle kitaba el koymuştu.

— Evet, okuyorum.

İnsanın konuşacak yalnız yarım saati varsa ayrıntılara girmek neye yarardı?

Oda serinceydi; Nadia yine de mantosunun yakasını açtı, önünü araladı. Kocasına, yalnız yeni kürk mantosunu değil - manto için bir şey söylememişti ya - yeni blûzunu da göstermekti amacı. Bu ölgün ışıkta solgun görünebilecek yüzünü kavuniçi blûzun açacağını ummuştu.

Nerjin karısını tepeden tırnağa süzdü: Yüzü, boynu, blûzunun yakası. Nadia, bu bakış karşısında kıpırdandı - ziyaretin en önemli bakışıydı bu - sanki doğrulup ona atılmış gibiydi.

— Yeni bir blûz almışsın. Biraz daha göstersene.

Kırgın bir sesle:

— Ya kürk mantom? dedi Nadia.

— Nesi var kürk mantonun?

— Yeni.

— Doğru, dedi Gleb sonunda. Kürk manton yeni.

Astragan, hakiki ya da sunî bir kürk olup olmadığını anlamaksızın, kapkara kıvırcık tüy yığınına baktı. Beş yüz rublelik bir mantoyu beş bin rublelikten ayıramıyacak kişilerdendi.

Nadia mantosunu arkaya itti. Gleb boynunu gördü: her zamanki gibiydi: Bir genç kız boynu, ince ve narin. Eskiden sarıldığında sıkmayı sevdiği dar omuzlar; blûzunun kıvrımları altında, bunca yıldan sonra hafifçe pörsümüş göğüsleri.

Karısına suçlarcasına baktı; yeni elbiseler aldığını, yeni ilişkiler kurduğunu düşündü. Ama göğüslerini görünce, cezaevi arabasının onun hayatını da çiğnediğini anladı.

Acıma dolu bir sesle:

— Zayıflamışsın, dedi. Daha çok ye! Daha çok yiyemez misin?

Nadia upuzun baktı; gözleri:

— Beni çekici bulmuyor musun? diyordu.

Kocasının bakışları karşılık veriyordu.

— Her zamankinden güzelsin.

Yarbay bu tür konuşmaları yasaklamamıştı, ama bir yabancının önünde söylenemezdi böyle şeyler.

Nadia yalan attı:

— Çok yemek yiyorum, dedi. Hayatım çok dolu, yorucu.

— Nasıl? Anlatsana!

— Hayır, ilkin sen anlat.

— Ne anlatabilirim? dedi Nerijn gülümseyerek. Anlatacak ne var!

— Nadia çekiniyordu:

— Şey, dedi. Anlarsın...

Gardiyan masanın elli santim ötesinde dikilmişti. Buldok köpeği gibi tombul, şişko, kayıtsız bir nefretle karıkocayı süzüyordu.

Gereken kelimeleri, kanatlı ima dilini bulmak zorundaydılar. Duydukları entellektüel üstünlük bunu onlara sağlamalıydı.

— Elbise senin mi? diye sordu Nadia.

Nerjin yüzünü buruşturdu, alaycı bir tavırla başını salladı.

— Benim mi? Hayır, ben Potemkin'in küçük bir köyüyüm. Sfenks'e boşver.

Biraz çocuksu biraz kadınsı, kocasının kendisine zevkle baktığından emin, ağzını büzdü.

— Elimde değil

— İnsan bu işin mizah yanını görmeye alışıyor.

Nadia, Gerassimoviç'in karısıyla konuşmasını hatırladı. İç çekti:

Nerijn, dizleriyle karısının dizlerine dokunmaya çalıştı; masanın altındaki tahta dokunuşu engelledi. Masa sallandı. Dirseklerine dayanarak karısına doğru eğilen Nerjin, hayâl kırıklığına uğramışcasına:

— İşte böyle, dedi. Her yer engel oldu.

Nerjin'in bakışları soruyordu:

— Benim misin? Yalnız benim misin?

Parlak, kül rengi gözler:

— Hep o sevdiğin kadınım, diyordu. Merak etme, fazla kötülemedim.

— Ya işinde? Ne gibi engellerle karşılaşıyorsun? Söylesene, üçüncü yılını da tamamladın mı?

— Evet.

— Öyleyse tezini verdin.

— Hayır.

— İşte öyle...

Zamanın geçip gittiğini hatırlayıp telâşlanan Nadia, aceleyle konuşmaya başladı:

— Üç yıldır kimsenin tez verdiği yok. Daha doğrusu tezini savunduğu yok. Yazılı olarak veriyoruz. Örneğin bir kız öğrenci, «Toplum içinde yiyecek dağıtımının yarattığı sorunlar» konulu tezini hazırlamak için iki yıl çalıştı; ama tezin konuşunu değiştiriverdiler.

(Hay Allah! Neden anlatmıştı bunu? Hiç önemi yoktu.)

...Benim tezim hazır, basıldı bile. Ama üzerinde çeşitli değişiklikler yapmak için ortaya çıkarmıyorlar, elde tutuyorlar...

(«Kullukla Savaş» tı konusu ama sözü edilebilir miydi?)

— ...Bir de fotokopi sorunu var... Sonra ciltletip ciltletmiyeceğime de karar vermedim. Sürüyle mesele çıkıyor ortaya.

— Bursunu alıyorsun değil mi?

— Hayır.

— Neyle yaşıyorsun?

— Aylığımla.

— Demek çalışıyorsun? Nerede?

— Üniversitede.

— İşin ne?

— Geçici, gerçek dışı bir işim var, ne kadar düşünsen aklına getiremezsin. Durumum her yerde iğreti.. Bana katlanıyorlar anlıyacağın. Koğuşta bile... Hem...

Gardiyana baktı. Milisin, Strominka'dan kaydını sildiğini söylemek istiyordu. Her nasılsa kaydını yanlışlıkla altı ay için yenilemişlerdi. Yanlış her an anlaşılabilirdi. Bir M.V.D. assubayı önünde sözünü etmemek için yeterli sebepti bu.

— Bugün seni ziyarete gelebilmem şöyle oldu... Bak, anlatayım... Ama, yarım saat içinde bile anlatılamazdı bu.

— Dur, başka zaman anlatırsın. Sormak istediğim bir şey var: Benimle ilgili olarak bir takım engeller çıkıyor mu karşına?

— Çok önemli engeller hem sevgilim. Üzerinde çalışmam için özel bir konu vermek istiyorlar... Kabul etmemeye çalışacağım...

— Özel konu dediğin nedir?

Çaresizlikle içini çekip yeniden gardiyana baktı. Birden havlamaya ya da dişlerini göstermeye hazır, yüz elli santim ötelerinde asılı duruyor ve dikkatle bakıyordu.

Nadia, imkânsızlık belirten bir hareketle ellerini kaldırdı. Üniversitede izinsiz, hiç bir konu üzerinde çalışılmadığını söylemesi gerekirdi. İzinle konu almak demek, daha da ayrıntılı, güvenlikle ilgili sorulara hedef olmak, kocasından, kocasının yakınlarından, yakınlarının yakınlarından söz etmek demekti. «Kocam 58. Madde gereğince mahkûm oldu» dese, yalnız üniversitede çalışmasına engel olmakla kalmazlar, tezini savunmasına da izin vermezlerdi. Yalan söylese «Kocamın kaybolduğu cepheden bildirildi», dese yine kocasının soyadını vermek zorundaydı. M.V.D. fişlerine baktılar mı sahtekârlıktan mahkûm ediverirlerdi adamı. Bir üçüncü olanak daha vardı ama, Nerjin'in keskin bakışları karşısında Nadia onu ortaya atmaktan kaçındı ve:

— Biliyor musun, dedi. Üniversitedeki müzik topluluklarından biriyle çalışıyorum. Konserlere çıkıyoruz. Kısa süre önce, sütunlu salonda Yakof Zak'la aynı gece çaldık...

Gleb gülümseyip başını salladı, inanmak istemez gibiydi...

— ... Bir toplantıda, raslantı sonucu çaldırdılar... Ne garip, düşün. Hem güzelim elbisemi de istemediler. Bir tiyatroya telefon edip bileklerime kadar inen çok güzel bir tuvalet getirttiler.

— Çaldıktan sonra da seni topluluğa mı aldılar?

— Evet. Biliyor musun, kızlar yalnız müzikle eğlenmeme kızıyorlar. Onlara: «Biriyle uğraşmaktansa bir şeyle uğraşmak daha iyi», diyorum.

Nerjin'in minnet dolu bakışları karısının yüzünde dolaştı. Sonra kuşkuyla sordu:

— Şu özel konuyla ilgili...

Nadia gözlerini yere indirdi. Alçak sesle :

— Şey... demek istiyordum. Bana gücenme... Eskiden sen de ısrar ederdin... Boşanmamız gerektiğini söylerdin...

Üçüncü olanak buydu: Nadia'ya yeniden hayatın kapılarını açacak olan. Tabii o zaman «dul» yazmıyacaktı güvenlik fişindeki sorulara. Yazarsa eski kocasının soyadı-

nı, adresini, yakınlarının adını, doğum tarihlerini, işlerini, adreslerini de sorarlardı. Yalnız «bekâr» yazacaktı.

Evet, bir kere Gleb boşanmalarını istemiş, diretmişti de... Ama şimdi titriyordu. İşte o an Nadia'nın hep taşıdığı yüzüğün yerinde olmadığını farketti.

— Evet, tabii, dedi büyük bir kararlılıkla.

— Bu... bunu yaparsam demek kar... karşı çıkmayacaksın?

Büyük bir güç harcıyarak başını kaldırdı, kocasına baktı. İri gözleri Gleb'den bağışlamasını istiyor, anlayış göstermesi için yalvarıyordu. Boğuk bir sesle ekledi:

— Do... doğru olmaz mı?

— Aferin, bunu çoktan yapman gerekirdi, dedi Nerjin kararlı bir sesle:

Oysa kararlı ve inanmış değildi. Olup bitenlerin yorumunu ziyaretten sonra yapmayı düşündü.

Mantosunun önünü kapayan Nadia, yalvarırcasına:

— Belki de mecbur kalmam, dedi.

Yorgun, bitkin gibiydi.

— Yalnız... mecbur kalırsam... anlaşabilmemiz için istiyordum. Mecbur kalmayabilirim de....

— Tabii, neden olmasın? Çok haklısın, dedi Nerjin donuk bir sesle. Söyleyeceği asıl önemli şeyi düşünüyordu. Sevgilim, cezamın sona ereceğinden umudu kesmelisin. Nerjin ikinci bir cezayı, ardından da müebbet hapsi göze almıştı: Arkadaşlarının çoğunun başına gelen şeydi. Mektupta sözünü edemiyeceğine göre şimdi söylemenin sırasıydı.

Nadia'nın yüzünde korkulu bir anlam belirdi.

— Hapis cezası şarta bağlıdır, dedi Nerjin. Döne döne, sonsuzluğa dek uzanabilir. Tarih, bu türden örneklerle dolu. Bir mucize sonucu cezam sona erse bile birlikte şehre döneceğimizi, eski hayatımıza kavuşabileceğimizi aklına getirme. Bir tek şeyi anlaman ve hiç unutmaman gerekli: Geçmiş için bilet satmazlar. Örneğin, en üzüldüğüm şey kunduracı olmamam. Kuzey Sibirya köylerinde Krasnoyarsk'ta, Angara içlerinde bu işi yapan birine çok ihtiyaç vardır. İşte kendimizi hazırlamak zorunda olduğumuz tek hayat. Oralarda, Ailer'in matematik formülleri kimin işine yarar?

Amacına erişmişti. Emekli gangster kılıklı gardiyan kayıtsızca, Nerjin'in aklına geleni söylemesine göz yummuştu.

Nerjin'in unuttuğu, ya da bütün tutuklular gibi anlamadığı, kül rengi, ılık toprağa basmaya alışanların bir hamlede dağların buzlu tepelerine varamıyacağıydı. Karısının bugüne bile, tıpkı baştaki gibi günleri, haftaları saymasını anlıyamıyordu. Nerjin'in gözünde bu ceza, parlak ve soğuk bir sonsuzluktu. Karısının gözündeyse, cezanın bitimine iki yüz altmış dört hafta, altmış bir ay, yani beş yıldan biraz fazla bir süre kalıyordu. O güne kadar geçen zamandan çok daha az, çünkü Gleb savaşa gitmiş bir daha da dönmemişti.

Nerjin konuştukça Nadia'nın yüzündeki korku dehşete dönüşüyordu.

— Hayır, hayır! diye bağırdı. Böyle konuşma sevgilim!

Gardiyanı düşünmüyor, duygularını açığa vurmaktan çekinmiyordu.

— Umutlarımı alma elimden! Dediklerine inanmak istemiyorum. Mümkün değil bu söylediklerin. Ya da, seni gerçekten bırakmayı istediğimi mi sandın?

Üst dudağı titriyordu, yüzü kasılmıştı, gözlerinde içtenlik, yalnız içtenlik okunuyordu.

— Sana inanıyorum, inanıyorum sana Nadyuşenka, dedi Gleb değişen sesiyle. Beni gerçekten bırakmak istediğini düşünmedim hiç.

Nadia cevap vermedi, koltuğunda biraz daha büzüldü.

Kapının eşiğinde züppe havalı yarbay dikilmiş, odadaki üç kişiyi dikkatle gözlüyordu. Gürültü etmeden gardiyanı çağırdı. Gangster eskisi, önündeki pastayı bırakmak zorunda kalan çocuklar gibi, istemiyerek yarbaya yaklaştı. Nadia'nın dört adım ardında topu topu üç, dört kelime konuştular. Ama bu arada, sesini alçaltan Nerjin şu soruyu sormayı başardı:

— Sologdin'in karısını tanıyor musun?

Konuşmalardaki ani değişimlere alışkın olan Nadia hemen cevap verdi:

— Evet.

— Nerede oturduğunu da biliyor musun?

— Evet.

— Sologdin'e ziyaret izni vermiyorlar. Karısına şunları söyle...

Gangster yaklaşıyordu:

... Gleb, kelimelerin üstüne basarak, iyice anlaşılacak şekilde:

— Onu sevdiğini, ona inandığını, umutla beklediğini söyle, dedi.

İçini çeken Nadia:

— ... Onu sevdiğini, ona inandığını, umutla beklediğini, diye tekrarladı.

Israrla kocasına baktı. Yıllardır incelerdi Gleb'i. Şimdi ondaki yepyeni bir görünüşün farkına varıyordu. Kederli kederli:

— Hoşuna gidiyor mu? diye sordu.

— Neresi?

— Her şey. Buradaki her şey. Burada olmak.

Konuşmayı sözleriyle ilgisiz bir havaya sürüklemek gardiyanın konuşmalarını izlemesine engel olmak istiyordu.

Ama Nerjin'in eriştiği doruk onu Nadia'ya yaklaştırmıyordu. Nadia'da bütün gördüklerini, bütün anladıklarını, daha sonra, ziyaret bitince düşünmeye kararlıydı. Bütün bunlardan çıkarılacak sonucun ne olduğunu kestiremiyordu ama, önseziyle kocasında bir zayıf yan, bir acı, bir yardım isteği, bir kadının hayatının geri kalan bölümünü vereceği, on yıl daha bekleyip peşinden tayga'ya gideceği nedenlerin hepsini bulmak istiyordu.

Nerjin gülüyordu; Krasnaya Presniya'daki gibi; güvenle.

Kendi kendine yetmişti. Kimsenin sevgisine ihtiyacı yoktu. Küçücük iskemlesine rahatça yerleşmiş gibiydi. Kendinden memnun, sanki yeni yeni sonuçlar çıkarıyormuşçasına odada göz gezdiriyordu. Sağlığı da yerinde gibiydi, gözleri parlıyordu. Gerçekten bir kadının bağlılığı onun için gerekli miydi?

Nadia bütün bunları daha düşünmemişti.

Kafasından geçenlerin Nerjin de farkında değildi.

Klimentiyef, kapının eşiğinden:

— Ziyaret sona erdi, dedi.

Nadia, şaşkın şaşkın:

— Bu kadar kısa mı? diye sordu.

Ziyaretten önce hazırladığı listedeki en önemli ayrıntıyı hatırlamaya çalışan Nerjin kaşlarını çattı.

— Ha, beni buradan uzaklara yollarlarsa, benden mektup alamazsan şaşırma hiç.

— Bunu yapabilirler mi? Nereye yollayacaklar? diye bağırdı Nadia.

Böyle bir haberi ziyaretin sonunda söylüyordu.

— Tanrı bilir, dedi Nerjin omuz silkip.

— Tanrı'ya inanmaya başladığını mı söyleyeceksin yoksa?

Bir şey konuşmamışlardı. Nerjin güldü:

— Pascal, Newton, Einstein.

Gardiyan kükredi:

Size ad vermek yok demişlerdi! Hadi bakalım, yeter artık!

Karı - koca, birlikte ayağa kalktılar. Artık ziyaretin yarıda kesilmesi mümkün olmadığından Nerjin, masanın üstünden karısına sarıldı, yanağından öptü, yıllardır unuttuğu tatlı dudaklarına kenetlendi. Bu dudakları yeniden öpmek için bir yıl sonra Movsoka'da olacağını sanmıştı. Sesi, sevgiyle titredi:

— Her ne yapacaksan, senin için iyi olan neyse onu yap. Bana gelince...

Cümlesini bitiremedi. Nerjin'in omuzuna yapışan gardiyan:

— Bu da nesi? diye kükredi. Bir kere daha. Ziyareti kesiyorum!

Nerjin karısından ayrıldı. Mırıldanarak:

— Kapa çeneni be! dedi. S......r git şurdan!

Nadia kapıya doğru geriledi, yüzüksüz eliyle kocasına el salladı.

Kapının ardında kayboldu.

38. BİR BAŞKA ZİYARET

Gerassimoviç'le karısı öpüşüyorlardı.

Gerassimoviç ufak tefekti; karısından boylu değildi. Başlarındaki gardiyan sakin, basit bir çocuktu. Öpüşüp öpüşmemelerine aldırdığı yoktu. Onlar konuşurken tepelerinde dikilmekten sıkılıyordu. Cânı gönülden başını duvara çevirip yarım saat boyunca öyle durabilirdi; ama mümkün değildi bu. Yarbay Klimentiyef gardiyanları koridordan denetleyebilmek için oda kapılarının açık tutulmasını emretmişti.

Tutuklularla karılarının öpüşmesine yarbayın da aldırdığı yoktu. Öpüşerek hiç bir devlet sırrının açıklanmıyacağını biliyordu. Asıl çekindiği, kendi gardiyanlarıyla muhbirlik yapan bazı tutuklulardı. Bunlar kendisini ihbar edebilirlerdi, çamur atabilirlerdi. Gerassimoviç'le karısı öpüşüyorlardı.

Gençliklerinde ikisini de sarsan öpüşmelerden değildi bu. Alınyazısından ve yöneticilerden çalınan bu öpücük renksiz, tatsız ve kokusuzdu. İnsanın düşünde bir ölüyle öpüşmesi gibi; solgun bir öpücük işte. Tutukluların sorguya çekilmesinde kullanılan, üstü kontrplâk masanın iki yanına oturdular. Bu küçük ve ilkel masanın nice insan hayatından daha zengin bir hikâyesi vardı. Yıllar boyunca ardında yüzlerce kişi oturmuş, hıçkırmış, korkudan tir tir titremiş, uykusuzlukla boğuşmuş, kızgınlıkla titreyen şerefli sözler söylemiş ya da yakınlarını ele veren iğrenç suçlamalara imza basmışlardı. Genellikle suçlulara kalem verilmez, ya da, pek seyrek olarak yazılı ifadeleri alınırdı. Ama tutuklular masanın pürtüklü yüzünde izler bırakmışlardı: Garip biçimde, ruhun bilinçaltı kıvrımlarını taşıyan dalgalı, köşeli karalamalar.

Gerassimoviç karısına bakıyordu.

İlk düşüncesi, karısının artık çekicilikten uzaklaştığı oldu. Gözleri çukurlara kaçmıştı, tıpkı dudakları gibi çevreleri kırışık doluydu. Yüzünün derisi pörsümüştü, Nataşa yüzüne bakmıyor gibiydi. Mantosu savaş öncesinden kalmaydı, hiç olmazsa ters-yüz edilmesi gereki-

yordu. Yakasındaki kürk kelleşmişti, başına sardığı atkı kimbilir kaç yıllıktı. Yıllar önce, Amur ırmağı üzerindeki Komsomolsk şehrinden aldıklarını hatırlıyordu. Karşılığında da bir müsadere fişi vermişlerdi. Neva ırmağından su doldurmaya giderken yine başına sarılıydı atkı. O sıralar Leningrad'daydılar.

Varlığının derinliklerinden gelen ve karısının çirkin olduğunu tekrarlayan düşünceyi Gerassimoviç kafasından attı. Önünde bir kadın vardı, varlığının yarısı sayılabilecek tek kadın. Önünde oturan kadın anılarını paylaşabileceği tek kadındı. Çekici ve taze bile olsa, anlaşılmaz yabancılığı, kendine özgü değişik anılarıyla hangi genç kız onun gözünde karısından büyük anlam taşıyabilirdi. 1930 yılının yılbaşı günü Lvini köprüsü yakınında, Srednaya Podyadçeskaya'da bir evde rastlaştıklarında Nataşa on sekiz yaşında yoktu. Tam yirmi yıl altı gün oluyordu.

İlk kez, sabotaj suçlamasıyla tutuklandığında; Nataşa on dokuzundaydı. Gerassimoviç, mühendis sözcüğünün aşağı yukarı «düşman» anlamına geldiği, her mühendisin sabotajcılığından kuşkulanıldığı bir çağda mühendis olarak çalışmaya başlamıştı. Enstitüden yeni çıkan Gerassimoviç miyopluğundan ötürü ince çerçeveli bir gözlük takıyor, bu gözlük ona, 1930 yıllarının casuslara karşı girişilen afiş kampanyasındaki entellektüel resimlerinin görünüşünü veriyordu. Zorunlu olsun olmasın herkesi selâmlıyor, tatlı bir sesle, «özür dilerim efendim», diyordu. Toplantılarda hiç ses çıkarmadan oturuyor, susuyor, bir fare gibi, varlığını sezdirmeden sakin sakin duruyordu. Herkesi ne denli sinirlendirdiğinin farkında değildi.

Gerassimoviç'e karşı sağlam bir dosya hazırlamak için girişilen bütün çalışmalar, cezayı güç belâ üç yıla uzatmaktan başka işe yaramamıştı. Amur ırmağına vardığında onu gözlemekten vazgeçtiler. Nişanlısı oraya geldi, evlendiler.

Karı-kocanın Leningrad'ı düşlemediği tek gece yoktu. 1935'de de Leningrad'a dönmeye hazırlandılar. Derken insan selleri onların bulunduğu yere akmaya başladı.

Natalia Pavlovna dikkatle kocasına bakıyordu. Bir çağ gelmiş, bu yüzün değiştiğini görmüştü. Dudaklar sertleşmiş, gözler soğuk ve amansız bir anlam kazanmıştı. İvan Pavloviç insanları selâmlamaktan, onlara ikide bir «özür dilerim efendim» demekten vazgeçti. Durmadan geçmişini yüzüne vuruyorlardı. Bir yerden kovulu-

yor, gördüğü öğrenimle hiç ilgisi bulunmayan başka bir işe alınıyordu. Durmadan taşınıyor, sıkıntı içinde yaşıyorlardı. Oğullarını kaybettiler, kızlarını kaybettiler. Sonra, her şeyi göze alıp Leningrad'ın yolunu tuttular. Leningrad'a vardıklarında 1941 haziranıydı.

Katlanılabilecek şartları bulmakta her yerden çok orada güçlük çektiler. Kocasının sicili Demokles'in kılıcı gibi tepelerinde sallanıyordu. Yine yeni hayatı lâboratuvardan ayrılıp daha güç bir iş seçen Gerassimoviç'i güçlendirdi. Bir sonbahar süresince siper kazdı, ölmedi. İlk karlar düştüğünde mezarcı olmuştu.

O sıralar bu iğrenç meslek en çok ihtiyaç duyulan işlerin başındaydı. Kuşatılan Leningrad'da en fazla parayı mezarcılar kazanıyordu. Ölülerin son haracı olarak yoksullara ayrılmış ekmek parçalarını, yaşıyanlar, mezarcılara veriyorlardı.

İnsan bu ekmeği titremeden yiyemezdi. Ama İllarion bunun da özürünü bulmuştu: İnsanlar bize acımadılar, biz de onlara acımayalım.

Karı - koca bütün sıkıntılara katlanıp yaşamaya devam ettiler. Ama kuşatma bitmeden, İllarion, **ülkesine ihanet etme niyeti beslediği** gerekçesiyle tutuklandı. Leningrad'da niyetlerinden ötürü çok kişi tutuklanıyordu. Düşman işgali altındaki topraklarda yaşamıyanları doğrudan doğruya vatana ihanetle suçlayamazlardı.

Natalia Pavlovna dikkatle kocasına bakıyordu. İşin garibi, zorlu yılların üzerinde bıraktığı hiç bir iz göremiyordu. Gözlük camlarının ardından gözleri sakin, akıllı bakıyordu. Avurtları çökmemişti. Yüzünde kırışık yoktu. Elbisesinin cinsi iyiydi. Kravatı özenle bağlanmıştı.

Cezaevinde yatan Gerassimoviç değil de karısıydı sanki.

İlk ve pek müşfik sayılmıyacak düşüncesi kocasının cezaevinde iyi yaşadığı oldu. Baskı görmüyor, bilimsel araştırmalara gömülüyor, karısının acılarını düşünecek zaman bile bulamıyordu.

Ama bu kötü düşünceyi kafasından kovdu. İncecik sesiyle:

— Eeey, ne var ne yok? Nasılsın, diye sordu.

Sanki on iki ay, dul yatağında geçirdiği buz gibi üç yüz altmış beş gece kocasını hep, «ne var ne yok?» sorusunu sormak için düşünmüştü.

Hayatı bir türlü gelişmeyen, boyuna tayga'larda buz çöllerinde, sorgu hücrelerinde tutuklu hayatı yaşıyan Gerassimoviç gizli bir kurtuluşta kavuştuğu rahatlığın tadını çıkarıyordu.

— Fena değil, cevabını verdi.

Yarım saatleri vardı. Saniyeler geçiyordu. Düzünelerle sorulacak soru, istek ve şikâyet vardı. Natalia Pavlovna:

— Ziyareti ne zaman öğrendin? demekle yetindi.

— Evvelki gün. Ya sen?

— Salı günü. Az önce yarbay, kızkardeşin olup olmadığımı sordu.

— Adlarımız aynı olduğundan mı?

— Evet.

Nişanlandıklarında ve daha sonraları, Amur ırmağı kıyısında yaşarlarken herkes onları kardeş sanırdı. Bir çifti karı - koca olmanın çok ötesine götüren o mutlu iç ve dış benzerlik görülüyordu onlarda.

— İşin nasıl?

— Niye sordun? dedi kadın kuşkuyla. Biliyor musun?

— Neyi?

Bir şey biliyordu ama, karısının söylemek istediğinin bildiği şey olup olmadığından emin değildi.

Karısının geçen çarşamba, kendisiyle evli olduğu için işinden kovulduğunu nereden bilebilirdi? Üç gün önce kocasını ziyarete gidebileceğini öğrendiğinden yeni bir iş aramamıştı. Bir mucize olacakmış gibi, görüşmelerini bekliyor, sanki bu ziyaret hayatını yapılması gerekeni gösterecek bir aydınlığa boğacakmış gibi geliyordu.

Yıllardır cezaevinde yatan ve dışarının hayatını bilmeyen Gerassimoviç'in ona ne gibi bir yardımı dokunabilirdi?

Kadın, bir karar almak zorundaydı. İyi ısıtılmamış, parmaklıklı penceresinden içine ölgün bir ışık dolan kasvetli odada saniyeler geçip gidiyor ve Natalia Pavlovna'nın umutları dağılıyordu.

Bu kasvetli yarım saat içinde yalnızlığını ve acılarını kocasına anlatamıyacağını sezdi. Gerassimoviç kendi yolunu izliyor ,kendi hayatını yaşıyordu. Hem nasılsa bir şey anlamıyacaktı, onu üzmek, canını sıkmak neye yarardı?

Gardiyan duvardaki kireçleri incelemek için odanın öbür ucuna yürüdü. Masanın üstünden karısına elini uzatan İllarion Pavloviç:

— Bana kendinden söz et, dedi.

Kuşatmanın amansız günlerindeki şefkat parıltılarıyla doluydu yine gözleri.

— Larik! Cezanın azaltılması konusunda ufacık bir umut var mı?

Onun sözünü ettiği Amur ırmağı yakınındaki kampta geçerli olan uygulamaydı: Orada çalışmakla geçen bir gün iki gün sayılıyor, hiç olmazsa ceza yarı yarıya azalıyordu.

İllarion başını salladı:

— Nasıl azalsın cezam? Burada böyle şeyler olmadığını biliyorsun. Burada önemli bir şey icat etmek gerek, ancak o zaman adamı bırakıyorlar. Ama işin kötüsü, onları ilgilendiren buluşlar — gardiyandan yana kuşkulu kşukulu baktı — nasıl demeli... İstenmiyen türden buluşlar...

Karısının ellerini avuçlarına aldı, yanaklarına bastırdı.

Leningrd'da geçen buzlu aylar boyunca, ertesi günü gömülmesi gereken birinden ekmek almak düşüncesiyle ürpermemişti bile. Ama şimdi, aynı şeyi yapamıyordu.

Eliyle yanağını okşayarak, tatlı bir sesle sordu:

— Yalnız başına sıkılıyor musun? Üzgün müsün?

— Üzgün mü?

Ziyaretin sonuna geldiklerini hiç bir şeyle zenginleşmeden az sonra Lefortovo'dan ayrılıp üzülerek kasvetli sokaklara çıkmak zorunda kalacağını, yalnız, yalnız, hep yalnız kalacağını düşünmek onu nasıl üzmezdi? Her günün, her davranışın şaşırtıcı saçmalığı! Ne tatlı, ne acı, ne sivri bir şey, kül rengi pamuğu andıran bir hayat.

Gerassimoviç, karısının elerini okşayarak:

— Nataloşka, dedi, topu topu üç yıl. Sadece üç yıl...

Sesinin titrediğini, sesine hâkim olamadığını sezip yine de kendini tutamıyarak öfkeyle haykırdı ve kocasının sözünü kesti:

— Sadece üç yıl mı? Sana göre... sadece üç yıl! Senin için kurtuluş «hiç istenecek şey değil.» Dostlarının arasında yaşıyorsun! Çok sevdiğin işine dalmış gitmişsin. Kimse seni itip kakmıyor. Ya ben, işimden kovuldum, neyle yaşıyacağımı bilmiyorum! Hiç bir işe almazlar!

Böyle devam edemem! Gücüm kalmadı! Bir ay bile dayanamam! Ölsem daha iyi! Komşularım, ellerinden geldiğince bana işkence ediyorlar. Sandığımı dışarı attılar, rafımı duvardan söktüler, ağzımı açıp da bir şey söyleyemiyeceğimi biliyorlar. Beni Moskova'dan kovdurabileceklerini biliyorlar! Kız kardeşlerimi, Jenya teyzemi görmeye gidemez oldum! Herkes benimle alay ediyor, herkes benim gibi bir aptal görmediğini söylüyor. Boşanıp yeniden evlenmem için baskı yapıyorlar. Bütün bunlar ne zaman sona erecek? Bak ne hale geldim? Otuz yedi yaşındayım. Üç yıl sonra yaşlı bir kadın olacağım. Eve döndüğümde kendime yemek bile pişirmiyorum artık; odamı düzeltmiyorum; canımdan bezdim. Sedire devriliyorum orada. Larik, sevgilim, daha önce salıvermeleri için bir şeyler yap, yalvarırım sana! Parlak bir zekâya sahipsin. Yalvarırım onlar için bir şey icat et! Kurtar beni, kurtar!

Geldiğinde, bütün bunları söylemeye hiç niyetli değildi. Ama kalbi kırıktı. Hıçkırıklarla sarsılıp kocasının ellerini öperek, onca gözyaşıyla ıslanan masaya dayadı başını.

Açık kapıya göz atan gardiyan, suçlu suçlu:

— Yalvarırım sakin olun, diyordu.

Gerassimoviç'in yüzü kaskatı kesildi. Gereksiz hıçkırıklar koridordan duyuluyordu. Yarbay, gözdağı veren bir havayla eşikte dikilmişti. Arkadan kötü kötü kadına bakıyordu. Eliyle kapıyı kapadı.

Yönetmelik gözyaşlarını yasaklamıyordu; ama kanunun daha yüksek bir düzeydeki yorumunda gözyaşlarına yer yoktu.

— Anlaşılmıyacak ne var? Çamaşır tozunu eritip fırçayla pasaporta sürmek yeter. En önemlisi kâğıdın üzerinden ne zaman silmek gerektiğini bilmek.

— Peki, sonra?

— Kurur, hiç bir iz kalmaz, tertemiz ve yepyeni olur. Ondan sonra Sidorof ya da Petruşin adını yaz isim hanesine. Kriyuşi köyünde doğmuş olsun.

— Yakalamazlar mı?

— Yakalamaya gelince... nasıl... Clara Petrovna... izin verirseniz...

— Ne izni?

— Sizinle konuşmama izin verirseniz, kimsenin bizi duymadığı bir sıra...

— Konuşun.

— Şey, Clara ilk yakalandığımda masum savunmasız bir geçtim. Ama ikincisinde adım bütün Sovyetler Birliği topraklarında arananlar listesine geçmişti. Hem de o şakacı olmayan 1945-47 yılları arasında. Yani sahte kimlik kâğıdı olarak üzerinde oturma iznim kayıtlı pasaportun dışında, iş kartım, yiyecek kartım ve dükkândan alış-veriş yapmama imkân veren kartımı da bulundurmak zorundaydım. Üstelik fazladan ekmek karnem vardı; onları satıp geçimimi sağlıyordum.

— Ama bu çok kötü bir iş.

— İyi olduğunu söyleyen kim? Beni buna zorladılar, düşünemedim bile.

— «Sadece çalışmak» fazla para getirmez! Dürüst kişinin çalışması saray yapmasını sağlamaz, bunu biliyorsunuz. Hem ne iş yapabilirdim? Bir şey öğrenme fırsatı vermediler bana: Yakalanmadım ama birtakım hatalar yaptım. Kırım'da, pasaport bürosunda bir kız vardı, onunla aramda bir şey geçtiğini sanmayın. Yalnız benden hoşlanmıştı, gizlice, pasaportumun numarasıyla ilgili bir sırrı açıkladı: İçindeki bazı harfler, işgal altındaki bölgede bulunduğumu gösteren bir şifreydi.

— Oysa siz, işgal altındaki bölgede bulunmamıştınız.

— Tabiî bulunmamıştım. Ama elimdeki de kendi pasaportum değildi. Dolayısıyla, bir yenisini satın almam gerekti.

— Nereden aldınız?

— Clara! Hem Taşkent'te yaşamışsınız, hem Tezikof pazarını biliyorsunuz, hem de nereden aldığımı soruyorsunuz. Neredeyse bir Kızıl Bayrak nişanı satın alacaktım ama herif ille de iki bin ruble istiyordu. Bende ancak bin sekiz yüz ruble vardı. İnatçının biriydi, diretti de diretti. İki bin rubleden aşağı olmazdı.

— Nişanı ne yapacaktınız peki?

— Nişan ne mi yapılır? Gayet basit, biraz öğünecektim... Cephede savaşmış asker, diye satacaktım kendimi. Sizin gibi soğukkanlı olsaydım...

— Soğukkanlı olduğumu nereden çıkardınız?

— Soğukkanlı, ciddi, bakışınız da ne kadar... zeki.

— Yok canım!

— Doğru söylüyorum. Hayatım boyunca soğukkanlı, aklı başında bir kızla tanışmayı düşledim.

— Neden?

— Çünkü ben çok atılganım, düşünmem hiç. Böyle bir kız beni delilik yapmaktan alakoyabilir.

— Devam edin hikâyenize.

— Nerede kalmıştık? Ha! Lubyanka'dan çıktığımda sevinçten başım dönüyordu. Ama içimden bir ses bana soruyordu: Bu mucize de nesi? Nasıl olur? Hücrede kimsenin kurtulamadığını söylemişlerdi. Suçsuz olsan olmasan, on artı beş yılı giyerdin.

— Artı beş de nesi?

— Canım beş yıl süreli ağızlık.

— O da nesi?

— Aman Allahım, size hiç bir şey öğretmemişler. Bir de savcı kızıyım diye geçiniyorsunuz. Neden babanızın işiyle hiç ilgilenmediniz? Ağızlık diye, köpeklerin ısırmasına engel olmak için ağızlarına takılan şeye denir. Yani beş yıl medenî haklardan yoksunluk. Ne seçebilirsin, ne seçilebilirsin.

— Bir dakika, gelen var galiba.

— Kim? Hani nerede? Korkmayın, Zemelya'dır. Oturun eskisi gibi. Yalvarırım gitmeyin. Açın dosyayı, hah şöyle. İncelermiş gibi yapın. Beni göz altında tutmak için çıkardıklarını o an anladım. Kiminle buluşacağımı, kır evlerinde Amerikalılarla görüşüp görüşmeyeceğimi öğrenmek istiyorlardı. Hayat değildi beni bekleyen. Onları atlattım! Anamla vedalaştım. Bir gece evden çıkıp yaşlı bir adamı görmeye gittim. Sahte evra-

kın nasıl yapıldığını bana o öğretti. İşte o günden sonra, iki yıl boyunca bütün Sovyetler Birliği topraklarında beni aradılar. Rostislaf Doronin'i. Bana gelince, sahte adlarla yer değiştirdim durdum: Orta Asya'ya, İssik-Kul gölüne, Kırım'a, Moldavya'ya, Ermenistan'a, Uzak Doğu'ya gittim. Sonra anamı özledim. Eve dönmem imkânsızdı. Zagorzk'a geçip bir fabrikada çıraklık ettim. Herkes beni itip kakıyordu, anam da pazarları görmeye geliyordu. Orada birkaç hafta çalıştım... Bir sabah uyuyakalmış, işe gecikmişim. Mahkeme karşısına çıkardılar.

— Her şey ortaya çıktı mı?

— Yok canım! Sahte adımla üç aya mahkûm oldum. Bir çalışma kampında günlerimi doldururken bütün Sovyet Rusya topraklarında beni arıyorlardı: Rostislaf Doronin, mavi gözlü, düz burunlu, kızıl saçlı, sol omuzunda doğuştan bir leke. Onlara epey paraya ve araştırmaya mal oldum. Üç aylık cezamı çektikten sonra kamp müdüründen pasaportumu alıp Kafkasya'ya tüydüm.

— Yeniden yollara düştünüz yani!

— Neden düşmeyeyim?

— Peki sonrası nasıl oldu?

— Nasıl mı yakalandım? Okumak istiyordum.

— Gördünüz mü? Namuslu bir hayatı özlemişsiniz demek. Okumak gerek, hayatta en önemli şey budur. Güzel şeydir okumak.

— Ben pek güzel olduğunu sanmıyorum Clara. Bu gerçeği daha sonra, cezaevlerinde ve kamplardayken öğrendim. Profesörünüz maaşıyla yerini kaybetmekten korkuyorsa ondan iyi şeyler öğreneceğinizi mi sanıyorsunuz? Hele Edebiyat Fakültesinde! Ama siz müspet bilimler okudunuz değil mi?

— Ben de lise öğrenimi gördüm; edebiyat okudum.

— Sonradan bırakıp başka yere yöneldiniz ya. Neyse, daha sonra anlatırsınız bana. Evet, aslında sabırlı olmam ve bir diploma satın alabilme fırsatı kollamam gerekirdi. Pek de güç şey değildi sahte bir diploma bulmak; ihmalcilik, işte başımızı yiyen şey bu. Kendi kendime: «Benim gibi bir çocuğu bunca zaman arayacak kadar hayvan değiller ya bu herifler? Herhalde adımı sanımı unutalı epey olmuştur», dedim. Hemen asıl adıma çıkarılan eski diplomamı aldım, üniversiteye başvurdum. Leningrad üniversitesi coğrafya bölümüne.

— Oysa Moskova'da tarih bölümündeydiniz.

— Bunca yolculuktan sonra coğrafyayı sevmeye başlamıştım. Coğrafya çekici bir konu. İnsan gezdikçe çevresine bakıyor: Dağlar, vadiler, taygalar, sübtropikal bölgeler! Birbirinden çok ayrı insanlar! Sonra ne oldu dersiniz? Üniversiteye başlıyalı bir hafta olmamıştı, enselediler beni. Bir kere daha içeri tıktılar. Şimdi yirmibeş yıl yatmam gerekiyor. Hayatımda gitmediğim tundra bölgesine, uygulamalı coğrafya öğrenimine yolladılar beni dosdoğru.

— Nasıl olur da bunları anlatırken gülebilirsiniz?

— Ağlamak neye yarar Clara? Her şeye ağlıyacak olsam gözyaşlarım yetmezdi. Hem tek talihsiz ben değilim. Beni Vorkuta'ya yolladılar. Oradaki çeteyi bir görseniz! Kömürü oyup heykel yapıyorlar! Bütün Vorkuta zek'lerin elinde. Bütün Kuzey bölgesi! Thomas More'un düşü gerçekleşmiş orada.

— Kimin düşü? Özür dilerim, bilmediğim o kadar çok şey var ki.

— Thomas More canım, «Ütopya» yı yazan moruk. Toplumda her zaman aşağılatıcı ve özellikle yapılması güç işler kalacağının bilincindeydi. Bunu açıklamak namusluluğunu gösteriyordu. Kimse bu işleri üstüne almaya yanaşamazdı. Kim yapacaktı öyleyse? More düşündü ve bir çözüm yolu buldu: Sosyalist bir toplumda bile kanuna karşı gelecek insanlar çıkacaktı nasılsa. Aşağılatıcı, özellikle yapılması güç işler bu insanlara verilecekti. Senin anlıyacağın kampları ilk ortaya atan Thomas More'dur, çok eski bir düşüncenin gerçekleşmesidir kampların kuruluşu.

— Ne diyeceğimi şaşırdım! Çağımızda böyle bir hayat sürmek, sahte pasaport taşımak, rüzgâra kapılmış yaprak gibi durmadan şehir değiştirmek... Hayatımda sizin gibi birine hiç bir yerde rastlamadım.

— Ama Clara, ben hiç de sandığınız gibi biri değilim. Şartlar her birimizi birer iblis yapabilir! Yaşayışımızın düşüncemize yön verdiğini biliyorsunuz. Uslu bir çocuktum, anamın sözünü dinliyordum, Dobroliyubof'un «Karanlıklar Ülkesi» ni okurdum. Bir milis önümde parmağını salladı mı yüreğim sıkışırdı. İnsanoğlu büyüyor, farkına varmadan bütün bunların içine düşüyor. Ne yapsaydım? Tavşan gibi oturup beni ikinci kere enselemelerini mi bekleseydim?

— Ne yapmanız gerektiğini pek bilmiyorum ama ya-

şadığınız hayat feci! Yalnız çok korkunç olduğunu düşünebiliyorum: Toplumun dışında yaşamak kadar kötü şey olamaz! Her girdiği yerden kovulan birisi gibisiniz.

— Neyse, bazan korkunçtur, bazan de değil. Tıpkı Tezikof pazarı gibi... Bir adam yepyeni bir nişanla yanında istediğin gibi dolduracağın boş belgesini satarsa bu bezirgân ruhlu herif kiminle çalışabilir? Hangi kuruluşta görev alabilir? Düşünebiliyor musunuz? Bakın Clara: Ben namuslu bir hayattan yanayım, ama herkesin namuslu olması şartıyla, herkesin anladınız mı?

— Ama herkes yanındakini kollayıp onun namuslu olmasını beklerse bu asla gerçekleşemez. Her insan...

— Her insan birtakım şeyler yapmak zorundadır, ama yapmaz. Dinleyin Clara, çok daha basit bir yoldan size anlatacağım bunu. İhtilâl neye karşıydı? İmtiyazlara karşı değil mi? Rus halkı neden bezmişti? İmtiyazlardan değil mi? Kiminin sırtında tulum, kiminin samur kürk vardı. Kimi yürüyor, kimi lüks arabalara biniyordu. Kimi fabrika düdüğünü dinlerken kimi de lokantalarda işkembe şişiriyordu. Doğru değil mi?

— Tabii.

— Öyleyse bugün nasıl oluyor da, insanlar imtiyazlardan vazgeçecek yerde yine onların peşinde koşuyorlar? Bana ne denebilir? Bütün olup bitenlerin suçu yalnız bende mi yani? Büyüklerime baktım, hem de dikkatle baktım. Kazakistan'ın küçük bir şehrinde yaşıyordum, gördüğüm neydi dersiniz? Mahallî yöneticilerin karıları dükkânlardan alışveriş mi yapıyorlardı? Ne münasebet! Beni, Komünist Partisi Bölge Birinci Sekreterliğine bir sandık makarna götürmekle görevlendirdiler. Tıka basa makarna dolu bir sandık. İyice de kapalı. Heriflerin yalnız o gün, bir tek o kasa ile yetindiklerine inanacak kadar da aptal değilim ya.

— Doğru! Bu işler hep midemi bulandırmıştır... İnanıyor musunuz bana?

— Tabiî inanıyorum. Bir milyon basılan kitap yerine neden yaşıyan birine inanmıyacak mışım? Sonra bu imtiyazlar... veba gibi insanın çevresine dolanıyor. Herkese açık dükkândan alışveriş yapacak yerde ihtiyacını dışardan gören biri, artık bir daha o dükkâna uğramaz. İşini açıktan halletmeye bakar. Özel bir klinikte bakılan hasta bir daha başka yere gitmeyi aklına bile getirmez. Görevi dolayısıyla emrine verilen arabada gezen

birinin aklına, insanoğlunun başka türlü gezinebileceği gelmez bile. İnsanları giriş kartlarıyla alan bir yer varsa, giriş kartlarını elde etmek için her şeyi yapacaklardır.

— Doğru, çok korkunç şeyler bunlar.

— Adamın biri çevresinde tahtaperde yükseltebilirse bunu yapacağından emin olun. İtoğlu it küçükken, elma çalmak için elmacının tahtaperdesinden atlıyordu ama... Üstelik haklıydı da! Şimdi, aralıklarından içerisi görülmeyen bir tahtaperdeyi canı istediği için dikiyor ve yine kendini haklı görüyor.

— Rostislaf Vladimiç...

— Neden bana Vladimiç diyorsunuz? Bana sadece Russka diyebilirsiniz?

— Size öyle demek zoruma gidiyor.

— Öyleyse ben de kalkıp gidiyorum. İşte yemek yemek çanı. Herkes için Russka'yım ben, özellikle sizin için. Başka bir ad istemem.

— Peki öyleyse... Russka. Ben de o kadar aptal değilim. Tek başıma çok düşündüm. Bütün bunlara karşı çıkmak gerek. Sizin yaptığınız gibi değil ama.

— Ama ben daha hiç bir şeye karşı çıkmadım, mücadele etmedim ki! Yalnız eşitliğin sağlanması gerektiğine inandım, herkes için eşitliğin sağlanmasına. Yoksa eşitlik dedikleri şeyi kıçlarına... Özür dilerim, ağzımdan kaçtı... Özür dilerim... Bütün bunları çocukluğumuzdan beri görüyoruz: Okulda coşturucu sözler işitiyoruz ama pistonsuz bir yere varılmıyor. Eloğlunu yağlamadan bir yere varılmıyor. Bu nedenle büyüdükçe kurnazlaşıyor, dalavereci oluyoruz: Saldırganlık bir mutluluk biçimidir.

— Hayır, hayır imkânsız! Toplumumuzda doğruluğu su götürmiyecek çok şey var. Fazla ileri gidiyorsunuz. Böyle olmamak gerek! Çok şey gördüğünüz, çok çektiğiniz bir gerçek. Ama «saldırganlık bir mutluluk biçimidir» sözleri hayat felsefesi olamaz. Böyle olmamak gerek.

— Russka, yemek zili çaldı, duymadın mı?

— Peki Zemelya, sen git, ben arkandan geliyorum. Clara! Çok ciddi konuşuyorum. Bütün yüreğimle başka türlü yaşamayı isterdim. Bir tek dostum olsaydı... Soğukkanlı... bir kız arkadaşım. Hiç olmazsa birlikte düşünebilseydik. Hayatımızı gereğince düzenleyebilseydik. Bütün bunları size söylemeye hakkım var mı, bilmiyorum.

— Söyleyin, söyleyin.

— Ne büyük bir güvenle konuştunuz! Oysa imkânsız bir şey. Çevrenize bakın... Bambaşka bir toplumdan geliyorsunuz.

— Hayatım pek kolay geçmedi, inanın bana. Dertlerinizi anlıyabilirim.

— Dün ve bugün bana öylesine dostça baktınız ki, çok yakınım olan biriymişsiniz gibi size herşeyimi anlatabilirim. Yirmi beş yıla mahkûm bir tutukluyum. Ben... Ah size, bir ustura ağzında yürüdüğümü anlatabilsem. Rasgele biri kalp krizinden ölebilir... Ama bütün bunları size daha sonra anlatırım... Şimdi söylemek istediklerim şunlar: İçimde bir volkanın gücü var. Yirmi beş yıl çok saçma. Buradan çıkmak zor değil. Bu sabah Mavrino'dan nasıl kaçacağımı plânladım. Nişanlımın: «Russka! Kaç! Seni bekliyorum!» dediği günden üç ay sonra sahte bir pasaportla dışarıda gezeceğime yemin ederim. Başarısızlığa da uğramam. Onu Çita'ya, Odessa'ya, Veliki Ustiyug'a götürürüm. Orada yepyeni, özgür, namuslu ve akıllı bir hayata başlarız.

— Evet, güzel bir hayata.

— Çehof'un kahramanları boyuna ne derler biliyor musunuz: «Yirmi yıl sonra! Otuz yıl sonra! Yüz yıl sonra! «Bir tuğla atölyesinde çalışıp akşam yemeği için eve dönmek! Ne gülünç düşleri vardır! Hayır, şaka ediyorum. Gerçekte çok ciddiyim. Çok çok ciddiyim. Okumak, çalışmak istiyorum. Ama tek başıma değil Clara! Bakın burası ne sakin. Kimseler yok. Veliki Ustiyug'a gitmekten hoşlanır mıydınız? Ben hiç gitmedim oraya.

— Şaşırtıcı bir insansınız!

— Onu Leningrad üniversitesinde aradım ama nerede bulacağımı bilemiyordum.

— Kimi?

— Beni dilediği biçime sokabilecek kadın ellerini Clara: Büyük bir sahtekâr, usta bir kumarbaz, ya da büyük bir kozmik ışın veya etrüsk vazoları uzmanı yapabilecek kadın ellerini. Ne olmamı isterseniz olurum.

— Kendinize sahte bir diploma mı bulacaksınız?

— Hayır, gerçekten çalışacağım. Ne isterseniz onu yapacak, ne olmamı isterseniz olacağım. Yalnız size, lâboratuvara girdiğinizde, bana bakmak için ağır ağır çevirdiğiniz yüzünüze ihtiyacım var.

40. HİZMETÇİ KADIN

Tuğgeneral Piyotr Afanassiyeviç Makarigin'in bir hukuk diploması da vardı. Uzun yıllar birtakım gizli duruşmalarda, başka bir deyimle halka açıklanmaması, gizlice görülmesi gereken dâvalarda savcılık yapmıştı. Ünlü olmamakla birlikte benzerlerinden ayrılan bir savcıydı. Görevini yaparken kararlarından onu kimse döndüremezdi.

İç savaş sırasında metresi olan, sonradan evlendiği ilk karısından üç kızı doğmuştu; kadın Clara'yı dünyaya getirirken ölmüştü. Kızları, iyi bir ana sayılabilecek üvey anaları büyütmüştü.

Adları Dinera, Dotnara ve Clara'ydı. Dinera Rusçada «yeni çağın çocuğu» anlamına geliyordu. Dotnara'nın anlamı ise «çalışkan halkın kızı» ydı. Clara da Clara'ydı işte. Bu adın anlamını ailede bilen yoktu.

Aralarında ikişer yaş vardı. Ortancaları Dotnara, on yıllık lise öğrenimini 1940 yılında tamamlamış, Dinera'dan bir ay önce, 1941 yılı ilkbaharında da evlenmişti. İnce uzun, omuzlarına dökülen sapsarı saçlı, nişanlısıyla Metropol oteline gidip masalar arasında dansetmeye bayılan bir kızdı. Babası bu kadar erken evlenmesine kızmış ama zamanla alışmak zorunda kalmıştı. Damadı değerli bir insandı: Siyasal Bilgiler Okulunu bitirmiş, parlak ve arkası olan bir gençti. İç savaşta ölen ünlü birinin oğlu. Bu damadın adı İnnokenti Volodin'di.

Büyük kızı Dinera, annesi matematikten aldığı kötü notları sildirmek için okula gidip gelirken sedirde yan geliyor, bacaklarını sallıyarak Homeros'tan Claude Farrere'e kadar bütün dünya edebiyatını okumakla vakit geçiriyordu. Babasının hiç yardımı olmaksızın liseyi bitirdikten sonra, sinema oyuncusu olmak amacıyla sinema enstitüsüne girmişti. Bir yıl sonra tanınmış bir rejisörle evlenmiş, onunla Alma-Ata'ya gitmiş, başrolde oynamış, sonra birtakım yaratıcılık sorunları yüzünden kocasından ayrılıp dul bir levazım generaliyle evlenip cephenin yolunu tutmuştu. Cephenin yolunu dedikse üçüncü

kademenin yoluydu bu. Savaş sırasında buradan sağlam yer olmazdı. Çünkü ne düşman mermileri bulundukları yere düşüyor, ne de cephe gerisinin ağır yükü sırtlarına biniyordu. Orada, yeni yeni üne kavuşan bir yazarla tanıştı. Bu yazar Galakhof adlı bir savaş muhabiriydi. Gazeteler için kahramanlık hikâyeleri toplamak üzere birlikte yolculuk ettiler. Generali eski karısına bırakıp yazarla birlikte Moskova'nın yolunu tuttu. O günden beri yazarın ünü büyüdükçe büyümüştü. Dinera'nın salonu sanatçılarla dolup taşıyor, kendisi Moskova'nın en akıllı kadını geçiniyordu. Dinera için şu mısralar yazılmıştı:

Yanınızda susmayı severim,
Bir tek söz söyletmezsiniz insana çünkü.

Sekiz yıldır, evde oturan tek çocuk Clara'ydı.

Güzel olduğunu söyleyen yoktu. «Tatlı» dedikleri bile seyrekti. Açık, dürüst, kararlı bir yüzü vardı. Bu kararlılık şakaklarının oralarda bir yerden başlar gibiydi. Ellerinin ağır hareketlerinde de aynı kararlılığa rastlanırdı. Güldüğü enderdi. Konuşmayı sevmez, dinlemeye bayılırdı.

Clara lisedeki dokuzuncu yılını tamamlamıştı ki, her şey aynı anda başına çöktü: İki kız kardeşi evlendiler, savaş patladı, babası üvey annesiyle onu 25 haziran günü Taşkent'e yolladı. Kendisi de tümen savcısı olarak cephenin yolunu tuttu.

Taşkent'te, babasının eski dostu olan bölge başsavcı yardımcılarından birinin evinde üç yıl geçirdiler. O yörenin subay kulübüne komşu sakin apartmanlarında, barındıkları pencereleri kepenkli birinci kattan içeri ne güneyin sıcaklığının girdiği vardı, ne de şehirdeki felâketlerin. Pek çok kişi Taşkent'ten ayrılıp cepheye gidiyor, gidenlerin on katı geri dönen oluyordu. Herkes yerinin cephede değil de orada olduğunu ispatlayacak bir şey buluyordu. Clara bastırılamıyan bir duyguyla tarlaya atılan gübreler gibi görüyordu yeni gelenleri. Savaşın ezelî yasası kaçınılmaz biçimde işlemekteydi: İnsanlar gönüllü olarak cepheye gitmeseler bile, yine de en iyiler, en yürekliler orada toplanıyordu. Çoğu kere de can veren onlar oluyordu. İnsan zekâsının kreması, yürekliliğin en saf biçimi beş bin kilometre ötedeydi. Clara, çevresinde hiç bir çekiciliği olmayan değersiz yaratıklarla yaşıyordu.

Taşkent okulunda onuncu öğrenîm yılını tamamladı. Hangi üniversiteye girmesi gerektiği uzun uzun tartışıldı. Hiç bir yer Clara'yı çekmiyordu, kesin bir şey belirmemişti onda. Clara'nın yerini Dinera seçti. Mektuplarında çok diretmiş, cepheye gitmeden önce vedalaşmak üzere eve uğradığında Clara'nın edebiyat öğrenimi görmesinde ısrar etmişti.

Lise yıllarının başından beri edebiyattan sıkıldığını bile bile, Clara, edebiyat öğrenimi gördü. Gorki namusluydu ama ağırdı. Saltikof-Şçedrin ilericiydi ama onu okumaya çalıştıkça insanın esnemekten çenesi çıkacaktı neredeyse. Turgenyef kendi soylu ülküleriyle sınırlı, Gonçarof Rus kapitalizminin başlangıcıyla birleştirilmişti.; Lev Tolstoy köylüyü yücelte yücelte bir hal olmuş, vaız verip duruyordu. Hocaları Tolstoy'un romanlarını okumalarını salık vermezlerdi. Çünkü bu romanlar çok uzundu, yazarla ilgili o apaçık denemeleri karıştırmaktan başka bir işe yaramazdı. Sonra hiç bilinmeyen yığınla yazarı elden geçerdi: Dostoyevski, Stepniyak-Kravçinski ve Sukhovo-Kobilin. Eserlerinin adlarını bile hatırlamanın gereksiz olduğu açıktı. Bütün bu uzun listenin üstünde yalnızca Puşkin, güneş gibi parlardı.

Okuldaki edebiyat dersleri, yazarların neler yazmak istediklerini, tutumları ve hangi toplumcu düşüncelerin peygamberliğini yaptıkları konusunda yoğun bir çalışmayla sınırlanmıştı. Yalnız onlar için değil Sovyet ve Sovyetler Birliğine kardeş ülkelerin edebiyatı sözkonusu edildiğinde de aynı şey yapılırdı. Clara ile arkadaşları sonuna kadar bu adamların üzerinde neden bunca dikkatle durulduğunu anlıyamamışlardı. En akıllıları bunlar değildi. Gazetecilerle eleştirmenler ve özellikle Parti yöneticieri onlardan çok daha kurnazdılar. Sık sık yanlış yapıyor, karşıtlıklar arasında şaşırıyorlardı. Bir öğrenci bile görebilirdi bütün bu eksikliklerini. Yabancıların etkisindeydiler. Yine de onlarla ilgili tahrirler yazmak, en ufak harf ya da virgül yanlışında tir tir titremek zorundaydı öğrenciler. Genç ruhların kanını emen bu kişilere karşı nefretten başka bir şey uyanmazdı insanda.

Dinera için edebiyat çok başka bir şey; içten duyduğu, keyifli bir şey. Enstitüde öğretecekleri edebiyatın da böyle olduğuna yemin billâh ediyordu. Ama Clara, edebiyatı okuldakinden şen bulmadı. Slav edebiyatı, dinî edebi-

yat, mitoloji ve karşılaştırmalı tarih dersleri okuyorlardı. Bütün bunlar su üstüne yazılan yazı gibi geliyordu Clara'ya. Edebiyat öğrenimi yapan gruplarda Louis Aragon'dan, Howard Fast'tan, Gorki'den ve Özbekistan edebiyatı üzerindeki etkisinden söz ediliyordu. Clara dersleri izler ve tartışmalara katılırken hayatla ilgili, savaş yıllarını yaşıyan Taşkent'le ilgili önemli şeyler duyacağını sanıyordu.

Arkadaşlarından birinin lise son sınıf öğrencisi olan kardeşi, arkadaşlarıyla birlikte yoldan geçen bir kamyondan ekmek çalmaya çalışırken ölmüştü. Enstitünün koridorunda, yarısına kadar yediği sandviçi çöp tenekesine atan Clara, Aragon'u birlikte inceledikleri gruptan bir öğrencinin atılıp gizlice yarım sandviçi aldığını, sonra da cebine soktuğunu görmüştü. Enstitüdeki kız arkadaşlarından biri, Orta Asya'nın hatta Sovyetler Birliği'nin en büyük pazarı olan Tezikof pazarından alacağı bir şey hakkında fikrini öğrenmek üzere Clara'yı da beraberinde götürmüştü. İki bina bloku boyunca insanlar yığılmıştı, aralarında harp malûlleri vardı: Koltuk değneklerine dayanıp sıçrıyor, kesik kollarını oynatıyor, yarı belinden aşağısı kopuk olanlar arabalarında dolaşıp öteberi satıyor, fala bakıyor, dileniyor, yalvarıyorlardı. Clara onlara para veriyor, yüreği paralanıyordu. Daha ileride kalabalık iyice yoğunlaşıyor, kadınlı erkekli sürüyle yüzsüz düzenbaz arasında insan kendine yol açamaz hale geliyordu. Kimsede şaşkınlık belirtisi yoktu, herkes aylıklarıyla orantılı olmasa bile istenen yüksek fiyatları kabul ediyordu. Şehirdeki mağazalar bomboş olabilirdi, burada yok yoktu. Yiyecek, giyecek, her şey, Amerikan çikletinden tabancaya, kara ve beyaz büyü kitaplarına varıncaya dek her türlü kıvır zıvır bulunabilirdi.

Ama Enstitüde bu hayatın sözü edilmezdi. Sanki böyle bir yaşayıştan kimsenin haberi yoktu. İnsanın gözleriyle gördükleri dışında her şeyden söz eden bir edebiyat sözkonusuydu.

Beş yılın sonunda başka bir okula gidip küçük kızlara tahrir yazdırma, noktalama ve harf yanlışları bulma sırasının kendisine geleceğini anlayan Clara gitgide daha çok tenis oynamaya başladı; Taşkent'te nefis tenis kortları vardı.

Böylece uzun, ılık bir sonbahar geçirdi; kış ortasında

da hastalandı. Hastalığı çok uzun sürdü; bütün bir yıl. Önce bir klinikte, sonra evde, ardından yine klinikte yattı; eve döndü. Profesörler, ünlü doktorlar tarafından muayene edildi. Damardan, kastan yapılacak iğneler verildi; iğneyle birtakım tuzlu karışımlar verildi, yapılan tahliller başka doktorlara gösterildi. Gelecekte gücünün kuvvetinin ne olacağını merak ettiği o çağlar, karanlıkta uykusuz geçirdiği uzun geceler, görüp anladığı her şeyin dayanılmaz olduğu anlar, tek başına hastane koridorlarında dolaştığı sıralar düşünmekten başka ne yapabilirdi? Kendinde dopdolu ve karışık bir hayata eğilim, hatta yetenek buluyor, bunun yanında Enstitü hayatı ona boş ve anlamsız geliyordu.

Enstitüye dönmedi. İyileştiğinde cephe Beyaz Rusya'ya ulaşmıştı bile. Taşkent boşalıyordu. Onlar da Moskova'ya döndüler.

Garip bir şey oldu. Hastalığı sırasında çok açık gelen hayat hakkındaki düşünceleri, şimdi ışıkta, gürültüde ve harekette dağılıyor, uzaklaşıyor, Clara, hangi enstitüye girmesi gerektiği gibi basit bir sorunu çözmeyi başaramıyordu. Daha az konuşulan, daha çok iş görülen, yeni teknik konuları işleyen bir yerdi istediği. Ağır ve pis makineler üstünde de çalışmak istemiyordu. Böylece Ulaştırma Mühendisliği Enstitüsüne girdi.

Öğütten yoksun kaldığı için yine hata etmişti; ama yanlışını kimseye söylemedi, inatla öğrenimini tamamlayıp iş bulabileceği bir yerde çalışmaya karar verdi. Yanlışlıkla o sınıfa düşen tek insan da değildi. Herkesin, yüksek öğrenim denen tılsımlı kuşu kovaladığı bir çağdı o çağ. Uçak Mühendisliği Enstitüsüne girmeyenler Veteriner Enstitüsüne yazılıyorlardı. Kimya Enstitüsü ya da Teknik Üniversiteye alınmıyanlar paleontolog oluyorlardı.

Clara'nın babası savaştan sonra Avrupa'da uzun süre çalışmak zorunda kaldı. Sonbaharda terhis edilince Kaluga Kapısındaki yeni M.V.D. binasında kendisine beş odalı bir daire verildi. Dönüşünden sonraki günlerden birinde, karısıyla kızını, daireyi gezmeye götürdü.

Bir arabayla Neskuçni bahçelerinin parmaklıklarını aştılar, araba Moskova'yı çevreleyen demiryolu köprüsüne varmadan durdu. Sıcak bir ekim günüydü, vakit öğleye geliyordu. Ana-kız, ince mantoların altına hışırtılı

elbiseler giymişlerdi. Babanın sırtındaki general kaputunun önü açıktı, sürüyle madalya ve nişanı görünüyordu.

Bina, yarım daire biçimindeki iki kanadıyla Kaluga Kapısını çevreliyordu. Kanatlardan biri Bolşaya Kalujskaya sokağına, öbürü demiryoluna bakıyordu. Binalar sekiz katlıydı, damında taraçasıyla on altı katlı bir kule ve on metre yüksekliğinde bir kadın kolhozcuyu gösteren heykel yapılması düşünülmekteydi. İskeleler kaldırılmamış, sıva işleri henüz bitmemişti. Yine de yöneticilerin sabırsızlığına boyun eğen yapı bürosu, işi biten merdivenleri ve daireleri, tamamlanmış olan demiryoluna bakan bölümü sahiplerine vermişti.

Şantiye, bütün kalabalık yollardaki benzerleri gibi sağlam bir tahtaperdeyle çevriliydi. Tahtaperdenin tepesindeki dikenli tellerle iğrenç gözlem kuleleri yayaların da, karşı tarafta oturanların da ilgisini çekmiyordu. Bu görüntüye artık alışmışlardı.

Savcı ve ailesi geçti, binanın öbür bölümüne ulaştı. Dikenli telleri çıkarmışlardı. Birkaç ailenin taşındığı tamamlanmış bölüm şantiyeden bir çitle ayrılıyordu. Aşağıda, girişte oldukça terbiyeli bir ustabaşı onları karşıladı, yanında Clara'nın hiç dikkat etmediği bir de asker vardı. Trabzanlardaki boya kurumuş, kapı tokmakları parlatılmış, daire numaraları takılmıştı. Camlar silinmiş, ortalıkta merdivenleri yıkayan yağlı elbiseli bir kadın kalmıştı.

— Hey dikkat et! diye bağırdı ustabaşı.

Kadın işini bırakıp yana çekildi; içinde bir tahta bezinin yüzdüğü kovadan başını kaldırmadan, merdivende bir kişinin geçeceği kadar yer bıraktı.

Savcı geçti.

Ustabışı geçti.

Kokulu kumaşların hışırtısı içinde, neredyse hizmetçi kadının yüzüne değerek savcının karısı da geçti. Belki de ipeklilere ve kokulara dayanamıyan hizmetçi kadın, başka gelen giden olup olmadığını anlamak için, öne eğilmiş halde başını kaldırdı.

Nefretle yanan gözleri Clara'nınkilerle karşılaştı. Pis su damlalarıyla lekeli yüzü bir entellektüelin anlamlı yüzüydü.

Clara, yer yıkayan bir kadının yanından geçerken duyulan utançtan başka, yamalı eteğin, deliklerinden pamuk parçalarının fışkırdığı pamuklu gömleğin görünüşü

karşısında daha da büyük bir utanç, bir dehşet duydu. Olduğu yerde dondu, çantasını açtı, içindekini boşaltıp kadına vermek istiyordu ama cesaret edemedi.

— Ne duruyorsunuz, geçsenize, dedi kadın kızgınlıkla.

Zarif elbisesiyle koyu renk mantosunun eteklerini toplayan Clara koşarak basamakları çıktı.

İçerde yer silen kimse yoktu, bütün odalara parke döşenmişti.

Daire hoşlarına gitti. Clara'nın annesi, yapılmasını istediği değişiklikler konusunda bilgi verdi, özellikle bir odada gıcırdayan parkelerden ötürü canının sıkıldığını belirtti. İki, üç tahta üzerinde öne, arkaya sallanan ustabaşı, gıcırtının giderilmesiyle şahsen ilgileneceğine söz verdi.

— Burayı kim yaptı? diye sordu Clara birden.

Ustabaşı gülümsedi, karşılık vermedi. Babası oldu konuşan:

— Tutuklular, başka kimin yapmasını istiyordun? Aşağı indiklerinde kadın kaybolmuştu.

Dışardaki asker de!

Birkaç gün sonra taşındılar.

Olayın üzerinden dört yıl geçti. Clara kadını bir türlü unutamıyor, hep asansörle yukarı çıkıyordu; ara sıra merdivenden çıktığında da, kadını gördüğü yerde kenara çekiliyor, sanki yer silen hizmetçi kadına basmaktan korkuyordu.

Garip bir davranıştı bu, ama bir türlü engel olamıyordu.

Babası, dönüşünden sonraki günler, savaş sonrası Clara'sında dört yıl önce bıraktığı genç kızı bulamadı. İki büyük kızını çekici güzelikte fakat kuş beyinli sayar, Clara'yı da tersine ciddi ve akıllı sanırdı. Hiç de düşündüğü gibi çıkmamıştı küçük kızı. Nereden duyduğu bilinmeyen bir sürü iğrenç hikâyeyi yemekte anlatmaya bayılıyordu. Anlattığı hikâyelerin iğrençliğinden çok, birtakım özel durumlar üzerine genellemeler yapma huyu rezaletti. Bir gün, anlattığı garip bir hikâyeden sonra, yaşlı savcı yumruğunu masaya vurdu ve yemeğini bitirmeden odadan çıktı gitti.

Clara'nın konuşacak kimsesi yoktu. Yıllar geçiyor, gitgide büyüyen bir soru listesi çıkıyordu ortaya. Eniştesiyle birlikte merdivenlerden indiği bir gün onun ko-

luna yapışıp, görünmeyen hizmetçi kadının bulunduğu yerde kenara çekmekten kendini alamadı. Bu hareket İnnokenti'nin dikkatini çekti. Davranışının nedenini sordu kıza. Clara durakladı, eniştesinin kendisini deli sanacağını düşündü. Sonra olayı anlattı.

Her zaman alaycı ve bıkkın görünüşlü İnnokenti, anlattıklarını hiç gülmeden dinledi. Sonra iki elini avuçlarına alarak parlayan bakışlarını yüzüne dikti:

— Benim küçük Clara'm, dedi. Demek anlamaya başlıyorsun.

Bu mutlu içtenlik anını uzatmak isteğiyle dolu olan Clara, hizmetçi kadına rastladığı basamakta durdu, eldivenli ellerini İnnokenti'nin omuzlarına koyup uzun zamandır içinde biriken soruları yağdırmaya koyuldu.

İnnokenti cevap vermekte acele etmiyordu. O alaycı havasından sıyrılıp baldızına baktı:

— Benim sana soracağım bir tek soru var küçük Clara'm, dedi. Neden savaştan önce küçük bir kızdın? Düşünebiliyor musun, seninle evlenmek benim için ne büyük bir mutluluk olurdu .

Clara kızardı, ayağını yere vurdu, ellerini İnnokenti'nin omuzlarından çekti.

Yine de onu, sorularına cevap vermeye zorladı.

Bu konuşma önceki yaz, aşağı yukarı önüne sürülen fişleri büyük bir gönül rahatlığıyla doldurduğu sıralar geçmişti. Ailesinde tek mimli kişi yoktu, o güne kadar hayatı bolluğun düzenli ışığı altında geçmişti, bir vatandaşı lekeleyen davranışlardan hiç biri Clara'da görülmemişti. Adaylığı kabul edildi ve Mavrino'daki gizli Enstitünün eşiğini aştı.

41. EMPERYALİZMİN KÖPEKLERİ

Ulaştırma Enstitüsünden diplomalı öteki öğrencilerle birlikte, Clara, binbaşı Şişkin'in ürkünç derslerini izledi.

Casusların en tehlikelileri, **Dünya emperyalizminin adamları** arasında çalışacağını öğrendi. Clara Boşluk Lâboratuvarına atandı. Burada, diğer lâboratuvarların istediği çok sayıda elektronik ampul yapılıyordu. Bu ampuller önce cam atölyesinde şişiriliyor, sonra kuzeye bakan karanlık bir oda olan Boşluk Lâboratuvarında, üç ıslıklı pompayla içlerindeki hava boşaltılıyordu. Pompalar odayı sanki ikiye ayıran bölge gibi bir yerdeydi. Gündüzleri bile burada ışık yanıyordu. Yerler çini döşeliydi, hiç durmadan yürüyen insanların, yer değiştiren koltukların gürültüsü ortalığı kaplardı. Her pompanın başında bir uzman zek bulunuyordu. Ötede, diğer zek'ler masaların başına oturmuş çalışıyorlardı. İçlerinde iki memur vardı, Tamara adlı bir kızla, binbaşı üniformalı lâboratuvar şefi.

Clara, şefle Yakanof'un odasında tanıştırılmıştı. Kayıtsız halli, orta yaşlı, şişmanca bir yahudiydi bu. Genç kızı bekleyen tehlikelere bir şey eklemeden, peşinden gelmesini işaret etti. Merdivende sordu:

— Tabii, ne teoride, ne uygulamada hiç bir bilginiz yok? Mesleğiniz yönünden soruyorum.

Ağzında bir şeyler geveledi. Korkusunun üstüne bir de utanç eklenmişti. İşte ihbar edilecek, cahil olduğu söylenecek, herkes ona gülecekti.

Bir vahşi hayvan kafesine girercesine mavi tulumlu canavarlarla dolu lâboratuvara daldı.

Üç uzman pompalarının başında, kafese kapatılmış hayvanlar gibi dolaşıyorlardı. Acele yerine getirilmesi gereken bir sipariş vardı, iki gündür uyuyamamışlardı. Ama ortadaki saçları dökük kırk yaşlarında, sakalları uzamış, kirli görünüşlü adam durdu, gülümsedi ve:

— Hele, hele! dedi. Takviye geldi.

Kuşkuları dağıldı. Bu sözlerde insanın elini kolunu

bağlayan büyük bir sadelik vardı. Clara, bir gülümsemeyle karşılık vermemek için kendini güç tuttu. En genç boşluk uzmanı, en ufak pompanın başında durandı. O da işini bıraktı. Çok genç, şen yüzlü, yaramaz halli, iri, masum gözlü biri. Clara'ya yönelen bakışı boş bulunduğunu gösteriyordu.

Pompası salonun derinliklerinde gürültülü bir kükreme koyveren en yaşlıları Dvoyetosof'tu. Uzun boylu, zayıf, kupkuru, kupkuru ama hafif göbeklice biri. Clara'ya nefretle bakıp böyle iğrenç bir görüntüden kurtulmak istercesine dolapların ardına geçti.

Sonradan Clara onun, bütün memurlara böyle davrandığını, şeflerden biri içeri girdiğinde hemen bir makine çalıştırıp gürültüden onları bağırmaya zorladığını anladı. Görünüşü çok bakımsızdı. Pantolon düğmelerinden biri açık, elbisesi yırtık ya da üzeri iplik dolu geldiği olurdu. Kızlar içerdeyken özellikle elini tulumunun altına sokup kaşınır dururdu.

— Burada, kendi ülkemdeyim... Neden tatlı canımı sıkıntıya sokacakmışım... en sevdiği sözlerdi bu sözler.

Pompa başındaki üçüncü kişi tutukluların en gençlerinin arasında bile sadece Zemelya adıyla anılırdı. Bu ada bozulduğu da yoktu. Psikologların «güneşli karakter» diye adlandırdığı kişilerdendi. Daha sonraları onu inceledikçe, ne bir kalemi, ne de upuzun bir hayatı yitirmenin onda pişmanlık uyandırmadığını anladı. Kimseye ve hiç bir şeye kızmaz, kimseden korkmazdı. İyi bir mühendis, uçak motörleri uzmanıydı. Yanlışlıkla Mavrino'ya getirilmiş, oraya yerleşmiş, burada rahatının yerinde olduğuna karar vermişti. Hem akıllıca bir karardı bu.

Akşamları pompalar durduğunda, Zemelya, hikâye anlatmayı ya da dinlemeyi severdi.

— Eskiden beş köpek karşılığı kahvaltı edebilir, istediğini de satın alırdın. Satıcının birinden teklif almadan tek adım atamazdın, derdi geniş bir gülümsemeyle. Kimse de hileli mal satmazdı: İnsanlar, yüzlerine tükürülmesinden korkarlardı. Çizme aldığında çizme aldığını bilirdin. Hiç onarılmadan on yıl gider, yama vurursan on beş yıl dayanırdı. Ayağın üstüne gelen deri şimdiki gibi kesik değil, bütün ayağa dolanacak şekilde yapılırdı. Son-

ra bir de... neydi adları? Ha, süslü kırmızılar. Çizme değil insanın ikinci ruhuydu sanki mübarekler.

Birden güneş çıkmış gibi, yüzü yeni bir gülüşle aydınlanıverirdi.

— Ya da, istasyonlarda... Trenin kalkmasına bir dakika kala gelir, biletini alır, yerine otururdun... Her zaman boş vagon bulunurdu. Yine de boş vagonları çıkarmazlardı... Pintilik edilmezdi. Hayat kolaydı, çok kolay!

Pompa başındakilerin yaşlısı, çalışma masasının şeflerden dikkatle gizlendiği karanlık köşesinden çıkar, hikâyelerini dinlemeye gelirdi. Ağır, iri gövdesi iki yana sallanarak, elleri ceplerinde yürürdü. Odanın ortasına dikilir, burnunun üstüne düşen gözlüklerin üzerinden yan yan bakıp:

— Neler söylüyorsun Zemelya? derdi. Bütün bunları hatırlıyor musun sen?

Bir gülümsemeyle özür dileyen Zemelya:

— Biraz, derdi.

Başını sallardı Dvoyetosof:

— Yazık. Unut bunları. Sen pompalamaya devam et en iyisi.

Bir süre daha, hiç ses çıkarmadan durur, gözlüklerinin üstünden bakar, yine köşesine dönerdi.

Clara'ya verilen görev çok kolay çıktı. Bir gün gelip altıya kadar çalışıyor, ertesi gün öğleden sonra başlayıp gece on bire kadar kalıyordu. Tamara'yla nöbetleşe iş görüyorlardı. Binbaşı sabahları oradaydı. Üstleri gündüz kendisini çağırabilirlerdi. Akşamları geldiği yoktu, fazla ilerlemeyi koymamıştı kafasına. Çalıştıkları sıra kızların başlıca görevi tutuklulara göz kulak olmaktı. Bunun dışında, «kendi gelişimlerini sağlamak için» şef onlara acele olmayan önemsiz işler verirdi. Clara, Tamara'yı günde ancak iki saat görürdü. Tamara bir yıldır Enstitüde çalışıyor ve tutuklulara oldukça sert davranıyordu. Yine de Clara, tutuklulardan birine kitap getirdiğini, gizlice onunla değiş-tokuş ettiğini sanıyordu. Ayrıca Tamara, enstitüde, İngilizce öğrenim gören bir gruba dahildi. Tutuklular memurlara ders veriyorlardı; bedava tarafından, İngilizce öğreniyorlardı. Tamara lâboratuvardakilerin korkunç şeyler yapmasını bekleyen Clara'yı kısa sürede yatıştırmıştı.

Sonunda Clara, tutuklulardan biriyle konuşabilmişti.

Siyasî bir tutuklu değil, adi bir suçluydu. Mavrino'da böylelerine pek az rastlanırdı. Ne yazık, işinde büyük bir usta olan, cam üfleyici İvan'dı konuştuğu. Kaynanası onun çok iyi bir zanaatkâr, ama aynı zamanda da eşsiz bir ayyaş olduğunu söylemişti. Çok para kazanıyor, büyük bölümünü içkiye veriyor, sarhoş oldukça karısını dövüyor, komşularıyla dalaşıyordu. Yolu bir M.G.B. ye raslamazsa bütün bunlar bir şeyi değildi. Rütbesiz, ama otoriter görünüşlü bir yoldaş İvan'ı çağırmış, ayda üç bin rubleye çalışmasını teklif etmişti. İvan aylığının daha az olduğu bir yerde görevliydi ama parça başına çalışıp daha fazla kazanabilirdi. Kiminle konuştuğunu unutup dört bin ruble istemek gafletinde bulundu. Sorumlu yoldaş ilk teklifini iki yüz ruble daha arttırdı. Ama İvan bir kuruş aşağı inmiyordu. Sonunda vazgeçip geri gönderdiler. Hemen sonraki aybaşı İvan kafayı çekip avluda hır çıkardı. Ortalıkta bulunmayan milis umulmadık sırada hemen yetişti ve İvan'ı götürdü. Ertesi gün mahkeme karşısına çıktı, bir yıl ceza yedi. Duruşmadan sonra da aynı sorumlu yoldaşın karşısına götürüldü. Yoldaş, kendisine gösterilen yeni yerde çalışacağını, ama para almayacağını bildirdi. Bu şartlara razı değilse Kuzey Kutbuna gidip madenlerden kömür çıkarabilirdi. Şimdi İvan cezaevinde katot ışınlı tüpler üflüyordu. Cezası sona erdi ama sabıkası bir kere siciline geçmişti. Bu suçtan ötürü Moskova'dan atılmamak için yönetmenliğe yalvarmış, kendisini memur olarak alakoymalarını, ayda bin beş yüz rubleye çalışmaya razı olduğunu bildirmişti.

Şaraşka'da, böylesine mutlu sonlu ve basit hikâyelerle ilgilenen kimse olmadığı halde — çünkü şaraşkada, ölüm hücresinde üst üste elli gün kalanlardan başka Papa ile Albert Einstein'ı şahsan tanıyanlar da vardı — Clara bu hikâyeyi dinleyince allak bullak oldu. İvan'ın dediği gibi, «yapmak istediklerini yaptıklarını» anladı.

Omuzları üzerinde her zaman sapasağlam bir kafa taşıyan Clara, birden, bu mavi tulumlu adamlar arasında en ufak bir suçu olmayanların bulunduğundan şüphe etmeye başladı. Gerçek buysa, kendi öz babası bir ya da birkaç kere suçsuz kişileri mahkûm ettirmiş miydi yoksa?

Kısa süre sonra peşinde gezen Aleksis Lanski ile bir-

likte Mali tiyatrosuna gitti. Gorki'nin «Vassa Jeleznova»sı oynanıyordu. Oyun Clara'da kötü bir izlenim bıraktı. Salonun yarısı boştu. Salonun yarı yarıya boş oluşu oyuncuları da etkiliyor olmalıydı. İşlerine gelen memurlar gibi, canları sıkkın sahnede görünüyor, işleri bittiğinde memnun, çıkıp gidiyorlardı. Böylesine boş bir salona karşı oynamak acıydı. Oyunda, aklı başında birinin dikkatine değecek şey yoktu. Peşennaya gibi, şaşırtıcı bir rahatlıkla oynayan bir sanatçının oyunu bile güme gidiyordu. Salonun sessizliğinde seyircilerden biri sakin sakin, odasındaymış gibi: «Hadi bakalım dostlar, bu kadar maskaralık yeter» diyecek olsa sanki oyun bozuluverecekti. Oyuncuların küçük düşüşü seyircilere de bulaşıyordu. Herkes, utanç verici bir işe karışmış gibiydi, insanlar birbirlerinin yüzüne bakamıyorlardı. Bu nedenle, gerek oyun, gerekse aralarda ortalık sakindi. Çiftler alçak sesle konuşuyor, ses çıkarmadan dolaşıyorlardı.

İlk arada Clara ile Lanski de böyle gezindiler; Lanski tiyatroya, Gorki'ye özür bulmaya kalktı. Artık halk için kendini sıkıntıya sokmayan halk sanatçısı Yarof'u eleştirdi. Sovyet seyircisinin gerçekçi Rus tiyatrosuna duyduğu güveni baltalayan Kültür Bakanlığını da ağır bir dille kınadı.

Aleksis Lanski'nin yuvarlak, kırmızı bir yüzü vardı. Çünkü spor yapacak zamanı vardı. Yirmi yedi yıl içinde bir yığın kitap okuyabildiği için bakışları sakin ve zekiydi. Filoloji Bilimleri diploması almıştı. Sovyet Yazarlar Birliği üyesi ve Galakhof'un koltuğunun altında tanınmış bir eleştirmendi. Lanski, yazmaktan çok başkalarının yazdıklarını mahkûm ederdi.

İkinci arada Clara locada kalmak istedi. Komşu localarda kimse yoktu. Lanski'ye:

— Bunun için Ostrovski ve Gorki seyretmeye katlanmıyorum, dedi. Zenginliğin gücünü, ailenin inkârını, genç kadınlarla evlenen ihtiyarların teşhirini seyretmekten bezdim. Hayallerle boğuşmak artık midemi bulandırıyor. Elli yıl, yüz yıl geçti; biz hep, uzun süredir varolmayan şeylerle uğraşıyoruz. Günümüzde olup bitenler üstüne yazılmış bir tek oyuna raslanmıyor.

Dudaklarında bir gülümseme, merakla Clara'ya bakan Lanski sordu:

— Nasıl yani?

Clara konusunda yanılmamıştı. Kendi kendine: Bu kız seni dış görünüşüyle etkilemedi, demişti. Ama insanın onun yanında hiç sıkılmaması gerek. Sonra tekrarladı:

— Nasıl yani?

Clara, duyduğu gizli ilgiyi açığa vurmamaya çalışarak kendisine emperyalizmin casusu diye tanıtılan tutuklularla çalıştığını anlattı. Oysa, yakından tanıdıkça bu adamların çok değişik oldukları ortaya çıkıyordu. Durmadan kafasını kurcalayan soruya Lanski'nin de cavep vermesini istiyordu:

Bu tutuklular arasında suçsuz kişiler var mıydı? Lanski dikkatle dinledi, sakin sakin cevap verdi:

— Tabii. Dünyanın her yerinde suçsuz insanlar da yanlışlıkla cezaevine girer. Kaçınılmaz bir şeydir bu.

— Ama Aleksis, yöneticilerin her istediklerini yapabileceklerini gösterir bu. Korkunç bir şey!

Uzun parmaklı elini şefkatle, kırmızı kadife kumaşın üstünde büzülen Clara'nın elinin üstüne koyan Lanski, tatlı ve inandırıcı bir sesle:

— Hayır, dedi. «Her istediklerini» yapamazlar. Kim aklına geleni «istiyor»? Kim, aklına eseni «yapıyor»? Tarih. Size ve bana ara sıra korkunç geliyor. Clara, büyük yığınların yasası denen şeye alışmanın sırasıdır. Bir tarihî olay ne denli büyükse kişilerin yapacakları yanlış yüzdesi de o ölçüde büyük. Bu yanlışlar ister hukuk, ister askerlik, ister ideoloji, ister iktisat alanında olsun. Bir gelişimi temel ve kesin biçimiyle benimsiyoruz. Önemli olan da bu gelişimin kaçınılmaz ve gerekli olduğuna inanmaktır. Evet, ara sıra acı çekenler olur. Hem bu acıları her zaman hak etmezler de. Ya cephede ölenler? Aşkabat yer sarsıntısında en saçma biçimde canverenler? Trafik kazaları? Araç sayısı arttıkça verilen kurbanlar da çoğalıyor. Bilgelik, bu gelişimin kurban sayısında kaçınılmaz bir artışı da beraberinde getirdiğini kabullenmektedir.

Clara, öfkeyle başını sallıyordu. Tiyatronun zili iki kere çaldığı, seyirciler salona dönmeye başladığı için alçak sesle:

— Artış mı? dedi. Ya yığınların yasasını sizin üzerinizde deneseler? Size göre işler yolunda, bunu çok tatlı söylüyorsunuz. Ama her şeyin sizin anlattığınız gibi yürümediğini anlamıyor musunuz?

Tartışmaya giren Lanski sordu:

— Bizlere ikiyüzlü mü demek istiyorsunuz?

— Hayır, böyle bir şey söylemedim.

Üçüncü zil çaldı. Işıklar söndü. Son sözü yerleştirmek gibi, çok kadınsı bir isteğin etkisinde, aceleyle Lanski'nin kulağına fısıldadı:

— İçtenliğinize diyeceğim yok, ama görüşlerinizi değiştirmek için sizden farklı düşünenlere raslamaktan kaçınıyorsunuz. Düşüncelerinizi, sizin gibilerle yaptığınız konuşmalardan, sizin gibilerin yazdığı kitaplardan topluyorsunuz.

Tam perdenin kalktığı sıra, aceleyle taşı gediğine koydu:

— Fizikte buna tınlama derler. Pek önem vermediğiniz birtakım inançlarla başlar, sonra bunlar uyuşur, birbirini destekler, bir noktaya kadar...

Sustu. Bu anlaşılmaz atılımdan pişmanlık duymuştu.

Üçüncü perdenin canına okumuştu. Üstelik, bu üçüncü perdede, Vassa'nın kızı rolündeki sanatçı Royek olağanüstü bir başarıyla oyunu canlandırdı. Paşennaya da o tanrısal yaratıcılığına ulaştı.

Clara, aslında, Kuzey Kutbuna yakın yerde uzun süre çürümüş rasgele bir suçsuza değil, pompa başındakilerin en gencine, mavi gözlü ve parlak yanaklı, yirmi üç yaşında olmasına karşın ilk gençliğinin havasından kurtulamıyan çocuğa ilgi duyduğunun farkında değildi. İlk raslaştıklarında genç adam, Clara'nın uyandırdığı büyüleyici etkiyi ortaya koymuştu. İçten, neşeli, genç kızın Moskovalı hayranlarından hiç birinde görmediği içten ve keyifli bir büyülenmeydi bu. Yalnız Clara, özgür hayranlarının kadınlar arasında yaşadıklarını, kendisinden çok daha güzellerini gördüklerini, değerinin bilincinde olduklarını, oysa Russka'nın iki yıl süreyle yüksek ökçe sesi duyulmayan bir kamptan geldiğini unutuyordu. Tıpkı Tamara gibi Clara da ona, dağılmak bilmeyen bir serap gibi gelmişti.

Ama şaraşka'nın yalnızlığında, bu hayranlık, Clara'nın komşusunu bütün bütün etkilemiş değildi. Aşağı yukarı bütün gece, elektrik ışığında, lâboratuvarda yarı karanlığa gömülen bu genç adam dopdolu ve hızlı hayatını yaşıyordu. Şeflerinden habersiz bir şey yapıyor, iş saatlerinde gizlice İngilizce çalışıyordu. Ara sıra da komşu lâboratuvardaki arkadaşlarına telefon edip onlarla

buluşmak üzere koridora koşuyordu. Hareketlerinde bir canlılık vardı. Her zaman, kendini kaptırdığı bir işe dalıp gidiyordu. Clara'nın büyüleyici etkisi onu meşgul eden bütün bu işlerden biriydi.

Büyük canlılığı arasında dış görünüşüne özenmeyi unutmuyordu. Tulumunun aralığından, renkli kravatının altında her zaman kar gibi bir gömlek görünürdü. Clara bunun Russka tarafından bulunan göğüslük olduğunu, cezaevi yönetmeliğinin dağıttığı bir çarşafın otuz ikide bir parçasından yapıldığını bilemezdi.

Clara'nın dışarda rastladığı gençler işlerinde başarıya ulaşmış kişilerdi. İyi giyiniyor, alçalmıyacak şekilde dolaşıp konuşuyorlardı. Russka'nın yanında Clara'da gençleşiyordu sanki, onun gibi yaramazlık yapmak geliyordu içinden. Onu gizlice, artan bir hayranlıkla izliyordu. Ne onun, ne de mert Zemelya'nın binbaşı Şişkin'in üzerinde durduğu tehlikeli köpeklerden olmadığına inanmıştı. Russka'yı daha iyi tanımak, hayatıyla ilgili çok şey öğrenmek, mahkûmiyetine yol açan suçunu, daha kaç yıl atacağını bilmek istiyordu. Bekâr olduğu belliydi. Ona başka sorular sormaya bir türlü karar veremiyordu. Russka'ya cevap vermenin çok güç geleceğini, kendini cezalandırmak için unutmaya çalıştığı korkunç geçmişini hatırlatacağını sanıyordu.

İki ay geçti. Clara herkese iyice alışmıştı. Onun önünde işle hiç ilgisi olmayan bir sürü saçmalık anlatmışlardı. Russka, Clara'nın geceleri nöbetçi olduğu, bütün tutukluların yemeğe gittiği sıralar genç kızın lâboratuvarda tek başına bulunduğu anları kolluyordu. Sonunda ya bir şeyler unuttuğunu, ya da rahat çalışmak istediğini bahane edip o saatlerde lâboratuvara gelmeye başladı.

Bu gece ziyaretleri sırasında Clara, güvenlik subayının bütün ihtarlarını unutuyordu.

Bir gece önce de, uzun konuşmaları, ortalığı kaplayan bir dalga gibi aralarındaki uğursuz engelleri silip süpürmüştü.

Genç adamın unutulması gereken korkunç bir geçmişi yoktu. Delice bir öğrenmek ve görmek isteğiyle boşu boşuna yitirilmiş gençliği sözkonusuydu.

Eskiden anasıyla, Moskova yakınlarındaki bir köyde yaşıyordu. On yıllık lise öğrenimini bitirdiği sıra, elçilikte çalışan Amerikalılar onların köyünde bir ev tutmuş-

lardı. Russka ile arkadaşlarından ikisi Amerikalılarla iki üç kere balığa çıkma ihtiyatsızlığını gösterdiler. Her şey yolunda gibiydi. Russka Moskova üniversitesine girdi, ama eylül ayında tutukladılar. Gizlice, yol üstünde yakalamışlardı Russka'yı. Öyle ki, anası, uzun zaman nereye gittiğini öğrenemedi. Russka, birini yakalıyacakları zaman taşıdığı şeyi gizleyemiyecek ya da yakınlarına haber gönderemiyecek halde olmasına dikkat ettiklerini Clara'ya anlattı. Russka'yı Lubyanka cezaevine kapadılar. Mavrino'ya gelmeden önce Clara oranın adını hiç duymamıştı. Sorgu başladı. Russka'dan, Amerikan haberalma kuruluşları tarafından ne işle görevlendirildiğini söylemesini istiyorlardı. Hangi gizli apartmana götürüyordu haberlerini? Russka, kendi deyimiyle, daha bebekti. Hiç bir şey anlamadı ve hüngür hüngür ağlamaya koyuldu. Sonra, aniden bir mucize oldu. Kimsenin evine dönmediği bu cezaevinden Russka'yı salıverdiler.

Yıl 1945.

Önceki akşam hikâyesi tam burada kalmıştı.

Bütün gece, Clara, Russka'nın anlatmaya başladığı hikâyeyi düşündü. Allak bullak olmuştu. Ertesi sabah, en ilkel güvenlik kurallarını, hatta dış görünüşü bile hiçe sayarak gelip Russka'nın yanına, çalıştırdığı pompanın dibine oturmuş, önceki gece yarıda kalan konuşmalarına devam etmişlerdi.

Yemek paydosu gelip çattığında dost olmuş, koca bir elmayı çocuklar gibi sırayla ısırarak yiyorlardı. Bunca yıl tanışmamış olmaları ikisine de garip geliyordu. İçlerine dolanların hepsini güç anlatıyorlardı. Russka'nın acelesi vardı, genç kızın sözünü kesip ellerini avuçlarına almış, Clara da bunda bir kötülük görmemişti. Herkes yemeğe gidip onları yalnız bırakınca birbirine değen iki omuzda, elele tutuşmada yepyeni bir anlam buldular. Clara, genç adamın açık mavi gözlerinin kendisine hayranlıkla baktığını farketti.

Güç duyulan bir mırıltıyla:

— Clara, dedi Russka. Kimbilir bir daha ne zaman böyle oturacağız? Benim için bu, bir mucize. İnanamıyorum. Hemen, şuracıkta ölmeye hazırım! (Okşamak için ellerini avuçlarına aldı). Clara, belki bütün hayatımı cezaevinde geçirmek zorundayım. Nerede olursam olayım, bu anı hatırlamam için beni mutlu kılın ne olur. Bir kerecik... bir kerecik sizi öpmeme izin verin!

Clara, bir tutukluyu gizlice görmek üzere gökten yere inmiş bir tanrıçaydı sanki. Sık görülen öpüşmelerden değildi bu. Russka onu kendine çekti ve yakıcı bir güçle öptü. Yoksunlukların acı çektirdiği bir tutuklunun öpüşüyle; Clara da karşılık verdi ona.

Russka bir kere daha öpmek istedi. Epey sarsılan, sersemleyen Clara engel oldu.

— Ne olur, gidin! dedi. Bugünlük gidin!

Russka durakladı. Sonra genç kızın dediğini yaptı. Eşikte acıklı, yalvaran bir hava içinde dönüp Clara'ya baktı... Çıktı, gitti.

Sonra herkes lâboratuvara döndü.

Clara ne Russka'ya, ne başkasına bakabiliyordu. İçinde yakıcı bir duygu vardı. Utanç değildi bu, ama sevinç bile olsa sakin, duru bir sevinç değildi.

Tutukluların yılbaşı günü çam ağacı donatmalarına izin verildiğini duydu.

Hiç kımıldamadan üç saat oturdu, yalnız parmakları oynuyordu. Renkli elektrik tellerinden bir sepet örüyordu. Çam ağacı için yeni yıl armağanı.

Cam üfleyici İvan da, ziyaretten dönünce, sırtta tüfek taşıyan iki haşarı çocuk şişirdi. İncecik cam çubuklardan bir kuş kafesi yaptı, içine gümüşsü bir telle hüzünlü sesler çıkaran camdan bir ay astı.

42. SAİNT GRAAL ŞATOSU

Öğleyin, alçak ve ağır bir hava çöktü Moskova'nın üstüne. Pek soğuk yoktu. Ama yemekten önce, yedi ziyaretçi şaraşkanın dış avlusunda otobüsten inerken, sabırsız ilk kar tanecikleri uçuşmaya başladı. Bu taneciklerden biri, altı köşeli bir yıldız, Nerjin'in kızıl - kara bir renk alan eski asker kaputunun koluna kondu. Nerjin avlunun ortasında durdu, havayı kokladı.

Orada bekleyen teğmen Şusterman, gezinti zamanı olmadığını, binaya girmesi gerektiğini söyledi.

İçeri girmek istemiyordu. Bu ziyaretten kimseye söz etmek istemiyordu. Hem istese de konuşamazdı. Kiminle olursa olsun paylaşmak istemiyor, başka birinin karışmasını canı çekmiyordu. Ne kimseyle konuşmak, ne de kimseyi dinlemek isteği vardı içinde. Tek başına olmak, beraberinde getirdiklerini dağılıp kaybolmadan, anı haline dönüşmeden gözden geçirmek istiyordu.

Ama bütün kamplarda olduğu gibi, şaraşka'nın yoksun olduğu başlıca şey yalnızlıktı.

Tutuklular kapısından girip tahta bir eğimden mahzenin koridorlarına doğru yürüyen Nerjin, nereye gideceğini düşünerek durdu. Sonra bir yer aklına geldi.

Pek kimsenin kullanmadığı servis merdivenine yöneldi, bir yığın kırık iskemlenin önünden geçip katın kapalı sahanlığına çıktı.

Bu boşluk, tutuklu ressam Kondraşef - İvanof'un atölyesiydi. Şaraşkada önemli işlerle hiç ilgisi yoktu. Onu neredeyse saray ressamı gibi bir görevle tutuyorlardı. Şaraşka'nın bağlı olduğu bakanlığın geniş girişleri, sahanlıkları ve koridorları vardı, buraların resimle süslenmesi gerekiyordu. Daha dar bile olsa, bakan yardımcısı Foma Guriyanoviç Oskolupof ve çevresindeki yüksek memurların oturdukları bir çok odalı daireler de vardı. Bu dairelerin kısa sürede, beleşine, kocaman ve güzel resimlerle bezenmesi daha da önemliydi.

Tabiî Kondraşef - İvanof, bu sanatsal istekleri çok kötü yerine getiriyordu. Koca koca resimler yapıyordu

ama, bedava bile olsa, hepsi çok çirkindi. Atölyesine gelen müşteriler hangi renklerle nasıl resim yapması gerektiğini boşuna anlatmaya çalışıyor, sonra içlerini çekip ne bulurlarsa onu alıp gidiyorlardı. Hem yaldızlı çerçevelere yerleşince resimlerin görünüşü de değişiyor, güzelleşiyordu.

Nerjin yukarı çıkarken, bakanlığın koridoruna yerleştirmek üzere verilmiş ve tamamlanmış bir siparişin önünden geçti. Bu sipariş resmin adı: «A. S. Popof, amiral Makarof'a ilk radyo - telgraf'ı gösteriyor» du. Son kata tırmandı ve üstündeki duvarda yüksekliği neredeyse iki metreyi aşan «Yaralı meşe» adlı resmi gördü. Bu da bitmişti ama hiç bir müşterinin almak istediği yoktu.

Esrarlı bir güçle, bir sarp kayalığın çıplak yüzünde büyümüştü meşe ağacı. Kayalığın yamacında bir keçiyolu, tehlikeli şekilde, döne döne gidiyordu. Orada kimbilir ne fırtınalar esmişti! Kimbilir nasıl eğmişlerdi çınarı? Ağacın dört bir yanında, gökyüzü, bitip tükenmek bilmeyen bir fırtınayla alt üsttü. Böyle bir gök güneş yüzü göremezdi. Bu iğri büğrü ve inatçı, pençe gibi kollarıyla kayalara yapışmış kökleri, kendisini kayalıktan sökmek için durmadan uğraşan rüzgârlara karşı verdiği bitip tükenmez savaşlardan ötürü kırılmış, bükülmüş, biçimsizleşmiş dallarıyla meşe savaştan vazgeçmiyor, uçurumun üstündeki yerine tehlikeli şekilde bağlanıyordu.

Merdivenin duvarlarında daha küçük resimler asılıydı. Sahanlıkta sehpaların üstüne başka resimler yerleştirilmişti. Işık, biri kuzeye diğeri batıya bakan iki pencereden giriyordu. Demir Maske'nin telle kaplı, pembe perdeli, gün ışığına açılmayan penceresi de merdiven aralığına bakıyordu.

Ortalıkta başka şey görünmüyordu. Bir iskemle bile yoktu. Oturacak yer niyetine dar bir kütük konmuştu yere.

Merdiven pek ısınmamıştı, ilikleri donduran bir rutubet vardı ortalıkta ama Kondraşef-İvanof, kalın ceketini yere atmıştı. Kolları ve bacakları gövdesine dar gelen bir tulumdan gülünç şekilde fırlayan sanatçı, iri, heybetli, dimdik ve hareketsiz, görünürde soğuktan şikâyet etmeksizin duruyordu. Yüzünü daha büyük, daha ciddi gösteren ve kulaklarıyla burnundan destek alan büyük gözlüğü ani hareketlerine uygundu. Nerjin göründüğün-

de, elinde paleti ve fırçasıyla resimlerden birinin köşesini bitirmekle meşguldü.

Ayak sesleri duyunca döndü.

Bakışları karşılaştı. İki adam da kendi düşüncelerine dalıp gitmişlerdi.

Sanatçı, birinin gelmesinden hoşlanmamıştı. O sıra sessizlik ve yalnızlığa ihtiyacı vardı.

Öte yandan da Nerjin'i gördüğüne sevinmişti. Hiç de ikiyüzlü olmayan, alışılmış aşırı coşkunluğuyla bağırdı:

— Gleb Vikençiç, hoş geldin!

Sevimli bir hareketle de fırçasını ve paletini salladı. sıcaklık bir sanatçıda iki ağzı keskin bıçak gibidir: Hayâl gücünü besler ama günlük çalışmasını boşa harcamasına yol açar.

Nerjin, sondan bir önceki basamakta durakladı. Mırıldanırcasına, orada bulunan üçüncü bir kişiyi uyandırmaktan korkuyor gibi:

— Hayır, hayır Hippolit Mihayiliç, dedi. Eğer sizi rahatsız etmiyorsam sadece başımı dinlemeye geldim.

— Evet, evet, tabii, dedi sanatçı.

Nerjin'in ziyaretten döndüğünü hatırlayıp gözlerinde duygularını okuyan ressam, sırrına ortak edilmişcesine söylemişti bu sözleri. Geri çekildi, fırçası ve paletiyle kütüğü gösterdi.

Kampta kısaltılmasını önlediği uzun paltosunun eteklerini toplayan Nerjin kütüğe oturdu, arkaya yaslandı, canı çok sigara istiyordu ama kendini tutu.

Sanatçı kendini yaptığı resme verdi.

Susuyorlardı.

Ziyaretin Nerjin'de uyandırdığı duygular, hiç de kötü olmayan acıları içinde sürdürüyordu.

Bir kere daha, karısıyla vedalaşırken ellerini, kollarını, boynunu, saçlarını yokladığı yere değmek istedi.

İnsanların yapmak için dünyaya geldiği şeyden yoksun, yıllar boyu yaşıyorlardı.

Nasibini aldığı kadarıyla akıl, eğer varsa ve edinecek kadar da olgunsa inanç, hepsinin üstünde halkın iyiliğine kendini feda etme kaygısıyla birer Atina vatandaşı, insanlık ideali gibiydiler.

Ama bütün bunlar anlamdan yoksundu.

Yalnız yoksun kalınan bir kadının aşkı yeryüzünde her şeyden büyük bir anlam taşıyordu.

«Beni seviyor musun?» ya da «Seni seviyorum!» gi-

bi, göz kırparak, mırıldanırcasına söylenen sözler insanın ruhunu sakin bir mutlulukla dolduruyordu.

Karısını, görür görmez öpmediğine pişmandı şimdi. Bu öpücüğü elde etmenin yolu kalmamıştı.

Karısının dudakları eskisi gibi değildi, güçsüzleşmiş bir halleri vardı bu dudakların. Bitkin görünüyorlardı! Boşanmadan söz ettiğinde sesi nasıl da yorgun, nasıl da üzgündü.

Resmî bir boşanma mı? Ne önemi vardı bunun? Pullu bir kâğıdı Gleb, pişmanlık duymaksızın yırtıverecekti.

Hayat, olayların amansız mantığını gösterecek kadar sarsıp durmuştu Gleb'i. İnsanlar, en basit davranışlarının bile sandıklarından ters sonuçlar vereceğini düşünemezler. Nadia konusunda da böyle mi olacaktı? Saldırılardan kurtulmak için boşanacak, boşandıktan sonra farkına bile varmadan yeniden evlenecekti.

Aslında, yüzüksüz elinin son veda hareketinin anlamını yüreği sıkışarak anlamıştı. Bir daha görüşemiyecek kişiler böyle vedalaşırlardı.

Nerjin, uzun bir süre sessizce oturdu. Sonra kendini topladı. Ziyaretin ardından duyduğu büyük sevinç durulmuş, karanlık düşünceler dağılmıştı; düşüncelerine düzen gelmişti, yeniden bir tutukluydu.

«Burada iyi misin?» diye sormuştu Nadia.

Cezaevinden söz ediyordu.

Sözünde gerçek payı vardı. Ara sıra, cezaevinde beş yıl geçirdiğine hiç yanmadığı da olurdu. Bu yılların da kendince bir anlamı olmuştu.

İnsanlar üzerine bunca şey başka yerde öğrenilebilir miydi?

Kendini düşünmek için buradan iyi yer var mıydı? Cezaevinin demirden yolunda, nice çocuksu duraklamalar, nice yanlış atılımlardan korunmuştu.

Spiridon'un dediği gibi: «Özgürlük bir hazinedir; ama iblisler bekler bu hazineyi.»

Yaşlılığın alaylarına hiç aldırmayan bu dalgın ressam cezaevine girmekle ne kaybetmişti? Tabii, bir kutu boyayla tepelerde, ormanlarda gezinemiyordu. Sergi açmasına imkân yoktu; elli yıl boyunca, önemli bir resim galerisinde tek tablosu gösterilmişti. Paraya gelince, dışardayken yaptığı resimlerden bile eline tek kuruş geçmemişti. Cezaevindeki hayranlarının sayısı ise dışardakilerden fazlaydı. Özgür olduğu sıralar, şimdi çalıştığı

soğuk merdiven sahanlığı gibi bir aötlyesi bile yoktu. Aynı yerde yaşamak ve resim yapmak zorundaydı: Koridor gibi dar ve uzun bir odada. Çalışabilmek için iskemleleri üst üste koyar, şiltesini katlar, konukları taşınmak üzere olup olmadığını sorarlardı hep. Odada tek masa vardı, bir natürmort yapması gerektiğinde, resim bitene kadar karı-koca iskemle üstünde yemek yemek zorundaydılar.

Savaş sırasında yağlı boya bulunmazdı. Payına düşen ayçiçeği tanelerinin yağını kulanmak zorundaydı. Yiyecek kartı edinmek için çalışmak zorundaydı. Kimyasal Savaş bölümünde, siyasî ve askerî alanda önde gelen kadınların resmini yapmakla görevlendirildi. On resim sipariş etmişlerdi, bir tekine çalıştı. Modeli aylar ayı poz verdiğinden çıldıracak gibi oldu. Üstelik, üstlerinin istediği gibi de yapmıyordu kadının resmini.

Bitirdiğinde, «Moskova 1941» adlı tabloyu kimse istemedi.

Oysa resim, 1941 yılının havasını veriyor, gaz maskeli, üniformalı bir kadını gösteriyordu. Gür saçları bakıra çalan kestane rengindeydi. Başlığının altından omuzlarına dökülüyordu. Kafasını geriye atmış, deli gözleriyle korkunç, unutulmaz bir şeye bakıyordu. Bu gözlerde öfke yaşları parlıyordu. Gövdesi kadınsı bir duruşla gevşemişti. Sıkılmış, savaşa hazır elleri, gaz maskesinin kayışlarına yapışmıştı. Koyu kurşuni elbisesinin, Orta Çağdan kalma zırhlar gibi, gümüşsü, katı kıvrımları vardı. Kaluga Komsomol'unun bu güzel olmayan ama kararlı genç kızının yüzünde soylulukla gaddarlık birbirine karışmıştı. Kondraşef-İvanof bu yüzde Orléans'lı Bakire Jan Dark'ı görüyordu.

Çok bilinen, «Unutulmayacağız! Bağışlamıyacağız!» adlı tabloyu andırıyordu bu resim. Yine de yetkililer ürkmüş, kabul etmemiş, hiç bir yerde sergilememiş, yıllar yılı ressamın küçücük odasında, bir kızgınlık ve kin madonnası gibi, yüzü duvara dönük durmuştu; tutuklandığı güne kadar da yeri değişmemişti.

Bilinmeyen, eserleri yayınlanmayan bir yazarın yazdığı romanı okumak üzere yirmi kadar dostunu çağıracağı tutmuştu. 19. Yüzyıl geleneğinde, bir edebiyat perşembesiydi bu toplantı. Roman, orada bulunanların her birinin çalışma kamplarında yirmi beş yıl geçirmelerine mal oldu. Ortalığı karıştırmak amacıyla yazılan bu ro-

manı okuyanlar arasında Kondraşef - İvanof da vardı. (Kendisine âşık bir Fansız mürebbiye Sibirya'ya kadar peşinden gittiği için çok tanınan, yirmi yıla mahkûm Dekabrist Kondraşef'in torunuydu.)

Kondraşef - İvanof, kampa falan gitmedi. Özel mahkemenin kararına imzayı bastıktan sonra doğrudan doğruya Mavrino'ya götürüldü. Orada, Oskolupof'un kararı gereğince ayda bir resim yapmaya koyuldu. Geçen yıl boyunca Kondraşef, çalıştığı yerde asılı resimlerle alıp götürdükleri bir kaçını yapmıştı. Ne önemi vardı? Elli yaşına gelmiş, önünde yirmi beş yıl hapis cezası, yaşamıyor, bu sakin cezaevi yılı boyunca uçuşuyordu. Böyle bir yıl daha geçirip geçiremiyeceğinden haberi bile yoktu. Ne yemeğe aldırdığı vardı, ne verilen giyeceklere. Diğerleriyle birlikte sayılmaya da boşveriyordu.

Birkaç resim üzerinde aynı anda çalışıyor, sırayla her birinin üzerinde duruyor, birini bırakıp öbürüne geçiyordu. Hiç birini, ustasını eşsiz kılan düzeye yükseltememişti. Resimde bir özellik bulamadığı, gözü alıştığı an işi bırakıyordu. Gitgide kötü yaptığını, resmi düzelteceğine gitide kötüye götürdüğünü anladığında işi bitiyor, işi biten resmi de duvara çevirip üzerine bir şey örtüyordu. İddialı bir yere asılmak üzere vermeden, son olarak yepyeni bir gözle baktığında, sanatçıda zafere ulaşmışlık duygusu beliriyordu. Kimse görmese bile bu resimleri kendisi yapmıştı işte.

Şimdi Nerjin, dikkatle Kondraşef'in son tablosunu incelemeye koyuldu: Dörde beş boyutunda, bir Mısır dörtgeni ölçülerindeki resmin adı «Sonbahar Irmağı» ya da sanatçının deyimiyle «Re minör largo» ydu.

Ortasında küçük bir akarsu vardı. Akmıyordu sanki, donmak üzereydi. Suyun derin olmadığı yerlerde dibi, dökülen yaprakların koyu gölgeleriyle dolmuştu. Sol kıyı sarp, sağ kıyı ise uzaklarda bir dirsek çiziyordu. İlk kar yer yer kıyıyı örtmüş, eridiği yerlerden sarıya çalan kahverengi otlar fışkırmıştı. Beyaz sazlardan duman rengine kayan iki minik koru kıyıyı kaplıyordu. Sazlar, eriyen karlardan ıslanmıştı. Ama asıl önemlisi bunlar değildi. Geride, zeytunî kara renkli ağaçlardan sık bir orman vardı. Ormannın önündeki tek kayınağacı, alev kırmızısı rengindeydi. Bu yalnız kırmızılığın ardında çamlar daha da kasvetli ve tekdüze. Nöbet bekliyor, sivri tepelerini gökyüzüne dikiyorlardı. Gökyüzü bezdirici bir

kızıl aklığa bulanmıştı. Boğucu güneş tek ışınıyla bile delemediği bu sise gömülüyordu. Aslında bütün bunlar da önemli değildi, önemli olan ırmağın durgun sularıydı. Olağanüstü bir derinlik izlenimi bırakıyordu insanda bu su: sanki kurşundan, saydam ve buz gibiydi. Sonbaharla kış arasındaki dengeyi kuruyordu. Bir başka çeşit dengeyi de...

İşte sanatçı bu resim üzerinde çalışıyordu.

Kondraşef'in uzun süreden beri bildiği, yüksek bir yaratıcı çalışma yasası vardı. Karşı koymaya çalışmıştı ama bir kere daha bu yasaya yeniliyordu. Bu yasaya göre daha önce yaptıklarının hiç birinin değeri yoktu, dikkate alınmaya bile değmezlerdi, sanatçıya onur vermiyorlardı. Yalnız bugün yaptığı resim bütün hayat deneyinin özünü, yeteneklerinin doruğunu, değerinin temel taşını ortaya koyuyordu. Çoğu kere yapılan resim bir başarısızlık koyuyordu ortaya! Önceki eserleri tam başarıya ulaşacağı sıra yitip gitmişlerdi. Ama geçmişteki üzüntülerini şimdi unutmuştu; çünkü şimdi, üzerinde gerçekten çalışmayı öğrendiği bu resim yitip gidiyordu... bütün hayatı boşa gitmişti, ressam olarak en ufak değeri yoktu.

Bu su — sanki biri tarafından boşaltılıyordu da, buz gibi soğuk, derin ve hareketsiz olduğu izlenimi bırakıyordu insanda — doğanın en büyük bileşimini göstermiyorsa resim bir işe yaramazdı. Bu bileşimi — anlayış, barış, bütün varlıkların birliği — Kondraşef bir gün bile kendinde, uca varan duygularında bulamamıştı. Ama doğada bunu görüyor ve selâmlıyordu şimdi. Acaba bez üstüne yaptığı bu su büyük bir sükûnet hissi veriyor muydu? Bunu öğrenmek için yanıp tutuşuyor, öğrenemiyeceğini düşündükçe umutsuzluğa düşüyordu.

Nerjin, ağır ağır:

— Biliyor musunuz Hippolit Mihayiliç, dedi. Yavaş yavaş sizinle uyuşmaya başlıyorum sanırım: Bütün bu görüntüler Rusya'nın ta kendisi.

Birden dönen Kondraşef-İvanof:

— Kafkasya olmasın? diye sordu.

Sanki yüzüne yapışmış gibi, gözlükleri hiç oynamadı.

Can alıcı olmamakla birlikte bu soru da büyük önem taşıyordu. Kondraşef'in tabloları konusunda pek çok kişi yanılırdı. Ya çok görkemli, ya da fazla heyecanlı olduğundan Rus değil Kafkas görüntüleri sanılırdı.

— Böyle yerlere Rusya'da da çok raslanabilir, dedi Nerjin.

Yerinden kalktı, sahanlıkta dolaşırken «Alışılmamış Bir Günün Sabahı» nı ve diğer resimlere göz attı.

— Tabii, tabii, diye diretiyordu sanatçı. Rusya'da böyle yerlere raslanabileceği bir yana, Kafkasya'da böyle yerler olamaz. Yanımızda gardiyanlar bulnmadan sizi Moskova dışında bazı köşelere götürmek isterdim. Şunu kafanızdan çıkarmayın: Halk, Levitan tarafından aldatıldı. Levitan'dan sonra, kendi Rusyamızın doğal görüntülerini önemsiz, yoksul, basit görmeye başladık. Doğa biz Ruslara bundan fazlasını vermediyse tarihimizde başkaldıranlar nereden çıkıyor: Kendilerini feda edenler, asiler, Büyük Petro'lar, Dekabristler, «Halk İradesi» nin ihtilâlcileri?

— Jelyabof! Lenin! diye ekledi Nerjin. Doğru!

Kondraşef'in doğrulanmaya ihtiyacı yoktu. Coşmuştu bir kere. Başını oynatıyor, gözlük camları durmadan ışığı yansıtıyordu:

— Biz Ruslar huyumuzu doğadan almışız: Bir sevinir bir coşarız ama, Tatar atlarının toynakları altında ezilmeyiz.

— Öyle, öyle, dedi Nerjin. Şu kavruk meşenin Kafkasya ile ilgisi ne? Burada, **Gulag'ın** bu en iyi yerinde bile hepimiz... (Sabırsızca bir hareket yaptı.) Ya kampta? Orada yalnız kafa yapımızdaki uyum değil, iki yüz elli gram kara ekmek karşılığı bilincimizin son kalıntılarını da silip süpürmek istiyorlar. Kondraşef-İvanof bütün heybetiyle dikildi. Kurşuna dizilmeye götürülen bir adam gibi, bakışlarını gökyüzüne dikerek:

— Asla! diye bağırdı. Asla! Bir insanın manevî güzelliklerini hiç bir kamp yok edememeli!

Nerjin, acı acı güldü.

— Belki yok edememeli, ama ediyor! Siz hiç kampta yaşamadınız, bir yargıya varamazsınız. Orada insanı nasıl ezdiklerini bilmiyorsunuz. İnsanlar kişiliklerinin belirli özellikleriyle kampa girerler; çıktıklarında — eğer çıkabilirlerse — tanınmaz haldedirler. İyi bilinen bir şeydir: Birtakım koşullar bilinci belirler.

O an dünyayla savaşmaya hazır, uzun kollarını sallayarak:

— Hayır! dedi Kondraşef. Hayır! Hayır! Alçaltıcı bir şey olur bu! Öyleyse neden yaşamalı? Neden, söyleyin

neden düştükleri halde birbirlerini seven kişiler var? Koşullar birbirlerine ihanet etmelerini gerektirmiyor mu? Bazan aynı kampta, aynı koşullarla karşılaştıkları halde insanlar neden çok değişik tepki gösteriyorlar?

Nerjin kendi deneylerinin bu ezelî idealistin akıl almaz görüşlerine kıyasla çok üstün olduğuna güveniyordu.

— İnsanoğlu, diye devam etti Kondraşef, doğuştan bir öze sahiptir. Bu öz, o insanın çekirdeğidir. «Ben» dediği şeydir. Kimin kimi oluşturduğu pek iyi bilinmiyor: Hayat mı insanı oluşturuyor, yoksa, akıl gücüyle insan mı hayatı? Çünkü... (Kondraşef-İvanof birden sesini alçaltıp yeniden kütüğe çöken Nerjin'e doğru eğildi)... çünkü, çünkü insanın boy ölçüşebileceği bir şey var. Bir nirengi noktası. İnsanın içinde bir huzursuzluk görüntüsü var ki, pek seyrek olarak birden manevî bakışının önünde beliriveriyor.

Kondraşef, Nerjin'e iyice yaklaştı. Suçortaklığı teklif edercesine, gözlük camları parlıyarak sordu:

— Size göstermemi ister misiniz?

Sanatçılar arasındaki tartışmalar hep böyle biter. Kendi mantıkları vardır onların.

— Tabiî, gösterin!

Kondraşef, sahanlığın bir köşesine gitti, çerçevelenmiş resimlerden birini aldı, kurşunî sırtı Nerjin'e dönük olarak getirdi. Gergin bir sesle:

— Parsifal'den söz edildiğini duydunuz mu? diye sordu.

— Lohengrin'le ilgisi var mı?

— Babasıdır. Saint Graal şatosundaki kupanın bekçisi.

— Bu konuda Wagner'in bir operası da var, değil mi?

— Canlandırmak istediğim ana ne Wagner'de raslanır, ne Von Eschenbach'ta. Ama beni tek ilgilendiren o an. Kusursuzluğun Görüntüsünü birden gördüğü anı herkes tadabilir...

Kondraşef gözlerini kapadı, dudaklarını ısırdı. Düşüncelerini bir noktada topluyordu. Nerjin, göreceği tablonun neden bu kadar küçük olduğunu düşündü.

Sanatçı gözlerini açtı:

— Bu, bir çalışma. Hayatımın en büyük tablosu için yaptığım bir çalışma. Belki bu tabloyu hiç yapamam.

Parsifal'in ilk kez Şatoyu gördüğü anı yapmak istiyorum. Saint Graal şatosunu!

Gözleri resme dikili, çalışmasını Nerjin'in önündeki sehpaya koydu. Işıktan korumak istercesine, elini gözlerinin önüne siper etti. Geri çekilirken merdivenin ilk basamağına takıldı, az kaldı düşüyordu. Resim, genişliğinin iki kat yüksekliktevdi. İki yalçın kayalık arasındaki uçurumu gösteriyordu. İki yandaki kayalıkların kıyısında da birer orman, sık ve yüksek ağaçlarıyla birer ilkel orman vardı. Yamaçları, düşman eğreltiotları ve böğürtlenler kaplamıştı. Üstte solda, ormandan çıkan açık doru bir at görünüyordu. Üstünde kasketli, uzun paltolu bir süvari vardı. Savaş atının uçurumdan korkusu yoktu. Toynağını kaldırmış, süvarisinin emrine göre atılmaya ya da geri çekilmeye hazırdı.

Ama süvarinin uçuruma baktığı yoktu. Şaşkın şaşkın, uzaklara, kızıl sarı, belki güneşten, belki de güneşten daha saf bir kaynaktan gelen ve bir şatonun ardında parıldıyan ışığa bakıyordu. Kademe kademe yükselen bir dağın tepesinde, merdiven ve kuleleriyle çalılıkların ve ağaçların arasından, boğazın altından bile görülebilen, buluttan bir yapı gibi gerçek dışı, kudretli, insanüstü kusursuzluğuyla eflâtunla çevrili Sain Graal şatosu dikiliyordu.

43. İKİLİ AJAN

Kırmızı kulaklı Güstav sayılmazsa, Doronin şaraşkanın en genç tutuklusuydu. Yüzünden ergenlikler yok olmamıştı daha. İyi huyu, kısmetliliği ve eli çabuk oluşuyla herkesin dostluğunu kazanmıştı. Yönetmeliğin birkaç dakikalığına izin verdiği voleybolu oynarken bile kendini verirdi. Ağın önündekiler topu kaçırırlarsa, Russka karşıya yollamak için gerilerden fırlıyor, bunu yaparken düşüp dizlerini yaralamayı bile göze alıyordu. Alışılmamış takma adı gerçekten Doronin'e uygundu. Çünkü şaraşkaya geldiğinde kesilen saçları, iki ay sonra kızıl ve kıvırçık olarak uzuyordu.

Vorkuta'daki kamplardan birinden, siciline frezeci yazılı olduğu için buraya getirilmişti. Ama çok kötü bir frezeci olduğu kısa sürede ortaya çıktı ve yerine başka birini koymakta gecikmediler. Dvoyetsof ona küçük pompayı çalıştırmayı öğreterek yeniden kamplara yollanmasını önledi. Taklitçiliği olduğundan Russka işini çabuk öğrendi. Onun gözünde şaraşka bir dinlenme eviydi, buradan çıkmak istemiyordu. Kampta başına türlü iş gelmişti, şimdi bunları neşeyle anlatıyordu: Bir keresinde az kaldı madende ölüyordu, her gün koltuk altını taşlarla ısıtıp ateşini yükseltmesi de başka bir âlemdi. (İki ayrı derece kullanıp foyasını meydana çıkarmaya kalkmışlar, birbirine çok yakın ağırlıkta iki taş bulan Russka, iki termometre arasındaki farkın bir dereceyi geçmemesini sağlamıştı.)

Ama gülerek geçmişinden söz ettiğinde — sonraki yirmi beş yıl boyunca, bitmek tükenmek bilmeksizin yeniden başlıyacak bir geçmiş — ancak çok az kişiye, hepsine de gizlice büyük başarısını anlatırdı. Tam iki yıl boyunca, bütün Sovyetler Birliği topraklarından onu arıyan kuruluşu başarısızlığa uğratmıştı. Bu nedenle şaraşkada yaşayan çeşitli kişiler arasında. bir eylül gününe kadar Russka pek göze çarpmadı. O gün, gizli bir iş görürcesine, şaraşkanın en çok sözü dinlenen, kamu oyu sayılan yirmi kişisini buldu. Her birine de heyecanla, güvenlik subayı Şişkin'in kendisini casus olarak seçtiğini

anlattı. Şişkin'in bu seçimini, herkese faydası dokunabileceğini düşünerek onaylamıştı. Rostiflaf Doronin'in dosyasında beş sahte kimlikten söz ediliyor, birtakım işaretler, harfler ve çeşitli simgelerle tehlikeli, her an kaçabilecek, elleri kelepçeli olarak bir yerden bir yere götürülmesi gerektiği belirtiliyordu. Ama muhbirlerinin sayısını arttırmak isteyen binbaşı Şişkin, genç olduğu için dengesiz sayılabilecek Doronin'in şaraşkadaki yerinden memnun olduğunu, dolayısıyla kendisine sadık kalacağını düşünmüştü.

Gizlice Şişkin'in bürosuna çağrılmış — önce sekreterliğe çağırır, sonra da: «Evet, evet, gidin binbaşı Şişkin'i görün» derlerdi— orada üç saat kalmıştı. Bu süre içinde koruyucusunun yeknesak bir sesle sıraladığı açıklamalarla, verdiği direktifleri dinleyen Russka cin gibi bakışlarıyla karşısındakileri dinleyen kafasını, iftira ve karalamalar biriktirerek beyazlaşan saçlarını, karanlık yüzünü, küçük elerinli, genç oğlan pabuçlarını, mermer masasıyla ipek perdeleri incelemekle yetinmedi. Bir buçuk metre ötede oturduğu halde, Şişkin'in çalışma masasını kaplayan camın altından, dosya ve kâğıtların başlıklarını tersten okudu.

Bu ayrıntılara dikkat ederken Russka, mavi gözlerini binbaşınınkilerden ayırmıyor, onu doğrularcasına başını sallayıp duruyordu. Bu masum mavi gözlerin ardında birtakım serüven plânları filizlenmekteydi, insan oğlunun uşaklığının silik yeknesaklığına alışkın Şişkin şüphelenmedi.

Muhbir olmayı reddetse Şişkin'in kendisini hemen Vorkuta'ya gönderebileceğini anlamıştı Russka.

Ona ve onun kuşağından olanlara «acıma» nın utanç verici bir duygu olduğu, «iyilik» denen şeyin saçmalığı, «vicdan» sözcüğünün papaz dilinden geldiği aşılanmıştı. Aynı zamanda, ihbar etmenin yurttaşlık görevinden geldiği, böylece hem ihbar edilene yardımların en büyüğünün yapıldığı, hem de toplum sağlığının düzeltilmesine katkıda bulunulduğu aşılanıyordu. Russka, bütün bu söylenenleri kabullenecek kadar ileri gitmemişti ama yine de biraz etkilenmişti. Şimdi, onun için başlıca sorun muhbirliğin kötü ya da kabul edilemiyecek bir şey oluşu değil, ne gibi faydalar sağlıyacağıydı. Karmakarışık bir deney, cezaevinde tanıştığı insanlar, tutuklularla yapılan gürültülü tartışmalar genç çocuğun görgüsünü arttırmış-

tı. Bir gün gelip bütün bu kâğıtların karıştırılacağı ve bütün Şişkin'lerin mahkemeye verileceğini düşlüyordu.

«Koruyucusuyla» uzun sürede işbirliği yapmak kadar, kısa sürede yapılacak işbirliğini reddetmenin de tehlikeli olduğunu anladı.

Bütün bu görüşlerin ötesinde, Russka bir kumarbazdı da. Şişkin'in **masa camı** altına sıkışmış kâğıtları tersten okurken oynayacağı zorlu kumarı düşünerek kendinden geçiyor, titriyordu. Şaraşka'nın rahat ve yeknesak hayatının hareketten yoksunluğu onu sıkmıştı. Bütün bunlara gerçek bir görünüş verebileceğine, yüklü de bir voli vuracağına emin olunca teklifi kabul etti.

Russka gittikten sonra, insan ruhunu tanımanın verdiği zevkle küçük elerini oğuşturan Şişkin, odasında dolaşmaya koyuldu: Böylesine hevesli bir muhbir, bereketli bir ihbar ürünü verecekti. En az Şişkin kadar zevklenen Russka, güvendiği zek'lere koştu ve sırf zevk için muhbirliği kabul ettiğini, aynı zamanda güvenlik subayının çalışma koşullarını inceleyip gerçek casusları ele vereceğini bildirdi.

En yaşlı zek'ler bile, birinin böyle konuştuğunu duymamışlardı. Kuşku içinde, neden hayatı pahasına öğündüğü Russka'ya sordular. Russka'nın cevabı:

— Bütün bu çetenin mahkeme karşısına çıkacağı gün geldiğinde, hepiniz lehimde tanıklık edeceksiniz, oldu.

Russka'nın güvendiği yirmi zek'in her biri, olayı en az bir, iki yakınına anlattı. Yine de kimse Russka'yı «koruyucu» suna ihbar etmedi. Böylece en az elli zek'e toz konduramıyacağı ortaya çıktı.

Bu olay şaraşkadakileri uzun süre heyecanlandırdı. Zek'ler Russka'ya inanıyorlardı, inanmaya da devam ettiler. Ama her zamanki gibi, olaylar, kendilerine özgü yolu izlediler. Şişkin malzeme istedi. Birtakım kişilerin ihbar edilmesi gerektiğini ortaya koyuyordu sözleri. Russka bir şeyler vermek zorundaydı. Hemen güvendiklerine koştu ve:

— Beyler! dedi. Düşünün, aramızda nekadar çok casus var. Daha bir ay olmadı, Şişkin benden bir takım kişileri ele vermemi istiyor. Yalvarırım, anlayış gösterin. Bana malzeme verin.

Kimi onunla işbirliği yapmaya yanaşmadı, kimi de yardım etti. Sırf açgözlülüğünden, kocasının eve getirdiği binlerce rubleyi arttırmak için orada çalışan bir ka-

dını attırmaya karar verdiler. Zek'lerden nefret ediyordu, hepsinin öldürülmesi gerektiğini söylemişti. Bu sözleri diğer memurların arasında söylemişti ama zek'ler kısa süre sonra öğrendiler. Ayrıca iki zek'i de ihbar etmişti. Bunlardan biri memur kızlardan biriyle ilişki kurmuş, diğeri yönetmeliğin verdiklerinden yararlanıp kendine bir bavul yapmıştı. Russka hiç acımadan ona çamur attı, zek'lerin mektuplarını yolladığını, çekmecelerden kondansatör çaldığını söyledi. Şişkin'e en ufak delil vermemişti. Kadının bir M.V.D. albayı olan kocası diretti ama ülkede ihbarın dayanılmaz gücü öylesine büyüktü ki, hemen etkisini gösterdi: Kadın Mavrino'dan kovuldu, ağlıyarak yürüdü gitti.

Bir takım zararsız şeylerden ötürü, önceden haber vermek şartıyla, Russka bazı zek'leri de ihbar ediyordu. Sonra onları uyarmaktan da vazgeçti, bir şey söylemez oldu. Onlar da Ruska'ya bir şey sormuyor, ihbara devam ettiğini biliyorlardı. Hem şimdi, ihbar konuları, Russka'nın kendilerine açıklıyamıyacağı kadar önem kazanmıştı.

Böylece Russka, ikili ajanların alışılmış sonuna doğru yürüdü. Eskisi gibi kimse onu ele vermedi, oyununu açıklamadı. Ama yavaş yavaş kendisinden uzaklaşmaya başladılar. Muhbirlerin kimliklerinin anlaşılması için hangi saatlerde haber vermeden kendisini görmeye gelebilecekleri konusunda hazırladığı listeyi Şişkin'in masa camı altında bulundurduğunu söylemesi, casuslar şebekesine katılmasının ayıbını örtmeye yetmiyordu.

Russka'yı seven, çevirdiği dolaplara hayranlık duyan Nerjin, kendisini ele verip elinde Yessenin'in şiir kitabının bulunduğunu söyleyenin de Russka olmasından şüpheleniyordu. Russka, kitabı yitirmenin Nerjin'i bu kadar üzeceğini bilemezdi. Kitabın Nerjin'e ait olduğunu, arama yaptıklarından bulunacağını, kitabı almıyacaklarını, Nerjin'in bavulundaki kitabın şaraşkada çalışan bir memur tarafından getirildiği söylenirse Şişkin'in kafasının bu işle epey meşgul olacağını düşünmüş olmalıydı .

Dudaklarında Clara'nın öpücüğünün tatlı ve tuzlu iziyle Russka avluya çıktı. Ihlamurları kaplayan kar ağaçların çiçek açtığı izlenimini uyandırıyordu. Hava ilkbahardaki gibi ılıktı. İki yıllık serseriliği sırasında, bütün düşüncesi peşine takılan müfettişleri atlatmaya yönelirken bir kadının sevgisini aramamıştı. Cezaevine girdiğin

de bakirdi, bu gerçek geceleri ağır bir yük gibi omuzlarına çöküyordu.

Ama avluya çıktığında, cezaevi yönetmenliğinin bulunduğu alçak binayı görünce, ertesi gün, kahvaltı sırasında bir gösteri yapmak istediğini hatırladı. Bu gösteriyi açıklamanın sırası gelmişti: Daha önce açıklayamazdı, çünkü düşündüğü şey gerçekleşmeme tehlikesiyle karşılaşabilirdi. Clara'nın hayranlığıyla kendini üç kat daha usta ve akıllı bulan Russka çevresine bakındı, Nerjin'le Rubin'i gördü. Avlunun öbür ucunda, kalın gövdeli ıhlamurun altındaydılar. Russka kararlı adımlarla onlara doğru yürüdü. Kasketini arkaya atıp yana eğmişti, alnı ve kıvırcık saçları görünüyordu.

Yaklaştı; Rubin'in sırtı kendisine dönüktü ama Nerjin'le karşı karşıyaydı.

Önemsiz şeylerden söz etmedikleri Nerjin'in karanlık ve ciddi yüzünden belliydi. Russka'nın yaklaştığını gördüğü halde Nerjin ona bakmadı, yüzünün anlamı değişmedi, konuşmadan da geri durmayıp başını sallamaya devam etti. Ama Russka'nın duyduklarının gerçek konuşmasıyla ilgisi bulunmadığı açıktı.

— Genellikle bir besteci çok eser bestelerse, kuşkuyla karşılarım çalışmasını. Örneğin Mozart, kırkbin senfoni bestelemiş. İçine döküntü katmadan bunca senfoni besteleyebilir mi insanoğlu?.

Hayır, Russka'ya güvenleri yoktu! Bu sözler konuşmanın bambaşka bir yere götürüldüğünü, aynı zamanda Rubin'e bir üçüncü kişinin yaklaşmakta olduğunu belirtmek amacıyla yapıldığını gösteriyordu. Rubin döndü, Russka'yı görünce :

— Söyle bakalım çocuk, dedi. Deha ile çirkinlik bir arada yürür mü?

Russka bir şey gizlemeden Rubin'in yüzüne baktı. Yüzünde saflık ve kurnazlık bir arada parlıyordu.

— Bana kalırsa hayır Lev Grigoriç. Ama bir süredir bu iki özelliği kendimde birleştiriyormuşum gibi herkes benden kaçıyor. Beyler, size bir teklif yapmaya geldim: Yarın, tam yemek sırasında, otuz gümüş lirayı alırlarken bütün casusları ele vermemi ister misiniz?

— Nasıl olacak bu iş?

— Dürüst bir toplumun, harcanan çabanın karşılığının verilmesi gerektiği ilkesini üçüncü üç ayı karşılığında para alacak.

Nerjin sözde kızıp :

— Ne kötü yönetim! dedi. Yılın son üç ayına girdik, daha üçüncü üç ayın parası veriliyor. Bu gecikme neden?

Russka, özür dilemek istercesine :

— Para karşılığı alınan makbuzu çok kişinin onaylaması gerek. Bana da para verecekler.

— Sana neden para versinler? dedi Rubin şaşkınlıkla. Ancak bir buçuk ay çalıştın yavrum.

— Ne önemi var? Kendimi gösterdim ya, dedi Russka zafer kazananların gülüşüyle.

— Parayı eline mi sayıyorlar?

— Yok canım! Hayâlî birinin yolladığı havale benim hesabıma yatırılıyor. Yollayanın adını benim bulmamamı istediler. İvan İvanoviç İvanof'a ne dersiniz? dediler. Canım sıkıldı. Yollayanın adını Klara Kudriyavtseva yapamaz mısınız? dedim. Bir kadının kendisiyle ilgilendiğini düşünmek insanın hoşuna gider.

— Sana ne verecekler?

— Hikâyenin en ustaca, en kurnaz yanı da bu. Makbuz gereğince casus, üç ayda bir yüz elli ruble alır. Ama görünüşü kurtarmak için para postayla gönderilir. Posta bu paradan üç ruble keser. «Koruyucu» ların hepsi öyle cimri ki bu üç rubleyi ceplerinden eklemek, ya da gizli casusların ödeneğini üç ruble arttırmayı teklif etmek akıllarına gelmiyor. Kimse posta havalesiyle böyle bir para yollamıyacağına göre eksik üç ruble casusun kimliğini ortaya koyuyor. Yarın, yemek sırasında güvenlik subayının yanından çıkan herkesin havalesine bakın. Bir ülke casuslarının kimler olduğunu bilmelidir, değil mi beyler?

44. HAYAT BİR ROMAN DEĞİLDİR

Dağınık kar taneleri teker teker Mutlu Denizciler sokağının kara kaldırımına düşerken -araba lâstikleri önceki günler yağan karı eritip yolu temizlemiştir. Strominka Kız Öğrenciler Yurdunun 418 numaralı oldasındakiler pazar akşamına hazırlanıyorlardı.

418 numaralı oda ikinci kattaydı. Dikdörtgen biçimindeki penceresinin dokuz camı sokağa bakıyordu. Sağda, solda, iki duvar boyunca üç somya, kitap dolu raflar ve komodinler dizilmişti. Odanın ortasında iki büyük çalışma masası vardı. Masalar, gerek kendi aralarında gerekse yataklarla aralarında pek dar bir geçit bırakıyordu. Pencereye daha yakın olanının adı «yazı masası»ydı. Bu masanın üstü kitap, defter, resim, daktiloyla yazılmış sayfalarla doluydu. Daha ilerde ortak masa vardı. Muza oturmuş bir mektup yazıyor. Liyuda ayna karşısına geçmiş, bir süre önce sardığı saçlarını açıyordu. Yataklar, kapının dibine kadar varıyor, fakat kapının açılmasını engellemiyordu. Ayrıca bir yanda askılara, diğer yanda perdeyle ayrılmış lâvaboya yer ayrılmıştı. Kızlar, sözde koridorun ucundaki tuvalette işlerini göreceklerdi ama bu işi hem üşüdüklerinden, hem de rahatsız bulduklarından, yattıkları odada görmeyi tercih ediyorlardı.

Lâvabonun hemen yanındaki ilk yatağa Macar Erjiha uzanmıştı, okuyordu. Odada «Brezilya Bayrağı» diye ün salan sabahlık vardı sırtında. Ayrıca arkadaşlarının büyük hayranlığını kazanan, gecelik üstüne giydiği bir de ince sabahlığı vardı. Ama herkesin içine çıktığında gösterişsiz giyinir, gözleri üzerine çekmemeye çalışırdı sanki. Macar direniş hareketlerine katıldığı sıra yerleşmişti onda bu sadelik merakı.

Sonraki yatak Liyuda'nındı ve karmakarışıktı. Liyuda yeni kalkmıştı. Yorganla çarşaf yerde sürünüyordu. Yastığın üstüne ise yeni ütülenmiş bir mavi ipek elbiseyle çoraplar özenle konmuştu. Masanın yanında ayakta duran Liyuda, yüksek sesle, kendisini dinleyip dinlemediklerine aldırmadan, çocukken ülkesinden kaçmak zorunda kalan bir İspanyol şairinin kendisini nasıl tavlamaya çalıştığını anlatıyordu. Gittikleri lokantayı, hangi or-

kestranın çaldığını, yedikleri mezeleri, yemekleri, içtikleri içkileri bütün ayrıntılarıyla hatırlıyordu.

Çenesi küçücük yumruklarına dayalı, Liyuda'yı dinlemek yerine okumaya çalışıyordu Olenka. Aslında arkadaşını susturabilirdi ama nur içinde yatsın anası: «Kavgacı kişilerden kaçmağa bak, demişti. Onlarla başa çıkamazsın.» Liyudayı susturmaya kalkmanın onu daha da ileri götürdüğü ortaya çıkmıştı üstelik. Aslında öğrenci değildi Liyuda, Maliye Enstitüsünde stajını bitirmiş, ekonomi politik hocalığı derslerini izlemek üzere Moskovaya gelmişti. Harcayacak parası olan bir ailenin kızıydı, derslere de vakit geçirmek için katılıyordu.

Para, boş zaman ve boş kafa üzerine kurulduğundan, Liyuda'nın mide hikâyeleri Olenka'ya iğrenç geliyordu. Hele Liyuda için hayatın erkeklerle tanışmaktan, onlarla ilişki kurmaktan başka anlamı olmadığına kesinlikle inanması genç kıza büsbütün iğrenç görünüyordu.

1923 yılında doğan Olenka, talihsiz kuşaklarının olayları bu gözle görmemesi gerektiğine kesinlikle inanmıştı. Böyle bir düşünceyi benimsemek hayatını sadece bir örümcek ağına bağlamak ve aslında hiç bir şeye bağlı olmadığını anlamak için her gün kopmasını beklemekten başka bir şey değildi. Bu sedef rengi örümcek ağlarından biri Olenka'nın hayatına da girmişti. Önünde salıncak gibi sallanıp duruyordu. Çok sevdiği adamla o akşam konsere gideceklerdi. Örümcek ağı önündeydi, isterse iki elle sarılırdı ama kopmasından korkuyordu.

Akşam giyeceği elbiseyi henüz ütülememişti. İnattan değil gerçekten vazgeçemediği için elindeki kitabı bir türlü bırakamamıştı. O sonbahar Novgorod'da yapılan kazıları anlatan, kötü daktilo edilmiş bir raporun üçüncü nüshasını okumaktaydı. Olenka epey geç yönelmişti arkeolojiye. Beşinci yılına başlamıştı arkeolojiyi seçtiği sıra. Tarihi kendi elleriyle tutmak, üzerinde çalışmak istiyordu. Bu nedenle yaptığı seçimden ötürü memnundu. O yaz talihi tutmuş, on ikinci yüzyıldan kalma, kayınağacı kabuğuna yazılmış bir mektup çıkarmıştı topraktan.

«Mektubunun» üstünde birkaç harf vardı. Bir koca karısına haber yolluyor, belirli bir tarihte belirli bir yere Saşka'yı iki atla birlikte yollamasını istiyordu. Oysa Olenka'nın gözünde, topraktan çıkarılan bu satırların yeryüzünü ısıtan bir bando kadar önemi vardı. Makalelerdeki tumturaklı ifadelerden ise çok üstündü. On ikinci yüz-

yılda Novgorod'da yaşıyan bu ev kadınının okuma yazma bildiği görülüyordu hem. Nasıl bir kadındı? Novgorod nasıl bir şehirdi acaba Saşka kimdi: Oğul mu, bir işçi mi Saşka yola çıktığında atlar ne durumdaydı? İçinde yazılan çok basitti; ama mektup, Olenka'yı Novgorod'un eski sokaklarına çekti durdu. Hayal gücüne gem vurmak her zaman zor olmuştu. Ara sıra okuma salonunda bile gözlerini kapayıp, fırtınasız ve ılık bir kış akşamı Novgorod'a gittiğini düşlüyordu. Kızakla Tver yolunda ilerlerken uzaktan bir sürü alev görüyordu. Daha fitilli lâmbalar yoktu o sıralar. Eski Novgorod da yaşıyan bir kızdı şimdi Olenka. Uzun bir ayrılıktan sonra, yarım milyon nüfuslu, özgür ve gürültülü şehrine dönmekten memnundu.

Liyuda'ya gelince, hikâyesinin en ilginç yanı şairle arasında geçenlerin dış görünüşü değildi. Voronej de biriyle üç ay evli kalmış, sonra hayatından yığınla erkek geçmişti. Liyuda kızlığının çok çabuk gittiğine inanmıştı. Bu nedenle İspanyol'u tanır tanımaz erkek eli sürülmemiş bakire numarası yapmış, en ufak bir dokunuşta titremeye, kızarmaya koyulmuştu. Şaşkın şair bir kere öpmek istediğinde ürpermiş, ama zevkten hayal kırıklığına geçmiş ve bu yirmi dört yaşındaki yaratıcıya, ne yazık ki Rusca olmayan bir şiir ilham etmişti.

Kalın hatlı, tombul Muza gözlüklüydü, otuz yaşından büyük görünüyordu. Liyuda'ya susmasını söylemek hoşuna gitmiyordu pek. Yine de ortalığı kaplayan bu bitip tükenmez hikâyenin arasında, uzak bir taşra şehrinde yaşayan yaşlı ana ve babasına mektup yazmaya çalışıyordu. Anasıyla babası hâlâ yeni evliler gibiydiler. Sabahları babası işe giderken dönüp dönüp el sallar, kapının ufacık aralığından anası karşılık verirdi. Kızları da böyle seviyordu ikisini. Hayatta kimse ona, ana ve babasından daha yakın değildi. Onlara sık sık mektup yazar, başından geçenleri ayrıntılarıyla anlatırdı.

Ama o an kendinde değildi. İki gündür, daha doğrusu cuma akşamından beri başına gelen iş, hayatının her şeyine üstün gelen Turgenyef'le ilgili günlük çalışmasının bile önüne geçmişti. Pis, utanç verici, yıkayamadığı, hem gizlenemiyecek, hem de kimseye gösterilemiyecek bir şeye bulaşmış gibiydi. Bu pislikle yaşamak da imkânsızdı.

Cuma akşamı kütüphaneden dönmüş yatmaya hazırlanıyordu. O sıra koğuşun bürosuna çağrıldı. Orada: «Evet, evet, lütfen buraya buyrun!» dendi. İki sivil oturu-

yordu içerde. Önceleri çok terbiyeli davranan adamlar kendilerini Nikoloai İvanoviç ve Sergey İvanoviç olarak tanıtmışlardı. Saatin epey ilerlediğini dikkate almadan Muza'yı, tam üç saat alakoymuşlardı. Önce işe bir takım sorularla başlamış, kiminle yaşadığını, kiminle çalıştığını sormuşlardı. Aslında bütün bunları onun kadar iyi biliyorlardı. Fazla acele etmeden yurt severlikten, entellektüel ve bilimsel çalışma yapan her kişinin kendi işine gömülmesi gerektiğinden, bir takım toplumsal görevleri bulunduğundan, elinden geldiğince bütün olanaklarıyla halkına hizmet etmesi gerektiğinden söz etmişlerdi. Muza bunlara karşı söyleyecek şey bulamadı. Hepsi doğruydu. İvanoviç kardeşler sonunda, kendilerine yardımcı olmasını teklif ettiler. Anlaşacakları üzere belirli bir saatte ikisinden birini ya burada, ya üniversitenin propaganda merkezinde, ya kulüpte, ya da üniversite binasının belirli bir köşesinde bulacak, sorulara cevap verip kendi gözlemlerini anlatacaktı.

Bu zorlu ve altından kalkılması güç bir seansın başlangıcı olmuştu. Konuşmaları gitgide kabalaşmış, bağırmaya, küfretmeye, küçük adıyla hitap ederek: «Ne o, ne çekiniyorsun? Bir yabancı casusluk kuruluşuna girmiyorsun ya!» demeye başlamışlardı. Yabancı bir casusluk şebekesinin ne işine yarardı Muza? Arabanın 5. tekerleği gibi bir şey olurdu. Sonunda tezini savunmasına izin vermiyeceğini, üniversite hayatını söndüreceklerini, ülkenin onun gibi ateşsiz hafızalara ihtiyacı olmadığını söylemişlerdi. Bu sözler Muza'yı korkuttu. Son aylara gelmişti : Haziranda kurtuluyordu. Tezi de hazır sayılırdı. Üniversiteden attıracaklarını söylediklerinde Muza onlara inanmıştı. Onlar için Muza'yı kovdurmak güç bir iş sayılmazdı. Sonra çıkardıkları tabancayı elden ele geçirip bir raslantı sonucu tutarmış gibi Muza'ya doğrultmaya koyuldular. Tabancayı görünce Muza'nın kuşkusu dağıldı. Her şeyden beter olan kötü bir sicille yaşamaktı. Sonunda, sabahın birine doğru İvanoviç kardeşler onu bıraktılar 27 Aralık salı gününe, o salıya kadar düşünmesi için izin verdiler. Bu görüşmeyi kimseye açmayacağını belirten bir de kâğıt imzalattılar.

Her şeyi bildiklerini söyleyip bu konuşmayı birine çıtlatırsa hemen yakalanıp imzaladığı kâğıt gereğince mahkûm edileceğini anlattılar.

Ne zor bir seçimle karşı karşıya bırakmışlardı Mu-

za'yı. Artık mahkûm olmuş, salıyı bekliyordu. Çalışacak gücü yoktu. Yalnız Turgenyef'i düşündüğü, kimsenin kendisine baskı yapmadığı mutluluğunun bilincine varmadığı geçmiş günleri düşünüyordu.

«...Ben ona dedim ki: Siz İspanyollar bir insanın onuruna büyük önem verirsiniz. Beni dudaklarımdan öptüğünüze göre artık lekelendim, namusum kirlendi.» Sert anlamının bile örtemediği güzelliğiyle Liyuda'nın yüzünde, zora koşulan bir kadının umutsuzluğu belirdi.

Olenka gürültüyle iç geçirip raporu bıraktı. Kötü bir şey söyliyecekti, bir kere daha kendini tuttu. Böyle anlarda tatlı tatlı ileri uzattığı çenesi ve bütün yüzü kasılıyordu. Kaşlarını çatarak iskemleye çıktı, ütünün kordonunu, tavana asılı ampulün yanındaki kaçak prize soktu. Liyuda işini bitirdikten sonra da prizi orada bırakmış, unutmuştu. Ütüyle gazocakları Strominka'da kesinlikle yasaktı. Nöbetçi öğretmenler duvarlarda izine raslanmayan «kaçak» prizlerin peşindeydiler.

O sıra, incecik Erjika uzanmış Galakhof'un «Seçme Yazılar»ını okuyordu. Bu kitap önünde bir sürü insanın dünyasını, açık ve güzel, bütün acıların yenildiği bir dünyayı açıyordu. Galakhof'un kişilerinin kafasında kuşku denen şeye yer yoktu. Ülkelerine hizmet edip etmemekte, kendilerini feda edip etmemekte bir an bile düşünmezlerdi. Bu kişilerin derinliği ve bütünlüğü genç kızı şaşırtıyordu. Horti Macaristanında çalıştığı yıllar boyunca, Galakhof'un genç komsomolu gibi düşman gerilerinde tren uçururken ödeneğini veremediği için üzülmek aklının köşesinden geçmemişti.

Kitabı bırakarak yan döndü, Liyuda'yı dinlemeye koyuldu. Burada, 418 numaralı odada şaşırtıcı, çelişik şeyler öğreniyordu. Örneğin, mühendisin biri Sibirya'da yapılacak güzel bir inşaata gitmeyi reddedip Moskova'da kalıyordu... Kalıyor ve bira satıyordu hem. Bir öğrenci tezini vermiş, bir türlü iş bulamıyordu. Erjika'nın gözleri yerinden uğramış: «Gerçekten, Sovyetler Birliğinde işsiz adam var mı?» diye sormuştu. Moskova'da oturma izni almak için para yedirmek gerektiği de anlaşılıyordu. «Her neyse, bir anlık bir olay değil mi?» diye sormuştu. «Bir anlık» sözünü «geçici» diyecek yerde söylemişti.

Liyuda şairle ilgili hikâyesini tamamladı. Onunla evlenmesi gerekirse bakire taklidi yapmak kararındaydı. Zi-

faf gecesi, bakire olduğu hissini vermek için neler yapacağını ayrıntılarıyla anlatıyordu.

Muza'nın yüzünde acılı bir anlam belirdi. Kendini tutamıyarak masaya vurdu:

— Nasıl olur bu? Dünya edebiyatının nice kadın kahramanı, bu yüzden...

Kendisini dinleyen birini bulduğuna memnun, neşe içinde :

— Aptaldılar da ondan, dedi Liyuda. Yığınla saçmaya inanıyorlardı. Oysa her şey çok basit.

Olenka, ortak masanın bir köşesine örtüyü yaydı. Ütüyü yokladı. Koyu kurşuni ceketi ve aynı renk eteğinden başka giyeceği yoktu. Olenka, patates ve kurutulmuş balıkla yaşamıştı. Savaşın başından bu yana doyduğunu hiç hatırlamıyordu. Troleybüste kırk kopek ödemekten kurtulma fırsatı çıksa hiç kaçırmazdı. Ama tayyörü birinci sınıftı, çok güzeldi. Bu tayyörü yakmaktansa kendi vücudunu ütüyle dalamayı yeğ tutardı. Her şey bir yana, Liyuda şairle evlenmeyi düşünüyordu:

— Sovyet Yazarlar Birliği üyesi değil; yalnız İspanyolca yazıyor. Gelecekte eline ne geçebilir, bir türlü anlayamıyorum.

Erjika şaşırmıştı, doğrulup yere bastı.

— Ne? diye sordu. Sovyetler Birliğinde de para için evlenen var mı?

Aynanın önünde başını sallayan Liyuda :

— Alışırsın, anlarsın, dedi.

Saçını açmış, kıvır kıvır sarı bukleler başını kaplamıştı. Bu perçemlerden teki şairi tuzağa düşürmeye yeterdi.

— Dostlar, şu sonuca vardım... diye başlayan Erijka Muza'nın garip şekilde bakışlarını yere diktiğini farketti. Boğuk bir çığlık atıp bacaklarını yukarı çekti.

— Ne var? Ne oluyor? diye bağırdı deli gibi.

Kızlar kahkahalarla güldüler, bir şey olmamıştı.

418 numaralı odada gündüzleri, ama özellikle geceleri fareler, ince çığlıklar atarak koşup dururlardı. Horti'ye karşı savaşmakla geçen uzun yıllar boyunca Erjika, hiç bir şeyden fareden korktuğu kadar karkmamıştı.. En çekindiği şey farelerin üstüne çıkıp gezinmesiydi. Gündüzleri, arkadaşlarının kahkahaları arasında korkusu dağılıyordu ama gece olunca, yorganını başına çekip büzülüyor, ertesi sabaha kadar yaşarsa Strominka'dan çıkıp gidece-

ğine yemin ediyordu. Kimyager Nadia zehir getirdi, odanın her yanına serptiler. Fareler bir süre duruldu, sonra geri döndüler.

İki hafta önce, neredeyse siyasî bir kriz başgöstermiş ve suçun Erjika'nın sırtına yüklenmesine ramak kalmıştı. Sabah kovayla su almaya gitmiş, döndüğünde kovadaki suyun içinden sivri burunlu bir fare ölüsü çıkmıştı. Sipsivri burnunu düşündükçe tiksintiyle ürperen Erjika, doğru Macaristan elçiliğine koşup başka bir yer istediğini belirtmişti. Elçilik dileği Sovyet Dişişleri bakanlığına iletmiş, Dışişleri Millî Eğitim'e aktarmış, Millî Eğitim de Üniversite rektörüne durumu bildirmişti. Rektör ise üniversitenin idarî ve iktisadî bölümüne başvurmuştu. Aldığı cevap boş oda bulunmadığı, şimdiye kadar da Strominka'da kimsenin farelerden yakındığının duyulmadığıydı. Cevap aynı yollardan Erjika'ya ulaştı. Yine de elçilik, oda bulabileceği konusunda biraz ümit verdi Erjika'ya.

Bir sıcak iklim kuşu gibi, Brezilya bayrağını andıran sabahlığına sarınmış, kollarını dizlerine dolayıp oturmuştu.

— Dostlarım, dostlarım, diye mırıldanıyordu. Hepinizi o kadar seviyorum ki. Ne pahasına olursa olsun, sizlerden ayrılmak istemezdim. Ah bu fareler olmasa...

Aslında sözlerinin hepsi doğru değildi. Evet, Erjika arkadaşlarını seviyordu ama Avrupa kıtasında yapayalnız kalan Macaristan'ın kaderi konusunda duyduğu kuşkuları onlara açamıyordu. Laszlo Rajk'ın mahkemesinden bu yana, ülkesinde anlaşılmaz şeyler oluyordu. Karşı - mücadele sırasında tanıdığı komünistlerin tutuklandığı söylentisi ortalıkta dolaşıyordu. Moskova üniversitesinde okuyan Rarjk'ın akrabalarından biri ve onunla birlikte üniversiteye devam eden diğer Macar öğrenciler ülkelerine çağrılmış, kendilerinden bir daha haber alınamamıştı.

Kapıya vuruldu. Bu tık-tık'lardan şu anlaşılıyordu : «Ütüyü gizlemeniz gereksiz. Ben de sizlerden biriyim.» Muza yerinden kalktı, topallıyarak kapıya yöneldi. Dizinde erken gelen bir romatizma vardı, çok acı çektiriyordu. Sürgüyü kaldırdı, Daşa çabucak içeri girdi. Eğrice ağızlı, güçlü kuvvetli bir kızdı bu. Sürgüyü yeniden sürmeyi unutmadan :

— Çocuklar, dedi gülerek. Bir hayranımdan şimdi kurtuldum. Bilin bakalım kim?

Bavulunu karıştıran Liyuda şaşkınlıkla :

— Bu kadar çok mu hayranın var? diye sordu.

Gerçekten savaş, üniversiteye büyük bir darbe olmuştu. Üst sınıflardaki erkek öğrencilerin sayısı azdı, hepsinin de bir aksaklığı vardı.

— Dur bir dakika! dedi Olenka. (İpnotizma etmek istercesine baktı Daşa'ya.) «Çene» olmasın?

«Çene», üç kere diyalektik materyalizm ve tarihten çakan, iflâs olmayacak bir aptal diye damgalanıp sınıftan atılan öğrenciydi.

Siyah saçlarını örten şapkayı çıkarıp asan Daşa :

— Hayır, cevabını verdi. «Garson» du.

Koyun postu yakalı, üç yıl önce üniversite dağıtım merkezinden karne karşılığı aldığı mantosunu çıkarmadan kapının yanında durdu.

— Ha... O mu?

— Tramvaydaydım, o da bindi, dedi Daşa gülerek. Beni hemen tanıdı. «Nerede ineceksiniz?» diye sordu. Gizlenemezdim ya. Birlikte indik. «Yüzme havuzunda çalışmıyor musunuz? Çok sık gittim, sizi göremedim.»

Daşa'nın gülüşü bulaşıcıydı, Olenka'ya da geçti.

— Şey demeliydin. Şey... demeliydin.

Bir türlü sözün arkasını getiremiyordu. Gülmekten katılarak yatağa oturdu.

— Ne çocuğu? Ne havuzu? diye sordu Erjika.

— Şey demeliydin... dedi Olenka, ama yeni bir kahkaha tufanıyla sarsıldı. Söylemeyi başaramadığını anlatmak istercesine ellerini sallıyordu.

Erjika gibi bir şey anlamıyan Liyuda da gülüyordu. Muza'nın çirkin, ciddi yüzü bile bir gülümsemeyle aydınlandı. Silmek için gözlüklerini çıkardı.

«— Nereye gidiyorsunuz? dedi bana. Bu öğrenci yurtlarında ilginizi çeken nedir? diye sordu.»

Daşa, yeni bir kahkahayla boğulacak gibi oldu.

— Kapıcısını tanıyorum, bana eldiven örüyor, cevabını verdim.

— Eldiven mi?

— Ha!

Erjika, yalvaran sesiyle:

— Ne olur, anlatın bana kim bu çocuk? dedi.

Olenka'nın sırtına vurdu. Hemen gülerdi. Ama gülüşü yalnız bir gençlik ihtiyacı değildir. Gülen ve kahkahayı duyan için gülmenin iyi bir şey olduğunu söylerdi. Er-

jika'ya göre, ancak yürekten gülebilen biri hayata hazırlıklıydı.

Duruldular. Ütü ısınmıştı. Olenka hemen ceketini ıslattı, beyaz bir bezle ustaca örttü.

Daşa mantosunu çıkardı. Vücudunu saran külrengi, kazağı ve daracık eteğiyle çevik ve güzel vücutlu olduğu ortaya çıkıyor, bütün gün yorulmadan güç bir işe nasıl katlandığı anlaşılıyordu. Rengârenk yatak örtüsünü açıp dikkatle yatağın ucuna oturdu. Yatağını dua edercesine, büyük bir özenle hazırlamış, şişkin yastıklar alıp dantelle kaplamış, duvarlara işlemeler çivilemişti. Erjika'ya anlatmaya koyuldu:

— Geçen sonbahar, tam soğukların belirmesinden önce sıcak dalgası sırasındaydı... İnsanın sevgili bulması, erkeklerle tanışması o kadar güç ki. Liyuda; Sokoloniki parkına kadar uzanıp bir dolaşmamı salık verdi. Tek başıma gitmem gerekiyordu. Liyuda, kızların ikişer ikişer gezip bütün şanslarını yitirdiklerini söylüyordu.

Pabucunun topuğundaki lekeyi silmekle meşgul bulunan Liyuda:

— Tek gezmek en iyisidir, dedi. Bir kızı yalnız görmek alışılmış şey değil. Erkekte, hemen yanına sokulup ahbaplık kurma isteği uyandırıyor.

Bu kez sesinde herhangi bir kahkaha belirtisi olmadan:

— Ben de Liyuda'nın dediğini yaptım, dedi Daşa Dolaştım, sonra oturdum. Ağaçlara baktım. Gerçekten de biri geldi, yanıma çöktü. Hem fena bir adam da değildi. Kimdi acaba? Bir yerde garsonluk yaptığını keşfettim. Ben öğrenci olduğumu söylemeye utanıyordum. Acemi birinden erkekler nefret eder... Rahatsız olan Olenka:

— Böyle şeyler söyleme, dedi. Sonra ipin ucunu kaçırırsın bak...

Savaşın çelikten iskeletinin ardında kalan izde o kadar çok kişi can vermişti ki! Onların yaşındakilerin, beş, on yaş büyük olanların yürüyüp gülümsemeleri gereken yerlerde karanlık, ağzı açık kuyu gibi delikler görülüyordu. Ellerinde kalan, onlara işaret eden ve yaşamaya devam etmelerini sağlayan bu son ışını, bir «üniversite faresi» nin uydurduğu kaba ve saçma deyimle, yakalıyamazlardı.

Sonunda, bir yüzme havuzunun kasasında durduğumu söyledim. Hangisinde çalıştığımı, saat kaçtan kaça

kadar iş gördüğümü öğrenmek için uğraştı durdu. Başımdan savmakta çok güçlük çektim...

Daşa'nın bütün canlılığı kaybolmuştu. Koyu renk gözlerine kuşkulu bir anlam gelmişti.

Bütün gün Lenin kitaplığında çalışmış, sonra yemekhanede tatsız bir yemek yemiş, bitkin, hiç bir çekiciliği olmayan bir pazar akşamı geçireceğini düşünerek gelmişti.

Köylerinin kütüklerden yapılma ilkokuluna gittiği çağlar sınıfta elde ettiği başarılar hoşuna giderdi. Enstitüye gitmek bahanesiyle pasaport alıp Moskova'da yaşama iznini elde ettiği için de mutluydu. Ama şimdi yaşlanıyor, aralıksız okumaya başladığı günden bu yana geçen yılların sayısı on sekizi buluyordu. Düşündükçe başı ağrıyordu. Hem niye okuyordu? Kadının mutluluğu çok kolay bir şeydi: Çocuk sahibi olmak ona yeterdi. İyi ama çocuk kimden dünyaya gelecek, kimin için doğacaktı?

Sessizliğe bürünen odada, düşünceli düşünceli, en sevdiği sözü söyledi Daşa:

— Hayır çocuklar, hayat bir roman değil.

Köyde, Traktör ve Ziraat Araçları Merkezinde bir ziraatci vardı ki; durmadan Daşa'ya mektup yazıyor, evlenme teklif ediyordu. Oysa Daşa diplomasını almak üzereydi. Onunla evlenirse bütün köy: «Bu kız neden bunca yıl okudu? Sonunda bir ziraatçiyle evlendi. Rasgele bir ziraatçi kız da aynı şeyi yapabilirdi...» diyecekti. Öte yandan Daşa, fen öğrencisi olarak, girmek istediği topluma giremiyeceğini hissediyordu. Ne yeterince kayıtsız, ne de hafifti Liyuda'nın gözüpekliliği onda yoktu.

Liyuda'ya kıskanırcasına bakan Daşa:

— Liyuda, dedi. Ayaklarını yıkasan fena olmaz.

Liyuda ayaklarına baktı.

— Öyle mi?

Suyu ancak elektrik ocağının üstünde ısıtabilirlerdi. Ocak saklıydı, hırsız prizde ütünün kordonu vardı şimdi.

Daşa, rasgele bir işle ilgilenip kasvet dağıtmaya çalıştı. Başkasını bulamadığından üstüne uymayan çamaşır aldığını hatırladı. Çamaşırları çıkarıp üzerlerinde gereken değişiklikleri yapmaya koyuldu.

Hepsi susmuştu. Ütü gidip geldikçe masa sallanıyordu. Muza bütün dikkatini mektubuna vermişti. Hayır, yürümüyordu. Yazdığı son satırları okudu. Bir kelimeyi değiştirdi, iyi anlaşılmayan bazılarının yerine yenilerini koydu.

Hayır, yazmak istediği mektup değildi bu. Baştan aşağı yalan doluydu. Anasıyla babası hemen anlıyacaklardı yalan söylediğini. Kızlarının işinin yolunda gitmediğini, başına bir şey geldiğini sezeceklerdi. Peki ama, diyeceklerdi, neden Muza mektubunda sözünü etmiyor? Neden ilk olarak yalan söylüyor?

Odada başka kimse olmasa Muza hıçkırarak ağlıyacaktı. Bütün göz yaşlarını dökecek, böylece belki biraz rahatlıyacaktı. Bunu yapacağına dolmakalemini fırlattı, başını elleri arasına alıp yüzünü arkadaşlarının gözlerinden gizledi. Başına gelen iş kötüydü. Bütün hayatınınn sözkonusu olduğu bir seçim yapma zorunluğuyla karşı karşıya bırakılıyordu. Konuşacak kimse yoktu işte. Kimseye güvenilmiyordu. Salı günü de, bu kendinden emin iki kişi karşısına çıkacak, türlü dalavereleriyle canına okuyacaklardı. Herhalde bir mermi parçası da insan vücuduna böylesine girer: Göründüğünden çok daha büyük bir çelik parçası, bir yabancı madde. Göğüste bu mermi parçası olmadan yaşamak ne iyi olurdu. Ama şimdi bu parçayı çıkarmanın imkânı yok. Bütün ümitler yitip gitmişti. Çünkü adamlar direteceklerdi. Muza da direnecekti.

Basit bir casus olur, «Margarit» ya da buna benzer bir takma ad alır, hocası ya da arkadaşlarınınn insancıl yetenekleri konusunda nasıl fikir yürütebilirdi?

Dikkati çekmemeye çalışarak gözlerinden akan yaşları sildi.

Olenka eteğini ütülemişti. Şimdi, pembe düğmeli blûzundaydı sıra.

— Nadia nerede? diye sordu Daşa.

Kimse cevap vermedi. Kimse bilmiyordu.

Dikiş dikmekle meşgul bulunan Daşa, Nadia'dan söz etmeyi kafasına koymuştu.

— Bir kadın bunca yıl nasıl dayanabilir? Kocasının adı kayıplar listesinde çıktı. Savaş biteli neredeyse beş yıl oluyor. Geçmişle bağlarını koparması gerekmez mi sizce? Hayatla yüzyüze gelmeli artık, değil mi?

Acılı bir sesle, ellerini kaldırarak:

— Ne diyorsun? dedi Muza. Ne diyorsun?

Kareli elbisesinin geniş kolları dirseklerine kadar indi, bembeyaz pörsük kollarını ortaya koydu.

— Sevmenin tek yolu budur! Gerçek aşk mezara kadar uzanır!

Olenka'nın dolgun, nemli dudakları büzüldü:

— Mezara kadar mı? Çok yüce bir düşünüş bu Muza. İnsanda minnet duygusu, tatlı anılar kalabilir. Ama aşk...

Konuşmaya katılan Erjika:

— Savaş sırasında, dedi, pek çok kişi uzaklara, yabancı ülkelere götürüldü. Belki o da bir yerlerde yaşıyordur.

— Olabilir, dedi Olenka. O zaman umutla bekliyebilir. Ama Nadia, sonuna kadar acısının tadını çıkaran bir kadın. Hem yalnız kendi acısının. Onun gibiler hayatlarında bir acı bulunmasını isterler.

Daşa dikiş dikmeyi bıraktı. İğnenin kumaş üzerinde gidip gelmesine aldırmadan, herkesin sözünü bitirmesini bekledi. Konuşmaya başladığı sıra, hepsini şaşırtacağını biliyordu.

— Dinleyin çocuklar, dedi. Nadia bizleri aldatıyor, hepimize yalan söylüyor. Kocasının öldüğüne de inandığı yok, kayıplar listesine yazıldığı da numara. Kocasının yaşadığını, nerede olduğunu bile biliyor.

Herkes şaşırıp kalmıştı.

— Nereden öğrendin bunu?

Daşa, hepsine zafer kazanmışcasına baktı. Olağanüstü gözlemciliğiyle odada adı «detektif» ti.

— Gerekli olan dinlemeyi bilmektir. Kocasından, bir ölünün ardından konuşur gibi söz etti mi hiç? Hayır. «Kocam şöyleydi, kocam böyleydi» dediğini duydunuz mu? Ne şöyleydi, böyleydi, diyor, ne de şöyledir, böyledir. Bir kerecik olsun, ölülerin ardından nasıl konuşulursa öyle konuşması gerekmez miydi?

— Peki, ne oldu kocasına sence?

— Nasıl? dedi dikişini bırakan Daşa. Açık değil mi?

Hayır, hiç de açık değildi diğerleri için.

— Yaşıyor ama Nadia'dan ayrılmış. Söylemeye utanıyor. Küçültücü bir şey. Kayıp yalanını uyduruyor.

Perdenin ardında dişlerini fırçalayan Liyuda:

— Olabilir, olabilir, dedi.

Muza bağırdı:

— Yani, mutluluğu adına kendini feda ediyor!

Upuzun bacaklarıyla daha güzel ve daha çekici görünen Liyuda, sırtında bir kombinezonla perdenin ardından fırladı:

— Evet, haklısın Daşa dedi. Çok da ustasın bu işte. İçin için kendini yiyor, bu yüzden ölüye sadık kalan azize

rolü oynuyor. Hiç de kendini feda ettiği yok. Birinin kendisini okşamasını istiyerek yanıp tutuşuyor ama kimsenin yüzüne baktığı yok.

Perdenin ardına geçti yine.

— İnsanların dönüp bakmasını beklemeye kimsenin ihtiyacı yok, dedi Olenka. Kadın olarak bunun üstüne çıkmak gerek.

— Hah ha Erkekler sana baktıklarındanl böyle düşünmek kolayına gidiyor.

— Şagof görmeye geliyor ya, dedi Erjika.

Perdenin ardından Liyuda :

— Geliyor, geliyor ama bu bir şey ifade etmez, dedi.

— Oitayı da kapması gerek.

— Oltayı kapmak ne demek diye sordu.

Hep birden gülmeye koyuldular.

— Hayır, dedi Daşa. Belki de kocasının öbür kadını bırakıp kendisine döneceğini umuyor.

Kapıya, alışılan şekilde vuruldu. Ortalığa sessizlik çöktü, Daşa sürgüyü çekti...

Nadia yaşlanmış, bitik bir yüzle, Liyuda'nın en kötü sözlerini bile doğrularcasına, ayaklarını sürüyerek içeri girdi. İşin garibi ne arkadaşlarını selâmladı, ne onlara, «ben geldim» dedi. «Ne var ne yok?» diye de sormadı. Mantosunu asıp yatağına yürüdü.

O an Nadia'ya en güç gelen, anlamsız bir takım şeyler söylemekti.

Erjika kitabını okumaya koyulmuştu. Olenka, tavanda yanan ampulun ışığından eteğinin ütüsünü neredeyse bitirecekti.

Kimse söyleyecek şey bulamıyordu. Bu rahatsız edici sessizliğe son vermek isteyen Daşa yeniden dikişine döndü, konuşmalarını noktalamak istercesine :

— Hayır çocuklar, dedi. Hayat bir roman değil.

BİRİNCİ CİLDİN SONU

A.SOLZENİTSİN ilk çember

ALEKSANDR SOLZENİTSİN, Stalin devrinde Sibirya' ya gönderilen sekiz yılı çalışma kamplarında olmak üzere on bir yılını hapiste geçiren, Kruşçef'in zoruyla bastırılan ilk eseri / İvan Denisoviç'in bir Günü / ile büyük üne erişen, göklere çıkarılan ama son yıllarda eserlerinin basılması yeniden yasaklanan Solzenitsin, Rus aydınları arasında "Yaşayan en büyük Rus romancısı" sayılmakta, genç kuşağın çok tuttuğu şair Yevtuşenko onun için "Yaşayan tek Rus Klâsik romancısı" demektedir. Ünlü eseri "İlk Çember" gizlice kaçırıldığı batıda yayınlanmış ve dünya çapında ilgi uyandırmıştır.

Bugün ülkesinde kitapları yasaklanan Solzenitsin köşesine çekilmiş bir taşra okulunda fizik dersleri vermektedir.

DURAN OFSET BASIMEVİ 27 71 34

12.5 LİRA